

E-ISSN 2619-9890

ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI DERGİSİ

STUDIEN ZUR DEUTSCHEN SPRACHE UND LITERATUR

Number Heft 46 Year Jahr 2021

Indexing and Abstracting / Indexiert in

SCOPUS

Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI)

EBSCO

MLA International Bibliography

SOBIAD

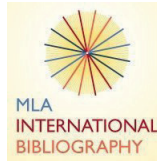
DOAJ

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin

Scopus®

EBSCO

SOBIAD

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

OWNER / INHABER

Prof. Hayati DEVELİ

Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey
Universität Istanbul, Philosophische Fakultät, Türkei

RESPONSIBLE MANAGER / REDAKTIONSLEITER

Assist. Prof. Barış KONUKMAN

Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
Universität Istanbul, Philosophische Fakultät, Abteilung für deutsche Sprache und Literatur, Türkei

CORRESPONDENCE ADDRESS / KONTAKTADRESSE

Istanbul University, Faculty of Letters,
Department of German Language and Literature
34134, Beyazıt, Istanbul, Turkey
Phone / Telefon: +90 (212) 455 57 00 / 15909
E-mail: sdsl@istanbul.edu.tr
<http://sdsl.istanbul.edu.tr>

PUBLISHER / VERLAG

Istanbul University Press

Istanbul University Central Campus,
34452 Beyazıt, Fatih / Istanbul, Turkey
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Authors bear responsibility for the content of their published articles.
Die Autoren tragen die Verantwortung für den Inhalt ihrer veröffentlichten Artikel.

The publication languages of the journal are German, Turkish, and English.
Die Publikationssprachen der Zeitschrift sind Deutsch, Englisch und Türkisch.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.
Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi-Studien zur deutschen Sprache und Literatur ist eine wissenschaftliche, internationale, begutachtete, Open-Access-Zeitschrift, die zweimal jährlich im Juni und Dezember veröffentlicht wird.

EDITORIAL MANAGEMENT BOARD / REDAKTIONSRAT

Editors-in-Chief / Chefredakteure

Assist. Prof. İrem ATASOY – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– irem.atasoy@istanbul.edu.tr

Assist. Prof. Barış KONUKMAN – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– konukman@istanbul.edu.tr

Editorial Management Board Members / Leitende Fachredakteure

Prof. Mahmut KARAKUŞ – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– mahkarakus@istanbul.edu.tr

Prof. Ersel KAYAOĞLU – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– kayaoglu@istanbul.edu.tr

Assoc. Prof. Canan ŞAVKAY – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Istanbul, Turkey
– savkay@istanbul.edu.tr

Assoc. Prof. Leman GÜRLEK – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Spanish Language and Literature, Istanbul, Turkey
– egurlek@istanbul.edu.tr

Assist. Prof. Şebnem SUNAR – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– sunars@istanbul.edu.tr

Assist. Prof. Barış KONUKMAN – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– konukman@istanbul.edu.tr

Assist. Prof. İrem ATASOY – Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature, Istanbul, Turkey
– irem.atasoy@istanbul.edu.tr

Language Editors / Sprachredakteure

Elizabeth Mary EARL – Istanbul University, Department of Foreign Languages, Istanbul, Turkey – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON – Istanbul University, Department of Foreign Languages, Istanbul, Turkey – alan.newson@istanbul.edu.tr

EDITORIAL ADVISORY BOARD / REDAKTIONSBEIRAT

- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK** – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
– aozturk@erbakan.edu.tr
- Prof. Dr. Antonie HORNUNG** – Università degli Studi di Modena, Dipartimento di Studi Linguistici e Culturali, Modena, İtalia
– antonie.hornung@unimore.it
- Prof. Dr. Dursun ZENGİN** – Ankara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye – dzengin@ankara.edu.tr
- Prof. Dr. Gisella FERRARESI** – Türk-Alman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Almanca Birimi, İstanbul, Türkiye
– gisella.ferraresi@tau.edu.tr
- Prof. Dr. Metin TOPRAK** – Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye
– mtoprak@kocaeli.edu.tr
- Prof. Dr. Michael HOFMANN** – Universität Paderborn, Institut für Germanistik und Vergleichende Literaturwissenschaft, Paderborn, Deutschland – mhofmann@mail.upb.de
- Prof. Dr. Necdet NEYDİM** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– neydim@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Nergis PAMUKOĞLU-DAŞ** – Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
– nergis.pamukoglu.das@ege.edu.tr
- Prof. Dr. Nilüfer KURUYAZICI** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– nkuruyaz@gmail.com
- Prof. Dr. Nilüfer TAPAN** – İstanbul Üniversitesi (Cerrahpaşa), Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– nilufertapan@gmail.com
- Assoc. Prof. Paola PARTENZA** – Università degli Studi G.D'Annunzio, Dipartimento di Lingue, Letterature e Culture Moderne, Pescara, İtalia – paola.partenza@unich.it
- Prof. Dr. Ortrud GUTJAHR** – Universität Hamburg, Fakultät für Geisteswissenschaften, Fachbereich Sprache, Literatur, Medien, Hamburg, Deutschland – ortrud.gutjahr@uni-hamburg.de
- Prof. Dr. Sevinç HATİPOĞLU** – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – shatip@iuc.edu.tr
- Prof. Dr. Şeyda OZİL** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – seydaozil@turk.net
- Prof. Dr. Valeria CHERNYAVSKAYA** – Peter the Great St. Petersburg State Politechnical University, Institute of Humanities, Department of Applied Linguistics, St. Petersburg, Russia – tcherniavskaia@rambler.ru
- Prof. Dr. Yasemin BALCI** – Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– yasemin@marmara.edu.tr
- Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ-KOCKS** – FH Bielefeld University of Applied Sciences, Fachbereich Sozialwesen, Lehrgebiet Erziehung und Bildung im Kindesalter - Bildungsbereich Sprache, Bielefeld, Deutschland – yueksel.ekinci1@fh-bielefeld.de
- Prof. Dr. Zehra GÜLMÜŞ** – Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye
– zgulmus@anadolu.edu.tr
- Prof. Dr. Khrystyna DYAKIV** – Ivan Franko National University of Lviv, Department of Intercultural Communication and Translation, Lviv, Ukraine – khrystyna.dyakiv@gmail.com
- Dr. Karla LUPŞAN** – Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Departamentul de limbi și literaturi moderne, Colectivul de limba și literatura germană, Timișoara România – karla.lupsan@litere.uvt.ro
- Dr. Withold BONNER** – Tampereen Yliopisto/University of Tampere, School of Language Translation and Literary Studies, Tampere, Finland – withold.bonner@staff.uta.fi

CONTENTS / INHALT

Research Articles

- Zur Konstruktion der sozialen Indexikalität der Sprache: von „Kollektiv“ zu „Team“. Und via Coronavirus-Pandemie zurück?
Towards social Indexicality: From “Kollektiv” to “Team”. And back via Coronavirus Pandemic?
Valeria CHERNYAVSKAYA, Sergei NEFEDOV 1
- Kommunikationsstörungen in ukrainisch- und deutschsprachigen Star-Interviews aus der Perspektive des Interviewten
Communicative Failures in Ukrainian- and German-language Celebrity Interviews from the Respondent’s position
Khrystyna DYAKIV 23
- Peculiarities of Usage of Phraseological Units in German Newspaper Text: Gender Aspect
Iryna ZADOROZHNA, Ivanna KOLOMYISKA 49
- Hans Fallada’nın *Herkes Tek Başına Ölüyor* Romanın Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi
The Analysing of Hans Fallada’s Novel *Every Man Dies Alone* in the Context of Literary Sociology
Ayhan Yavuz ÖZDEMİR 73
- Mit der Peitsche in den dreckigen Orient: Die Darstellung des Orients in Oskar Manns Reisebriefen
With the Whip into the Dirty Orient: The Depiction of the Orient in Oskar Mann’s Travel Letters
Remzi AVCI 101
- ‚Interkulturalität‘ und ‚Interkulturelle Literatur‘ Ein Beitrag zur Erörterung und exemplarischen Erprobung der neuen Grundbegriffe aus der interkulturellen Literaturwissenschaft
‘Interculturality’ And ‘Intercultural Literature’ A Contribution To The Discussion And Exemplary Testing Of The New Basic Terms Of Intercultural Literary Studies
Aylin Nadine KUL 121
- Akademik Çeviri Eğitimi ve Çeviri Bilgisi Alt Edinci
Academic Translation Education and Knowledge of Translation Sub-Competence
Nilgin TANIŞ POLAT 143

Meeting Summary

- Kolokyum Raporu:
“Aktuelle Perspektiven der Deutsch-Türkischen und Interkulturellen Germanistik”
25.06.2021-02.07.2021
Colloquium Report:
“Contemporary Perspectives on Turkish-German and International German Studies”
25.06.2021-02.07.2021
Serra YILMAZ 169

Zur Konstruktion der sozialen Indexikalität der Sprache: von „Kollektiv“ zu „Team“. Und via Coronavirus-Pandemie zurück?

Towards social Indexicality: From “Kollektiv” to “Team”. And back via Coronavirus Pandemic?

Valeria CHERNYAVSKAYA¹ , Sergei NEFEDOV²

¹Prof. Dr., Peter the Great St. Petersburg Polytechnic University, Institute of Humanities, St. Petersburg, Russian Federation

²Prof. Dr., Saint Petersburg State University, Faculty of Philology, St. Petersburg, Russian Federation

ORCID: C.V. 0000-0002-6039-6305;
N.S. 0000-0002-0719-7702

Corresponding author:

Valeria CHERNYAVSKAYA,
Peter the Great St. Petersburg Polytechnic University, Institute of Humanities, St. Petersburg, Russian Federation, 195251, Politechnicheskaya str. 19
E-mail: chernyavskaya_ve@spbstu.ru

Submitted: 01.08.2021

Accepted: 25.09.2021

Citation: Chernyavskaya, V., & Nefedov, S. (2021). Zur Konstruktion der sozialen Indexikalität der Sprache: von „kollektiv“ zu „team“. und via coronavirus-pandemie zurück? *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 1-21.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-990815>

ABSTRACT (DEUTSCH)

Der vorliegende Beitrag will zur Diskussion über die soziale Indexikalität des sprachlichen Zeichens beitragen. Die Analyse bezieht sich auf die Forschungsfrage, wie eine Spracheinheit oder eine Äußerung, die in einer bestimmten soziokulturellen Praxis verwendet wird, sozial relevante Bedeutungen erhält. Als analytische Instrumente treten Konzepte der sozialen Indexikalität und sozialer Bedeutung auf, ausgearbeitet in der Soziolinguistik und Diskursanalyse. Soziale Bedeutung wird als pragmatische Bedeutung einer Spracheinheit (einer Äußerung) verstanden, die auf der Grundlage der Verbindung mit der Situation ihrer Verwendung entsteht. Soziale Bedeutung fungiert als Index, als Hinweis auf den Kontext, in dem die sprachliche Einheit erwartet und angemessen ist. Soziale Bedeutungen werden durch die soziale Praxis verankert. Der Beitrag analysiert die Kontextualisierung des Wortes *Kollektiv* im deutschen gesellschaftlichen Diskurs und dadurch werden Informationen darüber erhalten, welche soziale Bedeutung Kommunikanten dem Konzept *Kollektiv* in der kommunikativen Interaktion beigemessen wird. Es wird vorgestellt, dass das Wort *Kollektiv* zum Indikator für die gesellschaftliche Praxis der Deutschen Demokratischen Republik vor 1990 wurde und nahm den Rang eines sozialen Indexes ein. Die für die vergangene soziale Praxis typisches „Sich-in-die-Gemeinschaft-einordnen-müssen“, Uniformiertheit der Gesellschaft machte das *Kollektiv* zu einem unerwünschten Wort, ersetzt durch *team*. Seit 2020 wird die Rückkehr des Lexems *Kollektiv* im aktiven Gebrauch aufgezeichnet, um die Realität zu kennzeichnen, die mit der Pandemie und der Begrenzung der individuellen Freiheit einhergingen. Der Zusammenhang zwischen einer sprachlichen Form und der Praxis, in der sie ihre soziale Stimme erhält, wird erläutert. Die Studie wurde auf der Grundlage des „Digitalen Wörterbuchs der deutschen Sprache“ als korpusorientierte Diskursanalyse durchgeführt. Das Fachkorpus elektronischer Texte zur Coronavirus-Pandemie (das Corona-Korpus) wurde untersucht.

Schlüsselwörter: Soziale Bedeutung, soziale Indexikalität, Diskursanalyse, Kollektiv, Coronavirus-Pandemie

ABSTRACT (ENGLISH)

The present paper aims to contribute to the discussion about the social indexicality of the linguistic sign. The analysis relates to the research question of how a language

sign or utterance, used in a particular socio-cultural context, takes on socially relevant meanings. The analysis is informed by the concept of social indexicality and social meaning in sociolinguistics and discourse analysis. Social meaning is reflected as a type of pragmatic meaning of a linguistic form that can become a pointer to (or an index of) the social identities and the typical social contexts. Social meaning acts as an index of the context in which the linguistic unit is expected and appropriate. Social meanings are anchored through social practice. The article analyzes the contextualization of the word *collective* in German social discourse and thus information is obtained about the social meaning that communicants attach to the concept of *collective* in communicative interaction. It is revealed that the word *collective* became an indicator for the social practice of the German Democratic Republic and took the rank of a social index. The “having to fit into the community” praxis, typical for the past, the uniformity of society in GDR made the *collective* an undesirable word. Since 2020, the return of the lexeme has been recorded in active use to mark the realities that came with the pandemic and the limitation of individual freedom. The ties between a linguistic form and the practice in which it receives its social voice is explained. The study was carried out on the basis of the “Digital Dictionary of the German Language” as a corpus-based discourse analysis. The corpus of electronic texts on the coronavirus pandemic (the corona corpus) was examined.

Keywords: Social meaning, social indexicality, discourse analysis, Kollektiv, Coronavirus Pandemic

EXTENDED ABSTRACT

The present paper aims to contribute to the modern discussion about the social indexicality of the linguistic sign. The analysis relates to the research question of how a language sign or utterance, used in a particular socio-cultural context, takes on socially relevant meanings. Thus, the analysis is informed by the concept of social indexicality and social meaning as developed in sociolinguistics and discourse analysis. We presume that social meaning is a type of pragmatic meaning of a linguistic form that can become a pointer to (an index of) the social identities and the typical social contexts. Social meaning acts as an index of the context in which the linguistic unit is expected and appropriate. Social meanings are anchored through social practice. This notion was introduced by Silverstein and became the central concept in linguistic anthropology, sociolinguistics of the third wave, as it is suggested by Eckert to define, in metapragmatics after Silverstein, Blommaert, Spitzmüller, Verschueren and in discourse analysis. In this framework, the present study is in line with new theoretical and methodological developments in these research fields, and it also takes into account the explanatory approaches that have been developed since 1980 in linguistic pragmatics, stylistics, in scientific approaches in German linguistics known as “Occupying of terms” (“Besetzen von Begriffen”), conceptions of persuasion and neorhetoric.

Results and Findings: An interesting example to demonstrate the construction of what we call social meaning provides contextual use of a German word *Kollektiv*. The paper analyzes the contextualization of the word *Kollektiv* in the German social discourse and thus information is obtained about the social meaning that communicants attach to

the concept of *collective* in communicative interaction. It is revealed that the word *Kollektiv* became an indicator for the social practice of the German Democratic Republic and took the rank of a social index. The former “having to fit into the community” praxis, typical for the past, the uniformity of society in German Democratic Republic, made the *Kollektiv* an undesirable word. Since 2020, the return of this lexeme has been recorded in active use in the current communicative praxis to mark the realities that came with the pandemic and the limitation of individual freedom. The ties between a linguistic form and the practice in which it receives its social voice is explained.

Research methods and procedure: The study was carried out on the basis of the “Digital Dictionary of the German Language” as a corpus-based discourse analysis. The “Digital Dictionary of the German Language” represents a global lexical-semantic system of words and their textual implementations (27 billion tokens) for the German-speaking socio-cultural area. In the first phase of the investigation, the lexicographical information about the lexeme *collective* presented in the dictionary was used. The main task here was to find out how the typical structure of the lexical meaning of the given lexeme and the content of the term referenced in it are configured in linguistic usage. The OpenThesaurus (www.openthesaurus.de) search and analysis tool integrated into the digital dictionary was used for this purpose. In the second step, the specialist corpus of electronic texts on the coronavirus pandemic (the corona corpus), one of the thematically specialized corpora of the electronic dictionary of the German language, was used. It contains over 71,000 text documents or over 50 million tokens. In terms of content, the corpus combines three main types of text: weekly online newspapers and online magazines in Germany, online medical newspapers and news reports, personal websites and blogs by well-known sociologists, politicians, scientists and artists. Contexts with *Kollektiv* were extracted, these text fragments formed a small research corpus or a concordance on the use of the keyword *collective*. Each text fragment was analyzed using pragmatic-semantic methods, with contextual methods playing a central role in the interpretation of the linguistic meaning of the lexeme *Kollektiv*. If necessary, the full texts, that are available for each text extraction via a link in the source list, were used.

1. Einführung

Die vorliegende Analyse bezieht sich auf die Forschungsfrage, wie eine Spracheinheit oder eine Aussage, die in einer bestimmten soziokulturellen Praxis verwendet wird, sozial relevante Bedeutungen erhält. Als analytische Instrumente für die vorgestellte Analyse treten Konzepte der sozialen Indexikalität und sozialer Bedeutung (social meaning) auf. Die (soziale) Indexikalität bedeutet hier „die Fähigkeit sprachlicher Zeichen, soziale Werte, Akteurstypen und Lebensformen zu evozieren bzw. zu kontextualisieren. Dem liegt die Annahme zugrunde, dass sprachliche Zeichen nicht nur auf bestimmte Sachverhalte referieren, sondern dass sie immer auch bestimmte Werte (bzw. Ideologien) indizieren (Spitzmüller, 2013, S. 265). Die Forschung konzentriert sich also auf die ideologische Belastung, „Gedächtnis des Wortes“, die in einer Spracheinheit in Verbindung mit den vergangenen Verwendungskontexten und den um sie herum bestehenden Bewertungen erscheint. Soziale Bedeutung wird als ein Typ pragmatischer Bedeutung einer Spracheinheit (einer Äußerung) definiert, die auf der Grundlage der Verbindung mit der Situation ihrer Verwendung entsteht. Soziale Bedeutung fungiert als Index, als Hinweis auf den Kontext, in dem die sprachliche Einheit erwartet und angemessen ist. Soziale Bedeutungen werden durch die soziale Praxis verankert. Soziale Bedeutung hängt eng mit der Reflexion über die Auswirkungen des Sprachgebrauchs im Diskurs zusammen. Sie wurde zum zentralen Begriff in der Soziolinguistik der dritten Welle, wie von P. Eckert definiert (sociolinguistics third wave), Metapragmatik, Diskursanalyse (Bell, 2016; Bucholtz, 2008; Bucholtz, Hall, 2011; Collins, 2011; Eckert, 2018; Silverstein, 1979; Silverstein, 2003; Spitzmüller, 2013; Widdowson, 2004). In diesem Sinne steht die vorliegende Analyse im Einklang mit neuen Entwicklungen in diesen Forschungsrichtungen, und berücksichtigt auch die wissenschaftlichen Ansätze, die sich in der Pragmalinguistik, Pragmastilistik entwickelt haben.

2. Forschungsmethodik und -verfahren

Das Thema wird in zwei Schritten angegangen. Im Rahmen des Artikels werden zunächst die Erklärungsmöglichkeiten der Analyse anhand des Begriffs *soziale Bedeutung* im Vergleich zu anderen analytischen Ansätzen der Linguistik dargestellt. Daran anschließend wird am Beispiel der Spracheinheit *Kollektiv* und ihrer Verwendungsdynamik in der deutschsprachigen Kommunikationspraxis gezeigt, wie bei sprachlichen Formen gesellschaftliche Effekte entstehen können, die den Gebrauch eines Sprachmittels mit bestimmten Kontexten und Identitäten verknüpfen.

Das Ziel der Studie war es, die Kontextualisierung der Spracheinheit *Kollektiv* im deutschen gesellschaftlichen Diskurs zu verfolgen. Mit anderen Worten zielte die durchgeführte Analyse darauf ab, Informationen darüber zu erhalten, welche gesellschaftlich relevante Bedeutung Kommunikanten dem Konzept *Kollektiv* im Zusammenhang mit realen soziokulturellen Bedingungen und öffentlichen Praktiken der zwischenmenschlichen Interaktion beimessen.

Die Studie wurde als korpus-orientierte Diskursanalyse durchgeführt. Das Corpus-Toolkit ermöglicht es, die dynamischen Prozesse der Kontextualisierung einer bestimmten Spracheinheit zu verfolgen und die soziale Bedeutung zu beschreiben, die entsteht, wenn die etablierte konventionelle Bedeutung des Lexems mit dem Kontext interagiert, mehr darüber (Chernyavskaya & Kamshilova 2021). Die Analyse der sozialen Bedeutungsentfaltung des Lexems *Kollektiv* erfolgt in dieser Studie auf der Grundlage des „Digitalen Wörterbuchs der deutschen Sprache (DWDS)“, das für den deutschsprachigen soziokulturellen Raum ein globales lexikalisch-semantisches System von Wörtern und ihren textlichen Implementierungen (27 Milliarden Tokens) darstellt. Im Zuge der Analyse wurden mit unterschiedlichen, aber zusammenhängenden Aufgabenstellungen beide Teile des „Digitalen Wörterbuchs“ einbezogen: das Vokabularteil und das Textkorpus.

In der ersten Untersuchungsphase wurden die im Wörterbuch präsentierten lexikographischen Informationen über das Lexem *Kollektiv* verwendet. Die Hauptaufgabe bestand hier darin, herauszufinden, wie die typische Struktur der lexikalischen Bedeutung des gegebenen Lexems und der Inhalt des darin referenzierten Begriffs im Sprachgebrauch konfiguriert sind. Dazu wurde das in das Digitale Wörterbuch integrierte Such- und Analysetool OpenThesaurus (www.openthesaurus.de) eingesetzt. Dieses Tool ermöglicht es, die lexikalisch-semantischen Beziehungen des Suchbegriffs mit anderen Wörtern im deutschen Lexikon zu identifizieren und sie in einem Clusterformat darzustellen.

Im zweiten Schritt wurde das Fachkorpus elektronischer Texte zur Coronavirus-Pandemie (das Corona-Korpus), eines der relativ kleinen, thematisch spezialisierten Korpora des Elektronischen Wörterbuchs der deutschen Sprache eingesetzt. Es enthält über 71.000 Textdokumente bzw. über 50 Millionen Tokens. Das Korpus vereint inhaltlich drei wesentliche Textsorten: wöchentliche Online-Zeitungen und Online-Magazine in Deutschland, Online-Medizinzeitungen und Nachrichtenberichte, persönliche Internetseiten und Blogs bekannter Soziologen, Politiker, Wissenschaftler und Künstler.

Dieses Korpus gehört zur Kategorie der Webkorpora, d. h. solcher Textkorpora, die mit Hilfe spezieller Computertechnologie Webcrawling automatisch aus elektronischen Texten des Internets erstellt werden.

Die Bearbeitung der Korpusdaten erfolgte auch in zwei Schritten. Im ersten Schritt wurde mit Hilfe des in das digitale Wörterbuch integrierten Suchprogramms Dialing Concordancer (DCC) das maximal verfügbare Format des extrahierten verbalen Fragments für das zu analysierende Wort *Kollektiv* festgelegt, nämlich: Textextraktion in drei Sätzen, gemessen von Punkt zu Punkt unabhängig von ihrer strukturellen Komplexität. Einem Satz mit der Einbeziehung von *Kollektiv* wird in einem solchen Textauszug immer ein Satz nach dem anderen voran- und nachgestellt. Weiterhin wurde mit den Suchwerkzeugen des Systems das Vorkommen des angegebenen Wortes im Korpus zur Coronavirus-Pandemie (das Corona-Korpus) identifiziert. Die extrahierten Textfragmente (247 Kontexte) bildeten ein kleines Forschungskorpus bzw. eine Konkordanz zur Verwendung des Stichwortes *Kollektiv*.

Im zweiten Schritt wurde jedes Textfragment anhand pragmatisch-semantischer Methoden analysiert, wobei kontextuelle Methoden eine zentrale Rolle bei der Interpretation von Sprachbedeutung des Lexems *Kollektiv* spielten. Gegebenenfalls wurden die Volltexte verwendet, die für jede Textextraktion über einen Link in der Quellenliste zur Verfügung stehen.

3. Konnotation - Implikation - soziale Bedeutung: zur Definition von Begriffen

Im Gebrauch erhält ein Wort immer gewisse begriffliche Neuprägungen im Vergleich zu der Bedeutung, die ihm im Lexikon einer bestimmten Sprache konventionell zugewiesen wird. Die assoziativen Bedeutungsfäden werden auf ihre früheren Verwendungen in kommunikativen Praktiken gezogen: für eine gewisse Zeit konstante und reproduzierbare Arten der kommunikativ-sprachlichen Aktivität der Subjekte. Diese Bedeutungsaspekte, zusätzlich zum konzeptuellen Bedeutungskern, hat seit langem die Aufmerksamkeit der Linguisten auf sich gezogen und ist in verschiedenen theoretischen Ansätzen auf unterschiedliche Weise reflektiert. In der Semantik und Stilistik wird das assoziative, unter Umständen emotional wirkende Flair, das mit der Verwendung des Wortes verknüpft ist, als Konnotation analysiert. In der Soziolinguistik der dritten Welle wird das als soziale Bedeutung, sozialer Index (social meaning, social index) untersucht.

Innerhalb der nationalen wissenschaftlichen Traditionen wurden einzelne Forschungsansätze bei der Untersuchung des ideologisch aufgeladenen Sprachgebrauchs zur Förderung bestimmter Werte produktiv. Die gesellschaftsgeschichtliche Bindung des Wortes und die diachrone Variabilität von Inhalt und Umfang des mit dem Wort bezeichneten Begriffs werden von deutschen Sprachwissenschaftlern in der Konzeption „Besetzen von Begriffen“ (Liedtke, Wengeler & Böke, 1991) fokussiert. Es war der Grundgedanke, dass Sprache bzw. Wörter in unterschiedlichen Gesellschaften mit je unterschiedlichen Wertvorstellungen folglich auch unterschiedliche Bedeutungen konstruieren. Das wurde auch zum Forschungsschwerpunkt in der Theorie der historischen Diskurssemantik von D. Busse (Busse, 2000). Im Rahmen dieser linguistischen Theorien werden die sozio- und kulturhistorischen Entwicklungen der Bedeutung von einzelnen Wörtern und ihrer Begriffe untersucht; siehe zum Beispiel die Studie über das Wort *Kontext* (Nefedov, 2020, S. 29-42), auch in (Gasparyan & Cherniavskaia 2014; Nefedov & Chernyavskaya, 2020).

So stand in der deutschen textfunktionalen Forschungstradition seit den 1970er Jahren der kommunikative und strategische Aspekt der Kommunikation im Vordergrund. Zum Ausgangspunkt wurde die Erkenntnis, dass Kommunikation eine realisierte Auswahl aus einer Vielzahl von Möglichkeiten ist, eine bewusste Planung von kommunikativen Handlungen. Kommunikation wird in dieser Richtung im instrumentellen und strategischen Aspekt als ein System von Auswahl- und Kodierungsoperationen analysiert, die von einer Person in den Texten kommunikativer Handlungen unter Kontrolle einer bestimmten Strategie durchgeführt werden. Dementsprechend werden sprachliche Mittel als Ressourcen definiert, als Instrumentar zur Umsetzung des strategischen Ziels des Kommunikanten. In dieser Perspektive wurden die theoretischen Grundlagen durch die pragmatisch orientierte Linguistik und ihre Disziplinen wie Funktionale Stilistik, Pragmatische Stilistik, Textstilistik und Textlinguistik geschaffen. Es entstanden verschiedene Konzeptionen der Argumentation, der Neorhetorik, der Persuasion, die bestimmte Wertorientierungen und Haltungen ermöglichen und die Techniken der Sprachwirkung, der Manipulation, der überzeugenden Rede erklären.

In einer solchen Projektion gehen die erklärenden Ansätze von der Konnotation aus, die im Bewusstsein der Kommunikanten konstant mit der denotativen Bedeutung einer Spracheinheit verbunden ist. Um ein Beispiel zu nennen: der Begriff *Soziale Marktwirtschaft* zog seine spezifische Konnotation aus den gegensätzlichen Herkunftskontexten. Zuerst war das als Versöhnung zwischen der wirtschaftlichen und der sozialen Dimension der Politik, Ausgleich zwischen den Interessen von „Kapital“ und

Arbeitern zu verstehen. Später wurde sein spezifisches Flair überlagert durch die Assoziationen und verknüpften Konnotationen von „Wohlstand“ (Klein, 1991, S. 53).

Die Handlungen mit Wörtern haben das primäre Ziel, den konnotativen Hintergrund zu verändern, indem sie eine positive oder negative Wahrnehmung des Wortes erzeugen und seine assoziativen Verbindungen zu einem bestimmten Konzept oder sozialen Akteur fixieren. Die gewünschte Bewertung und die prognostizierte Reaktion des Adressaten werden durch die Auswahl konkurrierender, alternativer Nominierungen erstellt. Die Wahl erfolgt in einer Situation der ideologischen Polysemie, die die explizite oder latente semantische Konkurrenz sprachlicher Einheiten beschreibt (Dieckmann, 1969).

In diesem Zusammenhang wurde neben der konnotativen Bedeutung der Begriff *deontische Bedeutung des Wortes* verwendet, unter dem die Bewertungskomponente der Bedeutung steht, die die präskriptive Verwendung des Wortes gegenüber dem von ihm bezeichneten Sachverhalt angibt, und zwar mit dem normativen Anspruch, siehe (Klein, 1991, S. 50). Die grundlegenden Typen des strategischen Operierens mit Wörtern und des lexematischen „Konkurrenzkampfes“ sind Begriffsprägung (konzeptuelle Konkurrenz), Umdeuten (deskriptive Bedeutungskonkurrenz), Umwerten, Ausbeuten von Assoziationen (Klein, 1991, S. 50-53). Es wurde z. B. gezeigt, wie die Wortwahl für die Bezeichnung eines Referenten, eine subjektiv-geschätzte, ideologisch belastete Bedeutung widerspiegelt, und die alternative Nominierung, Umbenennung, als ein Instrument der Wirkung betrachtet werden kann, zum Beispiel, *Stagnation - Nullwachstum, militärische Aktion - Schutzreaktion, Beitritt - Anschluß* usw. Verschiedene Aspekte des direkten und indirekten Sprechens, impliziter, latenter Bedeutungen wurden im Zusammenhang mit der Untersuchung von Euphemismen, Vexierwörtern, die bewusst dazu gebraucht werden, Absichten zu verschleiern, der Schaffung von Schlagwörtern, Stigmawörtern und Sprachstereotypen, politischer Korrektheit betrachtet, mehr darüber (Chernyavskaya, 2020; Liebert, 2003; Tcherniavskaia, 2014).

Anders als bei den textfunktionalen pragmatischen Ansätzen, werden in der (amerikanischen) Linguistischen Anthropologie, Soziolinguistik die impliziten Bedeutungen der sprachlichen Form untersucht. Resonant wurden die Konzeption der sozialen Indexikalität und die Begriffe *sozialer Index, soziale Bedeutung* (diese Begriffe werden austauschbar verwendet), deren Ziel es ist, die Sprache als Ausdruck der Wertorientierung und der Identität der sie verwendenden Menschen. Das Konzept der sozialen Indexikalität schafft bei der Untersuchung der Sprache in der Gesellschaft eine

besondere Perspektive. Die Weiterentwicklung der Konzepte der Indexikalität und der sozialen Bedeutung als analytisches Werkzeug für die Forschung war ein neuer Schritt und ein bedeutendes Ergebnis soziolinguistischer Entwicklungen in amerikanischen und westeuropäischen wissenschaftlichen Schulen. Eine besondere Forschungsperspektive wird für die Untersuchung impliziter, latenter Bedeutungen im Vergleich zu anderen analytischen Ansätzen geschaffen, die sich in der Erforschung der Sprache in der Gesellschaft entwickelt haben. Die Vorstellung von sozialer Bedeutung als Index ist nicht auf das Verständnis der pragmatischen Bedeutung als Konnotation beschränkt. Es ist eine andere Forschungsperspektive, die auch durch eine pragmatische Wende in der Linguistik vorbereitet wurde und einen sinnvollen Fokus auf die kontextuelle Bedingtheit der Bedeutungskonstruktion und auf die Reflexion über den Gebrauch der Sprache schuf.

Die theoretische Grundlage für die Untersuchung der sozialen Indexikalität einer Sprache wurde von Roman Jakobson formuliert, der die metasprachliche Funktion von Zeichen und den aktiven Benutzer/Beobachter in das Kommunikationsmodell einbezog (Jakobson, 1957 [1980]). Durch die Arbeiten von M. Silverstein erhielt diese Idee innerhalb der amerikanischen Anthropologie einen neuen Impuls. Als Ausgangspunkt moderner Diskussionen über die indexikalische Funktion eines sprachlichen Zeichens sollte seine Idee betrachtet werden, die in der Arbeit [Silverstein, 1979] zum Ausdruck kommt. Ausgehend von Jakobsons metasprachlicher Funktion, bezeichnet Silverstein mit der metapragmatischen Funktion von Zeichen ihre Möglichkeit, reflexiv auf pragmatische Phänomene zu verweisen. Silverstein konzentrierte sich auf die These, dass die Sinnhaftigkeit und kritische Haltung des Benutzers gegenüber Sprachressourcen zu einem zentralen Faktor für die Entwicklung und das Funktionieren der Sprache wird. Er stellte die Interdependenz der Bedeutung sprachlicher Zeichen, des situativen Kontexts ihrer Verwendung und kulturspezifischer Vorstellungen und Normen fest. Silversteins Entwicklungen wurden zum Ausgangspunkt einer groß angelegten Wende hin zur Forschung der Indexikalität, der kontextuellen und interaktionalen Bedingtheit von Sprache. Indexikalität kennzeichnet implizite Bedeutungen, die man nicht artikuliert, sondern auf die man hinweist.

Die soziale Bedeutung eines Wortes entsteht durch die Verbindung mit dem erwarteten Kontext seiner Verwendung, der konstante Wahrnehmungs- und Interpretationsrahmen schafft. Die Verwendung variabler Sprachformen setzt ein unterschiedliches Maß an Bewusstsein und Reflexion über die Ziele und Wirkungen der Sprachaktivität voraus (Silverstein, 2001). Durch die Verbindung eines sprachlichen Zeichens und „seines“ Kontexts entsteht ein Wahrnehmungsrahmen. Wenn die Reflexion

eines Menschen, wie und wofür ein sprachliches Mittel einzusetzen ist, konstante Wahrnehmungs- und Deutungsrahmen erzeugt, die nicht hinterfragt werden, kann man von der Manifestation sprachlicher Ideologie sprechen, mehr dazu (Spitzmüller, 2013).

Anzumerken ist, dass die Konzeption der sozialen Indexikalität und des sozialen Indexes /der sozialen Bedeutung einem anderen Forschungsansatz nahe kommen – der kritischen Diskursanalyse. Die kritische Diskursanalyse (Critical Discourse Analysis, Critical Discourse Studies, Discourse Historical Approach CDA) und die in den 1970er Jahren vorangegangenen Entwicklungen in der kritischen Linguistik (Critical Linguistics) wurden in den 1980er-2000er Jahren zum einfluss- und resonanzreichsten Ansatz beim Erlernen der Sprache als Ausdruck der Macht und Wertvorstellungen von Menschen. In der kritischen Analyse des Diskurses wird die Verwendung von Sprache als eine Form der sozialen Praxis angesehen, die verschiedene machtideologische Beziehungen hervorbringt. Dabei stützte sich die Linguistik auf die Erklärungskraft sozial orientierter Theorien. Gleichzeitig ist der Zusammenhang zwischen Ideologie, Diskurs und einem bestimmten und nicht anderen Sprachgebrauch nicht immer offensichtlich und wird von den Kommunikationsteilnehmern nicht immer reflektiert. In Studien zur kritischen Diskursanalyse wurden, wie bekannt, latenter Antisemitismus, Fremdenfeindlichkeit in der Gesellschaft, rassistische, antisemitische, nationalistische, geschlechtsspezifische und andere Vorurteile das zentrale Thema, die CDA-Forscher auch auf der Ebene Alltagskommunikation in trivialen Aussagen verfolgten. Eine kritische Diskursanalyse beleuchtete verschiedene Formen sozialer Ungleichheit und zeigte die Abhängigkeit sprachlicher Strukturen und Formen von ideologisch aufgeladener sozialer Praxis. Zur Kritik und Grenzen der kritischen Diskursanalyse siehe (Spitzmüller & Warnke, 2011).

Eine indexikalisch-soziale Bedeutung kann bei jeder variativen Spracheinheit vorkommen. Es ist davon auszugehen, dass Wörter, die werteorientierte „Verhaltens“- und Weltbildkonzepte bezeichnen, wie *Individualist/ Individualismus, Kollektivist / Kollektivismus, Liberal / Liberalismus, Demokrat / Demokratismus* usw. besonders kontextbedingt sind. Zu dieser Gruppe gehört auch das Wort *Kollektiv*.

4. Beispielfall *Kollektiv*

Der Bedeutungskern des Wortes *Kollektiv* umfasst solche semantischen Merkmale wie Anthropozität, Pluralität, Kollaboration (bei den Handlungen). Das diese Seme zum Bedeutungskern gehören, wird durch lexikographische Informationen aus dem „Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache“ (DWDS) bestätigt.

Der Wortschatzteil des digitalen Lexikonsystems DWDS basiert auf 584.000 Einträgen aus führenden Standardwörterbüchern für die deutsche Sprache, wie z.B. aus dem sechsbändigen „Duden: Großen Wörterbuch der deutschen Sprache“, dem dreibändigen „Etymologischen Wörterbuch der Deutschen Sprache“ herausgegeben von Wolfgang Pfeifer, dem 32-bändigen Deutschen Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Das in DWDS integrierte Suchwerkzeug OpenThesaurus (www.openthesaurus.de) ermöglicht es, die lexikalischen und semantischen Beziehungen des zu analysierenden Wortes *Kollektiv* zu anderen Wörtern im Lexikon der deutschen Sprache aufzudecken. Das semantische Netzwerk eines Wortes wird in Form eines Clusters von lexikalischen Einheiten präsentiert, die in synonymen hyponymisch-hyperonymischen Beziehungen mit dem gewünschten Wort stehen. Darüber hinaus werden auf der Grundlage semantischer Beziehungen zwischen den Einheiten des Clusters automatisch die stabilsten Merkmale generiert - der konzeptionelle Kern des Wortes. Das OpenThesaurus-Suchwerkzeug konfiguriert einen lexikalisch-semantischen Cluster semantikbezogener Wörter für das Lexem *Kollektiv*, Abb. 1.

Gruppe · Kollektiv · Team (engl.) · Zelle

OBERBEGRIFFE: Bündelung · Clusterung · Gruppierung | Kollektiv · Personenmehrheit

UNTERBEGRIFFE:

- Besatzung · Crew · Mannschaft
- Band · Combo · Ensemble · ...
- Paar (Personen) · die beiden Unzertrennlichen · Duett · ...
- Ausschuss · Komitee · Kommission
- Block · Flügel · Fraktion · ...
- Aufgebot · Auswahl · Besetzung · ...
- Dreiergespann · Dreiergremium · Dreierspitze · ...
- Dreiergruppe · Dreier-Grüppchen · Dreiercombo · ...
- harter Kern (ugs.) · Die-hard-Fraktion (ugs.) · (die) ganz harten Fans (ugs.)
- Quartett
- Viererbande
- Team · Arbeitsbrigade · Arbeitsgruppe · ...
- Kleeblatt · Quartett · Vierercombo · ...
- Fünfergruppe · Quintett
- Achtergruppe · Oktett
- Septett · Siebenergruppe
- Sechsergruppe · Sextett
- **Weniger anzeigen**

ASSOZIATIONEN:

- gemeinschaftlich · gruppenweise · kollaborativ · ...

Abb. 1. Screenshot des lexikalisch-semantischen Clusters für das Lexem *Kollektiv*, erhalten mit dem OpenThesaurus-Tool des Digital Dictionary of Modern German <https://www.openthesaurus.de/synonyme/Kollektiv>; Zugangsdatum: 08.07.2021.

Wie man auf der Abb. 1 sieht, enthält die grundlegende synonymische Reihe vier Lexeme: *Kollektiv - Gruppe - Team - Zelle* (als Vereinigung von Personen). Der obere Subcluster enthält Hyperonyme, d.h. die allgemeinsten Bezeichnungen für Kollektivität: Personenmehrheit, Personenbündelung, Clusterung, Gruppierung. Diese Bezeichnungen weisen deutlich auf die oben genannten Archesemen von Kollektiv hin: Anthroponymie, Pluralität und die Idee, Individuen zu einer Gruppe zu vereinen. Im Subcluster der Hyponyme sind 17 Slots vorgegeben, die visuell und grafisch durch einen „Skip“ voneinander getrennt sind. In den meisten Slots (3, 7, 9-11, 13-17) werden die Namen der Gruppen nach ihrer genauen Anzahl von 2 bis 8 Personen präsentiert, am häufigsten im musikalischen Bereich. Außerdem sind hier lexikalisch-semantiche spezialisierte Slots zu finden: (1) Zusammensetzung von Personen, Besetzung Mannschaft: *Besatzung, Crew, Mannschaft*; (2) Musikgruppe, Ensemble, kleines Orchester: *Band, Combo, Ensemble*; (4) Ausschuss, Kommission in Partei- und Staatstätigkeit: *Ausschuss, Komitee, Kommission*; (5) Block, Flügel, Fraktion bei den Aktivitäten der Parteien: *Block, Flügel, Fraktion*; (6) ausreichende Zahl, starker Zug, notwendige Unterstützung: *Aufgebot, Auswahl, Besetzung* (z.B. *ein gewaltiges Aufgebot / Kollektiv an Hubschraubern und Sanitätswagen*); (9) ein geschlossener formeller oder informeller Personenkreis (Fans, Politiker etc.) - Nominierungen aus der Alltagssprachlichen Rede: *harter Kerl, die hard-Fraktion, die ganz harten Fans*; (12) ein Team, das durch eine gemeinsame berufliche Tätigkeit vereint ist: *Team, Arbeitsbrigade, Arbeitsgruppe*.

Die Analyse des Lexeminhalts des Clusters liefert nicht nur grundlegende semantische Informationen zum Lexem *Kollektiv*, sondern führt auch zu einer Reihe wichtiger verallgemeinernder Schlussfolgerungen im Zusammenhang mit der korpusunterstützten Diskursanalyse. Erstens geben die Ergebnisse der Verwendung des OpenThesaurus-Tools, das nur in den Vokabularteil von DWDS integriert ist, keine Informationen über die tatsächliche Verwendung der lexikalisch-semantiche Varianten von *Kollektiv*, die einzelnen Slots des Clusters entsprechen. Slots werden in den Arbeitsergebnissen des Tools chaotisch dargestellt und geben lediglich Auskunft über das semantische Potenzial der lexikalischen Einheit *Kollektiv*. Inwieweit diese lexikalischen und semantischen Varianten in realen sozialen Praktiken gefragt sind, verrät das verwendete Such- und Analysewerkzeug nicht.

Zweitens, und dies ist eine noch bedeutsamere Schlussfolgerung, die durch die Analyse des resultierenden Clusters gezogen werden kann: es fehlen vollständig evaluative oder zumindest implizit evaluierende Namen sowie Namen großer sozialer

Gemeinschaften wie Gemeinschaft, Nation, Land, Staat. Hinsichtlich der Evaluation sind evaluativ-qualifizierende Seme und grundsätzlich ein Zusammenhang mit Evaluation allen nomina collectiva innewohnend (Spitzmüller, Warnke, 2011, S. 141-142), die für Extrapolation ihrer instabilen Substantialität in die Sphäre der Charakterisierung von typischen Verhaltensmuster in ihrer Begriffsgruppe anfällig sind.

Es scheint, dass die evaluativen Bedeutungen des Lexems *Kollektiv* direkt in der Kommunikation konstruiert werden. In diesem Fall erweist sich die Implikation für dieses Lexem als vielschichtig. Auf der einen Seite enthält es bewertende Implikationen, die mit universellen menschlichen Werten und den Vorteilen des Kollektivismus verbunden sind: gegenseitige Hilfe, Solidarität, effektive Interaktion bei der Überwindung von Schwierigkeiten, gegenseitige Unterstützung und Komplizenschaft. Die Vorteile ziehen *Kollektiv* an den positiven Pol der moralischen und ethischen Bewertungen. Andererseits aktualisieren die Nachteile des Kollektivismus - Druck auf die Persönlichkeit, Unkenntnis der Individualität des Individuums, künstlich aufgezwungene Ausgleichung - die negative Wertung von *Kollektiv*. *Kollektiv* wird in den ewigen ideologischen Streit zwischen Kollektivismus und Individualismus (Liberalismus) hineingezogen.

5. *Kollektiv*: Das Leben des Wortes im soziokulturellen Kontext

Die Praxis der Verwendung des Wortes *Kollektiv* vor und nach der Wiedervereinigung Deutschlands liefert wesentliches Material, das es ermöglicht, die gesellschaftlich bedeutsamen Auswirkungen des Sprachgebrauchs zu beobachten. Tatsächlich spiegelte sich die Haltung zu dieser Spracheinheit nach der Vereinigung der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik (DDR) zu einem Staat im Jahr 1990 wider. *Kollektiv* ist eines jener Wörter, die als Zeichen der gesellschaftlichen Praxis der DDR in der sozialistischen Zeit wahrgenommen werden. Dies ist ein Index, der sich auf die Zeit der Deutschen Demokratischen Republik bezieht. Seine Verwendung aktualisiert die Bindungen an das sozialistische Deutschland und die bisherige Praxis. Im sozialistischen Deutschland war *Kollektiv* eines der Schlüsselwörter, wobei unter einem Schlüsselwort ein gesellschaftlich bedeutsames, weit verbreitetes und im öffentlichen Bewusstsein verankertes Wort verstanden wird, das emotional attraktiv ist und unkritisch wahrgenommen wird.

Die Verwendung des Substantivs *Kollektiv* und der Wortgruppen mit dem Adjektiv *kollektiv* war stereotyp und mit sozialer Identifikation in der Gesellschaft verbunden. Dies

lässt sich deutlich ablesen an Sätzen wie: *eigenen / einen Platz im Kollektiv haben, vom Kollektiv beachten werden, im Kollektiv beachten und anerkannt sein, positiv auf das Kollektiv einwirken*. In der Deutschen Demokratischen Republik gab es den Staatstitel *Kollektiv der sozialistischen Arbeit*. Vorstellungen von kollektivistischem Verhalten, davon, was es heißt, im Team zu sein, sind in dieser Perspektive auf positive Konnotationen angewiesen, wie *Hilfsbereitschaft, kameradschaftliche Unterstützung, Uneigennützung, Rücksicht*. So wird *Kollektiv* zu einer Reihe ineinander greifender Konzepte von *Gleichheit, Hilfe und Unterstützung, Sicherheit, Solidarität, Geborgenheit, Mitsprache, Gemeinsamkeit*, siehe (Keßler, 1997).

Wie soziologische Umfragen und darauf aufbauende diskursive Studien zeigen, treten in dem vereinten Deutschland bei der Wahrnehmung des Wortes *Kollektiv* negative Wertvorstellungen und negative Assoziationen in den Vordergrund, einschließlich der Zwangszusammenführung von Menschen zu einem staatlich kontrollierten Team; zwanghafte Überwachung; die Praxis der staatlichen Inhaftierung einer Person in einem allgemeinen Rahmen; Einschränkung des persönlichen Raums, Bevormundung, Unselbständigkeit, Zwang sich anpassen zu müssen, Unterdrückung. Semantische Opposition zum Kollektiv, Kollektivität in dieser Projektion sind Konzepte wie *Unabhängigkeit, Individualität, Selbstversorgung* (Keßler, 2004; Reiher, 2003).

In Studie (Keßler, 2004) werden die in der Zeitung «Zeit» vom 29.12.1999 veröffentlichten Daten der soziologischen Umfrage zitiert, durchgeführt in den alten, vor der Vereinigung Deutschlands, und auch in den neuen Bundesländern, die der DDR vor der Vereinigung Deutschlands angehörten. Ziel der Umfrage war es, die emotionale und bewertende Wahrnehmung einer Reihe von Wörtern durch die Deutschen und dementsprechend die von ihnen zum Ausdruck gebrachten Konzepte und Werte zu ermitteln, darunter die Wörter „Arbeit, Kommunismus, Feminismus, Kollektiv“ und andere. So löste das Wort *Kollektiv* laut einer Umfrage aus dem Jahr 1999 bei 55% der Befragten aus den alten Bundesländern eine negative Reaktion aus, sie nannten dieses Wort „unsympatisch“. In den neuen ostdeutschen Bundesländern bezeichneten 66 % der Befragten das Wort „sympatisch“ und 24 % als „unsympatisch“ (Keßler, 2004, S. 187-190). Das Wort *Kollektiv* wurde ein Indikator für die Gesellschaft der DDR und nahm den Rang eines sozialen Indexes ein. Die für die vergangene soziale Praxis typisches „Sich-in-die-Gemeinschaft-einordnen-müssen“, „Gleichheitsideologie mit antiindividualistischer Zielrichtung, wurde von vielen als negativ empfundene Gleichmacherei, als Uniformiertheit der Gesellschaft angesehen, als Zwang, sich der Gemeinschaft anpassen

zu müssen. Das enthält die Begründungen, warum das Wort Kollektiv auch mit negativen Bedeutungen verbunden sein kann, also "unsympathisch" ist.

So wurde *Kollektiv* zu einem der umstrittenen Konzepte (Stötzel & Wengeler, 1995). Das bevorzugte Synonym für eine Gruppe, eine Besetzung von Menschen, ist im modernen Deutsch das englische Wort *team*. Wie Reiher formulierte, „war *Kollektiv* bereits 1993 weitgehend aus dem Sprachgebrauch verschwunden und wurde – trotz unterschiedlicher Bedeutung – durch *Team* ersetzt“ (Reiher, 2000, S. 90). Man kann sagen, dass das Wort *team* das Wort *Kollektiv* praktisch verdrängt hat¹.

Nach 1990 ist die Verwendung des Wortes im öffentlichen Diskurs stark zurückgegangen. Auf Abb. 2 wird der tiefste Punkt bei der Verwendung des Tokens *Kollektiv* seit Anfang der 1990er Jahre gezeigt.

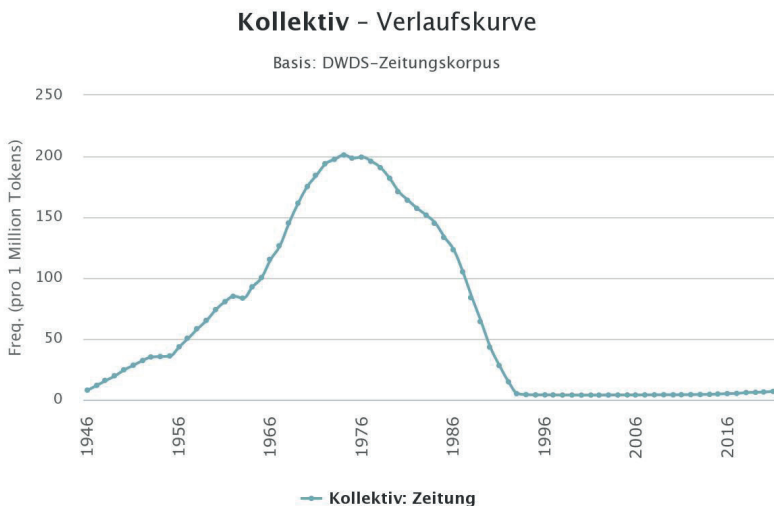

Abb. 2: Diagramm der relativen Häufigkeit des Lexems *Kollektiv* pro 1 Million Wörter nach dem Elektronischen Wörterbuch der Deutschen Sprache (<https://www.dwds.de/r/plot/?view=1&corpus=zeitungen&norm=date%2Bclass&smooth=spline&genres=0&grand=1&slice=1&prune=0&window=3&wbase=0&logavg=0&logscale=0&xrange=1946%3A2021&q1=Kollektiv;Zugangsdatum-23.04.2021>)

¹ Bemerkenswert ist in diesem Zusammenhang die Schlagzeile der deutschen Presse, die den typischen Gegensatz der Lebensweise vor und nach der Wiedervereinigung Deutschlands zeigt: „*Vom Kollektiv zum Team. Zwanzig Jahre nach dem Mauerfall ziehen Apotheker Bilanz. Hat die neue Apothekenwelt eine berufliche Zufriedenheit gebracht und was ist auf der Strecke geblieben?*“ <https://www.pharmazeutische-zeitung.de/ausgabe-462009/20-jahre-mauerfall-vom-kollektiv-zum-team/>.

Die relative Häufigkeit der Verwendung des Lexems *Kollektiv* im Korpus des Elektronischen Wörterbuchs zeigt, dass der tiefste Punkt des Niedergangs der 90er Jahre allmählich überwunden wurde und dieses Lexem immer häufiger verwendet wird. Während es im Jahr 2000 3,74 Tokens dieses Lexems pro 1 Million Tokens gibt, ist es im Jahr 2010 schon 4,01 Tokens. Seit 2020 wird die „Rückkehr“ des Lexems *Kollektiv* im aktiven Gebrauch aufgezeichnet, um die Realität und die Umstände zu kennzeichnen, die mit der Ära der Pandemie und der Coronavirus-Infektion einhergingen. 2021 verzeichnet das Korpus fast doppelt so viele wie im Jahr 2000: 6,78 Tokens.

6. *Kollektiv* im Diskurs zur Coronavirus-Pandemie

Das Lexem *Kollektiv* wurde erneut verwendet, um die veränderte soziale Praxis und das Leben in der deutschen Gesellschaft zu reflektieren. Die neoliberalen, hedonistischen Werte, die sich bei den meisten Deutschen verwurzelt hatten, gerieten in Konflikt mit der harten objektiven Realität, die an kollektive Verantwortung und die Notwendigkeit staatlicher Regulierung erinnerte. Wie bekannt, hat sich die öffentliche Meinung von der totalen Ablehnung kollektiver antiviraler Beschränkungen und Protesten gegen Eingriffe in die Rechte und Freiheiten des Einzelnen bis hin zu Aufrufen zu pragmatischer Umsicht polarisiert, um die gemeinsame Bedrohung durch gemeinsame Anstrengungen zu überwinden. Diese unterschiedlichen ideologischen Positionen wurden auf die Verwendung des Lexems *Kollektiv* projiziert und setzten die emotional-evaluativen Bedeutungen in Gang, die die konzeptionelle Bedeutung der Vereinbarkeit begleiten. Es wird von Kommunikanten nicht in der denotativen Bedeutung verwendet, d. h. als Bezeichnung einer bestimmten Menge von Personen nach ihren gemeinsamen Aktivitäten, aber evaluierend und assoziativ zusammen mit der Last der bereits bestehenden Präsuppositionen, Bewertungen, „Gedächtnis des Wortes“ über die vergangene Kontextualisierung.

Laut Corona-Korpus wurden 247 Kontexte der Verwendung des Lexems *Kollektiv* erfasst. Das Token ist in drei Arten von Kontexten enthalten.

Die meisten Kontexte (160 Kontexte oder 65% der Gesamtmenge) fallen auf die Verwendung von *Kollektiv* in den neutralen Kontexten bei Nominierungen. Dies sind Nominierungen für Testgruppen von Patienten mit Coronavirus-Infektion, für Sportmannschaften, selbstverwaltete Kollektive (kleine Berufsgruppen) der sogenannten alternativen Wirtschaft, Musikgruppen, usw.

In anderen Fällen wird das Lexem *Kollektiv* verwendet, um Gemeinschaft von Menschen zu bezeichnen, die unerwünscht verbunden und von außen kontrolliert werden. Nach unseren Angaben, in 36 Kontexten (14,5%) wird *Kollektiv* im Kontext sprachlicher Einheiten mit der Semantik der unerwünschten, erzwungenen Vereinigung von Menschen zu einer Gemeinschaft verwendet. Typische Beispiele sind:

1. (...) Was für Kinder (Stichwort: Kinderkrankheiten, Pubertät) wie auch für Erwachsene (Stichwort: Niederlagen, Schicksalsschläge und andere Krisen) gilt, gilt auch für Gesellschaften. Und so erleben wir gerade im **Kollektiv** ein **unfreiwilliges Verlassen** der Komfortzone auf den unterschiedlichsten Ebenen, ausgelöst durch ein unsichtbares Virus namens Sars-Co V-2. Nun gibt es bekanntermaßen unterschiedliche Reaktionen im Umgang mit Krisen (...) [K.M. Schertler. So werden wir per Corona-Krise zu einer besseren Gesellschaft. www.manager-magazin.de 30.04.2020: Zugangsdatum 19.01.2021].

(2) Warum halten wir uns an den Zahlen fest, obwohl wir wissen, dass sie ungenau sind? ... Worauf lassen wir uns ein, wenn wir der Logik des Klassifizierens, des Vermessens, des Rankens folgen? Erstens bilden Zahlen eine Grundlage für politische Maßnahmen. (...) Zweitens lösen Zahlen verschiedenste Gefühle aus: die Angst davor, zu sterben und die Angst, seine Nächsten sterben zu sehen; die Hoffnung darauf, dass die eigene Region, die eigene Stadt, die eigene Familie, die eigenen Kinder von der Krankheit verschont werden; (...). Drittens – und das ist vielleicht der Aspekt, auf den wir am wenigsten achten – nähren Zahlen eine Metaphysik des Wettbewerbs, die **uns als Kollektiv lenkbar macht**. Sie verlangen Aufmerksamkeit und **fordern Gehorsam**. (...) In der Faszination für Todeszahlen steckt mehr als ein nüchtern kühler Vergleich. **Wir** wollen besser sein als Franzosen, auf keinen Fall so versagen wie die Italiener. **Wir** wollen nicht ineffizienter sein als die Chinesen und anfangs die Südkoreaner. Und, seien **wir** ehrlich, ein bisschen Schadenfreude über die schlechten Zahlen der USA spielt auch ab und zu mit [J. Glasman. Weiche Zahlen, harte Maßnahmen? 26.05.2020. <https://soziopolis.de/beobachten/gesellschaft/artikel/weiche-zahlen-harte-massnahmen/> : Zugangsdatum 19.01.2021].

Unerwünschtheit und Zwang durch die herrschenden Umstände sind ausdrücklich mit rechten Kollokaten von *Kollektiv* gekennzeichnet, in (1) dem Adjektiv *unfreiwillig* mit der Bedeutung „gegen den Willen“, „widerwillig“, in (2) mit den Ausdrücken mit der Semantik der Willenserzwingung, Unterwerfung unter fremden Willen (*jemanden lenkbar*

machen, gehorsam fordern). In diesen Textfragmenten sind auch die kataphorische und anaphorische Verwendung des Personalpronomens *wir* mit der Funktion des Bezeichnens von einer nationalstaatlichen Vereinigung von Menschen (*alle Deutschen*). Es bezieht sich auf die Wortverbindung *als Kollektiv* vor dem Hintergrund der Opposition zu anderen nationalen Gruppen.

Das Lexem *Kollektiv* wird auch verwendet, um Unpersönlichkeit, Verlust der Individualität, Vereinigung zu einer gemeinsamen Masse auszudrücken. Es entsteht eine kontextuelle Opposition zwischen Einzelnen, individuellen Interessen und Kollektiv. Vgl. folgende Beispiele:

(3) *Die Corona-Krise macht uns alle zu Dunkelziffern. Das erschwert den Umgang mit ihr. ... Wo sollen wir da hin mit unserem Mitleid und unserer Menschenfreundlichkeit? In der großen Krise **wird alles zum Kollektiv**. Wir sind Quarantänepersonal und Statisten von Vorgängen, die der Gesundheit aller dienen sollen ... [Paul Jandl. In der Corona-Krise wird jeder zu einer Dunkelziffer. Neue Zürcher Zeitung. 18.05.2020. <https://www.nzz.ch/feuilleton/in-der-corona-krise-wird-jeder-zu-einer-dunkelziffer-ld.1556786?reduced=true>; Zugangsdatum 28.03.2021].*

(4) *Von höchster Brisanz ist die faktische Verschiebung der gesellschaftlichen Zentralperspektive, des - sozusagen - gesellschaftsphilosophischen Primats: Der (ethische) Fokus wechselte vom "**Einzelnen**" und **den Einzelnen zum Kollektiv**, zur Allgemeinheit, zum großen Ganzen, in Form von statistischer Realität und Funktionsgraphen zudem. Von hier aus wurde und wird im Ausnahmezustand gedacht, in der bewussten Abstraktion von **Einzelnen**. [Jörg Bong. Corona-Exit-Debatte: Impft Euch gegen das Virus der Barbarei! DER SPIEGEL – Kultur. Zugangsdatum 03.04.2020. <https://www.spiegel.de/kultur/corona-exit-debatte-impft-euch-gegen-das-virus-der-barbarei-a-f2661b58-775b-4ec3-a421-7917c9abe3f2>].*

(5) *Darüber hinaus traf es auch eins der höchsten Freiheiten unseres Staates – die Glaubensfreiheit. Für einen möglichen **Schutz des Kollektivs** wurden **individuelle Interessen** zurückgestuft und dem Bürger die Entscheidungsgewalt entzogen – der Staat entscheidet in der aktuellen Krise für und über die Bürger. [Die Coronakrise stellt den Staat auf eine harte Probe. The European, Zugangsdatum 31.03.2020. <https://www.theeuropean.de/marc-jacob/die-coronakrise-stellt-den-staat-auf-eine-harte-probe/>].*

In 51 Kontexten (20,5%) wird das Lexem *Kollektiv* im Kontext von sprachlichen Einheiten mit positiver Semantik verwendet. Solche Fälle sind typisch für die Presse und persönliche Webseiten der Linken und Pragmatiker, die bereit sind, neoliberale Werte aus Umsicht zu opfern. Die kollektiven Interessen, die gemeinsame Sicherheit, ausgedrückt durch das Lexem *das Kollektiv*, werden als höchste Werte der Gesellschaft fokussiert. Beispielsweise:

(6) *Der Staat, das Gemeinwesen, also alle Bürger miteinander erfüllen die Aufgabe einer Versicherung auf Gegenseitigkeit. Niemand anders als **das Kollektiv** ist dazu in der Lage. Dieser Staat also stockt die Gesundheitsinfrastruktur auf [Karen Horn. Der Liberalismus muss den Beißreflex gegen den Staat überwinden. <https://www.tagesspiegel.de>, Zugangsdatum 03.05.2020].*

(7) *Für Entscheidungen, die die gesamte Bevölkerung betreffen, sind die Grundbegriffe der Individualethik nicht mehr direkt und vielleicht überhaupt nicht plausibel anwendbar. Entscheidungen für große **Kollektive** müssen in dem Sinne vernünftig sein, dass sie potentiell für alle, die einen Umgang in wechselseitiger Fairness bejahen, akzeptabel sind. Es sind also Entscheidungen unter Gerechtigkeitsprinzipien [Auswirkungen der Krise: „Wir werden harte Verteilungskämpfe kriegen“. <https://www.fr.de>, Zugangsdatum 11.05.2020].*

7. Resümee

Die verwendeten Korpustools ermöglichten es, die sprachlichen Repräsentationen des Begriffs *Kollektiv* mit dem aktuellen soziokulturellen Kontext und der gesellschaftlichen Praxis der Verwendung dieses Lexems zu verbinden. In den Gebrauchsweisen erfahren wir wesentliche Information über die soziale Zugehörigkeit bzw. das soziale Selbstverständnis der Sprecher. Die Untersuchung der indexikalischen Funktion eines sprachlichen Zeichens setzt eine besondere Forschungsperspektive in der Erforschung der Sprache in der Gesellschaft, eine andere Sichtweise im Vergleich zu den Konnotationskonzepten, die in der Semantik, Stilistik und anderen disziplinären Bereichen der Pragmalinguistik entwickelt wurden. Soziale Bedeutung lässt sich nicht nur und genau auf Konnotationen reduzieren. Indexikalität zeigt den Zusammenhang zwischen einer sprachlichen Einheit (linguistischer Form) und der Situation, in der diese Einheit ihre soziale Stimme erhält, d. h. es wird im Zusammenhang mit den bereits festgestellten Einschätzungen, Voraussetzungen, intertextuellen Kenntnissen der

Kommunikanten erwartet, erkennbar, typisch. Es ist ein breiter Überblick und ein Zugang zur Untersuchung der sozialen Praxis, in der die Sprache verwendet wird.

Zustimmung der Ethikkommission: Für diese Studie ist keine Zustimmung der Ethikkommission erforderlich.

Begutachtung: Extern begutachtet.

Autorenbeiträge: Beitragskonzept/-konstruktion- C.V., N.S.; Datensammlung- C.V., N.S.; Datenanalyse/ Dateninterpretation- C.V., N.S.; Beitragsentwurf- C.V., N.S.; Kritische Inhaltsüberprüfung- C.V., N.S.; Endbestätigung und Verantwortung- C.V., N.S.

Interessenkonflikt: Es besteht kein Interessenkonflikt.

Finanzielle Förderung: Dieser Beitrag wurde von keiner Institution finanziell unterstützt.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- C.V., N.S.; Data Acquisition- C.V., N.S.; Data Analysis/ Interpretation- C.V., N.S.; Drafting Manuscript- C.V., N.S.; Critical Revision of Manuscript- C.V., N.S.; Final Approval and Accountability- C.V., N.S.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Literaturverzeichnis

- Bell, A. (2016). Succeeding waves: Seeking sociolinguistic theory for the twenty-first century. In: Coupland N. (ed.), *Sociolinguistics: Theoretical debates*. Cambridge: Cambridge University Press, 391–416.
- Bucholtz, M., Hall, K. (2008). All of the above: New coalitions in sociocultural linguistics In *Journal of Sociolinguistics*. 12/4. P. 401–431.
- Bucholtz, M., Hall, K. (2011). Sociolinguistics and linguistic anthropology: Strengthening the connections In *Special issue of Journal of Sociolinguistics*. 12/4. P. 401–545.
- Busse, D. (2000). Historische Diskurssemantik. Ein linguistischer Beitrag zur Analyse gesellschaftlichen Wissens In *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht*. 31(86), S. 39–53.
- Chernyavskaya, V., Kamshilova, O. (2021). What Russian University Stands for: Analyzing Socially Embedded Vision and Values In *Zeitschrift für Slawistik*. 66(3), 491–506.
- Chernyavskaya, V. E. (2020). Metapragmatics: When the author brings meaning and the addressee context In *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Yazyk i Literatura*. 1 (17), 135–147.
- Collins, J. (2011). Indexicalities of language contact in an era of globalisation: Engaging with John Gumperz's legacy In Auer P., Roberts C. (eds). In *Honour of John Gumperz. Special issue of Text & Talk*. 31/4. S. 407–428.
- Dieckmann, W. (1969). *Sprache in der Politik*. Heidelberg.
- Eckert P. *Meaning and Linguistic Variation: The Third Wave in Sociolinguistics*. Cambridge University Press. 2018.
- Gasparyan G. R., Cherniavskaia, V. E. (2014). Text as co-existence in discourse In *Voprosy kognitivnoy lingvistiki. Issues of Cognitive Linguistics*. 4 (038), 44–51.

- Jakobson, R. (1957/1980). Metalanguage as a linguistic problem In *The Framework of Language*. Michigan Studies in the Humanities. University of Michigan Press, 81–92. (First publ. 1957).
- Klein, J. (1991). Kann man Begriffe besetzen? Zur linguistischen Differenzierung einer plakativen politischen Metapher In Liendke F., Wengeler M., Boke K. (Eds.). *Begriffe besetzten. Strategien des Sprachgebrauchs in der Politik*. Westdeutscher Verlag, 44-69.
- Keßler, Ch. (1997): "...und fügt sich gut ins Kollektiv ein. Muster personenbeurteilender Texte in der DDR. In Barz, Irmhild/Fix, Ulla (Hgg.). *Deutsch-deutsche Kommunikationserfahrungen im arbeitsweltlichen Alltag*. Heidelberg: Universitätsverlag, 303-314.
- Keßler, Ch. (2004). Woran denken Sie bei ‚Kollektiv‘? Kollektivität als gesellschaftlicher Wert in der DDR und seine kommunikativen Zusammenhänge in Texten In Reiher R., Baumann, A. (Herausgeber). *Vorwärts und nichts vergessen: Sprache in der DDR - Was war, was ist, was bleibt*. Taschenbuch. S. 184-194.
- Liebert, W.-A. (2003): Zu einem genetischen Konzept von Schlüsselwörtern. In *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 38, 57-75.
- Nefedov, S. T. (2020). The word, sentence, text and discourse semantics of the lexeme Kontext 'context' In *Sprache & Sprachen*. 51. S. 29-42.
- Nefedov, S. T., Chernyavskaya, V. E. (2020). Context in linguistics: pragmatic and discourse analytical dimension In *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya - Tomsk State University Journal of Philology* 63. 83-97.
- Reiher, R. (2000): Das „Kollektiv“ hat sich ins „Team“ verabschiedet. Regionale Differenzierungen im ostdeutschen Sprachgebrauch. In: Reiher, R./Baumann, A. (Hrsg.). *Mit gespaltener Zunge? Die deutsche Sprache nach dem Fall der Mauer*. Berlin: Aufbau Taschenbuch, 30–54.
- Silverstein, M. (1979). Language Structure and Linguistic Ideology In Paul R. Clyne, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (eds.) *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*. S. 193–247. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Silverstein, M. (2001). The Limits of Awareness In A. Duranti (ed.). *Linguistic Anthropology: A Reader*. Oxford: Blackwell. S. 386–401.
- Silverstein, M. (2003). Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life. In *Words and Beyond: Linguistic and Semiotic Studies of Sociocultural Order*. 23(3). S. 193–229.
- Spitzmüller, J., Warnke I (2011). *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin; Boston: Walter de Gruyter.
- Spitzmüller, J. (2013). Metapragmatik, Indexikalität, soziale Registrierung. Zur diskursiven Konstruktion sprachideologischer Positionen In *Zeitschrift für Diskursforschung*. 3, 263-287.
- Stötzel, G., Wengeler, M. (1995). *Kontroverse Begriffe. Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin, New York: de Gruyter.
- Tcherniavskaia, V. E. (2014). Discourse paradigm: phantom objects and syndromes In *Voprosy kognitivnoy lingvistiki. Issues of Cognitive Linguistics*. 1 (038), 54–61.
- Widdowson, H. G. (2004). *Text, context, pretext: Critical issues in discourse analysis. (language in society)*. Wiley Online Library.

Kommunikationsstörungen in ukrainisch- und deutschsprachigen Star-Interviews aus der Perspektive des Interviewten

Communicative Failures in Ukrainian- and German-language Celebrity Interviews from the Respondent's position

Khrystyna DYAKIV¹

¹Doctor, Professor of the Department of Intercultural Communication and Translation, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

ORCID: K.D. 0000-0002-2196-738X

Corresponding author:

Khrystyna DYAKIV,
Ivan Franko National University of Lviv, Department of Intercultural Communication and Translation, vul. Universytetska, 1, 79000 Lviv, Ukraine
E-mail: khrystyna.dyakiv@lnu.edu.ua,
khrystyna.dyakiv@gmail.com

Submitted: 06.09.2021

Accepted: 11.10.2021

Citation: Dyakiv, K. (2021). Communicative failures in Ukrainian- and German-language celebrity interviews from the respondent's position. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 23-48.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-992030>

ABSTRACT (DEUTSCH)

Das Ziel des Beitrags ist es, die Merkmale von Kommunikationsstörungen in Star-Interviews aus Sicht der Befragten, also der Interviewten festzustellen und zu analysieren. Die empirische Forschungsbasis besteht aus ukrainisch- und deutschsprachigen Videointerviews aus den Jahren 2010 bis 2019, die entweder im Fernsehen gesendet oder für YouTube produziert wurden. Das Forschungsverfahren beinhaltet die integrierte Anwendung von Methoden und Techniken der kommunikativen Linguistik, insbesondere der Diskurs-Analyse. Für die Untersuchung dieser Kommunikationsstörungen wurde eine neue methodische Grundlage entwickelt, und zwar für die Rekonstruktion eines einzelnen Ereignisses in zwei diskursiven Umgebungen, das Feststellen des kommunikativen Kontextes und der Kommunikationssituation in Interviews in vergleichbaren Sprachen. Die Ergebnisse der Studie ermöglichten es, die charakteristischen Merkmale von Kommunikationsstörungen in Star-Interviews auf drei Ebenen der kommunikativen Gattung zu identifizieren: auf der außenstrukturellen, binnenstrukturellen und situativen Ebene. Sowohl gemeinsame Merkmale von Kommunikationsstörungen als auch Unterschiede in den ukrainischen und deutschsprachigen Interviews wurden bestimmt. Die Ergebnisse der Studie zeigen, dass die Arten von Kommunikationsstörungen in Interviews mit Prominenten im Ukrainischen und Deutschen universell sind, sie spiegeln jedoch die nationalen und kulturellen Besonderheiten angesichts der Merkmale beider Sprachen und jeder Sprachkultur und ihrer Realitäten, Normen, Konventionen und Maximen der Kommunikation wider. In beiden Sprachen sind kommunikative Störungen ein typischer und oft unvermeidbarer Bestandteil von Interviews.

Schlüsselwörter: Kommunikationsstörungen, Star-interview, Interviewter, Ukrainisch, Deutsch

ABSTRACT (ENGLISH)

The aim of the article is to determine and analyze the characteristics of communication failures in star interviews from the point of view of the respondents, i.e. the interviewees. The empirical research base consists of Ukrainian and German-language video interviews from 2010 to 2019, which were either broadcast

on television or produced for YouTube. The research process includes the integrated application of methods and techniques from communicative linguistics, in particular discourse analysis. A new methodological basis was developed for the investigation of these communication failures, namely for the reconstruction of a single event in two discursive environments, the determination of the communicative context and the communication situation in interviews in comparable languages. The results of the study made it possible to identify the characteristic features of communication failures in star interviews on three levels of the communicative genre: on the external structural, internal structural, and situational levels. Both common features of communication failures and differences in the Ukrainian and German-language interviews were determined. The results of the study show that the types of communication failures in interviews with celebrities in Ukrainian and German are universal, but they reflect national and cultural specificities given the characteristics of both languages and each language culture and their realities, norms, conventions, and maxims of communication. In both languages, communicative failures are a typical and often unavoidable component of interviews.

Keywords: Communication failures, star interview, interviewee, Ukrainian, German

EXTENDED ABSTRACT

The paper presents a new theoretical and methodological concept for the performance of a reconstruction of communicative failures in Ukrainian and German video interviews from the position of Contrastive linguistics. The quantitative indicator of communicative failures in celebrity interviews is at the same level in both linguistic cultures. Communicative failures are more commonly caused by respondents in both linguistic cultures that are being studied.

The aim of the article is an intramedial comparison, which should clarify the extent to which communication failures in Ukrainian and German-speaking celebrity interviews differ at different levels of the communicative genre. The empirical research base is 400 Ukrainian and German-language video interviews from the year 2010 to 2019 with a total of over 51 hours. So far, the communication facilities in celebrity interviews are based on the position of the respondents. Based on the theoretical postulates, a new methodological basis is used for the reconstruction of communicative failures using a comprehensive approach to the analysis of the object of scientific reflection and methodological principles, namely through discourse analysis. Given the definition of video interviews as an integrated informative variety of interview genre (speech genre = communicative genre), their genre-structural levels are defined, in each of which there are communicative failures.

Communicative failures of the respondent are present in all types of video interviews at three identified levels: external structural, internal structural, and situational. The external structure includes the communicative and social environment in which the communication takes place (a specific group, institution, or gender, i.e. all factors related

to the context, which are not formed in the interaction). The internal structure includes verbal and nonverbal intra-genre components of the communicative event. Verbal components include phonological variants, lexical-semantic phenomena, morphosyntactic elements, dialectal speech factors, stylistic and rhetorical figures, text structure structures, idioms, and thematic interview blocks, among others, and nonverbal components include prosody, voice-specificity effect, gestures, and facial expressions. The situational level of implementation includes phenomena that relate to the interactive context of dialogic exchange between communicators and the sequential nature of utterances. It is an intersubjective-situational intermediate structure, also called a situational level of realization or level of interaction. Accordingly, such structural units of the interview are pairs of remarks of the interviewer and the respondent – dialogic units that have clearly defined formal boundaries.

Methodological operating procedures were applied within the four main stages of the study. At first, on the basis of elaboration of theoretical achievements of domestic and foreign linguists in the field of studying interviews and communicative failures, the genre of Ukrainian- and German-language interviews were identified and systematized. In the second stage of the study, the main tool of comparative analysis - *tertium comparationis* - was identified as the basis for comparing the types of failures at the structural level. In the third stage, the factors of communicative failures in celebrity interviews, which depend on the respondent at different structural levels of the genre, were reconstructed (in values and characteristics). The fourth stage compared the types of communicative failures in celebrity interviews in both linguistic cultures, including their qualitative and quantitative description, using the obtained statistical data to verify the conclusions.

The analysis of empirical materials reflects the following: the reconstructed types of communicative failures are of universal nature in Ukrainian and German linguistic cultures, yet reflect national and cultural peculiarities given the special features of the Ukrainian and German languages and the peculiar properties of each individual lingual culture with its realia, norms, conventions, maxims and rules of interpersonal and group communication. In both languages, communicative failures are a typical and often inevitable part of interviews.

The following interviewee communicative failures arise in celebrity interviews: 1) on the external structural level: insufficient willingness to communicate, different

expectations of the interview, incompetent and unprofessional answer (common), and inability to give an interview (more often in German); 2) on the internal structural level: incomprehensible pronunciation, accent, vocalized pauses, slang, pejoratives, grammatical errors, elliptical and incomplete sentences, rhetorical questions, repetitions, non-verbal means (common), Surzhyk, dialectisms, twisting what is said (often Ukrainian), and reduction of inflection word endings (German); 3) on the situational level: violation of the maxim of information quality, of relevance, of manner and the principle of Politeness (common), and violation of the maxim of completeness of information (partly Ukrainian).

1. Einleitung

1.1. Problemgegenstand

Die moderne kommunikative Linguistik aktualisiert die Erforschung grundlegender und universeller Konzepte, die bereits im Fokus der Sprachforschung standen und unter welchen das Phänomen der Kommunikationsstörungen umstritten ist (Batsevych, 2000; Deppermann & Reinhold, 2008; Hinnenkamp, 1998; Mustajoki, 2017, etc.).

In den wissenschaftlichen Untersuchungen bildeten sich zwei grundlegende Ansätze zum Verständnis von Kommunikationsstörungen: ein interdisziplinärer und ein spezialisierter. Der interdisziplinäre Ansatz, der über die Linguistik selbst hinausgeht, spiegelt sich in Philosophie, Psychologie, Pädagogik, Methodik und Didaktik, Kulturologie, interkultureller Kommunikation, Konfliktforschung, Orthologie und im Journalismus wider. Der spezialisierte Ansatz wird hauptsächlich durch die Werke von Linguisten repräsentiert, die Kommunikationsstörungen in folgenden Aspekten untersucht haben: im Aspekt der theoretischen Linguistik (Batsevych, 2000), im kognitiven Aspekt (Dubtsova, 2014), im diskursiv-textuellen (Milchenko, 2011; Pechko, 2011), im kommunikativen (Ruda, 2007), soziolinguistischen (Hinnenkamp, 1998) und kontrastiven Aspekt (Dyakiv, 2018; Dyakiv, 2019; Dyakiv, Korolyov & Yaremko, 2021).

Die Systematisierung der einschlägigen wissenschaftlichen Literatur zum untersuchten Problem lässt die vorläufige Annahme treffen, dass Kommunikationsstörungen als Phänomen für alle Arten von Sprechgenres typisch sind. In letzter Zeit wurden sie in solchen Genres wie Interviews mit verschiedenen Persönlichkeiten in den Bereichen Politik, Sport, Kultur, Showgeschäft u.a. analysiert (Friedrichs & Schwinges, 2005; Deppermann, 2008; Haller, 2013).

Die wissenschaftliche Forschung hat in diesem Zusammenhang ihre Aufmerksamkeit auf eine solche Art Interviews wie Star-Interviews gelenkt (Borysov, 2017), in welchen Kommunikationsstörungen zum Vorschein kommen. Deren Analyse sollte aber auf neuen theoretischen und methodischen Grundsätzen basieren, von denen aus es möglich sein wird, Kommunikationsstörungen zu klassifizieren und den Kommunizierenden einen Algorithmus anzubieten, Missverständnisse zu vermeiden und mögliche Konflikte aufzulösen (Batsevych, 2000; Janicki, 2017; Földes, 2007; Schultz von Thun, 2010).

Das Ziel des Beitrags ist ein intramedialer Vergleich, auf deren Grundlage geklärt werden soll, inwieweit sich Kommunikationsstörungen in ukrainisch- und deutschsprachigen Star-Interviews auf verschiedenen Ebenen der kommunikativen Gattung unterscheiden. Die kontrastive Analyse erlaubt es, sowohl gemeinsame Merkmale von Kommunikationsstörungen in den ukrainisch- und deutschsprachigen Interviews als auch Unterschiede in den beiden Sprachen zu bestimmen.

1.2. Empirische Basis

Die moderne Medienpraxis hat die Grenzen zwischen den Interviewarten aufgehoben, sodass das Star-Interview gleichzeitig als Porträt- (um die Identität des Helden zu enthüllen) und Ereignis-Interview (um die Fakten herauszufinden) klassifiziert werden kann. Star-Interviews als Gattung bzw. Genre wurden von Wissenschaftlern nur teilweise erforscht (Ader, 2002; Borysov, 2017; Mukhtarova, 2018). In der Ukraine basieren alle Forschungen, mit Ausnahme der Dissertation von H. Denyskina (Denyskina, 2005) über das TV-Interview und der Arbeit von Borysov (Borysov, 2017) über den ukrainischen und britischen Dialog ausschließlich auf Zeitungsinterviews.

Die Auswahl der Videointerviews wurde in meiner Untersuchung nach folgenden Kriterien durchgeführt:

1. anhand der Anzahl der Aufrufe der Internetnutzer auf der Videoplattform YouTube (d.h. meist lustige oder obszöne Videos, die ein breites Publikum gewonnen haben),
2. anhand einer Stichwortsuche nach solchen Wörtern wie beispielsweise Misserfolg, Missverständnis, Missverstehen, Pech, skandalöse Interviews, Sensation, Scham, Ausraster, Streit, Zoff, Wut, Skandal, Sensation etc. auf Deutsch und Ukrainisch,
3. in den empfohlenen Videos zu dem bereits gefundenen Material und
4. in Videos bestimmter Persönlichkeiten, die sich oft skandalös, widersprüchlich, dubios, abscheulich oder kurios äußern oder verhalten.

Die empirische Forschungsbasis besteht aus je 400 ukrainischen und deutschsprachigen Videointerviews aus den Jahren 2010 bis 2019 mit einer Gesamtdauer von über 51 Stunden. Sie wurden sowohl im Fernsehen ausgestrahlt als auch für YouTube produziert. Es handelt sich meist um mittellange Videointerviews mit einer Dauer von fünf bis zwanzig Minuten (ca. 76% aller Videos in beiden Sprachen). Von den 400 in jeder

Sprache untersuchten Videointerviews zu den Themen Politik, Stars und Sport wurden 224 Interviews (74,7%) im Ukrainischen und 203 Interviews im Deutschen (67,7%) bestimmt, bei denen Kommunikationsstörungen auftreten. Die Gruppe von Star-Videos ist im Ukrainischen und Deutschen die zweitgrößte in Bezug auf Kommunikationsstörungen (37% Ukrainisch und 48% Deutsch). Dabei werden die Kommunikationsstörungen in Star-Interviews meistens von der Position der Interviewten verursacht (73,7% Ukrainisch und 64,9% Deutsch), was in diesem Beitrag detailliert analysiert wird.

2. Theoretischer Ansatz und Forschungsmethoden

Ausgehend von den theoretischen Postulaten wurde eine neue methodische Grundlage für die Untersuchung der Kommunikationsstörungen erarbeitet, nämlich unter Verwendung einer umfassenden Herangehensweise zu ihrer Analyse – der Diskursanalyse – für die Rekonstruktion eines einzelnen Ereignisses in zwei diskursiven Umgebungen, für die Bestimmung des kommunikativen Kontexts und der Kommunikationssituation einer bestimmten Interviewart in beiden Sprachen. Schließlich umfasst der Begriff des Diskurses nicht nur das Gesagte und Geschriebene, sondern auch das, was unerwünscht oder verboten zu sagen oder zu schreiben scheint, oder mangels Thematisierung undenkbar oder unsagbar ist. Demnach beschreiben Sprechstudien keine Stile, sondern spezifische sprachliche Einheiten und Strukturen (auf Prosodie-, Wortschatz-, Syntax- und Textebene) in Verbindung mit unterschiedlichen Sprachfunktionen (interaktionell, konversationsstrukturierend, semantisch) (vgl. Schwitalla, 2012). Die Diskursanalyse basiert zwar auf Methoden der Textlinguistik und der Gesprächsforschung und ist mit der Gesprächsanalyse verwandt, ihr Hauptinteresse gilt aber aktuellen gesellschaftlichen Fragen, der menschlichen Weltansicht und deren Mitteln (vgl. Larcher, 2015, S. 11).

Angesichts der Definition des Videointerviews als einer integrierten informativen Art des Genres Interview, also des Sprechgenres (= der kommunikativen Gattung), werden genrestrukturelle Ebenen festgestellt, auf denen es meiner Meinung nach jeweils zu Kommunikationsstörungen kommt (Abb. 1).

Abb.1: Faktoren der Entstehung von Kommunikationsstörungen in Videointerviews

Diese Ebenen werden im Folgenden genauer beleuchtet (Günthner, 1995, S. 201):

1. Die Außenstruktur umfasst das kommunikative und soziale Umfeld, in dem die Kommunikation stattfindet, eine bestimmte Gruppe, Institution, Geschlecht, also alle kontextbezogenen Faktoren, die nicht in der Interaktion zum Vorschein kommen.
2. Die Binnenstruktur umfasst verbale und nonverbale Bestandteile eines kommunikativen Ereignisses. Zu den verbalen gehören phonologische Varianten, lexikalisch-semantische Phänomene, morphologisch-syntaktische Elemente, dialektale Sprachfaktoren, stilistische und rhetorische Figuren, Textstrukturen, Idiome, thematische Interviewblöcke usw. Zu den nonverbalen Komponenten gehören Prosodie, Stimme, Gestik und Mimik (vgl. Günthner, 1995, S. 201).
3. Die intersubjektiv-situative Zwischenstruktur beinhaltet Phänomene, die sich auf den interaktiven Kontext des dialogischen Austauschs zwischen Kommunikanten und auf die sequenzielle Natur von Äußerungen beziehen (vgl. Günthner, 1995, S. 203). Sie wird auch situative Realisierungsebene oder Interaktionsebene genannt (Günthner 1995, S. 16). Dementsprechend kommen solche Struktureinheiten des Interviews als Sequenzen des Interviewers und des Interviewten, also dialogische Einheiten vor, die formal klar abgegrenzt sind.

Ich vertrete den Standpunkt, dass Kommunikationsstörungen auf der situativen Ebene im Kontext des Interviews eine Verletzung der Maximen von P. Grice (Grice, 1975) widerspiegeln, wie zum Beispiel:

- 1) Maxime der Quantität (Vollständigkeit) der Informationen;
- 2) Maxime der Qualität der Informationen;
- 3) Maxime der Relation / Relevanz;
- 4) Maxime des Stils / der Modalität.

An solche Maximen kann man während des Interviews nicht im Voraus denken, da sie an der Grenze Frage – Antwort spontan entstehen und daher zur situativen Ebene gehören.

Methodische Arbeitsverfahren wurden in den vier Hauptphasen der Studie angewendet, die im weiteren Verlauf des Beitrags detailliert beschrieben werden. In der ersten Phase wurde auf Grundlage der Erarbeitung theoretischer Leistungen in- und ausländischer Linguisten auf dem Gebiet der Untersuchung von Interviews und Kommunikationsstörungen das Genre der ukrainisch- und deutschsprachigen Videointerviews identifiziert und systematisiert. Der Korpus der Interviews und ihre Rolle wurden im sozialen Kontext in beiden Sprachkulturen festgestellt. Dementsprechend wurden Transkripte mit forschungsrelevanten Elementen des Schemas der Analyse von dialogischen diskursiven Praktiken (Deppermann, 2008) verwendet. Sie unterliegen gesonderten FOLKER-Transkriptionsregeln für die minimale Transkription (Schmidt & Schütte, 2010).

In der zweiten Phase der Studie wurde das Hauptinstrument der vergleichenden Analyse – tertium comparationis – als Grundlage für den Vergleich der Störungsarten auf struktureller Ebene identifiziert. In der dritten Phase wurden die Faktoren der Kommunikationsstörungen in Star-Interviews rekonstruiert (in Bezug auf Werte und Merkmale), die auf unterschiedlichen Strukturebenen des Genres vom Interviewten abhängen. In der vierten und letzten Phase wurden die Arten von Kommunikationsstörungen in Star-Interviews in beiden Sprachen verglichen, ihre qualitative und quantitative Beschreibung wurde dargestellt. Dabei wurden die erhaltenen statistischen Daten verwendet, um die Schlussfolgerungen zu überprüfen.

Diese Synthese der Interpretationen von Genres (Sprechgenre bzw. kommunikative Gattung) hat sich bei der Untersuchung von Star-Interviews in nicht verwandten Sprachen als vielversprechend erwiesen, was ich in den Ergebnissen der folgenden Forschung zu bestätigen versuche.

3. Eine exemplarische Analyse

Ein Star-Interview ist einerseits eine kommunikativ-kognitive und mentale Bildung, ein gleichberechtigtes und offenes Gespräch im Modus von ‚Frage-Antwort‘ eines Reporters mit einer berühmten Persönlichkeit aus den Bereichen Kunst, Sport, Wissenschaft etc., die in den Massenmedien breite Popularität gewinnt (vgl. Borysov,

2017, S. 211). Andererseits halte ich es für angebracht klarzustellen, dass durch ein solches Interview neue oder bisher unbekannte Informationen (oft mit aufsehenerregendem Inhalt) über die Identität des Interviewten erhalten werden sollen. Star-Interviews beinhalten in meiner Untersuchung nur Interviews aus dem Bereich des Showgeschäfts.

Das Ziel von Star-Interviews besteht darin, vorzustellen, wie eine Person zu einem Star wurde und sie zu ermutigen zu erzählen, was noch unbekannt oder verborgen ist. Auf diese Weise übernehmen Journalisten die Position von Fans, stellen also Fragen, die Anhänger und Fans interessieren. Bei den Interviewten von Star-Interviews handelt es sich meist um die beliebtesten Showgeschäft-Stars, oft mit einem eher komplexen Charakter und mangelnder Bereitschaft, die Fragen eines oft aufdringlichen Journalisten zu beantworten, oder mit dem Wunsch nach Selbstdarstellung oder Werbung für sich. Die Zuschauer solcher Interviews sind meist Fans und Bewunderer der Star-Antworten, oft aber auch durchschnittliche Zuschauer. Typisch sind die Kommunikationsstörungen in Star-Interviews im Ukrainischen mit den Stars des Showgeschäfts, die gleichzeitig Politiker sind, was im Deutschen nicht vorkommt.

Überdies stimme ich mit O. Dovzhenko überein, dass im Ukrainischen das ‚Frage-Antwort‘-Format fast immer beibehalten wird. In den westlichen Medien werden hingegen ‚Interviews am häufigsten durchgeführt, um Informationen zu erhalten, die dann in jedem Format verwendet werden können‘ (Dovzhenko, 2018).

Im Folgenden konzentriere ich mich auf die Kommunikationsstörungen, die der Interviewte auf verschiedenen strukturellen Ebenen des Star-Interviews verursacht.

3.1. Außenstruktur

Die Kommunikationsstörungen auf der äußeren Strukturebene sind in Star-Interviews bei emotionalen Interviewten in folgenden Situationen zu beobachten:

- 1) bei unerwarteten kommunikativen Handlungen:
 - a) wegen mangelnder Kommunikationsbereitschaft (Ukrainisch 42,6%, Deutsch 50,6%). Der Interviewte hört nicht zu, möchte an keinem Interview teilnehmen, ist auf die Kommunikation nicht vorbereitet. Das Ziel des Journalisten ist es,

emotionale Kommentare zu bekommen, aber der Interviewte ist oft gar nicht geneigt zu reden und spricht offen darüber. Es kann auch vorkommen, dass der aufgeregte, nervöse Interviewte dem Interviewer keine adäquate Antwort geben kann. Ein Beispiel dafür ist das Interview mit Natascha Kampusch (Natascha Kampusch, n.d.), die nach der Entführung zum ersten Mal ein Interview gibt und merklich nervös ist.

Manchmal hört der Interviewte nicht zu, in manchen Situationen führt es dazu, dass kein Dialog entsteht. Berücksichtigt man beispielsweise ‚Exklusivinterview mit Dan Balan‘ (Ekskluzyvne interviu, n.d.), ist der interviewte TV-Star nur darauf bedacht, sich zu zeigen (umarmt eine Journalistin, ‚flirtet‘ mit ihr und demonstriert seine Männlichkeit), achtet aber nicht auf die Frage und kehrt zum Thema seiner eigenen Orientierung zurück, das ihn berührt.

- b) wegen Unfähigkeit, ein Interview zu geben (Ukrainisch 30,7%, Deutsch 46,5%), völlig vage Antworten bzw. Antworten nicht auf das Thema eines solchen Interviews (hier und weiter I – Interviewer, R – Respondent / Interviewte, (-) – eine kurze Pause, (- -) – eine lange Pause):

I: Was denken Sie (-) macht diesen Beruf zu einem Traumberuf (-) als der immer beschrieben wird? (-)

R: Also (-) Traumberuf (-) ähnm (-) mit (-) ähnm (-) ja ja (- -) Immer ja (- -) Weil es ist wirklich ein Traum und ähm (-) eigentlich will man als Schauspieler nur spielen (-) und gar nicht anders (-) und dann mehr können müssen und trotzdem haben und (-) dann kommen ganz so, als hättest du diesen Job machen können (-) war nie for money Traum ist (-) den er sich mal erträumt hat (-) weil der Traum allein (-) der geht nur um Spielen (- -) (Christine Neubauer, 30.06.2015).

Auch ein aufgeregter und verärgelter Interviewter, der keine Erfahrung in der Kommunikation mit Journalisten hat, kann keine adäquaten Antworten geben und hat Angst vor dem Interviewer:

I: „Давай Іван (-) стартуй!“ (-) Ну (-) непоганий старт (-) шо я можу сказати (-) Шо (-) в мене питань особливо більше немає насправді (-) тому шо шо тут говорити (-) ти боїшся (-) ти не розслаблений і ти ніяк не розслабишся (-) це погано (-) Треба частіше запрошувати очевидно (- -)

R: Ну напевно так (- -) Я ж кажу (-) я тільки почав цю кар’єру як Іван Наві (-) мені дуже приємно що я до Вас попав (-) Насправді я дуже переживав (-) дійсно (-) і до сих пір переживаю як це буде (-) які питання (-) що і до чого(-) як на це відповідати ((...)) (Ivan NAVI, n.d.).

I: ‚Lass uns Ivan (-) anfangen!‘ (-) Naja (-) ein guter Anfang (-) was ich sagen kann (-) Dass (-) Ich eigentlich keine Fragen mehr habe (-) denn was soll ich hier sagen (-) du hast Angst (-) du bist nicht entspannt und du wirst dich in keiner Weise entspannen (-) es ist schlecht (-) Es ist notwendig, dich öfter einzuladen offensichtlich (- -)

R: Nun, wahrscheinlich so (-) Ich sage (-) Ich habe diese Karriere gerade als Ivan Navi begonnen (-) Ich freue mich sehr, dass ich zu Ihnen gekommen bin (-) Tatsächlich war ich sehr aufgeregt (-) und bin bis jetzt aufgeregt wie es sein wird (-) was für Fragen (-) was und wie (-) wie darauf antworten ((...)) (Ivan Navi, n.d.).

2) in den erwarteten kommunikativen Handlungen mit gemeinsamen Präsuppositionen:

a) unterschiedliche Erwartungen an das Interview (Ukrainisch 36,7%, Deutsch 32,2%): ein anderes Alter (angesehene oder sehr junge Stars), ein anderer Status (ein junger unerfahrener Journalist oder Star-Anfänger). Auch strategisch haben Kommunikanten unterschiedliche Erwartungen an das Interview, da es das Ziel des Journalisten ist, emotionale Kommentare zu erhalten:

I: Wie viel Superkraft hast du? (-) Du kannst nicht einfach was sagen, sondern (...)

R: Ich kann sagen was ich will (-) Hallo Schweizer Rundfunk! ((...)) (Yung Hurn, 2018).

b) Substitution der Präsuppositionen des Interviewers oder Zuschreibung anderer Präsuppositionen dem Interviewer (Ukrainisch 34,7%, Deutsch 26,4%), wenn der Interviewte der Meinung ist, dass der Journalist keine umfassende Informationen über das Leben des Stars hat und seine Überraschung äußert:

I: ((...)) але насправді жінка у Вас є (-) В Вас офіційний шлюб? (- -)

R: Катю (-) Ви прокурор чи слідчий (-) чи як? (-) В мене прям вже аж серце вискакує (-) Катінька (-) я не буду говорити про свій шлюб (-) про своє весілля (-) і я не буду говорити що воно буде (-) що воно було ((...)) (Oleh Vynnyk ziznavsia, 10.06.2016).

I: ((...)) aber haben Sie eigentlich eine Frau (-) Sind Sie offiziell verheiratet? (-)

F: Katja (-) Sind Sie Staatsanwältin oder Ermittlerin (-) oder was? (-) Mein Herz schlägt schon (-) Katinjka (-) Ich werde nicht über meine Ehe sprechen (-) über meine Hochzeit (-) und ich werde nicht sagen, dass sie kommt (-) oder war ((...)) (Oleh Vynnyk ziznavsia, 10.06.2016).

c) die Antwort eines inkompetenten und unprofessionellen Interviewten (Ukrainisch 14,9%, Deutsch 11,5%):

I: Hier geht ja heute (-) dreht sich alles um das Umweltbewusstsein (-) Wie umweltbewusst leben Sie? (- -)

R: ((kratzt sich an der Stirn)) Emmmm (- -) Das kann ich so nicht beantworten (-) Kann man ein bisschen spezifisch rangehen (-) also (- -) (Nena, 09.07.2015).

So treten bei Star-Interviews die Kommunikationsstörungen der Interviewten auf der äußeren Strukturebene in beiden untersuchten Sprachen in gleichem Maße auf. Ich gehe davon aus, dass dies auf gemeinsame Trends im Verhalten und Darstellungsstil von Stars in beiden Sprachen und Kulturen zurückzuführen ist.

3.2. Binnenstruktur

Kommunikationsstörungen in Star-Interviews auf binnenstruktureller Ebene treten im Ukrainischen und Deutschen auf:

1) auf phonetischer Ebene – dies gilt für die Sprache von Ausländern, Genretonalität, wo häufig folgende Kommunikationsstörungen enthalten sind:

a) Verletzung in der Artikulation der Äußerung durch unverständliche Aussprache und undeutliches Sprechen (Ukrainisch 10,9%, Deutsch 12,6%);

b) Unverständlichkeit aufgrund des starken Akzents des Interviewten (Ukrainisch 26,7%, Deutsch 21,8%), zum Beispiel: die österreichische und schweizerische Varianten, Muttersprachler des Russischen, die gebrochenes Ukrainisch sprechen;

c) das Vorhandensein von vokalisiert Pausen, wenn der Interviewte nicht weiß, wie er antworten soll oder die Antwort verzögert (Ukrainisch 66,8%, Deutsch 54,5%):

I: (- -) Тільки зараз Ви можете розставити усі крапки над і хто Ви є Мурату (-) чи коханці ви і як давно тривають ваші стосунки? (-)

R: Аааааа (- -) то взагалі була не я на відео((ніяковіє)) ііііі (-) мені приписали роман з Муратом (-) чоловіком Ані Лорак (Iana Bieliciaeva, 01.09.2018).

I: (- -) Erst jetzt können Sie alle Punkte überbringen und wer sind Sie für Murat (-) oder seid ihr ein Liebespaar und wie lange hat eure Beziehung gedauert? (-)

P: Aaaaaa (-- das war ich gar nicht auf dem Video (umständlich) uuuuund (-) Mir wurde eine Affäre mit Murat (-) Ani Loraks Ehemann zugeschrieben (Iana Bieliaieva, 01.09.2018).

- d) Wortreduktion durch das schnelle Sprechtempo (Deutsch 12,6 %). Im folgenden Interview spricht der Interviewte schnell, was die Rede eher unverständlich macht. Es gibt vage strukturierte Sätze, unvollständige Phrasen und Sätze, verschluckte Endungen:

I: Ja (-) aber tatsächlich auch diese Kritik (-) dass es gesagt wurde (-) Okay (-) die haben diese Hochzeit nur für Publicity-Zwecke gemacht (-) um sich irgendwie gegenseitig zu pushen (-) Was sagst du zu so was?(-)

R: Ähhh (-) finde ich bescheuer (-) Natürlich war es viel in der Presse (-) und alles (-) aber ich glaub(-) hätte ich es auch aus Publicity-Gründen gema (-) hätte ich versucht irgendeinen amerikanischen Star zu heiraten (-) nicht ein klein Modeblogger aus Hamburg (-) von daher wenn die Leute sagen sollen (-) mir ist egal was Leute sagen (-) von daher ich weiß es für mich (-) ob es so ist oder nicht und so lange ich das weiß (-) ist alles gut((...)) (Publicity, personal communication, 25.10.2020)

2) auf lexikalisch-grammatischer Ebene:

- a) Ukrainisch-russischer Surschyk, und zwar Lehnübersetzungen (Ukrainisch 67,3%): *безобразіє, рєбеночек, слідять, вообщє, підкрашую, розкраска; зверхник на кшталт "сверстник"*:

P: ((...)) я туди вкладаю гроші (-) **строю строю** (-) а **оказывається** я туди їжджу в гості (-) **панімаєш?** ((...)) (Olia Poliakova, 10.06.2017).

P: ((...)) ich investiere Geld darin (-) **baue baue** (-) und **es stellt sich heraus** dass ich Gast in meinem eigenen Haus bin (-) **verstehst** du? (...)) (Olia Poliakova, 10.06.2017).

- b) Unverständlichkeit durch Dialekte (Ukrainisch 3,0%, Deutsch 9,2%).

R: Я запрошую тебе до себе в село (-) ми тобі бульби **напуцяємо** (-) **буш** їсти ((...))'Дівчата (-) візьміть з собою шось там перекусити (-) тому що їдем (-) невідомо чи буде там десь шось знаєш (-) **закинути** в той шлунок' (-) А вони **нензи** (-) не встигли з репетиції нічо взяти ((...)) (Interview iz zapalnoiu, 29.06.2016).

R: Ich lade dich in mein Dorf ein (-) wir **graben** für dich Kartoffeln (-) **du wirst** sie essen (...), Mädchen (-) nimmt dort etwas zu essen (-) weil wir fahren (-) es ist nicht bekannt, ob es dort, weißt du, etwas geben wird (-) um es in den Magen zu werfen' (-) Und sie **Dummerchen** (-) hatten keine Zeit, etwas von der Probe mitzunehmen (...)(Interview iz zapalnoiu, 29.06.2016).

R: Am schrecklichsten finde ich Kartoffelsalat. Auch Erdäpfelsalat. **Vogersalat** geht überhaupt net...

I: Was ist Vogersalat?

R: Wir in Österreich... Sch... fangen Spatzen ein, schneiden die klein und streuen sie über den Erdäpfelsalat. Das ist ja ein Vogersalat. (Bilderbuch-im-Emoticon-Interview, n.d.).

- c) Umgangssprache, insbesondere Anglizismen (Ukrainisch 33,7%, Deutsch 27,6%):

R: Ja (-) geiler (-) geiler als hier geht's nicht! (- -) Das ist die perfekte Location (-) hier ist das drumherum passt (-) hier müssen wir nachher nicht aufräumen (- -) Passt doch (-) Also es ist besser als (-) zu Hause kannst du es gar nicht so geil machen (-) also das ist ja luxus ((...)) (Rocco Stark, 30.10.2015).

I: ((...))Дружина замовляла автомобіль? (-) Чи на свій страх і ризик ти обрав і колір (-) і комплектацію (-) і модель? (-)

P: Просто перейшли на наступний рівень (- -) і я точно знав що це подобається (-) що ця машина подобається їй (-) і вона їй заїде ((...)) (Iak Vadym Mychkovskyi, 08.06.2019).

I: (...) hat denn deine Frau das Auto bestellt? (-) Oder hast du Farbe (-) und Ausstattung (-) und Modell auf eigene Gefahr ausgewählt? (-)

P: Sind einfach auf das nächste Level gegangen (-) und ich wusste genau, was sie mag (-) dass sie dieses Auto mag (-) und es wird passen ((...)) (Iak Vadym Mychkovskyi, 08.06.2019).

- d) Grammatikfehler (Ukrainisch 18,8%, Deutsch 12,6%) (nicht kongruierende Pronomen, falsche Wortstellung): *er – ihr, wir – ihre, найкрасиву в свими* etc.:

I: Sie sind sehr sehr kreativer Mensch (-) Sie haben ja unglaublich viele Ideen(- -) Woher kommt das (-) was sind (- -) woher nehmen Sie Ihre Inspiration? (-)

R: Ähh (-) ich nehme die Inspiration in die erste Reihe von meiner Kundschaft(- -) Also meine Kunden die immer kommen zu mich (-) die inspiriert mich am meisten (-) die ich frage immer die (-) was die wollen tragen (-) was die gerne

tragen (- -) Ich sehe was die natürlich auch tragen (-) und wie die sich stylen (- -)
 Also das ist ganz große ((unverständlich 1s)) und meine eigene Kundschaft (-)
 Das sind die (-) die geben mich auch dieser Kraft und Power weiterzuarbeiten
 (-) wenn natürlich die kommen und kaufen (-) dann (-) dann geht das immer
 weiter ne?(-)(Marcell von Berlin, 10.11.2015)

e) abwertendes Vokabular und Pejorativa (Ukrainisch 8,9%, Deutsch 11,5%), wie
 z. B. scheißegal, hau ab, du kannst mich mal, сучка, ідіот etc.:

P: ((...)) Боже (-) яке щастя (- -) Я дуже-дуже багато шабашила в цьому році (-)
 як та проклята лошака((...)) (Naikrasyvisha' Olia Poliakova, 10.02.2018).

P: (...) Gott (-) was für ein Glück (-) Ich habe dieses Jahr sehr, sehr viel
 geschuftet (-) wie dieses verdammte Fohlen ((...)) (Naikrasyvisha' Olia
 Poliakova, 10.02.2018).

R: ((...)) Hey Alter (-) halt's Maul bevor ich ((...)) (Joko Winterscheidt, n.d.).

f) Wortverdrehungen (Ukrainisch 17,8%, Deutsch 3,4%): „Хронічки Нарнії“ statt
 „Хроніки Нарнії“ (Za koho zbyraietsia, 09.12.2017).

3) auf syntaktischer Ebene, insbesondere:

a) unvollständige Sätze, atypische Wortstellung (Ukrainisch 26,7%, Deutsch 16,1%):

R: *Ich mag einfach beides (-) Und ich finde zum Beispiel beim Schauspielen (-) ist
 die Atmosphäre drum herum besser (- -) Und beim Singen das ist (-) das ist immer
 gerade das (-) was ich mache (-) gefällt mir gerade dann (-) besser gefällt mir dann
 auch (- -) nicht besser da (- -) das mache ich halt dann (-) und das macht grad Spass
 ((...))* (Interview mit Lina Larissa Strahl, n.d.).

Es kann auch eine Folge von Sätzen vorkommen, die nicht übereinstimmen:

P: Так історично склалося ((...)) **навіть фізично (-) навіть відсутність сну і
 тому подібне не може зламати** (- -) Власне такий конкурс як „Нова хвиля“
 (-) дав мені можливо закалку ((...)) (Mariiu Yaremchuk, 22.12.2013).

P: So ist es historisch ((...)) **sogar körperlich (-) sogar Schlafmangel und so
 weiter können nicht brechen** (-) Eigentlich hat mich so ein Wettkampf wie
 „New Wave“ (-) vielleicht abgehärtet ((...)) (Mariiu Yaremchuk, 22.12.2013).

R: Ja (-) ich war wahnsinnig aufgeregt (-) und ich wusste wirklich nicht (-) **dass
 er die Laudation hält für mich** (-) äh hm (-) und so mehr habe ich mich
 gefreut(-) **und ja man nimmt sich dann immer** ((...)) (Gerit Kling, 27.05.2016).

4) auf stilistischer Ebene:

a) Wiederholungen (Ukrainisch 12,9%, Deutsch 8,0%):

I: Was ist der interessanteste Moment in Ihrer Karriere? (-)

R: Oh (- -) Der schönste Moment in meiner Karriere? (- -) Ich liebe (-) den schönsten Moment in meiner Karriere (- -) sehr gute Frage (-) Nein (-) Ich liebe dich einen Moment (-) auch das ist nicht wirklich ein Tag (-) Ich liebe Sie letztes Jahr (-) Krieg ist ein sehr schönes Jahr meiner Karriere (-) und hat sehr viel Spaß gemacht (-) (Farid Bang, 10.04.2015).

b) Reaktion mit rhetorischen Fragen und Vorwürfen an den Interviewer (Ukrainisch 26,7%, Deutsch 11,5%):

I: So haben sich viele Menschen auch gefreut Sie persönlich auch hier zu sehen ((...)) Ja (-) doch (-) ja (-) Weil Ihr Auftritt auch ja mutig ist (- -)

R: Na (-) aber es ist auch zeitgemäß (-) ja? (-) Also ich finde ja in diesen Zeiten heutzutage hierzulande eben (-) also (-) oh pardon (-) in Westafrika möchte ich nicht mit einem Brustkrebs rumlaufen (-) aber (-) oder ihn nicht haben (- -) Aber hier ist es doch kein Problem mehr ((...))(Hendrikje Fitz, 19.12.2014).

Nonverbale binnenstrukturelle Bestandteile sind vorhanden (Ukrainisch: 18,8%, Deutsch: 21,8%), wenn Interviewer (bei mehreren Stars) sich gegenseitig Zeichen geben oder von Journalisten belächelt werden (Yung Hurn, 2018). Eine ähnliche Situation ergibt sich im Interview mit Svyatoslav Vakarchuk, der beim Sprechen mit der Journalistin weggelaufen ist, ohne richtig Abschied genommen und nur die Hand geschüttelt zu haben (Rezhyserski ambitsii, 28.06.2017).

Auch Gesten, Mimik und Körperhaltung signalisieren Abneigung des Interviewten in den folgenden Interviews auf Foto 1 (Olehu Vynnyku, 11.03.2016) und Foto 2 (Christine Neubauer, 30.06.2015):

Foto 1.

Foto 2.

So wurden auf binnenstruktureller Ebene Kommunikationsstörungen hauptsächlich auf phonetischer und lexikalisch-grammatischer Ebenen festgestellt, seltener auf syntaktischer und stilistischer Ebene.

Nonverbale Mittel werden in Star-Interviews in beiden Kulturen durch folgende Mittel ausgedrückt: Lachen über eigene Witze, Gestik, Mimik und Körperhaltung, die Feindseligkeit signalisieren (zum Beispiel, Hände in die Hüften gestemmt), falsches Lächeln, sichtbare Verlegenheit bei provokanten Fragen, ein zugewandtes Gesicht des Interviewten und manchmal übertriebene Gestik und Mimik, Husten, nervöses Luftschnappen.

3.3. Situative Realisierungsebene

Auf der situativen Ebene wurden folgende Kommunikationsstörungen in Star-Interviews aufgedeckt:

- 1) Verletzung der Maxime der Vollständigkeit der Informationen (Ukrainisch 41,6%, Deutsch 16,1%). Dazu gehört unter anderem eine fehlende Antwort auf die gestellte Frage. Lange Monolog-Tiraden mit einer großen Anzahl von Argumenten, ihre Schichtung, beschleunigte Sprechgeschwindigkeit (oft zur Rechtfertigung) verletzen das Prinzip der Interaktivität. Ein-Wort-Antworten wie ‚ja‘ oder ‚nein‘, die keine Weiterentwicklung des Gesprächs ermöglichen oder Weigerung der Interviewten bestätigen, Fragen zu beantworten. Dies gilt beispielsweise vor allem für Interviews mit Prominenten im Deutschen. Die Interviewten versuchen aufgrund ihres ‚Star‘-Status, Journalisten aus der Bahn zu werfen, was ihnen meistens gelingt:

I: ((...)) Цей кліп присвячений ЛГБТ-спільноті (- -) Що було останнім поштовхом

аби ти взялася за цю (-) достатньо складну в Україні тему? (-)

P: Навіть Президент України Петро Порошенко (-) він висловлювався дуже толерантно до спільноти ЛГБТ (-) і тому я вважаю що це не є для України якимось скандалом (-) ці люди зі мною (-) я з ними (-) (Iryna Bilyk, 04.08.2018).

I: ((...)) Dieses Video ist der LGBT-Community gewidmet (-) Was war für dich der letzte Impuls, dieses (-) in der Ukraine eher schwierige Thema aufzunehmen? (-)

P: Sogar der Präsident der Ukraine Petro Poroschenko hat sich sehr tolerant gegenüber der LGBT-Community geäußert (-) und deshalb denke ich, dass es für die Ukraine kein Skandal ist (-) diese Leute sind mit mir (-) ich bin mit ihnen (-) (Iryna Bilyk, 04.08.2018).

- 2) Verletzung der Maxime der Informationsqualität (Ukrainisch 8,9%, Deutsch 8,0%) wurde festgestellt bei Widersprüchlichkeit in den nacheinander kommenden Antworten auf die Fragen des Interviewers bzw. Verwechslung der Realien:

I: Sehr gut (-) Und dann musste sie erst mal den Stuhl frei räumen (-) für diese zwei Preise natürlich (-) Hast du schon mal auf dem Helene Fischer Konzert? (-)

R: Ich war (-) Nein (-) tatsächlich noch nicht (-) Meine Güte (-) da sage ich mir (-) riesen Fan (-) nein (-) und ich war nur (-) nein (-) und ich habe mir die DVD angeguckt (-) ja (-) passend zu meiner Kategorie ((...)) (Conchita Wurst, 08.04.2016).

- 3) Verletzung der Relevanzmaxime (Ukrainisch 28,7%, Deutsch 21,8%):

Autoritärer Interviewter, Selbstdarsteller Arnold Schwarzenegger gibt ein Interview nach der 50. Verleihung der Goldenen Kamera, die er für sein Werk, dem er sein Leben gewidmet hat, erhielt. Der Interviewte unterbricht den Interviewer, ohne dem letzten die Möglichkeiten zu geben, Fragen zu stellen. Der Interviewte beendet schnell das Interview, ohne sich weitere Fragen anzuhören:

R: ((...)) Ich bin hier nicht für den Sightseeing-Tour (-) sondern ich bin hier die Goldene Kamera abzuholen (-)

I: Wir freuen uns, dass [Sie da]

R: [Ja] das freut mich riesig (-) weil das bedeutet für mich sehr viel (-) weil ich nämlich meine Karriere in Deutschland begonnen hab (-) So fast 50 Jahre habe ich hier in München (-) hier in Hamburg (-) in München (-) in Deutschland ungefähr 4-5 Stunden täglich trainiert(-) und dann für den Mr. Universum vorbereitet (-) Und dann ich wurde der jüngste Mr. Universum (-) So hat die Karriere dann begonnen (-) So Deutschland war mein Springbrett für meine Karriere (-) Also viel Spaß (-) (Arnold Schwarzenegger, 01.03.2015).

- 4) Verletzung der Maxime der Modalität und des Höflichkeitsprinzips (Ukrainisch 32,7%, Deutsch 31,0%) ist bedingt durch Unterbrechung des Interviewers ab Gesprächsbeginn, Reaktion auf andere Personen, widersprüchliche Antworten auf die Fragen des Interviewers, Unhöflichkeit beim Sprechen:

I: Про політику з політиками у Львові вирішив поговорити Святослав Вакарчук (-) про те (-) як змінити країну (-) проте сам він у політику поки не йде (-) а лише хоче бути режисером (- -) Зі Святославом дуже складно спілкуватися (-) потрібно (-) щоб він був у доброму настрої(- -)

P: ((підходить до журналістки і одночасно з нею говорить)) Дивіться (-) зараз буде дуже просто спілкуватися (- -) Доброго дня! (-) Тільки в мене є одно до Вас прохання (-) Давайте питання релевантні сьогоднішньому дню (-) Я би [не хотів]

I: [A можна] я Вас запитаю взагалі (-) які Вас питання хвилюють (-) Святослав? (-)

P: Мене хвилюють всі питання ((...)) (Rezhyserski ambitsii, 28.06.2017).

I: Sviatoslav Vakarchuk (-) hat beschlossen, mit Politikern in Lviv über Politik zu sprechen, darüber (-) wie man das Land verändert (-) , aber er selbst geht noch nicht in die Politik (-) sondern will nur Regisseur werden (- -) Es ist sehr schwierig, mit Sviatoslav zu kommunizieren (-) erfordert (-) gute Laune seinerseits (- -)

P: (kommt auf die Journalistin zu und spricht gleichzeitig) Schauen Sie (-) jetzt wird es sehr einfach zu kommunizieren (- -) Guten Tag! (-) Nur ich habe eine Bitte an Sie (-) Lassen Sie die Fragen heute relevant sein (-) Ich würde [möchte nicht]

I: [Kann ich] dich allgemein fragen (-) welche Fragen dich beschäftigen (-) Sviatoslav? (-)

P: Ich mache mir Sorgen wegen all der Fragen (...)) (Rezhyserski ambitsii, 28.06.2017).

Zum Beispiel reagiert ein empörter Interviewter negativ und unhöflich auf die Wünsche des Interviewers (oft am Ende des Gesprächs), was in beiden Kulturen gegen die Etikette verstößt, häufiger jedoch in der deutschsprachigen:

I: Welche Superkraft hättest du gern? (-)

R: Kannst du dich bei mir entschuldigen? (- -)

I: Was bedeutet Liebe für dich? (-)

R: Die Frage will ich nicht beantworten (-)

I: Welche Frage willst du beantworten? (-)

R: Eine schöne Frage (-) (Yung Hurn, 2018).

In einigen Interviews gibt es auch Bedrohungen gegenüber dem Interviewer. Auch Provokationen, Andeutungen, Beleidigungen sind in Star-Interviews ein

häufiges Phänomen aus Sicht empörter und aggressiver Interviewter:

R: Jetzt müssen Sie aber aufpassen (-) was Sie sagen! (- -)

I: Ja (-) das sagt Berliner Oberstaatsanwalt (-) [das sage nicht ich]

R: [Neee (-) jetzt müssen Sie aufpassen!] (-) ((...))Da müssen Sie aufpassen (-) sonst kriegen Sie Post vom Anwalt (- -) ((...)) Ich wünsche Ihnen auch alles Gute (-) und ich hoffe (-) Sie steigen in der Karriereleiter durch dieses Interview sehr extrem hoch (- -)

I: Schauen wir mal (-) ob der Brief vom Anwalt kommt (-)

R: Und nicht so verbissen das nächste Mal ((...)) (Bushido, n.d.).

Auf der situativen Ebene werden Kommunikationsstörungen in Star-Interviews in beiden Sprachen durch Verletzung der Maxime der Vollständigkeit der Information, der Informationsqualität, Verletzung der Maxime der Relevanz, Maxime der Kommunikationsweise und des Höflichkeitsprinzips verursacht.

4. Fazit

Anhand der Analyse des empirischen Materials ergibt sich, dass die Arten von Kommunikationsstörungen einen universellen Charakter in ukrainisch- und deutschsprachigen Star-Interviews haben. Sie spiegeln jedoch nationale und kulturelle Besonderheiten wider, wobei die Besonderheiten der ukrainischen und deutschen Sprache sowie jeder Kultur berücksichtigt werden. In beiden Sprachen sind kommunikative Störungen ein typischer und oft unvermeidlicher Bestandteil von Interviews.

Die Kommunikationsstörungen der Interviewten entstehen in Star-Interviews:

- 1) auf der außenstrukturellen Ebene: mangelnde Kommunikationsbereitschaft, unterschiedliche Erwartungen an das Interview, inkompetente und unprofessionelle Antwort (gemeinsam), Unfähigkeit, ein Interview zu geben (häufiger in den deutschsprachigen Beispielen);
- 2) auf der binnenstrukturellen Ebene: unverständliche Aussprache, Akzent, vokalisierte Pausen, Slang, Pejorativa, grammatikalische Fehler, elliptische und unvollständige Sätze, rhetorische Fragen, Wiederholungen, nonverbale Mittel (gemeinsam), Surschyk, Dialektismen, Verdrehen des Gesagten (häufig in

ukrainischsprachigen Beispielen), Reduzierung der Wortendungen (wieder in deutschsprachigen Beispielen);

- 3) auf der situativen Ebene: Verletzung der Maxime der Informationsqualität, Relevanz, der Art und Weise der Kommunikation und des Höflichkeitsprinzips (gemeinsam), Verletzung der Maxime der Vollständigkeit der Informationen (teilweise Ukrainisch).

Die Fragen, die für mich noch offenbleiben und einer genaueren Untersuchung bedürfen, sind: Wie kann man absichtliche und unabsichtliche Kommunikationsstörungen in Star-Interviews unterscheiden? Ist für ein Interview die Anpassung an den Zuschauer wichtiger als diejenige an den Interviewten? Werden potentielle Antworten in einem Interview von Stars im Voraus geschult und geübt oder sind sie meistens spontan?

Begutachtung: Extern begutachtet.

Interessenkonflikt: Es besteht kein Interessenkonflikt.

Finanzielle Förderung: Dieser Beitrag wurde von keiner Institution finanziell unterstützt.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Literaturverzeichnis

Primärliteratur

Schwarzenegger, A. (01.03.2015). *Deutschland war mein Sprungbrett!* Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=LgdPpSsHNU0&list=PLt38bvQrh7X-h--oOdWj5Jst2loJdWBD&index=528> (letzter Zugriff: 03.01.2019).

ARD Mediathek. *Bilderbuch-im-Emoticon-Interview*, (n.d.). [Video]. online unter: <http://www.ardmediathek.de/einslike/N-JOY/Bilderbuch-im-Emoticon-Interview/NJOY/Video?documentId=29633804&bcastId=13740094> (letzter Zugriff: 15.11.2015).

Bushido im ZIB 24 *Interview mit unverschämter Moderatorin* (n.d.). Youtube, online unter: https://www.youtube.com/watch?v=hhKyN2_9eqQ (letzter Zugriff: 15.08.2018).

Neubauer, C. (30.06.2015). *Schauspielerei kein Traumberuf?* [Video]. Youtube, online unter: https://www.youtube.com/watch?v=97rv5_n6PMk&list=PLt38bvQrh7X-h--5oOdWj5Jst2loJdWBD&index=363 (letzter Zugriff: 03.01.2019).

- Wurst, C. – *Interview* (08.04.2016). Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=lfUOpHmCn6E> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Ekskliuzyvne interviu z Dan Balan. TSN. (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=q107ZZZwCeQ> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Bang, F. (10.04.2015). *sprachlos: Über seinen schönsten Karriere-Moment*. [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=CKHiEgCqa9Y> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Kling, G. (27.05.2016). *So muss ihr Traummann riechen*. [Video]. Youtube, online unter: https://www.youtube.com/watch?v=cf-4yNnu_4A&t=63s (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Fitz, H. (19.12.2014). *So tapfer kämpft sie gegen den Krebs*. [Video]. Youtube, online unter: https://www.youtube.com/watch?v=uiXmyDpe4oc&list=PLt38bvQrh7X-h--5oOdWj5Jst2loJd_WBD_&index=545 (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- lak Vadym Mychkovskiy hotuietsia do vypusknoho vlasnoi donky* (08.06.2019). [Video]. Youtube, online unter: https://www.youtube.com/watch?v=Ncy0YhMERwU&list=PLmmjt_QcNbcw3mbF2VKTSw_YQGbcwxA-d&index=7 (letzter Zugriff: 03.01.2020).
- lana Bieliaieva prokomentuvala svoi stosunky z cholovikom Ani Lorak* (01.09.2018). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=3DUvJ-TSIDk> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Interviu iz zapalnoiu spivachkoiu MAMARIKA* (29.06.2019). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=8opFV8sWKNU> (letzter Zugriff: 03.01.2020).
- Interview mit Lina Larissa Strahl zum Film "Bibi & Tina – Voll verhext!"* (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=ddXTDYz5uGQ> (letzter Zugriff: 03.01.2020).
- Iryna Bilyk prokomentuvala svii klip pro LHBT* (04.08.2018). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=PIEoUw9Mf-k> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Navi, I. *Moie dilo proste – hrainu na kameru, tsiliusia z divchatamy i spivaiu*. (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=YRwEIL5hv3l&t=439s> (letzter Zugriff: 24.02.2018).
- Joko Winterscheidt rastet total beim Interview mit Matthias Schweighöfer und Florian David Fitz aus*. (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=dAmQVTiVwZ4> (letzter Zugriff: 24.02.2018).
- Marcell von Berlin: Woher kommt seine Inspiration?* (10.11.2015). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=9MS4NhiR4ql> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Mariiu Yaremchuk sponsoruiet druzi batka?* (22.12.2013). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=TdPKDczG2bE> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- ,Naikrasyvisha' Olia Poliakov: ,la povelu sebe yak spravzhnia suka'* (10.02.2018). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=ew1sD1H0eyQ> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Kampusch, N. (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=XGr-518Raow> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Nena. (09.07.2015). *Das tut sie für die Umwelt*. [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=JUa18BKnQlo> (letzter Zugriff: 03.01.2019).

- Oleh Vynnyk *ziznavsia, chomu prykhovuie svoie pryvatne zhyttia ta yak stavytisia do seks-menshyn* (10.06.2016). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=QaRFgDbxwXM> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Olehu Vynnyku *prykhylntsi roblia neprystoini propozytsii* (11.03.2016). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=a2HeVDUNxtw&t=74s> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Olia Poliakovna *rozpovila, yak cholovik yii robyt ,fyr-fyr'* (10.06.2017). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=uiH081Szcw> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Rezhyserski ambitsii ta politychni plany: Vakarchuk dav ekskliuzyvne interviu TSN* (28.06.2017). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=pmEYzFUbS9l> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Stark, R. (30.10.2015). *Halloween-Kostüm für 700 Euro!* [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=EhKdv-vSsJ0> (letzter Zugriff: 03.01.2019).
- Yung Hurn *UNGESCHNITTEN: das ganze Interview am Openair Frauenfeld* (n.d.). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=V657DN7bQBo&t=116s> (letzter Zugriff: 03.01.2020).
- Za koho zbyraietsia zamizh Lesia Nikitiuk?* (09.12.2017). [Video]. Youtube, online unter: <https://www.youtube.com/watch?v=47XhxUdNGQk> (letzter Zugriff: 03.01.2019).

Sekundärliteratur

- Ader, D. (2002). *Stars-Idole-Medienwelten*. Velber bei Hannover: Friederich.
- Batsevych, F. (2000). *Osnovy komunikatyvnoi deviatolohii [Fundamentals of communicative deviatology]*. Lviv: Lviv. nats. un-t im. I. Franka [in Ukrainian].
- Borysov, O. O. (2017). *Typolohiya brytanskykh ta ukrayins'kykh dialohovykh dyskursyvykh praktyk [Typology of British and Ukrainian dialogue discursive practices]* (Unpublished doctoral dissertation). Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.
- Denyskina, H. O. (2005). *Strukturni i komunikatyvni parametry zhanru vil'noho interv'yu (na materialy teleperedach 2000-2004 rr.) [Structural and communicative parameters of the genre of free interview (on the material of TV programs 2000-2004)]* (Unpublished candidate dissertation). Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.
- Deppermann, A. (2008). *Gespräche analysieren*. 4. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag.
- Deppermann, A., & Reinhold, S. (2008). Verstehensdokumentationen: Zur Phänomenologie von Verstehen in der Interaktion [Understanding displays: On the phenomenology of understanding in interaction]. *Deutsche Sprache*, 36(3). 220-245.
- Dovzhenko, O. (2018). *Yak pidhotuvatyts do intervyyu [How to prepare for an interview]*. *Media Lab*. Online unter: <http://medialab.online/news/questions/>
- Dubtsova, O. V. (2014). *Linhvokohnityvna pryroda komunikatyvnykh nevdach (na materialy amerykansko kino dyskursu) [The linguocognitive nature of communicative failures (based on American film discourse)]* (Unpublished candidate dissertation). V. N. Karasin National University of Kharkiv, Ukraine. [in Ukrainian].

- Dyakiv, Kh. (2018). Das politische Fernsehinterview und kommunikative Misserfolge für Journalisten. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi – Studien zur deutschen Sprache und Literatur*. Istanbul. 1 (39), 95–107. <https://doi.org/10.26650/sdsl.2018.1.39.0009>
- Dyakiv, Kh. (2019). Mangelhafter Adressatenzuschnitt in ukrainischen und deutschen politischen Youtube-Interviews. *Germanoslavica*, 30(2), 17-40.
- Dyakiv, K., Korolyov, I., & Yaremko, M. (2021). Communicative deviations of respondents in political video interviews in Ukrainian and German. *Amazonia Investiga*, 10(43), 189-199. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.43.07.19>
- Földes, Cs. (2007). *Interkulturelle Kommunikation: Positionen zu Forschungsfragen, Methoden und Perspektiven*. Wien: Praesens Verl. [u.a.].
- Friedrichs, J., & Schwinges, U. (2005). *Das journalistische Interview*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. New York: Academic Press. Bd. 3: Speech acts. 41–58.
- Günthner, S. (1995). Gattungen in der sozialen Praxis. Die Analyse kommunikativer Gattungen als Textsorten mündlicher Kommunikation. *Deutsche Sprache*. 25/1. 193-218.
- Haller, M. (2013). *Das Interview*. 5 Aufl. Konstanz; München: UVK Verlagsgesellschaft.
- Hinnenkamp, V. (1998). *Missverständnisse in Gesprächen (eine empirische Untersuchung im Rahmen der interpretativen Soziolinguistik)*. Opladen [u.a.]: Westdt. Verl.
- Janicki, K. (2017). What is conflict? What is aggression? Are these challenging questions? *Journal of Language Aggression and Conflict*. 5 (1). 156-166. <https://doi.org/10.1075/jlac.5.1>
- Larcher, B. S. (2015). *Linguistische Diskursanalyse*. Tübingen: Narr. <https://doi.org/10.1515/zrs-2016-0024>
- Milchenko, O. S. (2011). *Semantychni deviatsii v normatyvno-pravovykh tekstakh [Semantic deviations in normative legal texts]* (Unpublished candidate dissertation). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
- Mukhtarova, A. S. (2018). Strukturno-kompozytsionnaya orhanyzatsyya teksta zhanra "zvezdnoho" yntervyyu [Structural and compositional organization of the text of the genre of «star» interview]. *Innovatsyonnye podkhody v reshenyy problem sovremennoho obshchestva: sb. statey Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: v 2 ch. (Penza, 27 maya 2018 h.)*. MTSNS "Nauka y Prosveshchenye". Ch. 1. 189-193.
- Mustajoki, A. (2017). Why is miscommunication more common in everyday life than in linguafranca conversation. *Intercultural Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 55-74. <https://doi.org/10.1075/pbns.274.04mus>
- Pechko, N. M. (2011). *Linhvokohnityvni ta dyskursni aspekty neporozuminnia yak typu interpretatsii (na materialy anhliskoho dialohichnoho movlennia) [Linguocognitive and discourse aspects of misunderstanding as a type of interpretation (based on English dialogic speech)]* (Unpublished candidate dissertation). Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine [in Ukrainian].
- Ruda, O. H. (2007). *Komunikatyvni deviatsiyi v umovakh ukrayins'ko-rosiys'koho bilinhvizmu [Communicative deviations in the conditions of Ukrainian-Russian bilingualism]* (Unpublished candidate dissertation). In-t ukr. movy NAN Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.

- Schmidt, T., & Schütte, W. (2010). FOLKER: An Annotation Tool for Efficient Transcription of Natural, Multi-party Interaction. *Proceedings of LREC*. Online unter: https://ids-pub.bszbw.de/frontdoor/deliver/index/docId/2232/file/Schmidt_Schuette_FOLKER_2010_Paper.pdf
- Schulz von Thun, F. (2010). *Miteinander reden 1: Störungen und Klärungen: Allgemeine Psychologie der Kommunikation*. Leipzig: Rowohlt.
- Schwitalla, J. (2012). *Gesprochenes Deutsch: eine Einführung*. Berlin: Schmidt.

Peculiarities of Usage of Phraseological Units in German Newspaper Text: Gender Aspect

Iryna ZADOROZHNA¹ , Ivanna KOLOMYISKA²

¹Assos. Prof., Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi, Ukraine

²Assist. Prof., Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi, Ukraine

ORCID: I.Z. 0000-0002-4317-7928;
I.K. 0000-0002-0751-670X

Corresponding author:

Ivanna Kolomyiska,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Sadova Street 5a, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: ivannakol20@gmail.com

Submitted: 01.06.2021

Revision Requested: 25.09.2021

Last Revision Received: 29.09.2021

Accepted: 29.09.2021

Citation: Zadorozhna, I., & Kolomyiska, I. (2021). Peculiarities of usage of phraseological units in German newspaper text: Gender aspect. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 49-72.
<https://doi.org/10.26650/sdsI2021-946348>

ABSTRACT (ENGLISH)

The article is devoted to a comprehensive study of peculiarities of usage of phraseological units in German newspaper text depending on gender factor. Special attention has been paid to the analysis of quantitative characteristics. The influence of the gender factor on the processes of modification of phraseological units has been observed. With the help of linguistic statistic methods (criterion χ^2 and Chuprov's contingency coefficient K) statistically significant quantitative differences in the usage of phraseological units by both sexes have been determined. The results of investigation conducted on the material of the Internet-versions of two most popular German newspapers *Die Zeit* and *Süddeutsche Zeitung* have revealed quantitative differences in the usage of phraseological units by the two sexes mainly in "one-gender" speech. In "two-gender" speech the tendency to relative equality of communicators of both sexes has been observed. Among the phraseological units used in newspaper articles there is a group of units which is characterised by extremely high frequency of usage (hyper frequent) and which comprises "absolutely masculine", "absolutely feminine", "relatively masculine", "relatively feminine" and "gender indifferent" phraseological units. The processes of expansion and substitution have proved to be the most noticeable changes in the structure of both male and female phraseological usages. Significance of usage of elliptical phraseological constructions in "one-gender women" articles has also been statistically proved. Differences that exist in "one gender" newspaper article show that communication, namely its speech expression, depends upon the gender identity of both communicants.

Keywords: Phraseological unit, frequency of usage, gender, German newspaper text, modification

1. Introduction

Present-day linguistic studies are focused on investigating linguistic phenomena through the prism of the human factor displayed in language. A special place among the scientific studies conducted in the line of anthropocentrism belongs to the research on the gender factor and its influence on the communication process. In particular, the gender identity of the speaker is studied on the phonetical (Zadorizhna, 2009), lexical (Holmes, 2003), syntactic (Kramer, 2016) levels and in different types of discourse, such as political (Holmes, 2003), family (Tannen, 2007), literary (Holmes, 2003), journalistic (Martyniuk, 2006), advertising (Bureichak, 2008) etc.

Specifically, linguistic gender studies address the following two issues:

- 1) language and the reflection of gender in it (studies are primarily concerned with the nominative system, lexicon, syntax, gender category, etc., as well as with the evaluation and characteristics attributed to men and women including semantic areas they are most noticeably / clearly expressed);
- 2) speech approach and communicative behaviour of members of different sexes in general (scholars distinguish typical speech strategies and tactics, gender-specific choice of language units, and ways to succeed in communication, etc., i.e. they study the specifics of male and female speech). Gender studies also deal with phraseology, where much attention is paid to the analysis of *gender-marked phraseological units* (PUN) that characterize the qualities, patterns of behaviour of the opposite sex, the relationship between them, etc. (Kapak, 2015; Kartushina, 2003; Kyrylina, 2005, etc.). Despite the significant number of gender studies in the fields of domestic and foreign linguistics and phraseology, in particular, the issues of identifying the gender characteristics of communicants in different types of speech remain unresolved.

The relevance of the chosen topic stems from the deep interest in gender studies, in particular, the ways language units of different levels function in texts representing different styles. Gender factor is also a necessary criterion to be emphasized given a need for a comprehensive analysis of the usage of phraseological units in modern newspaper text.

The research aims to identify the peculiarities of the usage of phraseological units by men and women in a modern German-language newspaper text.

Achieving this goal involves completing further tasks:

- to determine the theoretical and methodological principles of studying the gender factor through the usage of phraseological units in the modern German-language newspaper text;
- to study the frequency of phraseological units used by men and women in newspaper articles and to identify the most frequent ones;
- identify “male” and “female” phraseological modifications in newspaper articles.

The object of study is represented by the German phraseological units recorded in modern German-language newspaper texts. The subject of the study is viewed in the peculiarities of their usage by men and women.

2. Material and methods

The data was retrieved from the daily leading German newspapers (*Die Zeit*, *Süddeutsche Zeitung*) published in 2013–2015 with a total number 1,697,040 of word usage. To verify the sufficiency of the research material for analysis and to formulate conclusions, we determined the value of the so-called sampling error exploiting statistical methods (Perebyinis, 2001):

$$\delta = \frac{Zp}{\sqrt{Np}}$$

Zp is a constant of 1.96 for a 5% significance level;

N is a sample size in absolute terms (number of word usages);

p is the relative frequency of word usage.

The error should not exceed 33%.

In our study,

$$\delta = \frac{1,96}{\sqrt{1697040 \times (13409 \div 1697040)}} = 0,017,$$

which validates a sufficient amount of sample material to make objective conclusions.

The daily newspaper is the ideal outlet for a discourse analysis that opens up a wide range of opportunities for studying various linguistic phenomena. They do not only reflect the current state of language in general but also affect the structure of the language system. The analysed articles in *Die Zeit* and *Süddeutsche Zeitung* contain headings representing a wide range of different spheres of life. Both newspapers are the most popular in Germany. They play an important role in the German information space and have a significant influence on the formation of public opinion. Both newspapers have electronic versions.

Owing to the presence of different types of gender-specific articles in both newspapers, we consider it appropriate to divide the research material into the “one-” and “two-gender” text, taking into account the relationship “author – author”, “author – communicant”. In particular, “one-gender” texts include articles written by either men or women, as well as those where the communicants are representatives of only one gender. “Two-gender” texts are represented in articles where either both men and women are the authors (e.g., comments and expressing the views of the editorial team on a particular event), or communication occurs between representatives of the opposite gender (this is predominantly an interview).

Quantitative methods were applied to serve several purposes: to study the frequency of phraseological units in a newspaper text, to compare the average frequency of phraseological units in “one-” and “two-gender” speech, to carry out the further division of phraseological units into low-frequency, medium-frequency and high-frequency, to examine the phraseological richness of gender-specific speech. The application of the structural method allowed researchers to investigate the use of different types of phraseological units modified depending on the gender factor.

The criterion χ^2 (the chi-square criterion) is a fairly common method of testing statistical assumptions. It helps to identify similarities or differences between the frequency distributions of the studied phenomena. The higher the sum of χ^2 is, the more empirical values deviate from theoretical ones. To interpret the results, it is necessary to assess the significance of the obtained sum χ^2 . To calculate χ^2 , they use the formula for four-part tables that consist of two rows and two columns. However, such tables can also be arranged into multi-fields, joining rows and columns. The sum of χ^2 for such tables is calculated by the formula:

$$\chi^2 = \frac{(ad \cdot bc)^2 N}{(a+c)(b+d)(a+b)(c+d)},$$

a, b, c, d are empirical data in a four-field table,

N is the total sample size (Levickij, 1989).

Since the result of the chi-square criterion allows identifying either the presence or absence of a relationship between the usage peculiarities to determine its degree, it is reasonable to set the *contingency coefficient K* (Levickij, 1989). It demonstrates not only the degree of the relationship but also the direction of its conjugation.

The significance might be established by the value of χ^2 . To calculate the value of the coefficient K the following formula is applied:

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N \sqrt{(r \cdot 1)(c \cdot 1)}}},$$

χ^2 is the chi-square criterion,

N is the sample size,

r is the number of horizontal rows in the table,

c is the number of vertical columns in the table.

In our study, a computer programme was used to calculate the statistical data regarding the value of χ^2 and coefficient K. Application of statistical methods (criterion χ^2 and contingency coefficient K) enabled us to confirm the statistical significance of quantitative differences in the gender-affected usage of phraseological units in newspaper texts and to identify their inherent modifications.

3. Discussion

Phraseological units preserve information about myths, rites, customs, traditions, rituals, habits, morals, behaviour, as well as stereotypes and socio-historical factors of different groups of people (Wierzbicka, 2007, p. 24; Moiseienko, 2012, p. 521). According to Telia, the phraseological structure of language is a "mirror through which the linguistic and cultural community identifies its national identity (Telija, 1987, p. 82). Phraseological units "reflect mainly the everyday empirical, historical and cultural experience of the particular linguistic community associated with its cultural traditions" (Telija, 1987, p. 13) which qualitatively distinguishes them from the vocabulary as a generally viewed term.

The reflection of such experience is carried out through the imagery that underlies the internal form of phraseological units (Moiseienko, 2012, p. 521). Theoretical research in phraseology covers a wide range of debatable issues in modern linguistics, among which the existence of a phraseological level in the language system and even the definition of the terms “phraseology” and “phraseological unit” are still controversial.

In modern linguistics, there are many terms, such as phraseological unit, phraseology, phraseme, idiom, phraseological inversion, stable phrase, collocation that mostly denote the same concept. The scholars usually define the notions of “phraseological unit” and “phraseologism” as identical, with a slight difference that mainly depends on the classification of phraseological units. In our study, we use the terms “phraseologism” and “phraseological unit” as synonymous, defining them as the “lexical and grammatical unit consisting of two or more different components, grammatically organized by the model of a phrase or sentence, which, having a holistic meaning, are reproduced in the language conventionally”.

The central notions of gender linguistics remain debatable. Gender issues have interested mankind since ancient times and have always been examined through the prism of philosophy. However, when studying gender one should consider the linguistic perspective, as it is through language that the individual represents his own identity in society. Philosophical views on the role of men and women in society in different historical epochs became the impetus for the emergence and study of the gender lingualization of the world. The idea of gender differentiation and gender roles has become historically established in gender studies. The image of women as subservient to men, weaker and “secondary” has become conventional. However, already in the 1970s. gender linguistics (or linguistic gender studies) started to develop rapidly, due to shifts in both political and scientific paradigms. Moreover, the rise of gender studies corresponded to a widely-held anthropocentric approach to the study of linguistic phenomena. If earlier there was a tendency to use the terms “gender” and “sex” as synonymous, today most scholars distinguish them by defining sex as drawing on biological characteristics of the individual. Conversely, gender, as a term introduced by feminist scientists, is defined through socio-cultural characteristics.

The notion of gender asymmetry as the opposition of the masculine to the feminine is pivotal in gender linguistics. This asymmetry is justified by biological nature, which translates into social, dealing with speech behaviour and differences in cognitive

processes. The dichotomy of gender linguistics is manifested in various types of discourse, which are intensively studied by both foreign and domestic linguists (Kapak, 2015; Kyrylina, 2005; Holmes, 2003; Kotthoff, Nübling, 2018; Tannen, 2007).

Gender stereotypes and norms “impose” and “attribute” various characteristics and features of communicative behaviour to the representatives of both sexes. Stereotypically, in speech men dominate, and women take a subordinate position. However, contemporary studies demonstrate the opposite view and show that women’s speech is not so much a “deviation” from the norm. It has its characteristics, which distinguishes it from the “male” and should be treated with equal respect. Women’s speech should not be seen as a violation of rules and regulations just because it is simply somewhat different from the language of the opposite sex.

Socio-historical, social, cultural, and ethnic factors contributed to the existing differences between “male” and “female” speech. Such differences are inextricably linked to the lifestyle of women and existing stereotypes and norms in society, which is reflected in the language. In modern linguistics, we trace the shifts caused by the feminist language movement, which either portray a woman as more “visible” in speech or gender-neutralize it promoting language tolerance. Thus, the objective of this study is to identify possible gender asymmetry at the phraseological level.

4. Results

4.1. Quantitative characteristics

To verify the validity of the suggested methodology, we researched the basis of newspaper articles. After having analysed 581 “one-gender” articles (amounting to 662340-word usages (hereinafter WU)) found in the weekly newspaper *Die Zeit* issued during 2013-2015, we managed to collect 1680 PUN (4396 phraseological usages (hereinafter PUS)): 1225 PUN (3546 PUS) in 441 “male” articles (502740 WU), and 455 PUN (850 PUS) – in 140 “female” articles (159600 WU).

After having analysed 764 “one-gender” articles (550,080 WU) in the daily newspaper *Süddeutsche Zeitung* we found 1447 PUN (3904 PUS): 991 PUN (2997 PUS) in 575 “male” articles (414000 WU), where the authors and communicants are men, and 456 PUN (907 PUS) – in 189 “female” articles (136080 WU) (see Table 1).

Table 1: Quantitative characteristics of the usage of phraseological units in “one-gender” newspaper articles

The newspaper	Men				Women			
	The number of articles	The number of WU	The number of PUN	The number of PUS	The number of articles	The number of WU	The number of PUN	The number of PUS
<i>Die Zeit</i>	441	502740	1225	3546	140	159600	455	850
<i>Süddeutsche Zeitung</i>	575	414000	991	2997	189	136080	456	907
Total	1016	916740	2216	6543	329	295680	911	1757

Thus, in general, the average frequency of phraseological units used by men in “one-gender” articles in *Die Zeit* is approximately 1 PUS per 142 WU (502740 WU per 3546 PUS), by women – 1 PUS per 188 WU (159600 WU per 850 PUS), which is significantly lower than in men’s speech. The average frequency phraseological units used by men in “one-gender” communication in *Süddeutsche Zeitung* is approximately 1 PUS per 138 WU (414000 WU per 2997 PUS), women – 1 PUS per 150 WU (136080 WU per 907 PUS), which is also significantly lower than in men’s speech.

Table 2 presents the peculiarities of the usage of phraseological units by both men and women in “two-gender” newspaper articles (see Table 2).

Table 2: Quantitative characteristics of the usage of phraseological units in “two-gender” newspaper articles

The newspaper	Men				Women			
	The number of articles	The number of WU	The number of PUN	The number of PUS	The number of articles	The number of WU	The number of PUN	The number of PUS
<i>Die Zeit</i>	163	185820	559	1162	163	185820	622	1382
<i>Süddeutsche Zeitung</i>	415	298800	554	1136	415	298800	631	1429
Total	578	484620	1113	2298	578	484620	1253	2811

As shown in Table 2, 163 “two-gender” articles (amounting to 185,820 WU) of the weekly newspaper *Die Zeit* contain 559 PUN (1162 PUS) used by men and 622 PUN (1382 PUS) used by women. Thus, in general, the average frequency of phraseological units used by men in “one-gender” articles in *Die Zeit* is approximately 1 PUS per 160 WU (185820 WU per 1162 PUS), by women – 1 PUS per 134 WU (185820 WU per 1382 PUS), which indicates, on the contrary, more frequent use of phraseological units used by women in communication with men. 415 “two-gender” articles (298800 WU) in

Süddeutsche Zeitung contained 1185 PUN (2565 PUS): 554 PUN (1136 PUS) used by men and 631 PUN (1429 PUS) used by women. The average frequency of phraseological units used by men in “two-gender” articles in *Süddeutsche Zeitung* is approximately 1 PUS per 263 WU (298800 WU per 1136 PUS), women – 1 PUS per 209 WU (298800 WU per 1429 PUS), which indicates more frequent use of phraseological units by women in conversation with men.

The data obtained from the analysis of both newspapers and Tables 1. and 2. illustrates that the average frequency of use of phraseological units used by men in “one-gender” communication is approximately 1 PUS per 140 WU (916740 WU per 6543 PUS), by women – 1 PUS per 168 WU (295680 WU per 1757 PUS), which is slightly lower than in men’s speech. In “two-gender” communication, men use 1 PUS for 211 WU (484620 WU per 2298 PUS), and women use 1 PUS for 172 WU (484620 WU for 2811 PUS), which indicates a trend opposite to the quantitative characteristics of “one-gender” communication, meaning that if in one-gender articles the quantitative advantage in usage of phraseological units belongs to men, in “two-gender” speech, on the contrary, women use phraseological units more often, which means that females in communication with the opposite sex do not want to concede in language, including their phraseological competence, and try to convey the necessary information more accurately and with greater emotional emphasis.

To confirm or refute the significant difference between the frequency of usage of phraseological units by men and women, we used the criterion χ^2 and the contingency coefficient K. The results are shown in Table 3 (see Table 3).

M (OG)	$\chi^2=18,82, K = 0,05$
W (OG)	-
M (TG)	-
W (TG)	-

The calculations yielded the following results: in “one-gender” male communication, the value of χ^2 is equal to 18.82, and $K = 0.05$; no significant statistical indicators were found in “two-gender” communication. Drawing on the fact that the value of χ^2 in the “one-gender” men’s speech was more than 3.84 (this is the initial rate for calculating statistical characteristics), and K was more than 0, we make a statistically confirmed

conclusion that in “one-gender” speech men use phraseological units more often than women, and in “two-gender” speech there is no significant difference between the usage of phraseological units by men and women.

The tendency to more frequent usage of phraseological units by men in “one-gender” newspaper articles may indicate a desire for dominance over the communicant (man). Conversely, the lack of discrepancies between the frequency of phraseological usages in “two-gender” articles may serve as evidence that women, as mentioned above, are trying to match men in their phraseological competence, while men, on the other hand, are probably willing to talk with women on equal terms and to be more comprehensible in speech.

Indicators of *phraseological diversity* (phraseological richness) of masculine and feminine speech show how many times each phraseological unit is used by either man or woman. The smaller the share of the division of the total number of PUN per each PUS, the higher the degree of diversity of the phraseological units. Consequently, the more phraseological abundant the speech of men and women is. In the “one-gender” speech in *Die Zeit*, men use the same PUN about three times (3546 PUS per 1225 PUN), and women use it about twice (850 PUS per 455 PUN). The articles in *Süddeutsche Zeitung* represent communicants who are exclusively men or women. Men use the same phraseological units about three times (2997 PUS per 991 PUN), women – about twice (907 PUS per 456 PUN). Such a tendency indicates a greater diversity of phraseological units used in female “one-gender” communication, and on the other hand, highlights general tendencies of German newspaper speech regarding the usage of phraseological units by both men and women.

The analysis of “two-gender” articles found in both newspapers demonstrates that both men and women use the same PUN about twice (*Die Zeit*: 1162 PUS per 559 PUN; 1382 PUS per 622 PUN; *Süddeutsche Zeitung*: 1136 PUS per 554 PUN; 1429 PUS per 631 PUN). The obtained statistical data indicates that there are no quantitative differences in usage of PUN by men and women in “two-gender” communication.

Interestingly, if we had conducted a study without dividing into the “one-” and “two-gender” communication, the result of a general analysis regarding the frequency of usage of the same phraseological units would still have shown a tendency for women to use phraseological units more diversely (see column “Total” in Table 1: men: 8841 PUS per 3329 PUN \approx 3, and women: 4568 PUS per 2164 PUN \approx 2). Thus, in “one-gender” communication

phraseological diversity is greater in feminine speech; in “two-gender” communication there are no distinct differences. We assume that in communication with women men strive for greater phraseological diversity of their speech.

The analysis of the newspaper articles under study concluded that there is a different frequency of phraseological units used both by men and women. As found above, the average frequency of usage of the same phraseological unit by men is three times, and by women is twice. Thus, phraseological units with a frequency lower than the average belong to low-frequency, with medium – to medium-frequency, and with a frequency higher than the average – to high-frequency units. The results of the quantitative analysis are shown in Tables 4 and 5 (see Tables 4 and 5).

Table 4: Gender-specific peculiarities of the usage of different-frequency phraseological units						
The newspaper	Die Zeit		Süddeutsche Zeitung		Total	
Communicant	m	w	m	w	m	w
Type of communication	“One-gender”					
Low-frequency PUN	930 (76%)	327 (72%)	738 (74%)	297 (65%)	1668 (75%)	624 (68%)
Medium-frequency PUN	106 (9%)	63 (14%)	76 (8%)	89 (20%)	182 (8%)	152 (17%)
High-frequency PUN	189 (15%)	65 (14%)	177 (18%)	70 (15%)	366 (17%)	135 (15%)
Total	1225	455	991	456	2216	911
Type of communication	“Two-gender”					
Low-frequency PUN	383 (69%)	411 (66%)	351 (63%)	398 (63%)	734 (66%)	809 (64%)
Medium-frequency PUN	91 (16%)	103 (17%)	99 (18%)	120 (19%)	190 (17%)	223 (18%)
High-frequency PUN	85 (15%)	108 (17%)	104 (19%)	113 (18%)	189 (17%)	221 (18%)
Total	559	622	554	631	1113	1253

As shown in Table 4, the differences in the usage of different-frequency phraseological units by men and women are illustrated primarily in “one-gender” speech. For instance, in *Die Zeit* men are slightly more likely than women to use low-frequency PUN (the frequency is less than three times per article), and medium-frequency PUN, on the other hand, are less commonly used by men than women. As for the high-frequency PUN, they are used in communication almost equally by both men and women.

The male “one-gender” newspaper articles in *Süddeutsche Zeitung* contain a greater number of low-frequency PUN, and women are also more likely than men to use medium-frequency PUN. High-frequency PUN are more common in men’s speech.

The analysis of the contexts containing discursive realizations of PUN enabled us to conclude that there are no particular differences in the usage of multi-frequency PUN in the “two-gender” articles in both newspapers. The examples of contextual actualisation of PUN in men’s and women’s speech are provided below.

Low-frequency PUN. *Die Zeit* ≡ men’s speech: “Fleisch niemand essen mag, haben die Bauern kein Interesse an ihrer Aufzucht” – [Nobody likes to eat meat, the farmers have no interest in raising it]; women’s speech: ...bloß wird sich die Begeisterung dafür bei den Schülern in Grenzen halten – [only the enthusiasm will be limited among the students]. *Süddeutsche Zeitung* ≡ men’s speech: “Aber kann man für Speisen überhaupt das Urheberrecht in Anspruch nehmen?” – [But can you even take advantage of the copyright for food?]; women’s speech: Sollte solcher Personenkult nun Schule machen, ahnen wir, was noch kommt... – [If such a personality cult should now set a precedent, we can guess what is to come ...].

Medium-frequency PUN. *Die Zeit* ≡ men’s speech: “Das Geld soll vor allem den Städten Slowjansk und Kramatorsk zugute kommen, die von der Armee im Kampf gegen Separatisten kürzlich zurückerobert wurden” – [The money is intended primarily to benefit the cities of Slovyansk and Kramatorsk, which were recently recaptured by the army in the fight against separatists]; women’s speech: “In zweiter Linie geht es irgendwie auch um bürgerliche Grundrechte, wie sie seit der Französischen Revolution vom aufgeklärten Teil der Menschheit beansprucht warden” – [Secondly, it is also about basic civil rights, as they have been claimed by the enlightened part of humanity since the French Revolution]. *Süddeutsche Zeitung* ≡ men’s speech: “Aber wie kurz der Weg dahin ist, mit der gleichen Logik auch Journalisten unter Druck zu setzen, sieht man jetzt” – [But you can now see how easy it is to put journalists under pressure]; women’s speech: “So lange sie noch zu keinem Ergebnis gekommen seien, wolle sie nicht über mögliche Kosten spekulieren” – [As long as they have not yet come to a conclusion, they do not want to speculate about possible costs].

High-frequency PUN. *Die Zeit* ≡ men’s speech: “Im Gegenteil, behauptet eine Studie: Fast alles, was die Nachwende-Generation über die DDR weiß, hat sie von Eltern und Großeltern gelernt” – [On the contrary, one study claims that almost everything the post-reunification generation knows about the GDR they learned from their parents and grandparents]; women’s speech: “In der Euro-Krise etwa konnte man den Eindruck gewinnen, nur die anderen Staaten hätten ein Problem und Deutschland stünde gut da” – [In the euro crisis,

for example, one could get the impression that only the other countries had a problem and that Germany was doing well]. *Süddeutsche Zeitung* ≡ men's speech: "Jeder bei uns hat heute eine wichtige Rolle gespielt" – [Every one of us played an important role today]; women's speech: "Jedenfalls sagt man dem Kellner nie direkt, wie viel Tip man ihm gibt, sondern lässt entweder eine höhere Kreditkartenrechnung oder ein paar Scheine auf dem Tisch zurück" – [In any case, you never tell the waiter directly how much tip you are giving him, but either leave a higher credit card bill or a few bills on the table].

To verify the statistical significance of the identified differences, we use the criterion χ^2 and contingency coefficient K. The results are shown in Table 5 (see Table 5).

Table 5: Statistical characteristics of the usage of different frequency PUN in various types of gender communication

	Low-frequency PUN	Medium-frequency PUN	High-frequency PUN
M (OG)	$\chi^2=52,44$ K=0,1	–	–
W (OG)	–	$\chi^2=8,85$ K=0,04	–
M (TG)	–	$\chi^2=14,32$ K=0,05	–
W (TG)	–	$\chi^2=24,35$ K=0,07	–

Thus, we managed to statistically prove (see Table 5) the tendency of men to use low-frequency PUN in "one-gender" articles, which indicates their desire to sound more "sophisticated" in the usage of PUN, while women reveal the tendency to use medium-frequency PUN. Regarding "two-gender" communication, both men and women use mostly medium-frequency PUN.

Thus, the main difference in the usage of multi-frequency PUN by both sexes is manifested mainly in "one-gender" communication, where men tend to use low-frequency PUN more often, and women more often than men use medium-frequency PUN, which corresponds to the average frequencies of usage. No significant differences were found in "one-gender" speech, which proves the assumption of gender equality of communicants in "one-gender" interaction and "blurred" gender boundaries in the usage of PUN.

Besides, among the high-frequency PUN, we distinguish hyper-frequency ones that are found in men's / women's speech extremely often. To determine the so-called

“reference point” of the hyper-frequency of the used PUN in the text, we divide the sum of the usages of high-frequency PUN by their number. We get the following indicators:

1) *Die Zeit*:

a) “one-gender” speech: men – 2139 PUS: 189 PUN = 11 (meaning that all PUN, used by men in *Die Zeit*, more than 11 times belong to hyper-frequent ones); women – 393 PUS: 65 PUN = 6;

6) “two-gender” speech: men – 606 PUS: 85 PUN = 7; women – 763 PUS: 108 PUN = 7, meaning that the usage of PUN is the same for both sexes;

2) *Süddeutsche Zeitung*:

a) “one-gender” speech: men – 1850 PUS: 177 PUN = 10; women – 432 PUS: 70 PUN = 6;

6) “two-gender” speech: men – 588 PUS: 104 PUN = 6; women – 793 PUS: 113 PUN = 7, meaning that there is a slight difference in the communication of both sexes.

Therefore, it is noticeable that in both newspapers, identification indicators of hyper-frequency are similar, which may reflect a general trend in the quantitative usage of individual PUN in German-language newspaper texts.

The most used among the hyper-frequency PUN in the speech of both men and women, and both in the “one-” and “two-gender” articles found in *Die Zeit* and *Süddeutsche Zeitung* were the following PUN: vor allem – [especially] (778 PUS), es geht um etw. – [it’s about sth.] (approximately 500 PUS), am Ende – [in the end] (355 PUS), immer wieder – [again and again] (234 PUS), zur Zeit – [at the moment] (151 PUS), zu tun haben mit etw. – [to do with sth.] (135 PUS), etw. liegt an etw. – [sth. is due to sth.] (112 PUS), eine Rolle spielen – [play a role] (110 PUS), es geht j-m – [it is about] (106 PUS), zur Verfügung stehen – [are available] (101 PUS), unter anderem – [among others] (100 PUS), nicht einmal – [not even] (91 PUS).

The predominance of the aforementioned PUN in the communication of both men and women can also be explained by the specifics and topicality of the studied newspaper articles that reflect mainly public life and the person within it. However, we trace different frequency of individual hyper-frequency PUN in men’s and women’s speech, distinguishing between “relatively masculine” (those that are present in the speech of both genders, but predominate in “male” communication), “relatively feminine” (those that are present in the speech of both genders but predominate in “female”

communication), “absolutely masculine” (used only by men), “absolutely feminine” (used exclusively by women) and “gender indifferent” (used by communicants of both sexes with approximately the same frequency) hyper-frequency PUN. Since the “male” articles are three times more numerous than the “female” ones, we consider “relatively masculine” those PUN that are 4 times more numerous than the “female” ones.

We managed to collect the following data: “one-gender” articles: 11 “relatively masculine” PUN (e.g., vor allem – [especially], immer wieder – [again and again]); “relatively feminine” PUN (e.g., es geht j-m gut / schlecht – [it goes well / badly], einen Eindruck Machen – [make an impression]); “two-gender” articles: 1 “relatively masculine” PUN (etw. ernst nehmen (meinen) – [to take sth. seriously]), 1 “relatively feminine” PUN (nicht einmal – [not even]); 27 “absolutely masculine” PUN (e.g., Einfluss haben – [have influence], in der Tat – [as a matter of fact], unter Druck setzen – [put under pressure]); 7 “absolutely feminine” (e.g., im Einsatz sein – [be in use], auf den ersten Blick – [at first glance], Wer die Wahl hat, hat die Qual – [If you have a choice, you are spoiled for choice]). “One-gender” articles: 3 “gender indifferent” PUN (e.g., auf jeden Fall – [definitely], eine Rolle spielen – [play a role]); “two-gender” articles: 15 “gender indifferent” PUN (e.g., unter anderem – [amongst other things], zur Zeit – [for now]).

The results of the study demonstrate the following: “one-gender” articles: the biggest number of “relatively masculine” PUN (11), less number of “gender indifferent” PUN (3) and “relatively feminine” PUN (3); “two-gender” articles: the biggest number of “gender indifferent” PUN (15); 1 “relatively masculine” PUN and 1 “relatively feminine” PUN, which is quite logical, given the gender of communicants.

Thus, the results of the study allow us to claim the prevalence of “absolutely masculine” PUN over “absolutely feminine” ones (27 vs. 7), “gender indifferent” (18) and “relatively masculine” PUN over “relatively feminine” ones (12 vs. 4). That is, there are phraseological units that are preferred by either men or women and in “two-gender” communication women match men in their phraseological competence (12 “gender indifferent” PUN in “two-gender” articles in comparison to 6 PUN in “one-gender” articles).

4.2. Modifications

The phraseological unit is one of the most vivid and most effective language tools. Metaphorical nature, emotionality, expressiveness, which are inherent in these stable

compounds, provide language and speech with imagery and expressiveness. Those units reflect not only people's perception of the world and its specific mental features but also language itself in all its complexity and versatility. It is this complexity that is the reason for intensive research and the constant interest of linguists in the field of phraseology, who note a noticeable tendency to change and modify the component composition of stable compounds. Many Ukrainian and foreign scientists have studied the modification of phraseological units in the German language (Ptashnyk, 2003, p. 198; Burger, 2007, p. 265; Fleischer, 1997, p. 274; Palm, 1995, p. 283). Fedorenko states that there is a need to further develop and refine the classification system of modification types of phraseological units (Fedorenko, 2007), as their composition is being constantly replenished through such powerful sources as advertising, press, TV where phraseological units and their modifications are extremely common.

Modifications of stable phrases are quite motivating, as they help to achieve additional expression, more precisely to activate the phraseological unit, as well as to adapt it to new socio-political processes, events, phenomena, facts, and realities. Phraseological modifications attract the attention of readers, bring the text closer to the audience at any level, deepening the content and complementing it with additional shades of meaning either humorous or satirical. Ptashnyk argued that phraseological modifications are an important means of pragmatic influence on the recipient, which is the main purpose of the media. Depending on the presence or absence of transformations two types of phraseological units can be distinguished: (a) structural modifications (these include substitution, expansion, reduction, coordination, contamination, grammatical modifications, changes in the external potential of actants); (b) contextual (these include actualization of the phraseological meaning of phraseological units in combination with the direct meaning; dominant actualization of the direct meaning of phraseological units in comparison to figurative one; simultaneous realization of direct and phraseological meanings). Mixed forms of modifications are widely used in the press (Ptashnyk, 2003).

In our study, we focus on quantitative indicators of structural and semantic types of modifications, because they predominate over contextual ones. Structural-semantic modifications of phraseological units are characterised by the change in their meaning (semantics). These modifications include expansion, substitution, phraseological ellipse, contamination and double actualization. For instance, expansion is one of the most common types of phraseological units, which is characterized by the expansion of the component composition by adding additional lexemes.

Expansion, as a rule, expands, supplements and specifies the meaning of phraseological units.

Substitution is the replacement of one or more components of phraseological units by other lexemes.

Phraseological ellipse is a reduction of the component composition through omitting one or more of its components of phraseological units, with their meaning being kept quite clear.

Contamination is a type of modification that involves a blending of two or more phraseological units within one. In this case, some of the components are reduced, although only the core part of basic phraseological units participates in contamination (Wotjak, 1992).

Double actualization presupposes contextual usage of phraseological units with their meaning either acquiring new shades or demonstrating the semantic duality of its components (Davydenko, 2012). In this way, both the direct and phraseological meaning of a stable combination is expressed. This type of modification is also relatively rare. In our study, cases of double actualization were not detected at all.

Having studied the processes of modification in "one-gender" speech in newspaper articles in *Die Zeit*, we found 2420 examples (almost 55% of the total number of PUS), and in *Süddeutsche Zeitung* – 2948 cases (76%) of modified phraseological units. The results of the analysis are shown in Table 6 (see Table 6).

Table 6: "Male" and "female" phraseological modifications in "one-gender" articles

№	Modification Type	<i>Die Zeit</i>		<i>Süddeutsche Zeitung</i>		Total	
		M	W	M	W	M	W
1.	Expansion	835 (44%)	201 (38%)	1062 (49%)	370 (48%)	1897 (47%)	571 (44%)
2.	Substitution	818 (43%)	256 (48%)	852 (39%)	289 (37%)	1670 (41%)	545 (42%)
3.	Ellipse	226 (12%)	68 (13%)	234 (11%)	107 (14%)	460 (11%)	175 (13%)
4.	Contamination	14 (1%)	2 (1%)	27 (1%)	7 (1%)	41 (1%)	9 (1%)
Total		1893	527	2175	773	4068	1300

Thus, as Table 6 shows, the most noticeable changes in the structure of both masculine and feminine PUN are the processes of expansion (Wie sonst nur in Baden und Berlin gewinnen die Demokraten hier echten Einfluss? – [How else do the Democrats gain real influence in Baden and Berlin?]; In Italien wiederum übersteigt die Staatsschuld die Wirtschaftsleistung um ein Vielfaches. Ihr Abbau ist überfällig, aber nicht in erster Linie zur Erfüllung des Stabi-Pakts, sondern vor allem im Interesse aller jungen Italiener – [In Italy, on the other hand, the national debt exceeds economic output many times over. Its dismantling is overdue, but not primarily to fulfil the Stabi Pact, but above all acts in the interests of all young Italians]; Münchner Philharmoniker hat Wellhöfer einen guten Draht zu den Musikern und konnte dieses Konzert ermöglichen – [Munich Philharmonic Wellhöfer has a good connection to the musicians and was able to make this concert possible]) and substitution (... denn nur so lässt sich das riesige Verwaltungsproblem in den Griff kriegen (instead of bekommen – [to get]) – [...because this is the only way to get the huge administrative problem under control]; Künftig will der Verein verstärkt an die Öffentlichkeit gehen, das sei in jüngster Zeit vernachlässigt (instead of kommen – [to come]) – [In the future, the association wants to go public more intensely, which has recently been neglected]); Der Betrieb solcher Internetseiten soll nun in Frankreich unter Strafe stehen (instead of stellen – [to put]) – [The operation of such websites is now said to be a criminal offense in France]). In addition, the expansion appears to be more represented in PUN used by men (on average in 46% of cases, while in women's speech – 43%). On the contrary, substitution prevails in women's speech (on average in 43% of cases; while in men's speech – 41%).

One of the most significant differences in the process of modification is that substitution prevails in the "women's" articles *Die Zeit*, in contrast to other articles where preference is given to expansion). Ellipse and contamination are equally presented in both men's and women's speech, and appear to be not very popular in speech (Es kann gut sein, dass die ersten Krisenländer es aus eigener Kraft auf die Füße schaffen und damit zeigen, dass sich Opfer lohnen – [It may well be that the first crisis countries get to their feet on their own and thus show that sacrifices are worthwhile]; Die 75-jährige Heilwig Weger, die im Rahmen der Ausstellung "Der Lebensborn" im Ludwig-Thoma-Haus ein Zeitzeugengespräch führte, steht jedoch für die Kinder jener Zeit, die ihr Leben lang Schuld auf ihren Schultern tragen - einfach, weil sie zur falschen Zeit am falschen Ort auf die Welt kamen – [The 75-year-old Heilwig Weger, who held a contemporary witness interview as part of the exhibition "Der Lebensborn" in the Ludwig-Thoma-Haus, stands for the children of that time, who have carried guilt on their shoulders all their lives –

simply because they were born in the wrong place and at the wrong time]).

The most significant difference in the process of modification was its quantitative characteristics, depending on both the newspaper and the gender factor. Thus, the analysis revealed that “one-gender” newspaper articles in *Süddeutsche Zeitung* contain more cases of modified PUN (on average 80% of contextual usage) than in *Die Zeit* (59%). Moreover, women are more likely to modify PUN (74% on average) than men (64% on average), which may indicate greater flexibility and creativity in their speech in comparison to men’s speech.

The analysis of “two-gender” articles in *Die Zeit* collected 1591 cases of modified PUN (approximately 63% of the total number of PUS). In *Süddeutsche Zeitung* – 2127 PUN (83% of PUS). Besides, in “two-gender” texts, “male” and “female” no gender-specific peculiarities of the usage of PUN were found. The results of the quantitative analysis of modifications are shown in Table 7 (see Table 7).

Table 7: “Male” and “female” modifications of PUN in the “two-gender” articles

№	Modification Type	<i>Die Zeit</i>		<i>Süddeutsche Zeitung</i>		Total	
		M	W	M	W	M	W
1.	Expansion	294 (41%)	381 (43%)	511 (54%)	626 (53%)	805 (48%)	1007 (49%)
2.	Substitution	325 (45%)	407 (47%)	339 (36%)	416 (35%)	664 (40%)	823 (40%)
3.	Ellipse	92 (13%)	77 (9%)	83 (9%)	126 (11%)	175 (11%)	203 (10%)
4.	Contamination	6 (1%)	9 (1%)	9 (1%)	17 (1%)	15 (1%)	26 (1%)
Total		717	874	942	1185	1659	2059

Table 7 shows that the number of modified PUN used in “two-gender” speech does not differ significantly (except for the more frequent usage of ellipses in men’s speech in *Die Zeit*). The main difference in usage of modified PUN in communication between men and women is that in the *Die Zeit* articles they prefer substitution as modification type of PUN (e.g., Diese Kurse sollen irgendwie zum Ziel haben, die Menschen, die hierher kommen (instead of setzen – [put]) – [These courses are meant to target the people who come here]), and in the *Süddeutsche Zeitung* articles they prefer expansion (e.g., Das große Interesse zeige die hohe Motivation der Flüchtlinge, Deutsch zu lernen und sich integrieren zu wollen. Keiner will Zaungast sein oder sich im Nichtstun ergehen – [The great interest shows high motivation of the refugees to learn German and to want to integrate. Nobody wants to be an onlooker or indulge in idleness]). It should be noted that the most frequent parts of speech used by men and women in both types of

communication in case of expansion were adjectives and adverbs, in substitution – verbs, in an ellipse – mostly articles, in contamination – a combination of mostly 2 PUN.

Another significant difference between men and women in the usage of modified PUN in communication (both in “one-gender” and “two-gender” articles) is that in *Süddeutsche Zeitung* modified PUN occur much more often than in *Die Zeit*. Also, in the “one-gender” articles, women tend to use modified PUN more often than men. The results of statistical analysis of quantitative data are demonstrated in Table 8 (see Table 8).

Table 8: The frequency of modification types in newspaper texts

	Expansion	Substitution	Ellipse	Contamination
M (OG)	–	$\chi^2=0,29$	$\chi^2=0,19$	–
W (OG)	–	$\chi^2=0,87$	$\chi^2=8,19, K=0,03$	–
M (TG)	$\chi^2=1,64$	–	–	
W (TG)	$\chi^2=3,47$	–	–	$\chi^2=1,83$

As shown in Table 8, the ellipse was statistically the most significant modification type in female “one-gender” communication. This may be connected with the belief that women understand women better, and therefore save the words in their communication. Besides, the usage of elliptical structures testifies to the significant emotionality of communicants, which encourages the reader’s reflection. Espersen demonstrated that elliptical constructions are more common in women’s speech, in particular, at the syntactic level (Espersen, 2006).

At the same time, there are cases of using several modification techniques within one phraseological unit. The most common is a combination of expansion and substitution (e.g., *das andere Geschlecht bleiben* – [to remain the opposite sex] (*das starke Geschlecht* – [masculinity]), *sein zweifelsfrei hässlichsten Gesicht zeigen* – [to show one’s ugliest face], (*sein wahres Gesicht zeigen* – [to show one’s true face]), *etw. griffbereit zur Hand haben* – [to have something at one’s fingertips] (*etw. zur Hand nehmen* – [at one’s fingertips])). It is also important to note that some phraseological units were modified and became widely used, but the old form remained in the dictionary (e.g., *auf Grund* – [based on] according to modern rules is written together and is a preposition requiring a genitive case; the dictionary form of *auf die Dauer* – [permanently] is very rare, mostly used as elliptical form without the article – *auf Dauer* – [permanently]), which indicates the need for systematic review and updating of lexicographic sources.

5. Conclusion

The overall measurement results of the study led to the conclusion that in “one-gender” articles in the newspapers *Die Zeit* and *Süddeutsche Zeitung* there is a tendency to more frequent use of phraseological units by men, and in “two-gender” articles there are no quantitative differences between men’s and women’s usage of phraseological units. Phraseological units are more diverse in the “one-gender” women’s speech. However, no particular differences were found in “two-gender” articles.

Men and women use in their speech phraseological units with different frequency characteristics. In “one-gender” communication, men tend to use low-frequency phraseological units, and women – medium-frequency ones. No significant differences were found in “two-gender” speech.

Among hyper-frequency phraseological units, we distinguish “absolutely masculine”, “absolutely feminine”, “relatively masculine”, “relatively feminine” and “gender indifferent” ones. In “two-gender” speech, “gender-indifferent” phraseological units appeared the most frequently, which confirms the tendency to equality and testifies to the absence of significant differences in communication between men and women. Many examples of “absolutely masculine” and “absolutely feminine” phraseological units were found obvious.

The most noticeable changes in the transformation of the structure of both “masculine” and “feminine” phraseological units were expansion and substitution. In “women’s” newspaper articles in *Die Zeit*, the substitution predominates. In contrast, expansion dominates in “men’s” speech recorded in newspaper texts. The articles in *Süddeutsche Zeitung* are characterized by a higher degree of usage of modified phraseological units than the articles in *Die Zeit*. Besides, in “one-gender” speech, women transform phraseological units more often than men, which indicates greater flexibility and creativity in their speech. In “two-gender” speech, the modification of phraseological units used by men and women do not differ significantly. Statistical data obtained during the study indicates the prevalence of ellipsis as the modification type of phraseological units in female “one-gender” communication.

The study has shown that in “two-gender” communication there are no significant differences between the peculiarities of the usage of phraseological units by men and women. In “one-gender” speech the language design of media communication depends

on the gender of both communicants. Men use more phraseological units in communication with each other, obviously trying to prove their dominance. Women use fewer phraseological units than men, but more diversely, using many elliptical constructions, meaning that they are more emotional, flexible and creative, and less willing to show intellectual dominance. Thus, in their communication with men, women are equal communicants matching men in their phraseological competence.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- I.Z., I.K.; Data Acquisition- I.Z.; Data Analysis/Interpretation- I.Z., I.K.; Drafting Manuscript- I.K.; Critical Revision of Manuscript I.Z.; Final Approval and Accountability- I.Z., I.K.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

List of abbreviations

PUS – phraseological usage

PUN – phraseological unit

OG – one-gender

TG – two-gender

References

- Amosova, N. N. (2010). *Osnovy anglijskoj frazeologii*. Moskva: Librokom.
- Bureichak, T. S. (2008). Reklamni stratehii konstruiuvannia normatyvnykh gendernykh diskursiv (na prykladi suchasnoi ukrainskoi telereklamy). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: sotsiologichna*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Vypusk 2. s. 227–242.
- Burger, H. (2007). *Phraseologie / Phraseology: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin; New York: An International Handbook of Contemporary Research Walter de Gruyter.
- Davydenko, L. B. (2012). Avtorski modyfikatsii frazeologichnykh odynyts u khudozhnomu movlenni. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Seriya: Filologichni nauky*. s. 30–33.
- Die Zeit*. Available at: <http://www.zeit.de>.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. (2006). Hrsg. von G. Drosdowski. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverlag.
- Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten: Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (1997). Bearbeitet von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht. Nach den Regeln der neuen dt. Rechtschreibung überarb. Nachdr. der 1. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
- Espersen, O. (2006). *Filosofija grammatiki*. Moskva: KomKniga.

- Fedorenko, L. O. (2007). Modyfikatsii strukturnoho i semantychnoho skladu frazeolohizmiv suchasnoi nimetskoï movy. Zhytomyr: *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni I. Franka*. Vyp. 34. S. 193–197.
- Fleischer, W. (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holmes, J. (2003). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kapak, Yu. M. (2015). *Aktualizatsiia hendernoho komponenta semantyky frazeolohichnykh odynyts u nimetskomu publitsystychnomu teksti*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia kandydata filolohichnykh nauk. Spetsialnist 10.02.04 – Hermanski movy. Lviv.
- Kartushina, E. A. (2003). *Gendernye aspekty frazeologii v massovoy kommunikatsii*. Dissertatsiia kandidata filologicheskikh nauk. Special'nost' 10.02.19 – Teorija jazyka. Izhevsk.
- Kazmierczak, A. (2007). *Die Problematik der Phraseologismen in der deutschen Sprache. Ein Überblick*. München: GRIN Verlag.
- Kolomyiska, I. A. (2017). *Osoblyvosti vzhyvannia phraseolohichnykh odynyts u nimetskomovnomu hazetnomu teksti: hendernyi aspekt*. Dysertatsiia kandydata philologichnykh nauk. Spezial'nist' 10.02.04 – Germans'ki movy. Chernivtsi, Zaporizhzhia.
- Kotthoff, H., Nübling, D. (2018). *Genderlinguistik. Eine Einführung in Sprache, Gespräch und Geschlecht*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Kramer, R. (2016). *The Location of Gender Features in the Syntax*. Wiley Online Library.
- Kyrylina, A. V. (2005). *Linhvistychni henderni doslidzhennia*. Vitchyzniani zapysky. 2.
- Levickij, V. V. (1989). *Statisticheskoe izuchenie leksicheskoy semantiki*. Kiev: UMKVO.
- Martyniuk, A. P. (2006). *Rehuliatyvna funksiia hendernomarkovanykh odynyts movy (na materialii suchasnoho anhlomovnoho publitsystychnoho dyskursu)*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filolohichnykh nauk. Spetsialnist 10.02.04 – Hermanski movy. Kyiv. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka.
- Moiseienko, L. (2012). *Frazeolohichni odynytsi yak ob'iekt doslidzhennia: nimetski, polski ta ukraïnski paraleli. Kyivskij polonistychni studii: naukovye vydannia*. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka. Instytut literatury imeni T. H. Shevchenka NANU; Mizhnarodna shkola ukrainistyky. Kyiv. T. 19. s. 521–526.
- Palm, Chr. (1995). *Phraseologie. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Perebyinis, V. I. (2002). *Statystychni metody dlia linhvistiv*. Vinnytsia: Nova knyha.
- Ptashnyk, S. B. (2003). *Strukturno-semantychni osoblyvosti frazeolohichnykh modyfikatsii ta yikh funksii u nimetskomu hazetnomu teksti*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia kandydata filolohichnykh nauk. Spetsialnist 10.02.04 – Hermanski movy. Lviv.
- Skrypnyk, L. H. (1973). *Frazeolohiia ukraïnskoï movy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Smirnickij, A. I. (1998). *Leksikologija anglijskogo jazyka*. Moskva: Moskovskiy Gosudarstvennyy Universitet.
- Süddeutsche Zeitung*. Available at: <http://www.sueddeutsche.de/archiv/muenchen>.
- Sulikowska, A. (2019). *Kognitive Aspekte der Phraseologie. Konstituierung der Bedeutung von Phraseologismen aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik*. Berlin: Peter Lang.
- Tannen, D. (2007). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Morrow.
- Telija, V. N. (1966). *Chto takoe frazeologija*. Moskva: Nauka.

- Telija, V. N. (1987). *Frazeologizm i ego leksikograficheskaja razrabotka*. Moskva: Nauka.
- Wierzbicka, A. (2007). *Słowa klucze: różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Wotjak, B. (1992). *Verbal Phraseology in System and Text*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Zadorizhna, N. I. (2009). *Prosodychni markery hendernoi variatyvnosti movlennia (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia na materialy anhlomovnoho dyskursu radioreklamy)*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk. Spetsialnist 10.02.04 – Hermanski movy. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.

Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* Romanının Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi

The Analysing of Hans Fallada's Novel *Every Man Dies Alone* in the Context of Literary Sociology

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR¹

¹Arş. Gör. Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Hakkari, Türkiye

ORCID: A.Y.Ö. 0000-0002-2601-2486

Corresponding author:

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR,
Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili
Eğitimi Anabilim Dalı, Hakkari, Türkiye
E-mail: ayhanyavuzozdemir@hakkari.edu.tr

Submitted: 25.02.2021

Revision Requested: 20.04.2021

Last Revision Received: 06.05.2021

Accepted: 24.06.2021

Citation: Ozdemir, A. Y. (2021). Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* romanının edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenmesi. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 73-99.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-886706>

ÖZ

II. Dünya Savaşı ve Hitler birçok ülke için olduğu gibi savaşı başlatan Almanya için de çok ağır sonuçları beraberinde getirmiştir. Alman halkının yaşadığı trajedi genellikle Hitler nedeni ile gölgede kalmıştır. Yaşanan ekonomik kriz, seçimle işbaşına gelen Hitler'in totaliter bir yönetimi benimsemesi ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması insanlığı buhrana sürüklemiştir. Çalışmanın amacı Hans Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölür* adlı romanının II. Dünya Savaşı döneminde Almanya'daki tarihsel, sosyal ve ekonomik koşulların gözetilerek incelenmesidir. Bu bağlamda romanın ele alınmasında yöntem olarak edebiyat sosyolojisi seçilmiştir. Çalışma ile savaş dönemi Almanya'sında insanların ekonomik, psikolojik ve sosyolojik durumları dönemin tarihsel arka planı dikkate alınarak çözümlenmiştir. Fallada, romanda küçük insanların yaşamını, uğraşını, düzene başkaldırıları, düzenbazları, yozlaşmış insanları, taraf olanları, tarafsız olanları, ezilenleri, sisteme yaranmaya çalışanları konuşturmuştur. Bunu yaparken döneme yönelik toplumsal eleştiri yapmış, insanların tutumlarını sarkastik bir dil kullanarak farklı yönleri ile mercek altına almıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'da yaşanan acıları, baskıları, kimliksizleştirilen ve nazileştirilen insanların dönem koşullarına uygun biçimde romanda yansıtmıştır. 1940'lı yıllarda Berlin'de yaşayan karıkocanın, oğullarının savaşta ölmesi ile birlikte Nazi rejimine karşı başlattığı savaş romanda anlatılmıştır. Bu çift, insanları bilinçlendirmeyi hedefleyip uğraşsalar da çabalarına karşılık bulamamışlardır. Çünkü toplumdaki insanlar korkmaktadırlar ve Nazi yönetimi tarafından baskı altında tutulmaktadırlar. Bu korku ve baskı insanların kendilerine yabancılaşmasına, yaşananlara sessiz kalmalarına ve suçluların cezасız kalmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hans Fallada, Alman Edebiyatı, Edebiyat Sosyolojisi, Roman İncelemesi, Nasyonal Sosyalizm

ABSTRACT (ENGLISH)

World War II and Hitler have brought severe consequences for many countries, as well as for Germany which started the war. The tragedy of the German people was often overshadowed by Hitler. The experienced economic crisis, the totalitarian regime of Hitler who came to power by election, and the outbreak of World War II dragged humanity into depression. The aim of the study is to examine Fallada's

novel *Every Man Dies Alone* by considering the historical, social and economic conditions in Germany during World War II. Concordantly, literary sociology has been chosen as the method to deal with the novel. The economic, psychological, and sociological conditions of people in wartime Germany were analysed in the study. In his novel, Fallada discussed the lives of little men, their struggles and rebellion against the order, as well as the deceivers, the corrupt people, the partisans, the non-partisans, the oppressed, and those who tried to kowtow to the system. By doing so, he brought social criticism to the period and examined people's attitudes from different aspects using sarcastic language. In his novel, he portrayed the miseries, oppression, and the people who were subjected to disidentification and Nazification in Germany during the Second World War in accordance with the conditions of the period. The novel depicted the fight against the Nazi regime of a couple living in Berlin in the 1940s after their son's death at war. Even though this couple aimed and struggled to raise awareness, their efforts failed because people were afraid to respond to their efforts as they were restrained by Nazi rule. This fear and oppression caused people to become alienated from themselves and remain silent, and therefore the guilty went unpunished.

Keywords: Hans Fallada, German Literature, Literary Sociology, Analysing of the Novel, National Socialism

EXTENDED ABSTRACT

While post-war writers of German literature confronted the Hitler period in the post-war period, some German writers dared to directly criticize the Hitler regime during the war period. As a result, these authors faced punishments such as exile, imprisonment, concentration camps, and death. Survivors faced many challenges. Among these authors, Hans Fallada criticized the Hitler administration during and after the war. His work titled *Every Man Dies Alone* written in the post-war period, is among his masterpieces. In his novel, in which he criticizes World War II, National Socialism and Hitler, he discusses the rebellion of the little man to the current order, as such, he is known as the *little man's lawyer*. The novel being based on real-life events has helped to reveal the dimensions of the tragedy experienced in the conditions of the period.

The literary product becomes a work of art as a result of the artistic processing of reality. What makes it artistic is the author's artistic touches to the literary work. A number of factors that shape the work of art and guide the artist in this regard can be mentioned. These are the conditions of the period in which the work of art was created, or the period reflected by the work of art. In this context, literary sociology was used in the analysis of the novel *Every Man Dies Alone*. Literary sociology deals with how the conditions of the period affect the literary text and aims to interpret the text within the framework of social processes as a product created by these conditions.

In the novel, in which the conditions that brought Hitler to power are told in a multifaceted way, the situation of Germans who thought against the ideology of National

Socialism during World War II is reflected. It has been discussed that individuals under the spell of National Socialism are unaware of the dangers that await them, and that Hitler, whom the German people elected, prevents their existence. The fear, anxiety and uneasiness of these individuals, their being sent to concentration camps and their fear of execution are described. The disidentification of individuals in the chaotic situation caused by the Gestapo, SS, Hitler Youth and National Socialist Party is another example of difficulties of those days. In a period when soldiers and party members were privileged people and others were underprivileged, individuals tried to benefit from the party, gain privileges and establish good relations with their superiors. At the same time, human life was ignored, people were massacred, and the war brought tears, destruction, famine, and poverty with it. All these caused people to put their fundamental rights and freedoms aside.

However, with the death of their son, the Quangel family declared war on their master, the Führer. In the sociological turmoil of the period, the Quangel couple made a very trivial attempt that would not attract many people's attention, but also would not make them get into trouble, and began to write small anti-Führer and anti-party cards. These cards contained information to rouse people to oppose war. They left them on the stairs and doors of buildings where many people entered and exited. Although they wanted to raise people's awareness, their actions were inefficient. In this novel, in which the struggle of the little man is told, the situation in which the conditions of the period lived the German people is reflected. The reason why the efforts of the Quangel family did not yield results lies in realities, such as the ideology of National Socialism alienating individuals from themselves, alienating non-Germans and those who think differently, under the conditions that brought Hitler to power. Individuals are afraid and watch, in an anxious and intimidated way, the innocent people around them being taken to concentration camps, arrested, and murdered. The Germans, who stand by the tragedy and wait for their turn to come, both condemn themselves to bear the responsibility of a crime and prepare for their own destruction. What can be caused by individuals who are alienated from themselves and lack thinking skills in a corrupt society is clearly seen in the work. In the study in which this novel is discussed, attention is drawn to the fact that individuals who lack thinking skills can cause irreversible evils on the basis of intelligence and rationalism, and that they cannot free themselves from responsibility and crime with the understanding of absolute fulfilment of the orders of the authority. The place of the German people's destiny in terms of crime and innocence in the period of National Socialism is presented strikingly.

1. Giriş

II. Dünya Savaşı döneminde insanlık tarihinin en acı olayları yaşanmıştır. Nazi Almanyası'nda yaşayan cesaretli kimi Alman edebiyatçıları savaş döneminde yaşananlara ve Hitler rejimine eleştiri yöneltmeye cesaret edebilmiştir. Bunun sonucunda birçok yazar ölümle karşı karşıya kalmış, hayatta kalanlar sürgün, hapis, toplama kampı ile cezalandırma gibi birçok zorlukla yüz yüze gelmiştir. Bu yazarlar arasında yer alan Hans Fallada, savaş döneminde ve sonrasında Nasyonal Sosyalizm rejimine eleştiri yöneltmiştir. II. Dünya Savaşı'nı, Nasyonal Sosyalizm'i ve Hitler'i eleştirdiği romanlarında küçük insanların mevcut düzene başkaldırıları ele almıştır. Çünkü o, küçük insanların sözcüsü olarak tanınmaktadır. *Köylüler Kodomanlar ve Bombalar (Bauern, Bonzen und Bomben, 1931)*, *Küçük Adam Sana Ne Oldu (Kleiner Mann-Was nun?, 1932)*, *Ayyaş (Der Trinker, 1950)* gibi eserler onun ses getiren romanları arasında yer almaktadır. Bunun yanında bu çalışmaya konu olan ve ölümünden önce kaleme aldığı *Herkes Tek Başına Ölü (Jeder stirbt für sich allein, 1947)* adlı eseri de onun en çok bilinen romanlarından birisidir. Savaşın bitiminden sonra kaleme aldığı romanın Otto ve Elise Hampel isimli çiftin başından geçen gerçek bir yaşantıdan yola çıkılarak yazılması dönem koşullarında yaşanan trajedinin boyutlarının gözler önüne serilmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda romanda küçük insanların Hitler Almanyası'nın yozlaşmış düzeninde gösterdikleri varoluş mücadelesi anlatılmıştır.

Berlin'de yaşamakta olan Otto ve Elise Hampel, birçok diğer işçi gibi büyümekte olan III. Reich'in gölgesinde köle gibi çalışmaktaydılar. Elise'nin erkek kardeşinin savaş alanında ölmesi ile birlikte eğitimsiz ve apolitik çifte bir şeyler olur. Onlar halkını anlamsız bir savaşa kurban eden rejime karşı direnmeye karar verirler. İki yıl boyunca Führer¹'e karşı uyarılarda buldukları ve direnmeye çağırdıkları kartpostallar yazarlar. Bulan kişilerin savaşı devam ettirecekleri umuduyla Berlin'deki kamuya açık alanlara kartları bırakırlar. İki yıl sonra Otto ve Elise Hampel çifti bulunup tutuklanırlar ve Nisan 1943'te hapisanede idam edilirler (Skagegard, 2014). Fallada, bir Gestapo² dosyası ile onların kaderinden haberdar olur. Bunun üzerine 1946 yılında son romanını yazar ve Nazi dönemi Berlin'inde yaşayan insanları tasvir etmeyi başarır. Hampel çiftinin yaşadıkları romanda Otto ve Anna Quangel karakterleri aracılığı ile ele alınmıştır. Romanın gerçek bir hikâyeden esinlenilerek kaleme alınması ve romanda anlatılanların tarihsel bir arka plana sahip olması nedeniyle yorumlama sürecinde dönemin sosyal ve tarihsel arka planını gözetten bir yöntem olan edebiyat sosyolojisinden faydalanılmıştır.

1 Adolf Hitler'in III. Reich dönemindeki otoritesini betimlemek için kullandığı "lider" anlamına gelen unvan.

2 Nazi Almanyası Gizli Polis Teşkilatı (Almanca açılımı: Die Geheime Staatspolizei).

2. Yöntem: Edebiyat Sosyolojisi

Edebiyattan bahsedilince ilk akla gelen kavramlar yazar ve eserdir. Ancak yazar ve eser kendi kendine ortaya çıkmamıştır. Yazar, eseri kaleme alırken çevresinden bağımsız değildir. İçinde yaşadığı toplumsal çevre, politik, ekonomik ve coğrafi koşullar eseri oluşturma sürecinde yazara etki etmektedir. Edebiyat toplumdan uzak olamayacağı için konuyu irdelerken bu şartlar bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. Bu noktada edebiyatın ve toplumun ayrılmaz olduğunu dile getiren edebiyat sosyolojisi kavramına göz atmakta fayda bulunmaktadır (Öztürk ve Yeşilyurt, 2015, s. 100-101). Edebiyat ürünü gerçekliğin sanatsal olarak işlenmesinin sonucunda sanat eseri özelliği kazanmaktadır. Edebiyat ürününü sanatsal kılan bir sanatçı olarak yazarın sanatçı dokunuşlarıdır. Sanat eserini şekillendiren ve sanatçıyı bu konuda yönlendiren birtakım etkenlerden söz edilebilir. Bunlar sanat eserinin ortaya konulduğu dönemin koşullarıdır. Ecevit'e (2001) göre sanat eseri içinde bulunduğu koşulların ürünüdür, sanatçı da eserini içinde yaşadığı tarihsel zaman diliminin estetik değer ölçütleri kapsamında şekillendirir. Dönemin egemen gerçeklik anlayışı sanat eserini konu ve biçim noktasında şekillendiren temel belirleyici unsurdur (s. 17-18). Bu noktada sanata karşı duyarsız kalmayan sosyolojinin, toplumu anlamlandırmada başvurduğu sanat dallarından birisi de edebiyattır (Ekinci, 2017, s. 88). Edebiyat ve sosyoloji karşılıklı ilişki içinde olan ve birbirini etkileyen iki kavramdır (Uluç, 2010, s. 90). Konu, teknik ve biçim bakımından farklılaşan edebiyat eserleri, "estetik" amaçlarının bulunması dolayısıyla muhataplarının doğrudan insan olmasını sağlar. İnsanı ilgilendiren her şeyin sosyolojinin inceleme konusu olması nedeni ile edebiyat eseri de bu inceleme konusu içinde yer alır. Sosyolojinin ilgi alanında insanın konulaştırılması, onun toplumdaki yeri ve yaşadığı çevrenin ele alınması bulunur. Yeni alt dalların oluşmasını sağlayan eserlerdeki bu iç içe geçmişliktir. Bu durum edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Can ve Özbay, 2014, s. 64).

Edebiyat ve toplum ilişkisi ele alınırken, edebi eserin toplumsal olayların yansıması ve belgesi olduğu önceden kabul edilir. Bu durum sosyal tarihin ana hatlarının meydana çıkarılmasında etkilidir. Araştırmacının belirli bir motifi bir dönem kapsamında inceleme alanı yaptığı çalışmalar oldukça yaygındır (Cuma, 2009, s. 87). Edebiyat bilimi çok boyutlu edebiyat olayının tamamını; bu bilimin bir dalı olan edebiyat sosyolojisi edebiyat olayının bütünlüğünü dikkate alarak bu olayın sosyal yönünü, edebiyat olayı ile toplumsal hayat arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler (Kösemeihal, 1964, s. 10). Edebiyat sosyolojisinin temel dayanaklarından birisi edebiyatın ve sosyolojinin birçok ortak kaynağının olmasıdır.

Edebiyat ve sosyolojinin ortak kaynaklarından en önemlisi toplum ve toplumsal normlardır. Edebiyat bir sanat dalı, sosyoloji ise bir bilimdir. Edebiyat sübjektiftir, çünkü kurguya dayanır. Ancak bu kurgusalılık doğrunun farklı bir anlamda dile gelişidir. Çünkü sanat sayesinde dünyanın özel bir varoluşsal algılanışı gerçekleşir. Bu noktada asıl amaç bireyleri çevreleyen dünyanın gizemlerini açıklığa kavuşturmaktır (Cuma, 2009, s. 92-93). Edebiyat eserleri üretildiği toplumundan ayrı değerlendirildiğinde tam anlamıyla yorumlama söz konusu olamaz. Edebiyat eserinin üretildiği ortam onun anlam kazandırdığı yerdir. Çeviri eserlerin farklı bir dile aynı şekilde yansıtılamaması bunun kanıtıdır. Eserde anlatılan bir nesne ya da imge yazarın içinde bulunduğu toplumda gözlemleri yoluyla ulaştığı şeylerdir. Edebiyatın toplumla doğrudan bir bağı bulunur. Bir eser ortaya konulmuşsa bu bir birey için değil kitleler için yazılmıştır. Toplumdan haberdar olmayan bir yazarın eserler yazmasının ve toplumdan izole bir ortamda kendini geliştirmesinin bir yolu yoktur. Bunun nedeni insanın sosyal bir varlık olması ve çevresi ile sürekli etkileşimde bulunmasıdır (Can ve Özbay, 2014, s. 64). Eserlerde sosyal zeminin en önemli bölümü kişilerin yaşama bakışları ve sahip oldukları değerleridir. Burada işaret edilen, zaman, mekân, olayların yaşandığı dönemdeki politik yapı, kahramanların dili ve üslubu sosyal zemine katkı sağlayan öğelerdir. Bunların iyi irdelenmesi dönemin sosyal yapısının kolaylıkla çözümlenmesinin bir yoludur (Erol, 2013, s. 886).

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat içindeki toplumsal, ekonomik ve siyasal şartları kapsamlı biçimde değerlendirerek edebiyatı etkileyen koşulları ve etkileşimleri ele alır. "Yazarın toplumsal koşullardan bağımsız olmaması" edebiyat sosyolojisinin ana hareket noktasıdır. Yazar eserde yaşadığı ya da anlattığı zamanın ekonomik durumunu, toplumdaki insanların statülerini, toplumsal problemleri, söz konusu zamanın popüler kültürel özelliklerini, dünya görüşünü ve eğitim seviyesini yansıtır (Can ve Özbay, 2014, s. 62). Sanatkârın toplumsal katılımının söz konusu olduğu edebiyat sosyolojisinde yazar, eserinde bireysel veya toplumsal düşüncelere, sosyal hayatı etkileyen başlıca sorunlara ayna tutar. Bu noktada sosyolojik edebiyat incelemesi önemli ölçüde betimleyicidir ve genel olarak durum tespiti üzerine yoğunlaşır (Erol, 2013, s. 885).

Edebiyat sosyolojisinin konusu edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkidir. Bu karşılıklı ilişki modern toplumun ortaya çıkması ile görünür olmuştur. Farklı sosyal grupların ve bunlardan ortaya çıkan problemlerin farkına varılması ile birlikte edebiyatın farklılaşması başlamıştır. Bu, edebiyat ve toplum arasındaki ilişki ile ilgili soruyu tekrar kışkırtmıştır. Edebiyatın farklılaşması edebiyatın farklı tasavvurlarının yan yana gelmesi olarak anlaşılabilir. Ancak muhalif edebiyat düşüncelerinin aynı zamanda var olması bir

gerilim alanı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkışı edebiyatta toplumsal olanın keşfinin başlangıcı olarak görülebilir. Modern toplumun ortaya çıktığı 19. yüzyılın Avrupa metropollerinde edebiyatta toplumsalın keşfinin tarihi başladı. Londra, Paris ya da Berlin gibi büyük şehirlerde yalnızca politik güç, sermaye ve kültür yoğunlaşmadı, aynı zamanda büyüyen endüstrileşme ve işgücü ile birlikte yeni politik güçler de ortaya çıktı. Toplumsal gelişmeler yaşandı ve yansımaları sosyal sorunlarda buldu. Sosyal sorun modern toplumun söylemsel ifadesidir (Magerski ve Karpenstein-Eßbach, 2019, s. 9-10). Ancak tüm bu yaşananlara karşın edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasının tarihsel açıdan geciktiği söylenilebilir. Kösemihal'a (1964) göre edebiyat sosyolojisinin doğmasını geciktiren nedenleri dört grupta toplamak mümkündür. a) Bu nedenlerden ilki toplumsal zümredir. Bu gerekçede sanatın toplum tarihinde içerik açısından yer edinmediği, ondan bağımsız olduğu ve türsel tarih olarak geliştiği savunulmaktadır. Bu bağlamda bir edebiyat sosyolojisinin kurulması da söz konusu olmamaktadır. b) İkinci nedene göre edebiyat bir toplumun kendi bilincine varmasını sağlar. Bu bilince ulaşma durumu da çoğunlukla yıkıcıdır, diğer bir deyişle toplumun düzeni açısından korkuludur. Bu nedenle bu görüşü savunanlar edebiyatı yok saymışlar ya da toplumsal yaşamla ilgisi olmayan bazı dahice ya da çocukça hayaller, taşkınlıklar olarak göstermeye çabalamışlardır. c) Bir diğer neden göre kendisini aydınlatacağı için toplumun edebiyatın aydınlanmasına karşı olması, edebiyatçılara da etki etmiş, onlar da kendilerinin toplumsal açıdan aydınlatılmalarından çekince duymuşlardır. Edebiyatın bu aydınlanmamış durumdan hoşlandığı da söylenilebilir. Bu durum toplumsal zümrenin her çeşit düşüncesine olan saygıdan kaynaklanmaktadır. Toplum, düşüncelerinin kestirilememesinden, sırla örtülmesinden; yazarın da deha kuramının gizemli perdesi arkasına saklanmasından; yapının işlenişinin de ilhamın Tanrısal sırrına bürünmesinden hoşlanır. d) Bu engeller bilimsel araştırmaları tamamen önleyememiştir. Ancak bu konuda çalışanlar da edebiyat sosyolojisi olmayacağı düşüncesini benimseyenleri yıldırمامıştır. Taine, kurmak istediği olgucu gerekirci edebiyat bilimini yazarın temel gücünün açıklanması ve bu gücün ırk, çevre, zaman şartları çerçevesinde gelişmesi temellerine dayandırmıştır. Taine'in edebiyat sosyolojisini kuramamasını o dönemde sosyolojinin henüz emekleme aşamasında olması nedeni ile doğal karşılamak gerekmektedir. Taine en azından gidilecek yolu göstermiş, ama ardından gelenler olayı bütünüyle yalın bir şekilde ele almışlardır. Bu nedenle edebiyat sosyolojisi olmayacağı düşüncesinde olanları cesaretlendirmişlerdir (s. 10-11). Tüm bu nedenlere karşın edebiyat sosyolojisi ortaya çıkmış ve edebiyat topluma ilişkisi bağlamında inceleme konusu yapılmıştır.

Edebiyatı toplumla ilişkisi açısından ele alanların başında Marx'cular yer alır. Marx'a göre edebiyat eserinin temel ölçütü toplumsal gerçekliğe sadık kalmasıdır. Buna sosyalist gerçeklik kuramı denir. Bu kurama bağlı çalışanlar arasında en ilginç olanı Frankfurt Okulu'dur. Bu okulun önde gelen temsilcisi Lukacs çeşitli eserlerin çözümlenmesinden hareketle dünya görüşlerinin bir tipolojisini oluşturmaya girişmiştir (Kösemihal, 1964, s. 11). Güllülü'ye (1988) göre Georg Lukacs edebiyat sosyolojisi kavramını edebiyatın toplumsal bakımdan eleştirisi anlamında "Sosyolojik Edebiyat Estetiği" kavramıyla değiştirmiştir. Lukacs sanat eserinin sadece içeriğinin açıklanmasının sosyolojik sanat anlayışına aykırı olduğunu savunur. Ona göre edebiyatta ve sanatta toplumsal olan şey biçimdir. Biçim sanatçıyla toplum arasındaki başlıca bağlantıdır. Frankfurt Okulu'nun ikinci düşünürü Lucien Goldmann'a göre edebiyat, belirli bir grubun kolektif düşüncesinin bireysel bir bilinç vasıtasıyla biçimlenmesidir. O, toplumsal grupları ve kolektif bilinci ikiye ayırmaktadır. Buna göre bir tarafta aile, meslek grupları gibi gruplar bulunmaktadır. Bu grupların davranışları, toplumsal yapıda yalnızca belirli konuların daha uygun duruma getirilmesine yönelir. Bu gruplarla ilgili bilinç Goldmann tarafından "İdeolojik Bilinç" olarak betimlenir. İdeolojik bilinçte ön planda olan şey maddi çıkarlardır. Diğer taraftan her toplumun içinde maddi çıkarlarla bağı bulunmayan, bilinçleri insanların birbirleri ile ilişkilerine, doğa ve insan arasındaki ilişkiye yönelen, bu ilişkilerin yeniden düzenlenmesini ya da korunmasını hedefleyen gruplar bulunmaktadır. Bu gruplarla ilgili bilinç Goldmann tarafından "Dünya Görüşü" olarak adlandırılmaktadır. Frankfurt Okulu'nun bir diğer düşünürü Theodor Adorno'ya göre sanat bir yanıyla topluma bağlı, bir yanı ile bağımsızdır. Sanatla toplumsal düşünceyi ayırmakta ve düşüncelerini bu ayırımla temellendirmektedir. Adorno bir eserin estetik yapısının araştırma konusu yapıldığı sürece, edebiyat sosyolojisi yerine sosyolojik edebiyat estetiğinden bahsetmek gerektiğini savunur. Ona göre gerçek ve büyük sanat her zaman topluma karşı çıkar (s. 45-48).

Frankfurt Okulu'nun ev sahipliğinde 1970'lerde edebiyat ve sosyoloji arasındaki ilişki ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Hegel'in düşünceleri ile başlayan, Lukacs, Adorno ve Benjamin gibi kuramcılarla şekillenen edebiyat sosyolojisi, edebi incelemelere yeni bir anlam yüklemiştir. Edebiyat sosyolojisi edebi eseri tarihsel koşulları ön planda tutarak ele alır ve o koşulların yarattığı toplumsal gerçekliği eserde açığa vurmaya amaçlar. Bu şekilde eserin sosyolojik yapısının okurun ilgisine sunulması sağlanır. Edebiyat sosyolojisi edebi metinlere uygulanırken metin içindeki sosyal yapılar edebiyatın sosyal çevresi ile karşılaştırılmaktadır ve edebi eserlerin sosyal koşullardan ne ölçüde etkilendiği tartışılmaktadır. Bu anlamda edebiyat sosyolojisi kapsamında siyasi ve ekonomik değişimler, toplumun farklılaşması, toplumsal yapılar, aile yapıları ya da bireylerin tarihsel ve sosyal olaylarla yüzleşmeleri ele

alınmaktadır (Gökgözoğlu, 2017, s. 557). Bu noktada toplumsal gerçekliğin olduğu gibi edebi eserde yansıtılması söz konusu değildir. Çelik'e (2013) göre edebi eser bir toplumsal yapıyı, kabuller zincirini sunacaktır. Eserin sosyal temelini oluşturan unsurlar arasında eserde yer alan karakterler, şair ve yazarların hayata bakış açıları, sahip oldukları değerler de yer alır. Bütün romanlar, hikâye kahramanları ya da şiirin konusu olan kişiler, bireysel ve toplumsal değerleri yansıtırlar. Bu nedenle onlar yazarın belleğindeki toplumsal birikimlerin izlerini taşırlar (s. 63). Yazar, içinde bulunduğu toplumun ve çağın ruhunu kendi süzgecinden geçirir ve yaratıcı gücüyle eserinde sunar. Gerçekten var olan bir şeyi sunsa bile bu, gerçekliğin tamamen aynısı değil, sanatsal ve edebi bir betimlemidir. Kendi tarzına sahip olan yazar edebiyatın yöntemleriyle anlatısını gerçekleştirir. Sosyoloğun işi burada başlamaktadır. O bir anlamda yazarın yaptığı işi tersinden yapar. Onun çalışması neticesinde ulaştığı toplumsal olanla, yazarın hareket ettiği toplumsal olan aynı değildir. Eserden geriye doğru giderek onda edebi olarak dile getirilen toplumsal olanı sosyolog, bilgisel biçimde ortaya koyar (Soykan, 2019, s. 9-10). Yazın ürünü toplumu etkileme, insanlar üzerindeki etkilerini araştırma açısından bir sosyoloğu ilgilendirir ya da söz konusu sosyolog, yazın ürününü malzeme olarak kullanarak uzmanlık alanında oluşan birçok soruyu çözümlenmeye çabalar. Yani bir tarihsel olayı, sosyal çalkantıları ya da bir insanın yaygın ruh hali durumlarını ele almaya yazın ürünü ortam sağlayabilir. Mesela yarının insanının, geçmişi tarih kitaplarından çok, edebi eserlerden öğreneceği söylenebilir (Özbek, 2007, s. 6). Ancak "Edebiyat, tarihsel-sosyolojik sorunlara çözümçül bir biçimde yaklaşmaz buna "nasıl olduğu" konusunda bir bakışla yaklaşır. Edebiyatçı, olaylara bir bilim adamı yöntemiyle yaklaşmaz zaten öyle yaklaşması da beklenemez. O sadece bir öneri, bir açıklama ya da bir bakışla durumlara, olaylara katkıda bulunur" (Can ve Özbay, 2014, s. 65). Yazıldığı dönemin tarihsel bakış açısının dikkate alınması eserin anlaşılır kılınması için önemlidir. Bu bağlamda konu ile ilgili Bülbül (2018) şunları dile getirir:

Yorumcu dönemsel algıların ortak kodu ile kendi niteliklerini sentezleyerek metnin dokusunu çözümler. Metnin oluştuğu tarihsel koşullar, yorumlama süreçlerinde gözden uzak tutulmamalıdır. Metnin kök anlamı, daha sonraki dönemlerde yorumlanması süreçlerinde zedelenmeden; yeni anlam katmanlarına açık biçimde yeniden boyutlanabilmektedir. Bu boyutlanma ile metnin kök anlamı kaybolmaz; aksine yeni içeriklerle dönemin algı kuşağına ve idrakine çok katmanlı değerler katar. Kök anlamın ana damarı metindir. (s. 82)

Anlam kendi kuşağında değerlendirilecek olursa, sadece kök ortamın ilerisinde ya da sadece şimdiki ortamında değerlendirilmesi doğru değildir. Tarihsel arka planı ve

şimdinin dönemsel algısı arasında bir bütün olarak değerlendirmek daha uygundur. Metnin anlam uzantısının kökeni geçmişin argümanları ile ve dalları da günümüzün algılanışı ile bütün halinde anlamlı zemine konabilir (Bülbül, 2018, s. 77). Bu durumda metnin kök anlamına ve bunun dallarına ulaşmada yöntem olarak sosyolojik bakış açısının seçilmesi edebiyat eserinin yorumlamasının sağlam bir temelde yapılmasını sağlayacaktır. “Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın ve sosyolojinin metotlarından yararlanan bir disiplindir. Edebiyat tarihini toplumsal koşullara dayandırır ve edebiyatla sosyoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi aydınlatmaya çalışır” (Cuma, 2009, s. 92). Moran (2002) sosyolojik eleştirinin edebiyatın toplum içinde olduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu düşüncesini benimser. Yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar belirlediğinden yapılması gereken bir bilim adamı gibi hareket ederek ve bu koşullara yoğunlaşarak sanat ile ilgili problemleri tartışmaktadır.

Bu anlamda edebiyat ve edebi metinler toplumsal ve kültürel bağlamlarında ele alınmalıdır düşüncesini savunan edebiyat sosyolojisi önemlidir. Edebiyat ve toplum arasında var olan bağlantının altı çizilmelidir. Edebi metinlerin incelenmesinde toplumsal olandan faydalanılabileceği gibi toplumsal olanın izah edilmesinde edebi metinlerden faydalanılması yeni fırsatlar yaratacaktır. Bu ilişki iki farklı düzlemde geçerlidir. Birinci düzlemde edebi metinlerin veya edebi akımların toplumsal ve kültürel olanla ilişkisi incelenirken, ikinci düzlemde edebiyatın toplumsal kurum olarak diğer toplumsal kurumlarla ilişkisi mercek altına alınır (Kırtıl, 2012, s. 292). Sosyolojik edebiyat incelemesi edebiyatın kendi başına var olamayacağını savunur. Toplum içinde doğan edebiyat toplumun bir ifadesi olarak görülür. Yazarı, eseri ve okuru belirleyen toplumsal koşulların dikkate alınması ve sanatla ilgili problemlerin açıklığa kavuşturulması gereklidir. Bunun yanında sosyolojik eleştiri eseri ortaya çıkaran nedenlere de eğilir (Cuma, 2009, s. 87). “Bu bakımdan edebiyat sosyolojisi, yazarların hangi değerlere göre yazdıklarını, dönemin değer ve anlam algısına nasıl bir yenilik getirmiş olduklarını, hangi okur kitlesine hitap ettiklerini ve bunları yaparken nasıl bir edebi tutum sergilediklerini sorunsallaştırmaktadır” (Ekinci, 2017, s. 89).

Edebiyat sosyolojisinin işlevi modern toplumun ve onun kültürünün anlaşılmasına katkıda bulunmasında yatar. Bir kez ortaya atılan edebiyat sosyolojisi ile ilgili soru ve problemler tarihsel olarak geriye doğru anlamlı ve analitik enstrüman olarak verimli hale getirilebilir. Bu bağlantıları anlama ödevini toplum ve kültür bilimleri ile paylaşır. Toplum bilimleri sosyal biçim ve düzenleri, kültür bilimleri sembolik biçim ve düzenlemeleri dikkate alırken edebiyat sosyolojisi ikisi arasında köprü kurar. Onun özgün başarısı sosyal ve sembolik düzen arasındaki bağlantının kanıtlanmasında yatar. Edebiyat dile bağlı

olduğu için özel bir biçimde sunulur. Eğer tek bir insan olsaydı ne levhalar ne de dil ve yazı olurdu. Bunların olduğu yerde onların anlam ve varlığı başkalarının davranış ve varlığı ile ilgilidir (Magerski & Karpenstein - Eßbach, 2019, s. 3). Dil ve yazıya anlam katan başka insanların davranış ve varlığı, içinde buldukları dönemin koşullarına göre değişebilmektedir. Bu noktada kurgusal olarak yazıya dökülen dönemsel gerçekliklerin tamamen anlaşılabilmesi için metinde anlatılan zamanın tarihsel olgularının ve sosyolojik durumunun bilinmesi gereklidir. Edebiyatın ve sosyoloji, tarih gibi diğer sosyal bilim dallarının araştırma konusu yapılan durumları anlamlandırmada birbirlerinden faydalandığı gerçekliği unutulmamalıdır. Bu nedenle *Herkes Tek Başına Ölüyor* romanının edebiyat sosyolojisinin bakış açısı ile yorumlanması, metnin uygun biçimde anlaşılmasını mümkün kılacak, romandaki yoruma açık alanları anlamlandırırken dönemsel algıların ve tarihsel arka planın dikkate alınmasını sağlayacaktır.

3. Romanın İncelenmesi

Versay Antlaşması (28 Haziran 1919) Alman toplumunda hayal kırıklığına neden olmuş, antlaşmanın içerdiği koşullar haksızlığa uğramışlık hissine ve öfkeye sebep olmuştu. Almanya'nın bir dünya devletinden Avrupa kıtasına kısırlanmış ve kuşatılmış bir ülkeye dönüşmesini kimse kabullenmek istememiştir (Asker, 2012, s. 54). Almanya I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, siyasi çalkantılar ve istikrarsızlıklar, 1918 ve 1919 yıllarında yaşanan ekonomik krizler halkın devlete karşı güvensizlik duymasına neden olmuştur. Bu nedenlerden ötürü geniş halk kitleleri Nasyonal Sosyalistleri desteklemeye başlamıştır. Nasyonal Sosyalistlerin ideolojik söylemleri Antisemitizm, Komünizm ve Sosyalizm karşıtlığı üzerine kurulmaktaydı (Tuncer, 2017, s. 14). "Nasyonal Sosyalizm; orta çağdan beri özgün şartlarda gelişen Alman ulusal karakterinin ve 19. yüzyılın başlangıcında dünya sahnesine çıkan ve oluşumundan itibaren ırkçı karakterde gelişen Alman milliyetçiliğinin, 20. yüzyıla devreden romantik mirası üzerine oturmuştu" (Asker, 2012, s. 56). Bunun yanında Nasyonal Sosyalizm, ekonomik bunalımda, çoğunluğu işsiz yığınların şaşkınlığında, geleneksel partilerin güçsüzlüğünün neden olduğu bıkkınlıkta ilk siyasal temelini bulmuştur. Aynı zamanda liderlerinin güçlülere çözüm bulmadaki yetersizliklerinden usanmış işçi yığınlarının bir kısmı tarafından desteklenmiştir. Nasyonal Sosyalizm, savaş, savaş sonrası, enflasyon ve ekonomik bunalım sarsıntıları esnasında proleterleşmiş ve hem milliyetçilik parolalarına hem de Nasyonal Sosyalizm'in savunduğu özel mülkiyete bağlı demagojik bir programdan faydalanmıştır. Nasyonal Sosyalizm'i iktidara getiren siyasal konjonktür ekonomik konjonktürden ayrı tutulamaz, ancak ekonomik konjonktürün yanında başka faktörler de onların iktidara gelmesinde etkili

olmuştur. Nasyonal Sosyalizm 1918 yenilgisi sonrasında, hem bu yenilgiye karşı ortaya çıkan, hem de devrimci işçi hareketine karşı doğan Almanya'daki birçok hareketten biri olmuştur. Demek ki Nasyonal Sosyalizm Versay Antlaşması'nın alçaltmalarına ve bu durumu kabullenen politikacılara karşı bir protesto hareketi olarak başlamıştır. Bu hareket aynı zamanda Almanya'nın birliği istencini dışı vurmuştur (Bettelheim, 1982, s. 21-22). Bu noktada Nasyonal Sosyalizm'in güçlenmesinin nedeni yaralı Alman halkının söz konusu dönemin koşullarına verdiği tepkilerde aranabilir.

Her yaralı topluluğun içinde önderler ortaya çıkar, öfkeli ve hesapçı bu kişiler, sonuna kadar gidelim söylemlerini savunurlar. Saygının karşıdan dilenilmemesi gerektiğini, bunun onlara dayatılmasını savunurlar. Zafer ya da intikam vaat ederler, zihinleri ateşlerler, artık savaşın başlaması için dekor hazırdır. Ötekiler bunu hak etmişlerdir, eski zamanlardan beri çektiydikleri zihinlerdedir (Maalouf, 2012, s. 27-28). Tüm bu yazılanlar Hitler'i iktidara getiren Almanya'da gerçekliğin toplumsal formlarına işaret eder. 1933 yılında Almanya'da Hitler seçimle iş başına geldiğinde artık hem Almanya'yı hem de tüm dünyayı kederli günler beklemektedir. II. Dünya Savaşı döneminde yaşananlarla yüzleşmek savaş sonrası dönemin temel motifleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bu konularla sığacı sığacına ilk hesaplaşmaya giren yazarlar arasında Fallada yer alır. Suçlu ve masum kavramlarının tanımı romanda karmaşık bir görünüme girmektedir. Ekonomik krizden ve I. Dünya savaşının sonuçlarından kaçan insanların Naziler'in eline düşmesi, onların zulüm, şiddet, baskıları ve toplumdaki yozlaşma romanda ayrıntılı olarak işlenmiştir. Fallada, savaşı, ölümleri, yıkımları, Yahudi düşmanlığını, Hitler'i ve Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin dönem koşullarındaki etkisini toplum, aile ve birey ekseninde tartışmaktadır. Bu bağlamda romanın merkezinde savaş ve Hitler rejimi eleştirisinin yanında, bunların toplumu nasıl etkilediği, aile trajedileri, ekonominin bozulması, bireylerin ikilemleri ve buhranları da ele alınmaktadır. Savaş döneminin hayret verici gerçeklikleri, roman kurgusunda akılda kalıcı betimlemeler ile okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bu dönemin klişe olaylarının, karakterlerin psikolojik ve duygusal gerilimleri ile betimlenerek okuyucuya aktarılması romanın öne çıkan özelliklerindedir. Roman bu haliyle Hitler rejiminin güçlenmesinin suçlusunu, sorumlusunu ve kurbanı olarak Almanları çok yönlü ele almaktadır.

Roman Nazi Almanyası döneminin sosyal yapısı hakkında ipuçları vererek başlamaktadır. Partiyeye üye olmanın gereklilik haline geldiği bu dönemde partiden istifa etmenin işten atılma, toplama kamplarına gönderilme gibi sıkıntılı durumları beraberinde getirmesi Nazilerin nüfuz arttırma çabası olarak okunabilir. Güçsüz ve savunmasız durumdaki farklı düşünen bireyler, sırf onlar gibi düşünmediklerinden Nasyonal Sosyalizm

rejiminin dayatmalarına maruz kalmıştır. Bunun yanında onlar gibi düşünmeyip tarafsız kalarak onların safında olmayanlar da baskı görmüşlerdir. Çünkü onlar tektipleşme önünde duran engeller olarak algılanmışlardır. Romanda geçen olaylar dönemin tarihsel gerçekliğine uygun düşecek biçimde tasarlanmıştır. Yazar yaşananları romanda tüm çıplaklığı ile gözler önüne sererken karakterlerin dünyası yaşadıkları dönemin sosyal, psikolojik ve ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Dönem koşullarında şoven bir anlayışı benimseyen Nasyonal Sosyalizm ideolojisi korku ile insanları sindirmekte, tektipleştirme amacıyla toplumdaki farklı sesleri yıldırap bastırmaktadır. Olup bitenleri kabullenmekten başka seçeneği kalmayanlar, Hitler ideolojisi tarafından sömürülmektedir. Bu tür gerçekliklerin kurgulandığı romanda II. Dünya Savaşı döneminde Berlin’de yaşamakta olan Otto ve Anna Quangel’in yaşadıkları anlatılmaktadır. Normalde yeksenak bir hayatı seven Otto Quangel aynı şeylerin olmasını isteyen ve sakinliği seven biridir. Güvenilir ve çalışkan elemanlardan birisi olan Otto yaşlılığı için para biriktirmiş, başına bir şey gelmeyeceğini düşünmüştür. Eşi Anna Quangel kocasına kıyasla emirleri uygulamaya daha yatkındır ve o da ilk zamanlarda Hitler döneminin düzenine uyum sağlamıştır. Başlarda her şeyi çok farklı yorumlayan Otto’ya göre Hitler yapılan haksız uygulamalardan habersizdir ve etrafındakiler ona gerçeği söylememektedir. Otto’nun böyle düşünmek için yeterli nedeni vardır. Quangel ailesi 1930’lu yıllarda küçük marangoz atölyesi iflas ettiğinde Hitler’in onları bataktan kurtaracağına inanmıştır. Otto Quangel 4 yıl işsiz kaldıktan sonra 1934 yılında bir fabrikada ustabaşı olarak işe başlamıştır. Quangel ailesi ekonomiyi Hitler’in canlandığı düşüncesini benimsemiş, ancak partiye üye olmamıştır. Buna karşın zamanla yaşam değişmeye başlamıştır. Otto, çalıştığı fabrikada partiye üye olanlar ve olmayanlar arasında eşitsizliği fark etmiştir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi o dönemde her şey anlamına gelmektedir, üye olmayanlar ise birer hiçtir. Otto haksızlığa hep karşı olmasına rağmen işini kaybedeceğini bildiğinden çevresinde yaşanan haksızlıklara ses çıkaramamaktadır. Quangel ailesi toplumsal yaşamda sesini yükseltip sivrilmekten, yaşananlara şahitlik ederek yaşamlarını sürdürmektedir. Korkan, ürken Quangel ailesi rahatının bozulmaması adına çevrelerindeki baskı, şiddet ve nefrete kayıtsız kalmaktadır. En ufak bir itirazı düşünmeye bile cesaret edememiş, huzursuz edici bir durumla karşılaşmamak için iş yaşamında entegre bir tavır takınmışlardır. Böyle bir tavır ile Otto, Nasyonal Sosyalizm rejiminin fabrikalarında Hitler’e başarılı bir şekilde hizmet etmiştir. Onlar ne kadar farklı düşünseler de Hitler’e ve Alman halkına sadakatlerinin belirtisi olarak sistemin işleyişine katkıda bulunmak zorunda kalmışlardır. Yaşananların, Almanya’daki insanların gözünde gerekçelendirilmesi için Nasyonal Sosyalizm gerekli argümanları sunmuştur.”Nasyonal Sosyalizmin ideolojik propagandaları kendinden olmayanları etkisiz hale getirmek üzere kurgulanmış söylemlerle örüldür.

Nazi ideolojisinin iki önemli bileşeninden biri antisemitizm bir diğeri yaşam alanı (*Lebensraum*) yani Alman halkının refah içinde yaşayabileceği topraklar olmuştur” (Tuncer, 2017, s. 129). 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte Hitler ülkeyi yıkıma götürecektir. Halkın birliğini sağlamak için rejim toplum düzenine zararlı olabileceğini düşündüğü insanları yasalar ile baskı altında tutmuştur. En büyük düşman olarak görülen Yahudiler sosyal yaşamdan çıkarılmaya çalışılmış, toplama kamplarında ölümle baş başa bırakılmıştır. Naziler bunların yanında ideolojilerine ters düşen bütün kesimleri ötekileştirme veya sürgün ile etkisiz hale getirmeye çalışmıştır (Tuncer, 2017, s. 14). 1933-1945 yılları arasında Hitler politik ve dünya görüşü kendine aykırı olanların ve Yahudilerin yok edilmesi amacıyla çoğunluğu Polonya’da olmak üzere toplama kampları inşa ettirmiştir. Bu kamplar Avrupa’daki Yahudi sorununun nihai çözümü olarak görülmekteydi ve toplama kamplarında uygulamaya konan terör yöntemleri eşi benzeri olmayan nitelikteydi (Çöktü, 2016, s. 416). Bu dönemde antisemitizm bakış açısıyla Yahudiler dışlanıp ötekileştirilmiş, toplama kamplarında ölüme gönderilmişlerdir. Bunun yanında Hitler Alman halkının yaşam alanını genişletmek amacıyla öncelikle komşu ülkelere ve Avrupa kıtasına sonrasında ise tüm dünyaya karşı saldırgan bir politika benimseyerek II. Dünya Savaşı’nın başlamasına neden olmuştur. Çöktü’ye (2016) göre Almanya’daki Adolf Hitler rejimi ile başlayan II. Dünya Savaşı sırasında dış güçlerle savaşılırken, ülke içinde de adeta bir iç savaş yaşanmıştır. Bireylerin birbirlerini ihbar etmeleri ve birbirlerine ihanet etmeleri, bireylerin işkencelere maruz kalması neticesinde insanlar ölmüş, haksızlığa uğrayan insanlar direniş göstermiştir (s. 412).

Söz konusu savaş döneminin anlatıldığı romanda bireysel yaşamların önemsizleştirildiği, Hitler ve ideoloji için çalışmanın yegâne amaç olduğu, tüm toplumsal yaşamın buna göre şekillendiği bir tablo sunulmaktadır. Hitler, SS³ ve Gestapo’nun bir taraftan nazileştirdiği diğer taraftan şiddete maruz bıraktığı Almanların durumu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bunların ötesinde romanda dönemin sosyo-ekonomik durumu, Hitler’i iktidara getiren koşullar ve sonrası açıkça ele alınmıştır. Çocukları Hitler rejiminin askerleri olarak ülke dışındaki cephelerde savaşan Almanların yaşadığı çelişkili durum romanda sunulan bir diğer unsurdur. Anlatılanlar, insanlığın darboğaza düştüğü anda küçük insanların başkaldırıları, ödeşme ve sorgulama çabasının ta kendisidir, savaşın ve Nasyonal Sosyalizm rejiminin bireyleri yıldırımalarına küçük insanların verdiği karşılıktır. Romanda Quangel ailesinin oğullarının ölümü ile Hitler’e karşı tavır içine girmeleri arasında bağlantı kurulmuştur. Oğullarının cephede ölümü ile birlikte Otto ve Anna’nın zihinlerini bir takım düşünceler kurcalamaya başlar, yaşamları değişir. Değişen sadece

3 Nazi Almanyası’nda Koruma Timi (Almanca açılımı: Schutzstaffel).

günlük rutinleri değildir, Führer ile ilgili düşünceleri değişir, kendi gerçekliklerine bakışları farklılaşır, Almanya'nın içinde bulunduğu durumu algılayışları değişir. Bireylerin rejime karşı muhalif duruma geçmeleri aynı zamanda onların yaşamına anlam katmıştır. Quangeller bireysel varoluşlarını dışa vurmak için benliklerinde ilk adımları atmaya başlarlar. Onlara göre Führer oğullarının katilidir. Farklılaşan düşünceleri ile birlikte sisteme hizmet etmek için değersizleştirilen hayatları anlam kazanmaya başlamıştır. Ölüm haberinden sonra ev işlerinden başka düşüncesi olmayan Anna ve politikayla uğraşmayan küçük el sanatkârı baba Otto Quangel Hitler'e savaş ilan eder. Savaşı başlatan Otto, ilk önce işçi birliğindeki görevinden ayrılır, sonra da eşi Nasyonal Sosyalist kadınlar birliğindeki görevinden ayrılır. Ancak bu gibi davranışlar dönem koşullarında çok dikkatli davranmayı gerektirmekte, insanların başını ağrıtabilmektedir. O zamanlarda Otto, Nasyonal Sosyalizm'in coşkusuna kapılmayan nadir insanlardan birisidir. Çevrelerinde olup bitenden uzak kalmak için toplumsal yaşamdan kendilerini çekmişlerdi. Ancak romanda belirtildiği şekliyle anlatmak gerekirse "Kendini toplum yaşamından çekmek bir kurtuluş değildi. Çünkü birey Almanya'nın bir parçasıydı ve Almanya'nın alınyazısına katılmak zorundaydı. Tıpkı gökyüzünden düşen bombaların suçlular gibi suçsuzları da öldürdüğü gibi..."⁴ (Fallada, 2018, s. 336). Aslında bütün bunlar Versay Antlaşması'nın baskılarından ezilen, ekonomik krizden kaçan bir halkın Nazizm'in kurbanları olması dolayısıyla içine düştükleri durumun sonuçlarıdır. Quangeller'in yaşadıkları apartmanda, oğulları SS görevlisi ve kendileri de parti üyesi olan Persicke ailesi oturmaktadır. Bu aile partiye yakın ilişkiler kurmak için çabalamakta, bunun için gereken her türlü yolu kullanmaktadır. Elde ettikleri güçle yaptıkları yasadışı davranışları meşru bir zemine oturtmaktadırlar. Bunun yanında apartmanda Yahudi kadın Sara ve kocası Siegfried Rosenthal yaşamaktadır. Bu aile Yahudiler'e karşı başlatılan ötekileştirme kampanyası nedeni ile tedirgin, huzursuz ve yıpranmıştır, her an edişe ve kaygı içinde yaşamaktadır. Bir gün Bay Rosenthal tutuklanır, eşi ondan haber alamaz ve onunla görüşemez. İlerleyen süreçte Bayan Rosenthal evine gelen polisler tarafından sorgulanırken balkondan düşüp ölür. Quangeller'in apartmanında emekli yargıç Fromm da yaşamaktadır. Elinden geldiğince insanlara yardım eden bu karakter kabuğuna çekilmiş durumdadır ve yaşananlara ses çıkaramamaktadır. Quangel ailesinin romanda çok az kişi ile ilişkisi vardır ve bunlardan birisi oğullarının sevgilisi Trudel Baumann'dır. Onun mevcut yönetime karşı eleştirileri vardır, onlara karşı bir şeyler yapılması gerektiğini düşünmektedir. Quangel ailesinin oğlunun ölümünden sonra Trudel, Karl Hergesell ile evlenir. Hergeseller de Quangeller gibi Almanya'nın kısık sesleri olurlar. Quangeller'in arada sırada görüştüğü bir aile de Anna'nın kardeşi Ulrich'in ailesi Heffkeler'dir. İlk zamanlarda pasifize edilmişlik,

4 Alıntının orijinal eserdeki karşılıkları için bakınız: Fallada, H. (2011). *Jeder stirbt für sich allein*. Berlin: Aufbau Verlag.

köşeye sıkışmışlık, hayatta kalma mücadelesi, tedirginlik ve yaşananlara kayıtsız kalmak Quangeller'in, Hergeseller'in ve Heffkeler'in ortak yönleridir. Ancak oğullarının ölümü ile birlikte Quangeller, efendileri Hitler'e karşı direnmeye karar verirler.

Dönemin sosyolojik çalkantıları içinde Otto çok önemsiz, pek kimsenin dikkatini çekmeyecek, aynı zamanda başını da derde sokmayacak bir girişimde bulunur, Führer ve parti karşıtı küçük kartlar yazmaya başlar. Bu kartlarda insanların savaşa karşı çıkmaları için uyandırıcı bilgiler yer almaktadır. Bunları çok fazla insanın girip çıktığı binaların merdivenlerine ve kapılarına bırakır (Fallada, 2018, s. 160). Çünkü eğer önemli olan karşı çıkmaksa herkes elinden geleni yapmalıdır. Otto'nun ilan ettiği bu savaş iki güç arasında olacaktır. Bir kelime nedeni ile yok olabilecek zavallı küçük işçiler ve Führer, parti, o dev güçlü mekanizma, Alman halkının beşte dördü arasında yaşanacak bir savaş söz konusudur (Fallada, 2018, s. 161). Kartları okuyanların, herkesin Führer'in peşinden gitmediğini ve ona karşı çıkanların olduğunu bilmelerini istemektedirler. Böylelikle Führer'den hesap sormayı amaçlamaktadırlar. Dışardan bakıldığında değişen bir şey olmasa da yaşamları artık farklıdır. Hitler'e karşı savaşan kalabalığın içindeki hiç kimsenin tanımadığı Quangeller, küçük insanlarken karşılarında dev bir makine vardır. Kartları dağıtarak, yavaş çalışarak savaşın sonuçlandırılabilirliğini düşünmektedirler. Yazılan kartların içeriği birbirine benzememektedir, Quangeller Führer'in ve partinin yeni hatalarını ortaya çıkartmaktadırlar. İnsanlara ve partilere yapılan baskı, Yahudiler'e çekirilen eziyet gibi daha önce dikkatlerini çekmeyen şeylerin farkına varmaya başlamışlardır. Partinin ve Führer'in ne kadar yalancı olduğunu anlamışlar, aydınlanmış her insan gibi onlar da başkalarını bilinçlendirme çabası içine girmişlerdir (Fallada, 2018, s. 189-190). Özetle söylemek gerekirse romanda II. Dünya Savaşı döneminde Almanlar'ın içine düştüğü durum farklı bakış açılarıyla yansıtılmak istenmiştir. Bu amaçla Fallada, romanda diğer savaş dönemini anlatan eserlerde olduğu gibi

(...) Nasyonal Sosyalizmin iktidarda olduğu süreçteki uygulamaları sonucunda, eğitimsizliğin, otoritenin ve onun beraberinde getirdiği kimliksizleşmenin, kitleleri nasıl yönlendirdiği ve milyonlarca insanın, kendini beğenmiş, faşist, despot ve eğitimsiz bir liderin etkisi altında, düşünmeden, sorgulamadan kendi hemcinslerini acımasız işkencelerle nasıl yok ettiklerini tartışmaktadır. (Uyanık, 2011, s. 138)

Fallada bunu yaparken Otto ve Anna Quangel karakterlerini roman kurgusunun merkezine koymuş ve insanları düşünmeye itecek olaylara romanda yer vermiştir. Toplumda dikkat çekmeyen, entegre ve problemsiz bir yaşam sürdüren Quangeller endişeli, huzursuz kimi

zaman da korkarak kartları yazıp işlek binalara bırakırlarken insanları bilinçlendirmeyi amaç edinseler de kartları bulanlar korkuya kapılmakta ve zor duruma düşmektedirler. Kartlar yüzünden insanların başına dert açılır, hatta bir kişi ölür. İnsanlar hiç kimseye acımayan birinin başkalarının başını derde soktuğunu düşünürler. Çünkü bu dönemde bu tür şeyleri yazmak ya da okumak gibi durumlar nedeniyle insanlar ölümle yüz yüze gelmektedir. Quangeller toplamda 285 kart yazsalar da bu kartların 267'si Gestapo'ya geri getirilir ve kalan 18 kart ise hiçbir işe yaramaz. Onların çabası Almanya'da tam anlamıyla bir katliam yaşanırken hipnoz halindeki toplumu uyandırmaya yetmez. Bu başarısızlığının Nasyonal Sosyalizm ideolojisine dayanan çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Örneğin “Nasyonal Sosyalizm döneminin tarihi olayları dikkate alındığında ötekileştirme ve yabancılaşma süreçlerinin yaşandığı bir zaman aralığı olduğu görülür” (Tuncer, 2017, s. 128). Kimsenin kimseye güvenmediği, insanların yaşananlara umursamaz kaldıkları düzende insanlar makineleşmekte, alışılmışın dışına çıkmaya cesaret edememekte ve tekdüze yaşam sürdürmektedir. Komiser Rusch için romanda geçen şu ifadeler “O, başa kim gelirse gelsin işini yapacak biriydi. Şimdikilerin yöntemleri de hoşuna gitmekteydi. “Öyle pek duygulu olmayacaksınız,” diyordu her işe yeni başlayana. “Biz burada sadece görevimizi yerine getiriyoruz. Bunu nasıl yaptığımız hiç önemli değil!” (Fallada, 2018, s. 134) ifadeleri Hitler döneminde Almanlar için görev bilincinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Aslında tüm bu ifadeler dönem koşullarında bireylerde görülen yabancılaşmanın izleridir. İnsanların kendi gerçekliklerini yaşamadığı bu dönemde sistemin bir unsuru olarak makine gibi çalıştığı ve verilen emirleri bilinçsizce uyguladığı görülmektedir. Kendine yabancılaşan bireyler Hitler'in kölesine dönüşmüştür. Tuncer'e (2017) göre yabancılaşma bireyin kendi değerlerine, kimliğine ve hassasiyetlerine bağının zayıflaması ya da kaybolması ile ortaya çıkmaktadır. İnsanların putlaştırdıkları, akıl ve mantıklarını bağladıkları unsurlar yabancılaşmanın temelinde yatmaktadır. Bir lidere, ideolojiye verilen değerlerin sınırlarını aşması, bireyin kendi düşüncelerine, doğrularına, iyi ve kötü konusundaki kabullerine uzaklaşmasına neden olur. Putlaştırdıkları gibi düşünen ve hareket eden biri olarak birey yabancılaşmaktadır. Bireyler hipnoz durumunda oldukları için kendilerine yabancılaştıklarını idrak edemeyecek durumdadırlar (s. 128). Sarı'ya (2009) göre daha fin de siecle dönemi sona ermeden I. Dünya Savaşı, sonrasında da II. Dünya Savaşı başlamıştır. Bireyin modern dünyada ruhsal sıkıntılar yaşamaması, Tiran bir düşüncesinin baskısında yok olması, faşizmin insanlığın başına açtığı sorunlarla Avrupa'nın tamamen yıkımı kolaylaşmıştır. Benlik bakımından yıkılan modern insanın kurtarılamayan ben'inin bu savaşlar devrinde geldiği durumu kelimeler anlatamaz. İnsanlığın bu kadar düşeceği akıllara gelmemiş, küçük umut parçaları ile hayatta kalınan

ve yaşamakla ölümün birbirine bu kadar yakınlaştığı bir zaman daha önce hiç söz konusu olmamıştır (s. 16-17). Yabancılaşmanın yanında romanda Hitler dönemi ile ilgili öne çıkan bir diğer unsur ötekileştirmedir. Ötekileştirmenin öncelikli olarak uygulandığı kitle Yahudilerdir, Almanya'nın ve fetih edilen bölgelerin onlardan arındırılması gerektiğine inanılmıştır. Ayrıca Alman ırkı dışında kalanlar, farklı düşünenler, eleştiri yöneltenler de dışlanan tarafta kalmış, baskı, işkence, hapis edilme ve ölümlerle yüzleşmek zorunda bırakılmışlardır. Yabancılaşan bireyler vasıtası ile ötekileştirmenin boyutları çok ileri düzeylere taşınmış ve tam anlamıyla bir katliam yaşanmıştır.

Bu katliamı yürütenler arasında öznenin yokluğu dikkat çekmektedir. Özne, bürokrasi çarkları ile silikleşmiştir, olanları aldırış etmeden, seyirci olarak izleyen bireyler arasında kendiliğinden bir şey başlatan pek yoktur. Özne kaybolmuş, karar verme ve hayır deme cesaretine sahip olmama, özneyi eritip yığına dâhil etmiştir (Çoşkun, 2019, s. 46). Kendisinden şüphelenilmeyen kimsenin kalmadığı dönemde SS ve Gestapo görevlileri bile kendi hareketlerinden korkmaktadırlar. Başka insanları düşünmeyen, aman başıma bir şey gelmesin diyen insanlar için çoğunluğun içinde kaybolmak, davranışlarına sürekli dikkat etmek yıpratıcıdır ve sürekli tedirgin olmak yıkıcı bir etki yapmıştır. İnsanın kafasından geçirdiklerini söyleyememesi, yabancı radyo dinlemenin yasak olması dönem koşullarında yaşananların bariz birer örneğidir. Her türlü baskıya maruz kalan insanlar dayatmalara boyun eğmiştir. Nasyonal Sosyalist ideoloji tarafından korku ile sindirilen bireyler sessizce yaşanan insani trajediyi izlemekten başka bir şey yapmamışlardır. Herkesin korku içinde yaşadığı, başkalarından bir şeyler gizlediği böyle bir dönemde yıllardır arkadaş olan insanlar, akrabalar ve komşular birbirine şüphe ile yaklaşabilmektedir. Romandaki Otto ve Anna Quangel karakterlerinin insanları bilinçlendirme amaçlarının gerçekleşmemesinin nedenleri arasında toplumdaki bireylerin korkaklık ve tembellik gibi eleştirel düşünmeyi engelleyen özellikleri de yer alır. Bu özellikleri insanları otoriteye bağımlı hale getirmiştir.

Korkaklık ya da tembellik gibi alışkanlıkların yanında, bazılarının da vasilik etme ve konumlarını kaybetmeme çabası söz konusudur. Kant'a göre insanların özgürlük hakkı, düzenleme ve formalitelerle engellenmektedir. Birçok özgürlük hareketine karşın tarih diktatörlerle doludur. Ortaçağ ve Yeniçağda her diktatörün yıkılışı, yeni bir diktatörü beraberinde getirmiştir. 19. ve 20. yüzyılda ağır basan ideolojiler, bütün dünyayı etkisi altına alan devrimlere ve savaşlara sebep olmuştur (Zengin, 2019, s. 191). Bu ideolojilerin neden olduğu felaketlerin arka planında düşünmeyen, emirleri uygulama alışkanlığını edinmiş ve olaylara eleştirel yaklaşmayan toplumsal yapının olduğu ileri sürülebilir. Bu toplumsal yapının oluşmasının en önemli sebebi, totaliter Nasyonal Sosyalizm rejiminin baskıcı uygulamalarıdır.

Herkesin birbirinden korktuğu ortamda en küçük kuşku uyandıracak durum bile insanların korkunç acılar çekmesine sebep olabilmektedir. Düzenin sürekliliği için yarar sağlamayanlar güvenilir kişi olarak fişlenmektedir. Hitler Gençliği⁵, SS, SA⁶, Gestapo gibi Nazi rejimi ile özdeşleşen kurum ve kuruluşlar romanda sık sık geçmektedir. Romanda bu kurumlar ayrıcalık kazanmanın, toplumsal statü ve ekonomik güç elde etmenin yolları arasındadır. Bu kurumların ayrıca mevcut düzenin sürdürülebilmesi için gerekli önlemlerin alınması, farklı seslerin susturulması, yığın haline getirilen toplumun nazileştirilmesi için çalıştığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşam monotonlaşmış, parti ve rejimin varoluşu kendine yabancılaşan bireylerin tek amacı haline getirilmiştir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne üye olmak toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için gereklilik haline gelmiş, partiden ayrılmak Hitler'e ve Alman halkına ihanet olarak algılanmıştır. Dönemin anlayışına göre muhalifler, işe yaramayanlar ve sisteme hizmet etmeyenler belirlenip toplama kamplarına gönderilmeli ve böylece temizlik yapılmalıdır. Bu temizlik Nasyonal Sosyalist ideoloji için bir hedeftir.

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ekonomik kriz yayılmış ve tüm dünyayı etkilemişti. 1929 krizi uluslararası ticareti ve endüstrileri baltalamış, üretim aksamış ve işsizler ordusu çok büyümüştü. Ancak Hitler Almanya'nın başına geçtiğinde bu durum değişti. Hitler parti çevrelerinde olduğu kadar yabancı ülkelerdeki iktisatçıları da şaşırtan ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek toplumun kalbini kazanmıştı. Bu kalkınma Hitler'in Almanya'nın lideri olmasını sağlamıştı. 1920 ile 1930 yılları arasındaki işsizlik 1932 yılında altı milyon işsiz ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu sayı 4 yıl sonra 1 milyonun altına düştü. Milli gelir 1932-1937 yılları arasında yüz de 102 artmış ve iki katına yükselmişti. 1935 yılında Almanya bir arı kovana gibiydi. Çarklar sürekli dönüyor, herkes çalışıyordu. Aslında Alman kalkınmasının gerçek nedeni Almanya'nın tekrar silahlanmasıydı. Nazi rejimi 1934 yılından sonra iş adamlarının, işçilerin ve generallerin tüm enerjilerini bu amaca çevirmişti. Alman ekonomisine savaş ekonomisi denilmekteydi. Bu ekonomi yalnızca savaş hazırlık süreci için değil, savaş döneminde de işleyecek biçimde tasarlanmıştı (2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi, t. y., s. 142-143). Öte yandan Almanlar korkmaktaydı, yönetime göre ise söylenene uyup düşünmedikleri sürece sorun

5 "1926'da kurulan Hitler Gençliği'nin esas amacı erkek çocukları Nazi Partisinin yarı askeri kuruluşu olan SA (Firtına Birlikleri) oluşumuna girecek şekilde eğitmektir. Ancak 1933'ten sonra gençlik liderleri erkek çocukları Nazi ulusal topluluğuna almak ve onları silahlı kuvvetlerde ya da daha sonra SS'te asker olarak hizmet edecek şekilde hazırlamak istedi". Geleceği Şekillendirmek: Fikirlerin Gençliğe aşılması. (2021, 18 Şubat). Holokost Ansiklopedisi içinde. Erişim adresi: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youth>. (Almanca açılımı: Hitlerjugend).

6 Taarruz Bölüğü (Almanca açılımı: Sturmabteilung).

yoktu, çünkü düşünmek Hitler'in göreviydi. Özgür düşünce ortamının yok edildiği Nasyonal Sosyalizm rejimi döneminde Hitler'e bağlılık toplumsal yaşamda en yüksek değer haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında onun ideoloji ve görüşleri için Almanya'daki birçok insan savaşmak ya da fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır.

Artık Almanya Hitler anlamına gelmekte idi. 1934 yılından sonra tüm Almanya Hitler'in savaş ekonomisi için çalışmaya başlamıştı. İçteki muhalifleri temizleyerek tüm Almanya'ya hâkim olan Hitler, gözünü komşu ülkelere çevirmişti. Hitler geçmişti tasviye ediyor, Almanya'yı Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarıyordu. Almanya askeri açıdan güçlenmeye başlamıştı ve müttefikler de bu duruma şaşırılmışlardı. Almanların da istediği buydu, bu amaca ulaşmak için Hitler'in istediği tüm fedakârlıklara katlanmaya hazır durumdaydılar ve kişisel özgürlüklerinden vazgeçmişlerdi. Gece gündüz çalışmaktaydılar ve 1936 yılının sonbaharı geldiğinde işsiz sayısı milyonun altına gerilemişti. Sendika hakları elinden alınan işçiler fabrikalarda yemek sırasında "hiç olmazsa Hitler döneminde aç kalmak özgürlüğü yok" diyorlardı (2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi, t. y., s. 152). Dönemin atmosferinde birçok Alman Nazi rejiminin savunuculuğunu yapmıştır. Karasoy'a (2018) göre kemikleşmiş Nazi savunucularının yanında okullarda Nazi ideolojisini benimsemiş gençler, cephelerdeki askerler ve fanatik partililer savaşın sonuna kadar ideolojilerinin peşinden gitmiştir. Bu dönemde Almanya Hitler'in karizmatik liderliği etrafında şekillenen bir Nasyonal Sosyalist devlet olarak var olmuştur (s. 3). Bu süreçte Almanya'da sanayi ivme kazanmış, savaş ekonomisi hızını arttırmıştır. Fabrikalar savaşa malzeme sağlamış, insanların bu fabrikalarda çalışması onların ülkesine ve halkına karşı sorumluluğu olarak algılanmıştır. Bahaneler uydurarak silah endüstrisi fabrikalarında çalışmaktan kaçanlar Hitler'e ve kendi halkına ihanetle itham edilmiştir. Bu durumun yanında bilim ve teknikte yaşanan gelişmeler II. Dünya Savaşı'nın daha şiddetli yaşanmasına sebep olmuştur.

Oysaki Aydınlanma dönemi ile birlikte akıl ve ilerlemeye güvenilmiş, çekilen acıların azalacağı, insanoğlunun özgürlük ve mutluluk konusunda ilerleme sağlayacağı düşünülmüştür. Buna karşın 20. yüzyılda yaşanan soykırımlar, toplama kampları, dünya savaşları gibi olaylar nedeni ile bu güven kuşkuya dönüşmüştür. Bütün bu yaşanan vahşet düşünürlere için cevaplanması zor sorular ortaya çıkarmıştır. Kitlesele katliamların, soykırımların, toplama kamplarının neden ortaya çıktığı, insanların nasıl bu vahşeti gerçekleştirdiği soruları düşünürlere tarafından ele alınmakta, aklın ve duyguların ahlaki yaşamdaki rolleri, birbirleriyle ilişkileri konulaştırılmaktadır (Başok Diş, 2017, s. 181). II. Dünya Savaşı aklın, bilim ve tekniğin, radikal fikirler ve ideolojilerin insanlığa verebileceği zararları göstermiştir. Otoritenin emrine giren bireyler kendi kararlarını bir kenara

birakınca felaketlerin yaşanacağı ortam oluşmuştur. Hitler dönemindeki vahşetin uygulanmasında ve savaştaki insanlık dışı uygulamalar sırasında düşman olarak gösterilenler failerin gözünde bir av görünümündedir. Ötekileştirilen insanların düşmanlaştırılması, kamplara gönderilmesi ve öldürülmesi savaş döneminde toplumsal yaşamın bir ögesi olmuştur. Bu süreçte dâhil olduğu emir komuta zinciri nedeni ile milyonlarca insanın ölümüne sebep olan kişiler, yapılan insanlık dışı uygulamalara ve sonuçlarına uzak kalmışlardır. Komiser Escherich gibi savaşın niçin yapıldığını sorgulamayan görevliler de kendilerine verilen emirleri yerine getirmek için insanları avlamışlar ve sonrasında bu insanlara ne yapıldığı onları ilgilendirmemiştir. Romanda Hitler'e bağlı bireylerin ve askerlerin yaptıklarının sonuçlarının neler olacağını görmekten ne kadar uzak olduğunu görölür. Askerler, SS, Gestapo görevlileri ve diğer insanlar içinde buldukları durum ile emirleri yerine getirmişler ve görevlerine sadık kalmışlardır. En ufak bir şüphede kişilerin güvenilmez olarak fişlendiği bu süreçte insanlar sadece söylenilenlere uyarak efendilerine itaat etmişlerdir. Her şeyden korkar duruma gelen insanlar bireyselliklerini kaybetmişlerdir, düşüncelerini ve özgürlüklerini bir kenara bırakarak kendilerini feshetmişlerdir. Ancak onların bir çarkın dişlisi oldukları düşüncesi ile yaptıklarının savunmaları ve sorumluluğu üzerlerinden atmaları gibi bir durumun vicdani teamüllerle uyduğu söylenemez. Erdem'e (2010) göre totaliter düzenler içinde kendini fesheden birey antidemokratik düzenin devamına destek olur ve işlenen suçlara ortak olur (s. 12). Bu noktada Yahudi kökenli bir siyaset bilimcisi olan Hannah Arendt'in (1906-1975) suç ve sorumluluk konusundaki görüşleri önemlidir.

Arendt, hepimiz suçluyuz ifadesinde somutlaşıp gerçek suçluları gizleyen kolektif suçluluk anlayışı yerine, kolektif sorumluluk fikrini gerçekçi bulmaktadır. Herkes suçlu olamaz, ama hepimiz sorumluyuz. Topluluğu meydana getiren bireylerin kolektif suçluluğundan bahsedilemez, ancak paylaşılan kolektif sorumluluk diye bir şey vardır (Coşkun, 2019, s. 48-49). "Dahası tıpkı bireysel sorumlulukta olduğu gibi, kolektif sorumluluk da eylemlerden kaynaklanabileceği gibi kişilerden ya da gruplardan ahlaken beklenen davranışların yerine getirilmemesinden yani eylemsizlikten de kaynaklanabilmektedir" (Şahin, 2016, s. 18). Arendt, politik karar vericiler ve toplumdaki bireylerin tek tek üstleneceği bir sorumluluğa dikkat çeker. Toplumun kastedişinin nedeni toplumdaki bireylerin katılmadıkları eylemlerde bile sorumluluğu paylaşabileceğini belirtmek içindir. Arendt, kolektif-politik sorumluluk kavramını, bireylerden birisinin yaptığı bir şey için topluluğun sorumluluğu üstlenmesi ya da topluluğun kendi adına yapılan bir şey nedeniyle sorumlu tutulması ile ilişkilendirir. Ancak ilgisi sorumluluğun taşıyıcısı olan özneleri, politik aktörleri bulmaya yöneliktir. Politik aktörlerin kalabalıkta eridiği, öznelerin kayb olduğu topluluk

onun konu ile ilgili sorularına yanıt verememektedir. Bu tür bir sorumluluğun taşıyıcısı bireylerdir, yapmadığından sorumlu tutulacak her zaman gerçek kişi olan ben'imdir (Çoşkun, 2019, s. 48). "Arendt sorumluluk arayışını, suçludan, o dönemde bu suçlara katılmamış, olayları dışarıdan izlemiş insanların durumlarına da kaydırmaktadır" (Erdem, 2010, s. 11).

20. yüzyılda totaliter eğilimlerin artması kolektif-politik sorumluluktan muaf kitleleri ortaya çıkarmıştır. Politik olarak herhangi bir şeyden sorumlu tutulamadıkları için sadece onlar masumdur. Sorumluluğun paylaşılmasını mümkün kılan çerçeve dağılmış, zorla politik alanın dışına itilmişler, kendileri ile ilgili konularda bile söz söyleyemez duruma getirilmişlerdir. Arendt, masumiyeti kolektif-politik sorumluluğun yüklenemeyeceği insanlar ile ilişkilendirir. Politik olarak herhangi bir şeyden sorumlu tutulamayacak insanların masum olduğu varsayımı, politik alanda yaşananlar nedeni ile kolektif sorumluluğu paylaşacak olanların masum olmadığı anlamına gelmektedir. Kolektif-politik sorumluluğu üstlenmesi gerekenler suç işlememiş olsalar bile, başka insanlara uygulanan kötülöklere karşı sessiz kalarak kötölökle uyum içinde olmuşlar, yaşananları sadece seyretmekle yetinmişlerdir. Burada seyretmek, izin vermek ile aynı anlama geldiğinden onlar suçlu olmasalar da masum da değiller (Çoşkun, 2019, s. 49-50). Arendt'in hocası Karl Jaspers de savaş sonrası dönemde Almanların suçlu olup olmadığını sorgular. Jaspers her bir Alman vatandaşının kendi ülkesinde yapılmış olan haksızlıklarda ne kadar payı olduğunu; Nazi Almanyası'ndaki düzene uyum göstererek yapılanları haklı çıkarmış olmayı; hukuksuz olayları istemeden desteklemeyi; adaletsizliğin hâkim olduğu kamusal bir atmosferin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olmayı sorgulamaları gerektiğini ileri sürer (Örnek, 2017). Arendt'in bakış açısı ile ele alındığında, bir topluluktaki bireyler, politik alanda olanlara karşı sessizce ve açık olarak verdikleri onay ile birer politik özne haline gelirler. Onaylamak yerine itiraz edenler de birer politik öznedir. Ancak onlar, en başından itibaren yapmadıklarının sorumluluğunu üstlenmektedirler. Kolektif-sorumlulukta Arendt'in ilgisinin odağında, başkalarına karşı suç işlenmesini onaylayan toplumun sessiz kalan çoğunluğu yer alır (Çoşkun, 2019, s. 51). Bu bağlamda savaş döneminde fikirsizce emirleri uygulayanların suçlu olmasının yanında, kamusal alanda yaşanan insanlık dışı uygulamalara dur demeyen sessiz kitlelerin de yaşananlarda sorumluluk sahibi olduğu belirtilebilir. Suçları işleyenlerin kolektif bir anlayışla ortadan kaybolmasının yanlış olması gibi yaşananlara kamusal alanda suskun kalanların da sorumluluğun taşıyıcısı olduğu bir doğrudur.

Toplama kampına atılmadan partiden ayrılmayı düşünen postacı kadın Eva Kluge partiden ayrılmayı başarır, ancak işinden de olur. İki çocuğı rejim tarafından askere alınan

Eva kocası ile ayrılmış, bir oğluna sırt çevirmiş, yalnızlaşmış bir karakter portresi çizmektedir. Onun yaşamı anlamını yitirirken çocukları Nazizm'in eline düşmüştür. Bireysel anlamda psikolojik olarak gelgitler yaşamaktadır. Düzenli bir hayatı olmayan kocası Enno Kluge de her ne kadar umarsızca yaşayarak hayatını sürdürse de dönemin darbesini yemiştir. Komiser Escherich gerçek sabotajcıları yakalayamayınca üstlerine karşı zor duruma düşmemek için Enno Kluge'yi suçlu olarak göstermiştir. İşkence, baskı ve zorlamalara maruz kalan Enno Kluge komiser Escherich yüzünden ölmüştür. Onu tarif eden "Hiçbir şey bilmek istemiyordu. Hiçbir şey bilmeyen insanın başkalarına anlatacak, ağzından kaçırarak şeyi olmazdı. Böyleleri kendini hiç tehlikeye atmazdı" (Fallada, 2018, s. 78) cümleleri dönem insanların benimsediği görüşleri betimlemektedir. Nasyonal Sosyalizm'in gazabına uğrayanlar toplumun her kesiminden bireylerdir. Ancak çok acı verici, kanlı ve yıkıcı haksızlıklar yaşanırken kimse ses çıkarmamaktadır. Aktör Max Harteisen üst düzey Naziler ile arası açılıp işleri yolunda gitmeyince dünyada büyük haksızlıklar yaşandığını anlamıştır. Otto Quangel'in hücre arkadaşı olan müzisyen Reichardt Naziler'in gazabından nasibini almıştır. İnsanları Hitler'in ağına götüren sosyo-ekonomik ve politik koşullar, insanların korkması dolayısı ile kötülerin çoğalması gibi gerçeklikler III. Reich dönemindeki bu gibi durumların nedenleri arasında yer almaktadır.

Dönemin atmosferinde Anna ve Otto idama mahkum edilmişlerdir, onların Hitler'e ihanet ettiğini düşünen Anna'nın anne ve babası utanç içindedirler. Onların bu durumunun nedeni dönem koşullarında Nasyonal Sosyalizm'in çekici hale gelmesinde, onun bu çekiciliğinin dışında kalmanın o günün şartlarında bireyler için çok kolay olmamasında ve Hitler'e sadık kalmanın toplumda en yüksek değer haline gelmesinde yatar. Öte yandan Hitler dönemi Almanyası'nda farklı düşüncelere sahip insanlar şiddete başvurularak, korkutularak Nasyonal Sosyalizm rejiminin saflarına çekilmek istenmiştir. Adaleti uygulayanlar keyfi davranmış, insanlar işlemedikleri suçlar yüzünden ölüme yollanırken ya da hapse atılırken suç işleyenler cezasız kalmıştır. Suçsuz insanlar işkencelere maruz kalmış, toplama kamplarına, hapishanelere ve idama gönderilmişlerdir. Bu dönemde Almanya'da aslında tam anlamıyla bir katliam yaşanmıştır. Almanya dışında savaş sürerken Almanya içinde de Almanlar savaştan ve ülkenin kaotik ortamından yılmaya başlamıştır. Herkesin birbirini ele verdiği, güç ve çıkar peşinde koştuğu yaşam, gitgide bir halkın kendini yok ediş gerçekliğine dönüşmüştür. Quangeller'in yaşadığı apartmandaki insanlar yetkililer tarafından peş peşe tutuklanıp götürülmüşlerdir. Karl Hergesell tutuklandığı gün başına vurulması sonucu beyin kanamasından ölmüş, eşi Trudel ise kendi eliyle yaşamına son vermiştir. Otto Quangel idam edilerek öldürülmüş, Anna Quangel uçak bombardımanında hapishanede ölmüştür. Quangeller'in yaşadığı apartmandaki komşuları ve ilişkilerinin

bulunduğu birçok insan, çocuklarını Hitler'e kaptırmıştır, kendileri de tutuklanmış ya da öldürülmüştür. Ölüme ya da hapishaneye giden süreçte bazıları da güç ve çıkar kazanma uğruna birbirini takip etmiş ve şikayet etmiştir. Yargıç Fromm karakteri yaşadıkları apartman için bu konuda şöyle der: "Biri ötekini takip ediyor. Bir gün gelecek, bu ev tamamen boşalacak. Rosenthal'lar, Persicke'ler, Borkhausen, Quangel... En son kalanlardan biri benim. Ülke insanların yarısı öteki yarısını içeri atıyor, yok ediyor. Bunun pek uzun süreceğini sanmıyorum..." (Fallada, 2018, s. 445).

Savaş, ölüm, ekonomik sıkıntılar gibi gerçeklikler ve diğer zorluklar toplumda ahlaki çöküntü ortamını da beraberinde getirmiştir. Toplumun en küçük birimi olan ailede huzursuzluklar yaşanmakta, bireyler muhbirlik, hırsızlık yapmakta ve aile değerleri alt üst olmaktadır. Aile içindeki bireyler birbirlerinden bir dilim ekmeği kaçırır duruma gelmiş, para karşılığında bireyler ahlaki değerleri bir kenara bırakmışlardır. Çıkar ve para kazanmak için muhbirlik yapan Emil Borkhausen karakteri, aile değerlerini göz ardı ederek yaşamıştır. Oğlu Kuno-Dieter çocuk yaşta olmasına rağmen bu yozlaşmanın bir parçası haline gelmiştir ve o da babası gibi davranışlar sergilemiştir. İlerleyen zamanlarda evden kaçan Kuno-Dieter taşrada yaşamaya başlamış ve burada kendine yeni bir yaşam kurmuştur. Savaş sonrası dönemde Kuno-Dieter'in Alman halkının tekrar umutlu günler beklemesini sembolize ettiği söylenebilir. Çünkü artık o, Nasyonal Sosyalizm döneminin çöküntülü atmosferinden kurtulmuş, toplumsal değerlere uygun bir yaşamı benimsemiştir.

4. Sonuç

Küçük insanların verdiği mücadelenin anlatıldığı Fallada'nın *Herkes Tek Başına Ölü* adlı romanında Hitler dönemi koşullarının Alman halkını içine düşürdüğü duruma ayna tutulmaktadır. Hitler'i iktidara taşıyan koşullar çok yönlü olarak anlatılmış, II. Dünya Savaşı döneminde Nasyonal Sosyalizm ideolojisine aykırı düşünen Almanların yaşadıkları ele alınmıştır. Bunun yanında Nasyonal Sosyalizm'in büyümesine kapılan bireylerin kendilerini bekleyen tehlikelerden habersiz olması ve Alman halkının kendi elleri ile yükselttiği Hitler'in onların varoluşlarını engellemesi konulaştırılmıştır. Bu bireylerin korku, huzursuzluk ve tedirginlikleri, toplama kamplarına gönderilmesi, idam edilme korkuları anlatılmıştır. Gestapo'nun, SS'in, Hitler Gençliği'nin ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin sebep olduğu kaotik durumda bireylerin kimliksizleşmesi o günlerin olumsuzluklarına bir başka örnektir. Üniformalılar ve partililerin ayrıcalıklı kişiler olduğu, diğerlerinin ise hiçleştirildiği bir dönemde bireyler partiye yaranma, ayrıcalık edinme ve üstleri ile iyi ilişkiler kurma çabası içine girmiştir. Aynı zamanda insan hayatı yok sayılmış,

kitlel olarak insanlar öldürülmüş, savaş gözyaşı, yıkım, kıtlık ve yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar insanların temel hak ve özgürlüklerini bir kenara bırakmasına sebep olmuştur. Böylesi bir ortamda Quangel ailesi oğullarının savaşta ölmesi üzerine Hitler'e savaş ilan etmiştir. İnsanları bilinçlendirmek istemelerine karşın yaptıkları ses getirmemiştir. Quangeller'in çabalarının sonuç vermemesinin nedeni, Hitler'i iktidara taşıyan koşullarda, Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin bireyleri kendine yabancılaştırması ve farklı kimlikleri ötekileştirmesi gibi gerçekliklerde yatar. Korkan bireyler tedirgin ve yıldırılmış bir şekilde çevrelerindeki insanların suçsuz yere toplama kamplarına götürülmelerini, tutuklanmalarını ve öldürülmelerini seyretmişlerdir. Yaşanan trajediye seyirci kalarak sıranın kendisine gelmesini bekleyen Almanlar hem bir suçun sorumluluğunu taşımaya kendilerini mahkûm etmişler hem de kendi yok oluşlarını hazırlamışlardır. Yozlaşmış bir toplumda düşünme becerisinden yoksun kendine yabancılaşmış bireylerin nelere sebep olabileceği açıkça görülmektedir. Çalışmada düşünme becerisinden yoksun bireylerin akıl ve rasyonalite temelinde geri dönüşü olmayan kötülöklere sebep olabileceğine, otoritenin emirlerini mutlak yerine getirme anlayışı ile onların kendilerini sorumluluk ve suçtan kurtaramayacağı gerçekliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Alman halkının yaşadıklarının o dönemin koşullarının dikkate alınarak yorumlanması önemlidir. Bu anlamda romanda Nasyonal Sosyalizm döneminde Alman halkının alın yazısının suç ve masumiyet terazisindeki yeri çarpıcı biçimde sunulmuştur. Fallada, çizdiği sosyolojik kurguda öyle bir durumu sunar ki sanki okuyucuya "siz o dönemde yaşasaydınız ne yapardınız?" sorusunu sorar. Roman kurgusu içinde Alman halkının çok yönlü olarak sunulmasının buna katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu anlamda romanda sunulan olay örgüsü içinde yer alan dışlanıp ötekileştirilenler, sessizce olup biteni izleyenler, sıranın kendisine gelmesini bekleyenler, hakkını arayan azınlık içindeki Hitler'e savaş açan küçük insanlar, düzenin savunucuları, düzenbazlar gibi tipler o dönemdeki toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Ayrıca Hitler Almanyası'nda adaletin Nasyonal Sosyalizm'e hizmet etmesi, suçluların cezasız kalması, masumların işlemedikleri suçlar nedeni ile cezalandırılması romanda öne çıkan çarpıcı öğelerdendir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Asker, A. (2012). *Yeni Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Mersin.
- Başok Dış, S. (2017). Kötülüğün Sıradanlığı Karşısında Özerk Birey. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 180-201.
- Bettelheim, C. (1982). *Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi* (K. Somel, Çev.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bülbül, M. (2018, Spring). Metin Yorum ve Anlam Kavşağında Bildirişim Sorunu. *Turkish Studies Language/Literature*, 13/12, 71-84.
- Can, B. ve Özbay, F. (2014). Edebiyata Sosyolojik Bakmak: Mustafa Kutlu'nun "Uzun Hikâye" Adlı Eserindeki Anlamlar ve İdeolojik Yansımalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 61-72.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 81-94.
- Çelik, E. (2013). Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 104, 59-64.
- Çoşkun, B. (2019). *Hannah Arendt'te Sorumluluk, Düşünme ve Yargılamanın Anlamı*. (Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çöktü, İ. (2016). Anna Seghers'in "Yedinci Çarım" Adlı Romanında Hürriyete Yolculuk ve Yaşam ile Ölüm Arasındaki Düalizme Biçimsel Yaklaşım. Y. Daşcıoğlu (Ed.). *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu 16-18 Aralık 2014-Sakarya*, Bildiriler Kitabı I. Cilt (s.411-429). Sakarya Üniversitesi.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim.
- Ekinci, O. (2017). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme. *Folklor/Edebiyat*, 23(91), 87-104.
- Erdem, H. (2010). Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 4-19.
- Erol, K. (2013). Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 879-903.
- Fallada, H. (2011). *Jeder stirbt für sich allein*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Fallada, H. (2018). *Herkes Tek Başına Ölü* (A. Arpad, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Gökgözoğlu, E. (2017). Christoph Ransmayr'in "Morbus Kitahara" Adlı Eserinde Toplumsal Değişimin ve Bireysel Çöküşün Edebiyat Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 545-560.
- Güllülü, S. (1988). *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi*. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Geleceği Şekillendirmek: Fikirlerin Gençliğe aşılması. (2021, 18 Şubat). Holokost Ansiklopedisi içinde. Erişim adresi: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youth>. Erişim Tarihi: 18.02.2021.
2. Dünya Savaşı Ansiklopedisi (t. y.). İstanbul: Yener Yayınları.

- Karasoy, M. (2018). *Teorik ve Pratik Yönleri ile Almanya'da Nasyonal Sosyalist Eğitim Politikalarının İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul.
- Kırtıl, G. (2012). Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 291-312.
- Kösemeihal, N. Ş. (1964). Edebiyat Sosyolojisine Giriş. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(19-20), 1-37.
- Maalouf, A. (2012). *Ölümcül Kimlikler* (B. Aysel, Çev.). (34. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Magerski, C. & Karpenstein-Eßbach, C. (2019). *Literatursoziologie. Grundlagen, Problemstellungen und Theorien*. Wiesbaden: Springer VS.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örnek, Y. M. (2017). Suçluluk Sorunu: Karl Jaspers-Hannah Arendt. *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(10), 119-132.
- Özbek, Y. (2007). *Okumak, Anlamak, Yorumlamak*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Öztürk, A.O. ve Yeşilyurt, H. (2015). Almanca Öğretmenliği Anabilim Dallarında Edebiyat Öğretimine İlişkin Bazı Düşünceler. Sosyolojik Yaklaşım Örneğinde. A. Sarı, C. Akyıldız Ercan, F. Öztürk Dağabakan, D. Balkaya, Z. Şahin Yılmaz, N. Saka (Ed.), *Festschrift für Prof. Dr. Yılmaz Özbek Armağan Kitabı* içinde (s.99-112). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarı, A. (2009). *Kafkaesk Anorexia*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Skagegard, E. (2014). *Auf den Spuren Fallades*. Erişim adresi: <https://www.goethe.de/ins/se/de/kul/mag/20594967.html>.
- Soykan, Ö. N. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Derleyen: Ö. N. Soykan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Şahin, F. S. (2016). Kolektif Sorumluluk. *Hukuk Kuramı*, 3(4-5), 17-29.
- Tuncer, C. (2017). *Anna Seghers'in Seçilmiş Yapıtlarında Öteki ve Ötekileştirme (die Toten Bleiben Jung, der Kopflohn, Der siebte Kreuz, Transit)*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uluç, N. (2010). Der gesellschaftliche Aspekt von Lenz in seinen Kurzgeschichten. *Globalisierte Germanistik: Sprache, Literatur, Kultur: Tagungsbeiträge; XI. Türkischer Internationaler Germanistik-Kongress 20.22. Mai 2009, İzmir (s.90-96)*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Uyanık, G. (2011, İlkbahar). Bernhard Schlink'in "Okuyucu" Adlı Romanında Eğitim Olgusu. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 137-146.
- Zengin, B. (2019). Geçmiş Doğru Yargılamak. "Görev" ve "Otorite" Kavramlarının İzinde Lenz'in "Deutschstunde" Başlıklı Romanı. In: T. Balcı, A. O. Öztürk, E. Serindağ (Ed.), *Schriften zur Sprache und Literatur kitabı* içinde (s. 191-202). London&İstanbul: Ijopce Publication.

Mit der Peitsche in den dreckigen Orient: Die Darstellung des Orients in Oskar Manns Reisebriefen

With the Whip into the Dirty Orient: The Depiction of the Orient in Oskar Mann's Travel Letters

Remzi AVCI¹

¹Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu
Üniversitesi, Tarih Bölümü, Mardin, Türkiye

ORCID: R.A. 0000-0002-8539-9203

Corresponding author:

Remzi AVCI,
Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Bölümü,
Mardin, Türkiye
Email: remziavci@gmail.com

Submitted: 30.08.2021

Accepted: 08.10.2021

Citation: Avci, R. (2021). With the whip into the dirty orient: The depiction of the orient in Oskar Mann's travel letters. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 101-119.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-988686>

ABSTRACT (DEUTSCH)

Der vorliegende Beitrag thematisiert die Reisebriefe des deutschen Orientalisten Oskar Mann (1867-1917). Mit finanzieller Unterstützung der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften unternahm Mann zwischen 1901 und 1906 zwei große wissenschaftliche Reisen in den Osten des Osmanischen Reiches und in den Iran, um die iranischen Sprachen und Dialekte zu erforschen. Die Reisebriefe und -tagebücher sind Texte mit relativ subjektiven Werturteilen, in denen häufig Menschen und Kulturen durch ethnozentrische Stereotype beschrieben wurden, da die realen Reisen eine kulturelle Begegnung und Konfrontation mit dem Anderen darstellen. Die Beschreibung einer fremden Kultur kann nicht von den subjektiven Werturteilen des Reisenden getrennt werden. Das heißt, die fremde Welt, in der sich der Reisende bewegt, ist die Projektion der äußeren Umgebung durch subjektive Wahrnehmung. Nach seiner Ansicht handelt es sich bei den Orientalen um Menschen eines Ortes, der sich dem Westen ergeben hatte. Mann trennt den Orient vom Okzident mit präzisen und scharfen Linien und teilt eurozentristisch in zwei voneinander getrennte Kategorien. Während seiner Reise produzierte und vermittelte Mann einerseits Wissen über fremde Kulturen, andererseits verbreitete und verstärkte er Bilder und Vorurteile sowie auch Stereotype, die zu ontologischen Unterscheidungen zwischen Orient und Okzident führten. Dieser Aufsatz versucht zu zeigen, dass Mann den Orient mit hegemonialen Denkmustern wahrgenommen hat; und dass seine Fremdvorstellung zutiefst dem klassisch europäischen orientalistischen Diskurs des 19. Jahrhunderts verhaftet bleibt, was zur Folge hat, dass der Orient abgewertet wird. Es wird in Frage gestellt, mit welchen Stereotypen, Bildern und Vorstellungsmustern Mann die Bevölkerung des bereisten fremden Landes darstellt.

Schlüsselwörter: Oskar Mann, Iran, iranische ethnische Gruppen, Orientvorstellung, Reisebriefe, Stereotype

ABSTRACT (ENGLISH)

The present article deals with the travel letters of the German orientalist Oskar Mann (1867-1917). With financial support from the Royal Prussian Academy of Sciences, Mann made two expeditions to the Ottoman Empire and Iran between 1901 and 1906 to research the Iranian languages and dialects. Travel letters and travel diaries

are texts with relatively subjective value judgments, in which people and cultures are often described using ethnocentric stereotypes, because a real journey represents a cultural encounter and confrontation with the other that offers unique and invaluable information about the new world. The description of a foreign culture cannot be separated from the subjective value judgments of a traveller. This means the foreign world in which the traveller moves is represented by the subject who experiences it. According to Mann, the Orientals are people from a place that has surrendered to the West. He separates the Orient from the Occident with precise and sharp lines and divides them Eurocentrically into two separate categories. During his travels, Mann produced and imparted knowledge about the foreign cultures on the one hand, and on the other hand he spread and reinforced images and prejudices as well as stereotypes that led to the ontological differentiation between Orient and Occident. This essay tries to show that he perceived the Orient with hegemonic thought patterns and that his foreign imagination remained deeply rooted in the classic European orientalist discourse of the 19th century, and as a consequence the Orient was devalued. This study discusses the stereotypes, images and pattern of ideas that he used to represent the population of the foreign country where he travelled.

Keywords: Oskar Mann, Iran, Iranian ethnic groups, Orient-Imagination, travel letters, stereotypes

EXTENDED ABSTRACT

Over the course of time, people from different professions left behind travel books or letters which were not put into book form. In the 19th century, travels to the Orient found their expression in travel literature, which could be of a scientific, fictional, military or diplomatic nature. Edward Said's book *Orientalism* is of great importance in understanding the Western form of perception of the Other, by combining detailed text interpretations with discourse analysis. Said has made a significant contribution to making this relationship visible. According to his interpretation, "the Orient is an imaginary geography and space construed by the ideology, the cultural set of values and norms of the West". He also deals with the question of how travel reports constitute this invented Orient. Travel letters and travel diaries are texts with relatively subjective value judgments, in which people and cultures are often described using ethnocentric stereotypes, because a real journey represents a cultural encounter and confrontation with the other that offers unique and invaluable information about the new world. The European travellers create, disseminate and enhance images, prejudices and stereotypes that lead to the ontological differentiation between Orient and Occident. The German Iranologist Oskar Mann studied oriental philology (Sanskrit, Arabic, Aramaic and comparative linguistics) between 1886 and 1891 in Heidelberg and Berlin and in 1890, received his doctorate in Strasbourg under Theodor Nöldeke (1836-1930). Between 1901 and 1906, Mann accomplished two great journeys to the Ottoman Empire and Iran to study the Iranian languages and dialects. While his first expedition through Iran in 1901 lasted two years, the second travel to the Ottoman Empire in 1906 lasted only one year. Both of his trips within the Orient were financed by the Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften (Prussian-Kingdom Academy of Sciences). Kaiser Wilhelm II was very interested in Mann's field

research and gave him financial support in the amount of 30,000 marks during his trip. From 1901 to 1903, Mann crossed Iran, starting from Bushehr in the northwest, and visited its most important cities, such as Shiraz, Isfahan, Kirmanschah and Khoramabad, among others. His second journey, this time to the Ottoman Empire, began on January 27, 1906 with a steamboat from Hamburg to Alexandria and Beirut. From there he reached Aleppo. He then crossed the eastern part of the empire on horseback in the direction of Birecik-Urfa-Siverek-Diyarbakır-Palu-Muş-Bitlis-Cizre and Baghdad. On both of these trips, he conducted research on the Iranian languages and dialects and collected philological material on them. In terms of content, Mann's letters can be categorized in two ways: first, letters written in diary form to his family, and second, scientific letters and reports that contain detailed information on his philological research. His letters have a narrative and literary character. He describes the exact course of his travel and informs the reader about many details: people, cultures, nature, the weather, and the topography and geography of the Orient.

Mann felt obliged to write down his subjective impressions as well as to collect scientific-philological information based on his consciousness of his audience. This moved him to emphasize certain aspects and striking peculiarities of the foreign countries that would resonate in his own nation. In addition, the life story, the personal environment, the professional competence, the cultural thought patterns, and the intentions he pursues with his text shape the traveller's perception, which is directly reflected in his texts. The description of a foreign culture cannot be separated from the subjective value judgments of a traveller. This means the foreign world - in which the traveller moves - is represented by the subject who experiences it. In Mann's opinion, the Orientals are people from a place that has surrendered to the West. He separates the Orient from the Occident into two separate categories with precise and sharp lines. Compared to European culture, the Orient appears in his letters to be underdeveloped, dirty, and barbaric. He produces certain stereotypes about the different Iranian ethnic groups and regards them as inferior. In order to legitimize his descriptions and judgments based on negative stereotypes, Mann speaks of his own experiences, which he has gained on Iranian and Ottoman soil. It is indeed this memory that inspires Mann's daring attempt to try to tame the Orientals with a whip in hand.

1. Einleitung

Im Laufe der Zeit hinterließen Menschen aus verschiedenen Berufsgruppen Reisebücher oder auch Reisebriefe, die nicht in Buchform gebracht wurden. Im 19. Jahrhundert fanden Orientreisen ihren Niederschlag in Reiseliteratur, die wissenschaftlicher, belletristischer, militärischer, diplomatischer Natur sein konnte oder sich als Fantasy und Fiktion gehörte. Bei der Vielzahl der Gattungen ist es schwer, Reisetexte als einheitliches Genre¹ zu kategorisieren und zu systematisieren (vgl. Wagner, 2016, S. 80). Es ist daher ratsam, die Verschriftlichung der Reisenden selbst zu beschreiben. Die Übertragungs- oder Darstellungsform von Reiseeindrücken hängt von vielen Faktoren ab wie dem sozialen Status, Bildungshintergrund, Vorwissen der Wahrnehmungsfähigkeit und Neugier des Reisenden (vgl. Wagner, 2014, S. 99). Oskar Manns Reisebriefe, die Gegenstand dieser Arbeit sind, können als Reisetagebücher klassifiziert werden, die auf der „erzählenden Darstellung einer realen Reise“ basieren (Brenner, 1990, S. 1). Die Reiseeindrücke wurden vom Reisenden hauptsächlich als Buch publiziert. Daher erfordern unveröffentlichte Briefe, die während der Reise geschrieben wurden, eine unterschiedliche Klassifizierung, da sie im Vergleich zu veröffentlichten Reisetexten wie Büchern, Aufsätzen, Berichten usw. mehr authentische, natürliche und präzise Werturteile und Darstellungen enthalten.

Edward Saids (1979) Buch *Orientalism* hat große Bedeutung für das Verständnis der westlichen Wahrnehmungsform des orientalistischen Fremden, indem es detaillierte Textinterpretationen mit Diskursanalysen kombiniert. Said argumentiert, dass die westliche Zivilisation den Orient als den Anderen, als ihr Gegenbild und ihre Gegenidee geschaffen hat, indem sie den Orient institutionell, edukativ und linguistisch, aber auch mit Prinzipien, sogar strukturell in Bezug auf die Kolonialverwaltung unterstützend in eine neue Entität und Form verwandelte (vgl. Said, 1979, S. 1-2). Der Orientalismus und Reisen sind eng miteinander verbunden. Said hat maßgeblich dazu beigetragen, diese Beziehung sichtbar zu machen. Gemäß seiner Interpretation ist der Orient ein imaginärer Ort. Dabei beschäftigt er sich auch mit der Frage, wie die Reiseberichte diesen erfundenen Orient konstituieren. Nach der Veröffentlichung von *Orientalism* wurden die weiteren Studien unternommen, die Reiseberichte unter einem neuen und kritischen Blickwinkel betrachten. Die europäischen Orient-Repräsentationen sind in den letzten Jahrzehnten

1 Es gibt zahlreiche Literatur über die Gattung Reisebericht. Bei der Kategorisierung und Systematisierung von Reiseberichten haben die Werke von Peter J. Brenners (1990), Veruscka Wagner (2016) und Tanja Hupfeld (2007) Zouheir Soukah (2016) sowohl theoretisch als auch methodologisch inspiriert.

ein wichtiges Forschungsthema in den Geistes- und Kulturwissenschaften geworden. Dafür bilden die Reiseberichte ein bemerkenswertes Quellengenre (vgl. Gogiaschwili, 2008, S. 253). Die Reisebriefe und -tagebücher sind Texte mit relativ subjektiven Werturteilen, in denen häufig Menschen und Kulturen durch ethnozentrische Stereotype beschrieben wurden, da die realen Reisen eine kulturelle Begegnung und Konfrontation mit dem Anderen darstellen. Wie auch Zouheir Soukah (2016) in seiner Dissertation betont, gibt es jetzt spezielle Studien,² die die Orientwahrnehmung von Reisenden nur in bestimmten Ländern wie Marokko, Tunesien, Ägypten und Jemen untersuchen.

Einerseits produzieren und vermitteln die europäischen Reisenden großen Wissensvorteil über fremde kulturelle Gemeinschaften oder Bevölkerungsgruppen, noch nie gesehenen Naturscheinungen oder unerforschten Orte (vgl. Bies und Košenina, 2014, S. 7), andererseits erzeugen, verbreiten und verstärken sie Bilder, Vorurteile und Stereotype, die zur ontologischen Unterscheidung zwischen Orient und Okzident führen. Obwohl die Begriffe Stereotyp, Klischee und Vorurteil alltagssprachlich Synonyme darstellen, werden diese in den Sozialwissenschaften differenziert verwendet. Bei Stereotypen, die auf emotionalen Bewertungen beruhen und dementsprechend keine objektiven Wahrnehmungen sind, handelt es sich um „Bilder in unseren Köpfen“, die als „unveränderbar und überzeitlich“ gelten. Vorurteile sind hingegen stabile negative Einstellungen gegenüber einer Person oder Gruppe und basieren gemeinhin nicht auf individuellen Erfahrungen. Im Gegensatz zu Vorurteilen, die meist abwertend sind, beruhen Stereotype auf Erlebnissen und sind nicht immer negativ (Wagner, 2016, S. 202-203). Stereotype Bilder, Urteile, Wahrnehmungen und Vorstellungen können auf existenten Gegebenheiten fußen, andererseits können sie zu einem erheblichen Teil aus irrationalen Bestandteilen bestehen. Darüber hinaus sind Stereotype strenge Verallgemeinerungen, Vereinfachungen und Kategorisierungen (vgl. Voss, 2001, S. 254; vgl. Wagner, 2016, S. 203; vgl. Voltrova, 2010, S. 140).

Oskar Manns Briefe wurden bisher in wenigen philologischen Einzelstudien nur zum Teil untersucht und aus historischer Sicht in einer Einzelarbeit nicht vollständig behandelt. Die philologischen Studien von Mann waren kürzlich Gegenstand eines Artikels (Avci, 2021). Die erwähnte Arbeit untersucht ihn ausschließlich als philologischer Wissenschaftler. Die vorliegende Abhandlung analysiert die Briefe basierend auf der

2 Khalid Lazaare (1998) und Mounir Fendri (1996) konzentrieren sich auf die Beschreibung und Darstellung der deutschen Reisenden in einer islamischen Gesellschaft im Fall von Nordafrika. Beispiele für Studien, die sich auf eine bestimmte islamisch-orientalische Region konzentrieren, können erweitert werden.

Arbeit *Persische und kurdische Reiseberichte*, die Motjaba Kolivand edierte und als Buch veröffentlichte (2014). Die im Oskar Mann-Nachlass befindlichen Briefe wurden von Kolivand als *Persische Reisebriefe* (erste Reise 1901-1903) und *kurdische Reisebriefe* (zweite Reise 1906-1907) chronologisch klassifiziert und nummeriert. Er schließt mit diesem Buch eine wichtige Lücke in der bisherigen Literatur zu Oskar Mann. Auf seinen beiden Reisen schrieb Mann Briefe an seinen Kollegen, den Iranisten Friedrich Carl Andreas (1846-1930), den Orientalisten Eduard Sachau (1845-1930) und seine Schwester Marthe Mann. Darüber hinaus sandte er einige Reiseberichte an die *Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften*, in denen er sich über seine philologischen Forschungen an den iranischen Dialekten und Sprachen ausließ (vgl. Kolivand 2014, S. 9-15).³

Mit der Institutionalisierung der orientalischen Philologie im 19. Jahrhundert an europäischen Universitäten nahm das wissenschaftliche Interesse an der außereuropäischen Welt zu (vgl. Osterhammel, 1989a, S. 14). Manns Reisen waren in erster Linie eine wissenschaftlich-praktische Fortsetzung dieses Interesses. Seine Reisebriefe geben sehr umfangreiche Informationen über diverse konfessionell-religiöse, ethnische Volksgruppen mit verschiedenen Sprachen als auch Dialekten sowie über Mann selbst und über die Gegebenheiten während seiner Exkursion. Dieser Aufsatz sucht zu zeigen, dass Mann die orientalisch-iranischen Volksgruppen mit bestimmten stereotypen Denkmustern repräsentierte; und dass seine Fremdvorstellung zutiefst dem klassisch-europäischen orientalistischen Diskurs des 19. Jahrhunderts verhaftet bleibt und er einen abwertenden Orient konstituiert. Dazu ist es nötig festzustellen, mit welchen Stereotypen, Bildern und Vorstellungsmustern Mann die Bevölkerung des bereisten fremden Landes darstellt.

Die Argumentation gliedert sich in drei Hauptteile. Der erste Teil untersucht Manns Biografie, den Verlauf und die wesentlichen Merkmale/Aspekte seiner Reise. Der zweite Teil beschäftigt sich mit der Frage, wie Mann die orientalischen Volksgruppen und den Orient als Raum ausführlich wahrnimmt, darstellt und übermittelt. Der dritte Teil diskutiert, wie Mann sich bei seinen Beobachtungen der Menschen auf einige pauschale Urteile beschränkt.

3 Die von Kolivand bearbeiteten Briefe befinden sich in drei verschiedenen Archiven in Deutschland. 1) Handschriftenabteilung der Staatsbibliothek zu Berlin (Briefe an Familie) 2) Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen (Briefe an C. F. Andreas) 3) Archiv der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften (Briefe an die Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften).

2. Oskar Mann: Philologe, Reisender, Forscher und Beobachter

Oskar Mann wurde am 18. September 1867 in Berlin geboren. Seit seiner Kindheit interessierte er sich für Geschichte und Sprachen. Zwischen 1886 und 1891 studierte er Orientalische Philologie (Sanskrit, Arabisch, Aramäisch und vergleichende Sprachwissenschaft) in Heidelberg und Berlin. Darüber hinaus nahm er Privatunterricht bei den Orientalisten Carl Friedrich Andreas und Friedrich Rosen (1856–1935) über die persische Sprache, Kultur, Geografie und Geschichte (vgl. Kolivand, 2014, S. 9). Mann promovierte 1890 in Straßburg beim bekannten Orientalisten Theodor Nöldeke (1836–1930). In seiner Dissertation bearbeitete und übersetzte er eine persische Handschrift über die Geschichte und Kultur des Iran zwischen 1747 und 1750 von *Abu'l-Ḥasan Ibn-Muḥammad*. Er veröffentlichte sie dann unter dem Titel *Das Mujmil et tarikh-i ba'dnadirije des Ibn Muhammed Emin Abu'l-Hasan aus Golistane* (Mann 1891). Nach seiner Promotion begann er eine Laufbahn an der Königlichen Bibliothek zu Berlin und wurde später Leiter der orientalischen Handschriftenabteilung. Mann arbeitete mit Unterbrechungen bis zu seinem Tod 1917 als Bibliothekar (vgl. Kolivand, 2014, S. 9; vgl. Teilhaber 2020, S. 125).

Manns Orientreisen wurden von der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften finanziert (vgl. Mann, 1906, S. VIII-IX). Kaiser Wilhelm II. war an Manns Forschungen sehr interessiert und gab ihm während seiner Reise eine finanzielle Unterstützung in Höhe von 30.000 Mark (vgl. Lemke und Rosbeiani 2018, S. 26). Wie Friedrich Althoff Kaiser Wilhelm II. berichtete, war die Bagdadbahn-Konzession ziemlich interessiert an Manns Arbeit über kurdische Dialekte, da sich einige Strecken der Bagdadbahn-Linie durch kurdisches Gebiet erstreckten. Trotz des Interesses finanzierte die Konzession Manns Reisen nicht (vgl. Marchand, 2009, S. 338).

Mann begann seine erste Reise am 20. Oktober 1901 mit dem Zug nach Marseille. Von dort fuhr er mit dem Dampfschiff nach Port Said und Bombay. Nach vier Wochen erreichte er die Stadt Buschehr am Persischen Golf (vgl. Kolivand 2014, S. 10). Er durchquerte von 1901 bis 1903 den Iran von Buschehr im Nordwesten und besuchte dessen wichtigste Städte wie Schiraz, Isfahan, Kirmanschah und Khoramabad usw. Mit der Entwicklung der Weltverkehr wie Eisenbahn und Dampfschiff, Telegraphie und Post im 19. Jh. hatte sich die kulturelle Praxis des Reisens grundlegend verwandelt. Neben der Mobilität spielten auch die wissenschaftlichen Entwicklungen in der Geographie und Kartographie eine wichtige Rolle bei der Zunahme der Reisen in den Orient in dieser Epoche. Die Ausbreitung des Kolonialismus ermöglichte es den europäischen Bürgern, sich freier und

bequemer zu bewegen (vgl. Avcı, 2020, S. 32). Neben philologischen Forschungen dokumentierte Mann die elamitischen Inschriften und andere archäologische Denkmäler (vgl. Mann, 1903, S. 327–331; vgl. Huff, 2001).

Manns zweite Reise in das Osmanische Reich begann am 27. Januar 1906 mit einem Dampfschiff von Hamburg nach Alexandria und Beirut. Von dort erreichte er Aleppo. Anschließend durchquerte er zu Pferd den Osten des Reiches in Richtung Birecik-Urfa-Siverek-Diyarbakır-Palu-Muş-Bitlis-Cizre und Bagdad. Bei dieser Reise unternahm er philologische Feldforschungen über die kurdische und die Zaza-Sprache (vgl. Kolivand 2014, S. 11). Während seiner beiden Reisen sammelte Mann eine große Menge philologischer Materialien über iranische Sprachgruppen wie Persisch, Kurdisch, Zaza, Gorani, Luri, Mukri, Tajik usw. Nach der Rückkehr nach Berlin veröffentlichte er die Ergebnisse seiner Expeditionen unter dem Titel *Die Mundart der Mukri-Kurden* (Mann, 1906), das erste Buch der Reihe *Kurdisch Persische Forschungen* (vgl. Paul 2020, S. 290). Darüber hinaus veröffentlichte er 1909 *Die Tâjik-Mundarten der Provinz Fârs* (Mann, 1909) als Fortsetzung der Reihe und nach einem Jahr *Die Mundarten der Lur-Stämme im südwestlichen Persien* (Mann, 1910). Nach Manns Tod wurde der Orientalist Karl Hadank (1882 – 1945) von 1919 bis 1945 von der *Akademie der Wissenschaften* beauftragt, die sich in Manns Nachlass befindenden unverarbeiteten Materialien zu klassifizieren und zur Veröffentlichung vorzubereiten (vgl. Paul 2020, S. 293).

Inhaltlich können Manns Briefe auf zwei Arten kategorisiert werden. Erstens: Briefe an die Familie, die im Tagebuchformat geschrieben sind. Zweitens: Die wissenschaftlichen Brief-Berichte, die über den Inhalt der philologischen Forschungen ausführliche Informationen enthalten. In den Briefen beschreibt Mann seine Gefühle und Eindrücke mit einem eigenen einzigartigen Stil, also mit einer ungewöhnlichen Ausdrucksweise, in einer lustigen, umgangssprachlichen und fließenden Sprache. Seine Briefe haben einen narrativ-detaillierten Charakter. Er schildert den genauen Ablauf seiner Reise chronologisch und informiert seinen Leser nicht nur über seine philologischen Forschungen, sondern auch über viele Einzelheiten: Menschen, Kulturen, die Natur, das Wetter, die Topografie und Geografie des bereisten Orients. Manns deskriptive Erzählkraft verstärkt die Informations- und Wahrnehmungsvermittlung in seinen Briefen. Wie Günter Funke (vgl. 1982, S. 97) betont, die individuellen Erlebnisse und Analyse des Reisenden legen das Format des Reisetexts fest. In diesem Zusammenhang kann man sagen, dass die reichlichen Erfahrungen, die Mann auf seinen langen Reisen sammelte, sich in seiner deskriptiven Darstellung niederschlugen.

Mann war immer mit seinen Dienern und Reiseführern unterwegs. Sowohl seine enge Beziehung zu den lokalen Verwaltern und Würdenträgern der Region als auch seine Beherrschung der iranischen Sprachen und Dialekte spielten eine wichtige Rolle bei seiner Mobilität. Die einheimischen Notabeln verwendet er für seine Sicherheit. Dies spiegelt sich in einem Brief von Kermanschah wie folgt wider: „Doch ist er zugleich Mirza und Dolmetscher [...] auch gewissermassen eine Art Schutz für mich gegen seine Landleute“ (Brief an Eduard Sachau vom 6 Juli 1902, Kolivand, S. 178). Manns Orient ist kein sicherer Ort. Daher fühlt er sich nie zuversichtlich, dass er allein, ohne Waffen und ohne Aufsicht der lokalen Mächte reisen könnte: „[...] dann verschiedene Ausflüge in die nähere und weitere Umgegend in das Gebiet der einzelnen Kurdenstämme – Alles ohne Gefahr, da ich mit den Stammesoberhäuptern dicke Freundschaft geschlossen habe, und die guten Leuten alles Mögliche für mich thun“ (Brief an die Familie vom 21 Juli 1902, Kolivand, S. 183).

3. Die Wahrnehmung und Vermittlung des Orients

Die Reiseliteratur des 19. Jahrhunderts kann auch als kulturelles Produkt des Imperialismus angesehen werden. In der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts entstanden vielfältige landeskundliche Werke aus den Federn britischer Kolonialfunktionäre. Bei diesen handelt es sich regelmäßig um Beamte der East Indian Company. Während des Aufenthalts in den Kolonien verfassten diese Männer Reiseberichte oder -briefe (gedruckt oder ungedruckt), die zur Institutionalisierung des Kolonialismus beitrugen oder die notwendigen Informationen zum Aufbau der Infrastruktur des Kolonialismus lieferten. Diesem Muster folgten dann andere kolonial-europäische Mächte. Schließlich nahmen die Reisetexte verschiedener Gattungen, insbesondere in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, erheblich zu, da die große Mehrzahl der zuvor in den Orient gereisten Europäer Seeleute, Diplomaten oder Soldaten waren. Diese Männer notierten ihre Beobachtungen und Erlebnisse ganz selten (vgl. Osterhammel, 1989a, S. 12-23). Eine Anzahl von wissenschaftlichen Reisen wurde im 19. Jahrhundert von offiziellen oder halboffiziellen Regierungsbehörden finanziert (vgl. Edwards und Rune, 2011, S. 11). Auf Grundlage einer gesamteuropäischen Kolonialpolitik und Verflechtungen betrachtet, stellen die deutschen Reisetexte im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert ein Nebenprodukt dar (Osterhammel, 1989b, S. 229). Warum unterstützte das junge Deutsche Reich Manns philologische Reise in den Orient? Die Antwort auf dieser Frage ist eng mit der kolonialpolitischen Orientierung Deutschlands verknüpft, weil das Deutsche Reich seinen politischen Einfluss im osmanisch-iranischen Raum durch die

friedliche Durchdringung erweitern wollte. Die wissenschaftlichen Expeditionen in diesen Regionen können ebenfalls als Teil der deutschen Orientpolitik betrachtet werden.

Hinter Manns Reise steht eine ähnliche Motivation. Auch sie basiert auf einer hegemonialpolitischen Macht seines kolonialen Reiches, obwohl er zu wissenschaftlichen Zwecken in eine fremde Welt aufbrach. Er fühlte sich verpflichtet, seine subjektiven Eindrücke sowie gesammelten wissenschaftlich-philologischen Informationen in Überzeugung eines gezielten Adressatenkreises (in Manns Fall vor allem Verwandte, Berufskollegen und Institutionen) niederzuschreiben. Dies beeinflusste seine Wahrnehmung und bewegte ihn, bestimmte Aspekte und auffallende Besonderheiten des bereisten fremden Landes – des Orients – hervorzuheben, die Resonanzen in der eigenen Nation finden würden (vgl. Kabbani, 1986, S. 1). Es sind die Biografie, die privaten und beruflichen Erfahrungen des Reisenden, epochale und kulturelle Ideologien, seine europäisch geprägten Erwartungen sowie das Ziel seiner Veröffentlichung, die die Wahrnehmung einer fremden Kultur während der Reise beeinflussen (vgl. Hupfeld, 2007, S. 27). Dadurch spiegeln sich die Wahrnehmungsmuster des Reisenden direkt im Text wider, denn die Beschreibung einer fremden Kultur kann nicht von den subjektiven Werturteilen des Reisenden getrennt werden. Das heißt, die fremde Welt, in der sich der Reisende bewegt, ist die Projektion der äußeren Umgebung durch subjektive Wahrnehmung (vgl. Wagner, 2016, S. 84). Während seiner Reise konstruiert Mann in seinen Briefen ein sehr abwertendes Bild der orientalisch-islamischen Kultur im Iran und im östlichen Teil des Osmanischen Reiches, das auf festgelegten Wahrnehmungsmustern beruht. Manns Orientvorstellung speist sich aus einer Unbekanntheit der Örtlichkeit und einem subjektiven kritischen Vergleich mit der westlichen Zivilisation. Sein Orient – eine in der Realität ihm sehr unbekannt Welt – begrenzte sich auf das, was er in Büchern las und hörte.

Die Darstellung der fremden Außenwelt in Reiseberichten, unterliegt so a priori einer kulturell hervorgebrachten Selbstkonstruktion (vgl. Wagner 2016, S. 84). Während seiner beiden Reisen beschreibt Mann die Sitten, Bräuche, die Kultur und die Menschen des zeitgenössischen Orients, indem er ihn mit dem Raum vergleicht, von dem er gekommen ist. Mann zieht eine scharfe ethnozentrische Grenze zwischen Europäern und orientalischen Menschen. Er verwendet das Wort *Kerl*, wenn er über einen orientalischen Menschen im bereisten Land spricht. Seine einheimischen Diener, die er öfter als Kerls bezeichnet, werden beleidigt, selbst wenn sie pünktlich zur Arbeit kommen (Briefe an die

Familie von 9 und 20 Dezember 1901, Kolivand, S. 44, 55); 3 Januar 1902, Kolivand, S. 59); 3 Februar 1902, Kolivand, S. 73); 16 Mai 1902, Kolivand, S. 136); 31 Mai 1903, Kolivand, S. 370-371). Im Gegensatz dazu bezeichnet er die im Orient lebenden Europäer als Herren, denn er empfindet sich dort unter den Orientalen als Teil einer herrschenden Zivilisation. Nach seiner Ansicht handelt es sich bei den Orientalen um Menschen eines Ortes, der sich dem Westen ergeben hatte und noch ergab. Es war tatsächlich dieses Gedächtnis, das Manns kühnen Wagemut anregt, die Orientalen mit einer Peitsche in der Hand zähmen zu wollen. Wie Said feststellt, „ein Engländer, der in Indien oder Ägypten im späten neunzehnten Jahrhundert lebte und sich für Indien oder Ägypten interessierte, vergaß keinen Moment, dass es britische Kolonien waren“ (1979, S. 11). Mit dieser Said'schen Perspektive bildet die hegemonial-kolonial europäische Herrschaft die Grenze von Manns abwertenden Beschreibungen des Orients. Mann tritt den Menschen im Orient zumal als Europäer mit entsprechenden militärisch, wirtschaftlich und vor allem kulturellen Privilegien gegenüber und beobachtet sie mit dieser Identität (Said, 1979, S. 156). Seine Männer auf dem Weg waren nicht Freunde, sondern seine Diener. Mann betont bewusst, dass sie seine Diener sind, wenn er von ihnen in den Briefen spricht, und erinnert sie während der Reise daran, wer sie sind, mit Beschimpfungen und Auspeitschung.

Das gab großen Krach mit dem Maultiertreiber, der erst zu meinen Gunsten entschieden wurde, nachdem der Lump eine Tracht Prügel bezogen hatte. Dabei ging mein Peitschenstiel an dem harten Schädel des Kerls in tausend Stücke. Der „edele Teil“ hatte aber keinen Schaden gelitten. (Brief an die Familie vom 28 September 1906, Kolivand, S. 554)

Der orientalische Diskurs und seine Traditionalisierung im Laufe der Zeit veranlasste die Europäer, den Orient mit bestimmten unveränderlichen kulturellen Mustern, Klischees und Stereotypen wahrzunehmen (vgl. Said 1979, S. 42). Diese Haltung ist in Manns Praxis deutlich zu erkennen. Während seiner Reise sperrt er den Orient in die ethnischen Stereotypen ein. Das grundlegendste Merkmal ethnisch-nationaler Stereotypen besteht darin, in der zeitlichen und räumlichen Verfremdung relevanter Aspekte (vgl. Wagner 2016, S. 203). Diese konstruieren abgestumpfte Wahrnehmungen über eine Bevölkerung oder Volksgruppe. Was von einem durchschnittlichen orientalischen Menschen in diesem Sinne erwartet wird, ist, dass er sich verspätet, faul und dreckig sein wird. Wenn man, wie Hentsch konstatiert, einige Reiseberichte aus dem 17. Jahrhundert gelesen hat, sieht es so aus, als hätte man Dutzende davon

gelesen (vgl. 2008, S. 21). Er meint damit, dass die Reisenden ihre Eindrücke in unterschiedlichen Textarten regelmäßig in stereotypen Wendungen schildern und vermitteln. Manns Gedächtnis ist voll von diesen tradierten Verallgemeinerungen und menschenverachtenden Vorstellungen. Der entscheidende Unterschied in seinen Briefen besteht darin, dass er nicht berücksichtigte, dass seine Briefe eines Tages veröffentlicht werden würden. Deshalb verachtet und beleidigt er verschiedene Volksgruppen wie die Iraner, Kurden und Armenier. Er beschreibt Perser als die Menschen, „die nur von Lügen leben“ (Brief an die Familie vom 23 Januar 1902, Kolivand, S. 68). Bei diesen Beschreibungen verwendet er ziemlich generalisierende Ausdrücke wie: „so sind alle Perser“. Gleich nach dieser Missachtung vergleicht er den Menschen im Orient mit den Europäern. So kommt eine Dichotomie zustande, wo die Europäer anders als die fremde Orientalen sind, „[...] als ich ihnen (Perser) rundweg erklärte, dass wir Frengi (Europäer) uns zu einer Lüge nie herabwürdigen, waren sie anfangs sprachlos und begriffen offenbar nichts, wie ich in einer Lüge so etwas schlechtes sehen könne“ (Brief an die Familie vom 16 Mai 1902, Kolivand, S. 136). In dieser Gegenüberstellung, während Mann über die Perser spricht, betont er tatsächlich die kulturelle Überlegenheit seiner eigenen Zivilisation gegenüber der orientalischen Welt. Andererseits definiert er sich selbst als Europäer. Daher können die Reisen als „Begegnung zwischen sich selbst und dem anderen“ und eine „Verhandlung zwischen Ähnlichkeit und Unterschied“ betrachtet werden (Thompson, 2011, S. 10).

Selbst wenn Mann über seinen Hund schreibt, zögert er nicht, eine Beziehung zur Sexualität der Iraner mit Hunden herzustellen. „[...] er (der Hund) behandelt das weibliche Geschlecht – wie die Perser – eben nur als Abzugskanal der überströmenden Lebenskräfte. Und das recht reichlich“ (Brief an Friedrich Carl Andreas vom 29 April 1902, Kolivand, S. 121). Mann betrachtet die iranischen Volksgruppen als minderwertig. Deshalb stellt es für ihn kein Problem dar, gemeinsame Aspekte mit Tieren zu finden. Um seine Beschreibungen und Beurteilungen, basierend auf negativen Stereotypen, über unterschiedlichen Volksgruppen in seiner inneren Welt zu legitimieren, sprach er nämlich von seinen eigenen Erfahrungen, die er auf iranischem und osmanischem Boden sammelte, denn er wurde von orientalischen Leuten belogen und betrogen.

In Manns Briefen tauchen immer wieder abwertende Bilder über das tägliche Leben auf. Die Diffamierung ihrer Esskultur bekommt auch ihren Anteil in seinen zahlreichen Briefen wie folgt:

[...] aber der alte und seine schauerhaft hässliche dreckige Frau⁴ sich nun ans Zerlegen machten; ohne Gabel ohne Messer mit den Saufingern in das Fleisch hineinführen, da verging mir doch der Appetit. An so etwas muss ich mich erst langsam wieder gewöhnen. Ich war dicht am Gerben! (Brief an die Familie vom 20 Juni 1906, Kolivand, S. 505)

Das Essen mit den Fingern findet er barbarisch, ekelhaft und widerwärtig und vergleicht diese Tradition sogar mit dem Kannibalismus. Er hat nicht die Absicht zuzugeben, dass dies ein typisch zeitgenössisches Phänomen ist:

[...] man hätte tagtäglich am Essen teilnehmen und zusehen müssen, wie die Kerle wie die Kannibalen, ihren Braten mit den Fingern zerlegen, hätte Lehmwasser trinken müssen – alle solche freundlichen Einladungen abzulehnen, wäre fast Beleidigung gewesen. (Brief an die Familie vom 30 Juni 1906, Kolivand, S. 511)

Auch in einem Brief vom Bachtieren-Land (Ardalan) beschreibt er seine Gefühle übertreibend am Abendessen folgendermaßen:

[...] die Leute mit den Fingern in dem fetten Reis umherarbeiten, die Fleischstücke vom Bratspiess herunterstreifen und alles mit der Hand in die hungrigen Mäuler stopfen, das anzusehen trägt auch gerade nicht zur Mehrung der Esslust bei. (Brief an die Familie vom 16 Mai 1902, Kolivand, S. 134).

Mann trennt den Orient vom Okzident mit präzisen und scharfen Linien und teilt eurozentristisch in zwei voneinander getrennte Kategorien. Im Vergleich zur europäischen Kultur erscheint der Orient in den Briefen als unterentwickelt, dreckig, barbarisch. Dass er nicht nur als Europäer, sondern auch als Stadtmensch die iranisch-kurdische Bevölkerung

4 Die europäischen Reisenden beschreiben die orientalischen Frauen mit bestimmten kulturellen Mustern und Stereotypen. Das Auffälligste an diesen Darstellungen besteht darin, dass die orientalischen Frauen unterdrückt, Polygamie und Gewalt ausgesetzt sind. Darüber hinaus wird die orientalische Frau im Allgemeinen mit generalisierender Hässlichkeit und Demütigung [Sinn] im Vergleich zu europäischen Frauen dargestellt. Diese als machtloses Wesen dargestellte Frau entspricht dem „orientalisierten“ Frauenbild im Europa des 19. Jahrhunderts. Mann war während ihrer iranischen und osmanischen Reisen aufgrund sozialer Traditionen nicht allzu sehr in die Frauenwelt involviert. Aus diesem Grund beschränkte sich seiner Wahrnehmung iranischer und kurdischer Frauen in seinen Briefen nur auf Darstellungen ihres äußeren Erscheinungsbildes, d.h. ihrer Hässlichkeit (Brief an die Familie vom 20 Juni 1906, Kolivand, S. 505, 244). Während die europäischen Reisenden sich mit den orientalischen Frauen in Verbindung setzen, dauert es nicht so lange, mit ihnen ins Gespräch zu kommen, um sie genau zu beschreiben. Aber trotzdem sind detaillierte Frauenbilder in Reiseberichten zu finden.

in Provinzen beobachtet, verhindert geradezu ein Einfühlungsvermögen in das Leben im Orient.

Mann reiste in einen Ort – den Orient –, der beschrieben werden sollte. Das heißt, der Orient wird dargestellt, wie Reisende ihn wahrgenommen haben. Wie in Manns Fall, spielt die Verschmutzung des Orients eine zentrale Rolle bei seiner Urteilung. Er findet im Trinkwasser der Iraner auch etwas Abscheuliches.

[...] eine ekelhaft lehmige Flüssigkeit, die die Perser aber mit grosser Vorliebe trinken. Belehrt sie doch ihre Religion, dass jedes fließende Wasser rein ist, welche merkwürdige Situationen aus dieser Lehre gelegentlich resultieren, will ich euch lieber nicht schreiben – ihr werdet sonst vielleicht auf einige Tage euren Appetit verlieren! (Brief an die Familie vom 16 Mai 1902, Kolivand, S. 137)

Überall im Orient sind es die Unordnung, die Verschmutzung und der Geruch der Stadt, welche auf den ersten Blick seine Aufmerksamkeit erregen. Er bringt immer wieder dieses wiederholende abwertende Ausdrücken zu Papier.

[...] Muhammedaner, die dabei so dreckig sind, dass es einem hochkommt, wenn man die Kerls nur sieht. Selbst in einer Stadt, wie Sännändusch (Sanandadsch), starren alle Strassen vor Dreck. Jeglicher Hausabfall wird einfach auf die Strasse geworfen; dazu kommen dann die zahllosen Hunde-, Katzen- und Maultierleichen, die mitten in den Strassen der Stadt verwesen, und einen so ekligen Gestank verbreiten, dass man kaum zu athmen wagt. (Brief an die Familie vom 27 April 1903, Kolivand, S. 352)

Manns Beharren auf ihm auffallende Bemerkungen, die er abscheulich findet, seiner Familie zu übermitteln bringt die Gefahr mit sich, statt die objektive Einschätzung der fremden Außenwelt zu verzeichnen, eine negative Wertung darzulegen wie in diesem Beispiel (vgl. Hupfeld, 2007, S. 26).

Ich habe viel an schmutzt gesehen, aber soviel auf einen Haufen, wie hier in die Dschezire (Cizre), noch nirgend. Es ist einfach haarsträubend, und von den mannigfachen ekelhaften Gerüchen, die hier den Menschen gleich bösen Geistern umschweben, kann sich der in Berlin lebende Kulturmensch schwerlich eine auch nur der Wirklichkeit sich nähernden Vorstellung machen. Daher ist auch Dschezire

als bösestes Fiebernest überall verschrienen. Ich werde so bald irgend möglich den Dreckstaub dieses Mistnestes von meinen Pantoffeln schütteln. (Brief an die Familie vom 28 September 1906, Kolivand, S. 559)

4. Pauschalisierender Orient

Auffällig ist, dass Mann üblicherweise pauschal von diversen Ethnien des Orients als Orientalen spricht. Was an Manns Haltung erinnert, sind Saids folgende Worte: „Es gibt Orientalen, Asiaten, Semiten, Muslime, Araber, Juden, Rassen, Mentalitäten, Nationen und dergleichen [...]“ (Said, 1979, S. 154-155). In den Briefen spricht Mann über die Iraner, Kurden, Türken und ihre Untergruppierungen. Hierbei sieht Mann einerseits keine individuellen Unterschiede und beschränkt sich auf einige pauschale Urteile. Andererseits trennt er die orientalischen Volksgruppen voneinander ab mit differenzierten Stereotypen in ihrem Alltag. Seine Schilderungen über die Baktiaren – ein Nomadenvolk im südwestlichen Iran – kann als konkretes Beispiel für differenzierte ethnische abwertende Stereotype genannt werden.

[...] die Bakhtiaren sind eine ganz besondere edle Rassen von Persern. Was ich von diesen Leuten angetroffen habe, war noch fauler, diebischer und verschmutzter, jedenfalls aber unglaublich viel unfreundlicher als alle anderen Perser. Das gewöhnliche Volk lebt wie das liebe Vieh. Das gilt ja vielleicht von allen Nomaden ist. (Brief an die Familie vom 25 Mai 1902, Kolivand, S. 141)

Die Darstellung der orientalischen Gesellschaften mit ihren besonderen, differenzierten und gemeinsamen Attributen sowie Traditionen, Religionen und Sprachen sind seit dem 16. Jahrhundert mit den europäischen Reiseberichten verflochten. In diesem Zusammenhang kann man sagen, dass die Reiseliteratur zwar eine wichtige Quelle für wissenschaftliche Daten in ethnographisch-anthropologischen Studien ist (vgl. Rubie's 2006, S. 242), sie jedoch häufig ein Mittel war, um die orientalischen Gesellschaften in ethnozentrische kulturelle Muster einzusperren.

Das hegemonial-koloniale Gedächtnis spielt eine wichtige Rolle bei der Rechtfertigung der abwertenden Stereotype wie Unsauberkeit, Faulheit, Verlogenheit und Wildheit. Im kolonialen Amerika war es zum Beispiel ein systematischer Versuch, einen Indianer als „Entführer, Kindermörder und Kopfhaut-Sammler darzustellen, als Apologie für die Brutalität der Weißen“ (Kabbani, 1986, S. 4). Mann übernimmt und praktiziert in seinem

Studienggebiet dieses Gedächtnis mit „unerschütterlichen abstrakten Maximen über die Zivilisation“ (Said 1979, S. 52) in seiner Reise, ohne zu versuchen, sich in die bereisten Gesellschaften hineinzusetzen. Die direkte Begegnung mit dem orientalischen Fremden reicht nicht aus, um bei seiner Darstellung starke ethnische Stereotype zu durchbrechen. Mann ist ein Orientalist und Reisender, der Menschentypen aussucht, die zu seinen übernommenen Stereotypen passen. Die zahlreichen anderen Gruppen innerhalb der orientalischen Gesellschaft, die nicht seinen Stereotypen entsprachen, sind in den Briefen kaum zu finden.

Über Bachtieren schreibt er weiter: „[...] Versprechen nicht halten, Lügen und Betrügen wird anscheinend auch unter Bachtieren zu den guten Witzchen gerechnet. Ob die vornehmeren Klassen, die Khanfamilien, besser sind, muss ich erst noch sehen“ (Brief an die Familie vom 25 Mai 1902, Kolivand, S. 142). Obwohl er von einer beliebten Bachtieren Familie gastlich und freundlich aufgenommen wird, spricht er trotzdem von ihnen auf abwertende Weise. Manns feste Vorurteile gegenüber den orientalischen Volksgruppen sind das größte Hindernis, den fremden Orientalen zu glauben. Er beschreibt dies in seinen Briefen wie folgt: „[...] sind ja auch die großartigen Versprechungen des Herrn Ilbegi, wie ihr ja auch gesehen habt, wie eine Seifenblase gewesen: Nichts als Luft dahinter.“ An seinem nächsten Haltepunkt – in Malamir – hofft er die Gelegenheit zu haben, seine „Anschauung vom Wesen der Bakhtiaren zu ändern“ (Brief an die Familie vom 25 Mai 1902, Kolivand, S. 142), dazu ist er aber nicht in der Lage. Während seiner Reise verzichtet er niemals darauf, die orientalischen Volksgruppen pauschalisierend zu beschreiben. Mann versucht, die Beziehung der orientalischen Menschen zur Lüge in ihrer eigenen Sprache zu vermitteln: „[...] der Khan war ein drolliger Kauz. Er sagte, dass er wahrscheinlich mehrere Jahre in Europa diesmal zubringen werde. Jeder Mensch, der frei ist, braucht nicht zu lügen; aber wir, die wir unfrei sind, müssen lügen. So muss ich z.B. dem Schach vorlügen, ich sei krank. Sonst lässt er mich nicht nach Europa schicken“ (Brief an die Familie vom 6 Juni 1902, Kolivand, S. 153). Er möchte hier durch Khans eigene Äußerungen mit einem hegemonial-kolonialen Stil betonen, dass der Orientale tatsächlich nicht frei ist.

5. Fazit

Das Thema dieser Studie war die Fremdwahrnehmung und Darstellung von Oskar Mann. Er empfand in seinen Reisebriefen, die das Textkorpus der vorliegenden Arbeit bilden, den Orient als Raum und den orientalischen Mensch als fremd. Unterschiedliche

Orientvorstellungen und -wahrnehmungen formten Manns Eindrücke. Das heißt, die Repräsentation einer fremden Kultur kann nicht unabhängig von der Ideologie des Reisenden sein. Obwohl die Orientreisenden während ihrer Reise Wissen für verschiedene Disziplinen, wie zum Beispiel orientalische Philologie, Kulturwissenschaft, Ethnologie, Anthropologie usw. produzieren und es transferieren, können die Reisen ebenfalls als kulturelle Begegnungen betrachtet werden, da die Reisenden sich die verschiedenen Volksgruppen begegnen. Bei diesem Zusammentreffen beschreiben die Reisenden die einheimischen Gesellschaften des bereisten Landes sehr detailliert, mit subjektiver und eigenkultureller Sicht. Einerseits machte Mann Forschungen über die iranischen Sprachen und Dialekte, andererseits produzierte er in seinen Reisebriefen Bilder und Stereotypen mit bestimmten kulturellen Mustern über die unterschiedlichen Volksgruppen im Iran und im Osmanischen Reich. Mann, als ein Iranist, beschäftigte sich zwar jahrelang mit den Sprachen und Dialekten dieser Zivilisation, er begegnete aber den iranischen Volksgruppen kulturell nicht mit Sympathie und Begeisterung. Die folgenden Aspekte beeinflussten Manns stereotype Darstellungen und Antipathie von den Menschen im Orient: i) Er begann seine Reise mit einigen in Europa weit verbreiteten generalisierenden Ressentiments über den Orient, die er ohne zu hinterfragen übernahm, wie beispielsweise Unsauberkeit, Faulheit, Verlogenheit, und Wildheit. ii) Er nimmt den Orient mit traditionell-eurozentrischer und ethnozentrischer Selbstgewissheit wahr iii) und vermittelt es in seinen Briefen in einem anti-islamischen Ton. iv) Er befindet sich unter den orientalischen Menschen mit einer hegemonial-kolonialen Denkweise. Dies veranlasste ihn dazu, die Volksgruppen des bereisten Landes auf abwertende Weise darzustellen.

Begutachtung: Extern begutachtet.

Interessenkonflikt: Es besteht kein Interessenkonflikt.

Finanzielle Förderung: Dieser Beitrag wurde von keiner Institution finanziell unterstützt.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Literaturverzeichnis

Avcı, R. (2020). Seyahat Notları ve Oryantalist Bilgi Üretimi: Eduard Sachau (1845-1930) Örneği. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 8(1), 29–47.

Avcı, R. (2021). Oryantalist Oskar Mann'ın (1867–1917) Osmanlı Seyahati Mektuplarında Zazacanın Tasnifi. *Nüsha*, 21(52), 161–178.

- Bies, M.-Košenina, A. (2014). Reisen und Wissen. Einleitung. *Zeitschrift für Germanistik*, 24(1), 7–9.
- Brenner, P. J. (1990). *Der Reisebericht in der deutschen Literatur: Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Edwards, J., & Graulund, R. (2011). Introduction: Reading Postcolonial Travel Writing. Justin (Hrsg.) Edwards/Rune Graulund. *Postcolonial Travel Writing Critical Explorations*. Chippenham and Eastbourne: CPI Antony Rowe. 1–17: 1–16.
- Fendri, M. (1996). *Kultur Mensch in »barbarischer« Fremde. Deutsche Reisende im Tunesien des 19. Jahrhunderts*. München: Iudicium.
- Funke, H. G. (1982). *Studien zur Reiseutopie der Frühaufklärung: Fontenelles Histoire des Ajajiens*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Gogiaschwili, E. (2008). Das Stereotyp der Georgierin in der Abendländischen Reiseliteratur vom 17.-19. Jahrhundert, *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*, 59(2), 253–268.
- Hentsch, T. (2008). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Huff, D. Archeological Excavations and Studies, *The Encyclopædia Iranica*, <https://iranicaonline.org/articles/germany-ii> (letzter Zugriff: 01. 31. 2021).
- Hupfeld, T. (2007). *Zur Wahrnehmung und Darstellung des Fremden in ausgewählten französischen Reiseberichten des 16. bis 18. Jahrhunderts.* "Il les faut voir et visiter en leur pays". Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Kabbani, R. (1986). *Europe's Myths of Orient*. Hampshire-London: The Mcmillian Press.
- Kolivand, M. (2014). *Persische und kurdische Reiseberichte Die Briefe des Berliner Orientalisten Oskar Mann während seiner beiden Expeditionen in den Vorderen Orient 1901–1907*. Harrassowitz: Wiesbaden.
- Lazaare, K. (1998). *Marokko in deutschen Reiseberichten des 19. und beginnenden 20. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Lemke, B.– Rosbeiani, P. (2018). *Unternehmen Mammut. Ein Kommando Einsatz der Wehrmacht im Nordirak 1943*. Bremen: Edition Falkenberg.
- Mann, O. (1891). *Abu'l-Ḥasan Ibn-Muḥammad Āmīn: Das Muǧmilet-tāriḫ-i ba'dnâdirīje des Ibn Muḥammed Emīn Abu'l-Ḥasan aus Gulistāne*. Leiden: Brill.
- Mann, O. (1903). Archäologisches aus Persien. *Globus*, 83, 327–331.
- Mann, O. (1906). *Die Mundart der Mukri-Kurden*. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Mann, O. (1910). *Die Tājik-Mundarten der Provinz Fārs*. Berlin: Georg Reimer.
- Marchand, S. (2009). *German Orientalism in the Age of Empire Religion, Race, and Scholarships*. New York: Cambridge University Press.
- Osterhammel, J. (1989). Distanzerfahrung: Darstellungsweisen des Fremden im 18. Jahrhundert. In: H.-J. König (Hrsg.). *Der europäische Beobachter außereuropäischer Kulturen: Zur Problematik der Wirklichkeitswahrnehmung*. Berlin: Duncker & Humblot: 9(42).
- Osterhammel, J. (1989). Reisen an die Grenzen der Alten Welt : Asien im Reisebericht des 17. und 18. Jahrhunderts. In: Peter Jürgen Brenner (Hrsg.). *Der Reisebericht: die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp: 224-260.

- Paul, L. (2020). Karl Hadank (1882-1945) and the Kurdisch-Persische Forschungen: Ambitions, Achievements and the ideological Entanglements. *Diyâr Zeitschrift für Osmanistik, Türkei- und Nahostforschung*, 29, 289–309.
- Rubie's, J. P. (2006). Travel writing and ethnography. In. Peter Hulme-Tim Youngs (Hrsg.). *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press: 242-260.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Soukah, Z. (2016). *Der Orient als kulturelle Selbsterfindung der Deutschen*, (unveröffentlichte Dissertation) Philosophische Fakultät der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf.
- Teilhaber, A. (2020). *Friedrich Rosen: Orientalist Scholarship and International Politics*. Berlin: De Gruyter.
- Thompson, C. (2011). *Travel Writing*. London: Routledge.
- Voltrova, M. (2010). Zu imagologischen Interpretationsverfahren–eine methodenkritische Anmerkung. *Germanoslavica*, 1-2(21), 135–145.
- Voss, K. (2001). Amerikanisierung. Amerikanisierung?-Die USA in der Berichterstattung zum Bundestagswahlkampf 1998. In. Hans J. Kleinsteuber (Hrsg.). *Aktuelle Medientrends in den USA: Journalismus, politische Kommunikation und Medien im Zeitalter der Digitalisierung*. Wiesbaden: Springer Verlag: 252-264.
- Wagner, V. (2014). Mehmed Rauf'un Avrupa Seyahatnamesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2(26), 97–127.
- Wagner, V. (2016). *Imagologie der Fremde. Das Londonbild eines osmanischen Reisenden* (Göttingen: Bonn University Press).

‚Interkulturalität‘ und ‚Interkulturelle Literatur‘ Ein Beitrag zur Erörterung und exemplarischen Erprobung der neuen Grundbegriffe aus der interkulturellen Literaturwissenschaft*

‚Interculturality‘ And ‚Intercultural Literature‘ A Contribution To The Discussion And Exemplary Testing Of The New Basic Terms Of Intercultural Literary Studies

Aylin Nadine KUL¹

*Dieser Beitrag stützt sich auf einen Teil meiner Dissertation mit dem Titel „Interkulturelle Aspekte in der deutschen Gegenwartsliteratur am Beispiel der Orient- und Türkenbilder in den Romanen ‚Sieger nach Punkten‘ von Thorsten Becker, ‚Selim oder die Gabe der Rede‘ von Sten Nadolny und ‚Das Verschwinden des Schattens in der Sonne‘ von Barbara Frischmuth“

¹Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ORCID: A.N.K. 0000-0003-4860-9862

Corresponding author:

Aylin Nadine KUL,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim
Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı,
İzmir, Türkiye
E-mail: Aylin.Kul@Deu.Edu.Tr

Submitted: 20.04.2021

Accepted: 26.07.2021

Citation: Kul, A. N. (2021). ‚Interculturality‘ and ‚Intercultural Literature‘ a contribution to the discussion and exemplary testing of the new basic terms of intercultural literary studies.

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur, 46, 121-142.
<https://doi.org/10.26650/sdsl2021-921514>

ABSTRACT (DEUTSCH)

Der gegenwärtige Beitrag stellt einen Versuch dar, die Begriffe der ‚Interkulturalität‘ und der ‚interkulturellen Literatur‘, die als wichtige Rahmenbegriffe der interkulturellen Literaturwissenschaft kursieren, tiefgründig zu beleuchten. In Anbetracht der Tatsache, dass die Grenzen dieser Fachtermini oft ineinander übergehen, ist diese Arbeit danach bestrebt, den Gebrauch der Grundbegriffe klar zu definieren. Mittels der praktischen Erörterung am Beispiel von Thorsten Beckers Roman *Sieger nach Punkten* mögen der Einsatz und die Bedeutungsnuancen zwischen den genannten Termini offengelegt werden. Als Grundlage für die Analyse dienten die von Blioumi (2002) aufgestellten Kriterien zur literarischen Interkulturalität und die von Chiellino (2002) bestimmten Komponenten interkultureller Literatur. Mittels der Erprobung dieser Ansätze am Roman Beckers wurde klar, dass dieser die Kriterien literarischer Interkulturalität, die in einem dynamischen Kulturbegriff, in der doppelten Optik, der Selbstkritik, der Empathie und der Hybridität liegen, erfüllt und sich durch ein besonderes interkulturelles Potential auszeichnet. Darin wird zugleich der bedeutende gesellschaftliche Beitrag des Werkes evident, der sich darin manifestiert, dass das Werk die interkulturelle Verständigung zwischen der türkischen und deutschen Gesellschaft fördert. Die Hinterfragung der von Chiellino entworfenen Kriterien interkultureller Literatur, die er in dem Vorliegen eines interkulturellen Gedächtnisses, eines interkulturellen Gesprächspartners und in dem sprachlichen Mittel der sog. Sprachlatenz sieht, führte zu dem Ergebnis, dass *Sieger nach Punkten* in die interkulturelle Literatur eingereicht werden kann. Insgesamt fungierte die Analyse nicht nur als Exempel für die Anwendung der von Blioumi und Chiellino ausgearbeiteten Ansätze an einem Textbeispiel, sondern auch dafür, die Bedeutung und den Gebrauch der Rahmenbegriffe der interkulturellen Literaturwissenschaft zu vertiefen und voneinander abzugrenzen.

Schlüsselwörter: Interkulturalität, Interkulturelle Literatur, Thorsten Becker, Hybridität, Sprachlatenz

ABSTRACT (ENGLISH)

This article discusses the concepts of 'interculturality' and 'intercultural literature', which circulate as important basic concepts in intercultural literary studies. Considering the fact that the boundaries of these terms often merge into each other, this paper strives to clearly define the usage of the terms. By the discussion on the example of Thorsten Becker's novel *Sieger nach Punkten* (*Winner on Points*), the use of the mentioned terms may be revealed. The criteria for literary interculturality established by Blioumi (2002) and the components of intercultural literature determined by Chiellino (2002) served as the basis for the analysis. By testing these approaches on Becker's novel, it became clear that it fulfills the criteria of literary interculturality, which lie in a dynamic concept of culture, in double optics, self-criticism, empathy, and hybridity, and is characterized by a special intercultural potential. In this, the significant social contribution of *Winner on Points* becomes evident, which manifests itself in the fact that the novel promotes intercultural understanding between Turkish and German societies. The questioning of the criteria of intercultural literature drafted by Chiellino, which he sees in the presence of an intercultural memory, an intercultural interlocutor and in the so-called linguistic latency, led to the conclusion that *Winner on Points* can be classified in intercultural literature. Overall, the analysis functioned not only as an example for applying the approaches elaborated by Blioumi and Chiellino to a textual example, but also for deepening and distinguishing the meaning and use of the basic terms of intercultural literary studies.

Keywords: Interculturality, Intercultural Literature, Thorsten Becker, Hybridity, Linguistic Latency

EXTENDED ABSTRACT

In the present paper, an attempt was made to discuss and delineate the basic terms of intercultural literary studies: ‚interculturality‘ and ‚intercultural literature‘. Since the nuances of meaning between these basic terms are often blurred in many studies, it seemed necessary to discuss and clearly delineate their usage considering the current lively discourse on interculturality in literary studies as well. To accomplish this, an analysis of a work along intercultural aspects proved obligatory. The text material used was Thorsten Becker's novel *Sieger nach Punkten* (*Winner on Points*), whose subject matter, at first glance seemed to offer references to interculturality. The analysis was based on the model developed by Blioumi for the literary interculturality of a literary text, by means of which the intercultural potential of a text can be traced, and on the criteria of an intercultural novel brought forth by Chiellino. It was obliged to the concern to exemplify the meaning of ‚interculturality‘ and ‚intercultural literature‘ and their discussion on the text. Following Blioumi's model on interculturality, Becker's novel was inspected in terms of the components of the dynamic concept of culture, double optics, self-criticism, empathy, and hybridity. The application of Blioumi's model of analysis to the novel under study revealed that the novel carries an intercultural potential, which is revealed in the plea for more understanding towards Turkish migrants. Furthermore, the application of Chiellino's genre-specific categories of analysis to the intercultural novel, which ask about the presence of an intercultural memory and an intercultural interlocutor, as well as the use of linguistic latency, produced that Becker's novel can be placed in the category of intercultural literature. By applying the two models of analysis, it became clear at the

same time that the terms ‚literary interculturality‘ and ‚intercultural literature‘ should not be used synonymously. They refer to different aspects and should be discussed separately. While literary interculturality according to Blioumi implies the intercultural potential of a work, the criteria established by Chiellino refer to the genre of the intercultural novel. For example, even though the aspect of hybridity comes up in the approaches of both literary scholars, it became clear that it refers to different characteristics in each case. While Blioumi means the creation of hybrid characters, Chiellino speaks of linguistic polyphony. This difference again underlines the different use of the applied terms. Furthermore, the results suggested that literary texts that have intercultural elements, from which an intercultural potential stem, can most likely be classified as intercultural literature. As a further conclusion, it crystallized the idea that that difficulties can arise in the application of some criteria if the writer of the examined text subject is of ‚German-German‘ origin, as is the case with the author of *Winner on Points*. This was particularly noticeable in the question of linguistic latency and the presence of an intercultural interlocutor. However, the overall analysis of the ‚German-German‘ novel has proven that Thorsten Becker’s work is an intercultural novel. In particular, the research has pointed out that the concept of intercultural literature is broader than assumed and covers not only the works of authors of foreign origin or writers with an immigrant background, but can also include the works of native German speakers insofar as they are characterized by the aforementioned features. This is accompanied by the need to move away from considering the author’s origin as a sufficient indication of literary interculturality and intercultural literature, but rather to examine the interplay of various factors, as was practiced in the analysis presented. Furthermore, by recognizing that Thorsten Becker’s work makes a social contribution to the promotion of German-Turkish dialogue, in which it can be read that literature can provide a suitable platform for the encounter of different cultures, the relation of intercultural literary studies to society and to current discourses became evident at the same time. In this context, the question of interculturality in particular obviously plays a major role, which in the case of *Winner on Points* led to the conclusion that Becker’s novel is a special work that has great intercultural potential and promotes dialogue between cultures. In this context, it can be seen that intercultural studies in today’s multicultural world have a high topicality and a great potential in terms of their social impact.

1. Einführung

Wie bekannt setzt das mittlerweile etablierte Forschungsfeld der interkulturellen Literaturwissenschaft seinen Fokus insbesondere auf die Erforschung der literarischen Begegnung mit dem Fremden. Indem das Fremde als Forschungsparadigma auf das Verhältnis von Nähe und Distanz hinweist, profiliert es sich gleichzeitig als geeignete Kategorie für die Untersuchung von Interkulturalität, die aus der Begegnung mit dem Fremden bzw. mit Fremdheit hervortritt (vgl. Gutjahr, 2002, S. 359). Mit der Frage nach der Literarisierung kultureller Differenz hat sich die interkulturelle Literaturwissenschaft in ihren Anfängen vorwiegend mit literarischen Texten aus der sog. Migrantenliteratur¹ beschäftigt. Mit der Zeit lag das Hauptaugenmerk jedoch nicht mehr nur auf dem Aspekt der Migration, sondern auf dem der kulturellen Begegnung im Allgemeinen, die Literatur evoziert. Nun begegnet man häufig dem Begriff der ‚interkulturellen Literatur‘, begleitet von neuen Terminologien wie ‚Interkulturalität‘ und ‚interkulturelles Potential‘, die zu wichtigen Rahmenbegriffen der interkulturellen Literaturwissenschaft geworden sind. Vielerorts gehen diese Termini im Gebrauch jedoch ineinander über und die Bedeutungsnuancen scheinen nicht immer ganz klar. Vor diesem Hintergrund und in Anbetracht der Aktualität des Interkulturalitätsdiskurses sei im Folgenden der Versuch unternommen, die neuen Grundbegriffe der interkulturellen Literaturwissenschaft mit Rückgriff auf bedeutende Vorreiter auf diesem Gebiet klar voneinander abzugrenzen und zu erörtern. Ziel dieser Arbeit ist es in diesem Sinne, anhand einer Analyse von Thorsten Beckers 2004 erschienenem Roman *Sieger nach Punkten* die Anwendung der einzelnen Begriffe der ‚Interkulturalität‘ und ‚interkulturellen Literatur‘ zu erproben und zu exemplifizieren, um die Bedeutung und Unterscheidung sowie den Gebrauch der genannten Fachtermini offenzulegen.

2. Der Interkulturalitätsdiskurs in der interkulturellen Literaturwissenschaft

Ein genauerer Blick auf das Arbeitsfeld der interkulturellen Literaturwissenschaft führt unmittelbar an den Begriff der Interkulturalität heran: Die sich an der Kulturwissenschaft

1 Die deutschsprachige Migrantenliteratur, oder auch Migrationsliteratur, etablierte sich insbesondere mit der Migration von Gastarbeitern ab dem Jahre 1950. In den 1980er Jahren erhielt sie zunächst als sog. „Gastarbeiterliteratur“ Aufmerksamkeit und wurde anfänglich als gesellschaftspolitisches Schreiben der „Betroffenen“ verstanden. Im Allgemeinen versteht man unter dem Begriff der Migrantenliteratur die Literatur von Schriftstellern, die einen Migrationshintergrund haben, in Deutschland leben und Werke in deutscher Sprache verfassen. Deutsch ist nicht die Muttersprache der Migrantenautoren und ihre fremde ethnische, nationale und kulturelle Herkunft spielt bei der Kategorisierung ihrer Werke eine wichtige Rolle (vgl. Aktürk, 2009, S. 9; Esselborn, 2015, S. 117).

orientierende interkulturelle Literaturwissenschaft konzentriert sich primär auf die ‚interkulturellen Aspekte‘ von Literatur, wie Mecklenburg vermerkt und worunter er zum Einen Aspekte im Text subsumiert, die thematischer Natur sein können und sich in der Literarisierung von Kulturbegegnungen zeigen oder die sich aus der Form ergeben und bspw. aus der Gattungsadaptation, sprachlichen Vielstimmigkeit, Intertextualität und Hybridität hervortreten. Zum Anderen, so Mecklenburg, fallen auch Bezüge aus dem Kontext unter die interkulturellen Aspekte, wie etwa die Biographie der Autoren sowie entstehungsgeschichtliche, rezeptive und gesellschaftliche Kontexte (2009, S. 15). Nicht nur die eigene Kultur steht im Erkenntnisinteresse der interkulturellen Literaturwissenschaft; untersucht werden, laut Leskovec, insbesondere „die kulturellen Bezugssysteme der Texte und deren ästhetische Gestaltung und Vermittelbarkeit, wobei die Bewusstmachung eigenkultureller Codes im Vordergrund steht, denn Literatur wird als Medium der Kulturvermittlung und kultureller Selbstreflexion verstanden“ (2009, S. 129).

Die interkulturelle Literaturwissenschaft überschreitet Kulturgrenzen und berücksichtigt kulturelle Differenzen, die für die Analyse von literarischen Texten bedeutsam sein können. Ihr geht es in erster Linie darum, herauszufinden, welchen Beitrag Literatur zur interkulturellen Kommunikation leisten kann und wie sich diese in ihrer Wirkung über kulturelle Grenzen hinaus entfaltet (vgl. Mecklenburg, 2009, S. 11-13). In Anlehnung daran betont Mecklenburg, dass die interkulturelle Literaturwissenschaft sich mit dem ‚interkulturellen Potential‘ von Literatur beschäftigt. Als Kunstwerk und Kommunikationsmittel eigne sich gerade die Literatur dazu, fremde Kulturen und Lebenswelten vorzustellen (vgl. ebd, S. 13, 19). Das Potential von Literatur entdeckt Mecklenburg in ihrer folgenden Wirkungsweise: Sie beinhaltet und illustriert kulturelle Gebilde und beseitigt gleichzeitig kulturelle Fremdheit. Außerdem sensibilisiert Literatur für kulturelle Andersartigkeit. Wenn auf den ersten Blick als interkulturell eingestufte Unterschiede doch als intrakulturell erkannt werden, kann Literatur zum Abbau von Fremdheit führen. Letzlich schafft Literatur Sensibilität für Differenzwahrnehmung, was dazu verhelfen kann, zwischen fremden und vertrauten Komponenten auch in interkulturellem Austausch besser zu differenzieren (vgl. Mecklenburg, 1990, S. 96). Es wird deutlich, dass das interkulturelle Potential von Literatur in der Art und Weise steckt, nach welcher sie kulturelle Differenzen vorführt und welche Wirkung sie dabei erzielt. Vor diesem Hintergrund steht in Studien der interkulturellen Literaturwissenschaft die Frage im Vordergrund, inwiefern Literatur interkulturelle Kompetenzen fördert und zur interkulturellen Verständigung beitragen kann (vgl. Leskovec, 2009, S. 184-185). Der

geschilderte Kontext zeigt das von der interkulturellen Literaturwissenschaft erforschte Beziehungsgeflecht zwischen Literatur, Kultur und Interkulturalität auf. Damit profiliert sich der Terminus „Interkulturalität“ als wesentlicher Rahmenbegriff, den es zu definieren gilt. Dafür sei zunächst der ihm zugrundeliegende Begriff der Kultur zu klären. Für Gutjahr betrachtet die interkulturelle Literaturwissenschaft Kultur „nicht als fest umgrenzte Entität, sondern geht von den Interaktionsprozessen aus, bei denen die kulturelle Differenz zwischen eben diesen Werten, Sitten, Gebräuchen und Praktiken als kulturkonstitutiv verhandelt wird“ (2002, S. 353). Auf dieser Basis lässt sich auch „Interkulturalität“ beschreiben, die, laut Gutjahrs Definition, nicht aus dem Kontakt von Kulturen herrührt, in dem jeweils das Eigenkulturelle ausgetauscht wird. Vielmehr verweise „Interkulturalität“ auf eine Zwischenzone, die aus dem neuen Kenntnisstand, der aus der Interaktion der Kulturen hervortritt, entsteht, woraus sich die Möglichkeit einer gegenseitigen „Differenzidentifikation“ ergebe. Demnach, so führt Gutjahr fort, konzentriere sich die Analyse von interkulturellem Austausch auf die Kommunikation zwischen Menschen, in der der Eine den jeweils Anderen aufgrund kultureller Codes als unterschiedlich betrachtet. Und schließlich oblägen diese Vorgänge der Bedeutungsübertragung Studien aus der interkulturellen Literaturwissenschaft (ebd.). Auch Hofmann lehnt sich an Gutjahrs Ausführungen an und betont, dass kulturelle Verschiedenheit nicht anhand objektiver Qualitäten sichtbar werde, sondern erst im Kontakt der Kulturen, in dem Grenzen überschritten werden, als Ergebnis zu Tage trete (vgl. 2006, S. 12). Die interkulturelle Literaturwissenschaft operiert folglich mit einem „prozesshaften und dialogischen Kulturbegriff“, wie Gutjahr ihn nennt, und ergründet die „kontextbezogene Veränderung von Bedeutungen und Menschen, die sich situativ und multipel verorten“ (2002, S. 352). Es wird deutlich, dass das Erkenntnisinteresse auf den Verständigungsprozess zielt. Somit bezieht sich die Interkulturalität als Grundbegriff auf reale oder literarisierte Handlungsweisen von Personen, die auf gegenseitige Kommunikation zielen. Interkulturalität beruht folglich auf der Fähigkeit, sich gegenüber Personen aus anderen Kulturkreisen angemessen zu verhalten und Einfühlungsvermögen gegenüber den Unterschieden und Gemeinsamkeiten zwischen der Eigen- und Fremdkultur zu entwickeln (vgl. Wierlacher / Bogner, S. 257ff.). Der Interkulturalitätsbegriff bezieht sich damit auf das sog. interkulturelle Potential von Literatur, das aus den Texten, Themen, der Sprache und dem gesellschaftlichen Kontext der Werke rührt (vgl. Hess-Lüttich, 2009, S. 323). In diesem Sinne wird der Literatur als Vermittler kultureller Codes und als Medium kultureller Selbstdeutung die besondere Fähigkeit anerkannt, interkulturelle Verständigung zu ermöglichen, wie kein anderes Medium es kann (vgl. Mecklenburg, 2009, S. 88; Bachmann-Medick, 1996, S. 8f.). Aus diesem Grund steht

Literatur in engem Zusammenhang mit interkulturellen Begegnungen und ist dazu fähig, kulturelle Prozesse und Phänomene der Kritik freizugeben. Indem sie fiktiv und imaginär auf die andere Facette der Wirklichkeit verweisen kann, regt sie im interkulturellen Rahmen zur kritischen Hinterfragung an, die der Interkulturalität einen positiven Wert auferlegt und dazu verleitet, die heutige polykulturell geprägte Gesellschaft als Gewinn zu betrachten (vgl. Gutjahr, 2002, S. 365; Hofmann, 2006, S. 13f., 238).

Schließlich kann vorerst festgehalten werden, dass innerhalb der interkulturellen Literaturwissenschaft aktiv entlang der Begriffe Interkulturalität, interkulturelle Literatur bzw. über das interkulturelle Potential geforscht wird. Während die obigen Ausführungen die Bedeutungen der Grundbegriffe der Interkulturalität und des interkulturellen Potentials näher gebracht haben mögen, gilt es im Folgenden offen zu legen, was in Abgrenzung zu ihnen unter ‚interkultureller Literatur‘ zu verstehen ist, in welchem Verhältnis die Leitbegriffe zueinander stehen und wie sie in einer literaturwissenschaftlichen Analyse konkret angewandt werden können. Oft finden sich keine klaren Grenzmarkierungen für den Begriff der interkulturellen Literatur als gattungsspezifische Kategorie. Im Großen und Ganzen erscheinen Aspekte zur Biographie oder Herkunft des Autors oder die Themenwahl als ausschlaggebend, um ein Werk als ‚interkulturell‘ einzustufen. In diesem Sinne fasst z. B. Mecklenburg einen Text dann unter ‚interkultureller Literatur‘ zusammen, wenn „der Umgang mit verschiedenen Kulturen und das Überschreiten von Kulturgrenzen“ zu seiner Entstehung geführt haben (Mecklenburg, 2009, S. 32). Dies trifft überwiegend auf die Werke von Schriftstellern ethnischer Minderheiten zu. Diese Einteilung birgt jedoch Schwierigkeiten in sich, wie Stratthaus in seiner Dissertation problematisiert, indem er darauf hinweist, dass zum Einen nicht alle Autoren, die der interkulturellen Literatur zugerechnet werden, in ihren gesamten Werken Migration literarisieren; zum Anderen bleiben diejenigen Schriftsteller ausgeschlossen, die keine Migrationserfahrungen haben, aber das Thema in ihre Werke aufnehmen (vgl. 2005, S. 36). Daraus leite sich die Kritik gegenüber denjenigen Literaturwissenschaftlern ab, für die das Leben des Autors und das gewählte Thema als alleinige Indizien genüge trügen, um das jeweilige Werk als ‚interkulturell‘ zu kategorisieren (vgl. ebd.). Durzak geht von einem ähnlichen Grundgedanken aus und formuliert in seinem Beitrag „Deutschsprachige interkulturelle Literatur – einmal anders betrachtet“ die Idee, dass „hybrides Erzählen“ nicht nur bei Autoren mit Migrationshintergrund zu finden ist (2013, S. 179). Er spricht von der „anderen interkulturellen Literatur“ und betont, dass auch deutsch-deutsche Autoren ohne jegliche Migrationserfahrung oder fremde Wurzeln in der Lage sind, sich fremden Kulturen

literarisch anzunähern (ebd.). Diese Überlegungen veranschaulichen das Bedürfnis nach einer klaren Bestimmung des Begriffes der interkulturellen Literatur in Abgrenzung zur literarischen Interkulturalität und bewegen dazu, in der gegenwärtigen Untersuchung einen deutsch-deutschen Gegenwartsroman heranzuziehen, um ihn unter dem Aspekt der Interkulturalität zu analysieren sowie in Bezug auf die Wesensmerkmale eines interkulturellen Romans zu inspizieren. Die Ausführungen der wissenschaftlichen Vorreiter namens Chiellino und Blioumi scheinen in diesem Zusammenhang in besonderem Maße wegweisend. Die bisherigen Ausführungen zur Interkulturalität mögen zunächst am Textbeispiel mit dem Modell von Blioumi (2002), das sie am Roman *Selim oder die Gabe der Rede* von Sten Nadolny entwickelt hat, konkretisiert werden. Im Anschluss daran soll mit dem Rückgriff auf die von Chiellino (2002) bekannt gemachten Kriterien zur Kategorisierung interkultureller Literatur die Frage beantwortet werden, ob das gewählte Werk Beckers als interkultureller Roman eingestuft werden kann. Mit diesem Vorhaben wird gleichzeitig der Versuch unternommen, eine klare Trennung zwischen den Termini der „literarischen Interkulturalität“ und des „interkulturellen Romans“, deren Grenzen in vielen Abhandlungen verfließen, zu ziehen. Für die Verständlichkeit der folgenden Analyseschritte sei es geboten, kurz den Plot des Untersuchungsgegenstandes voranzuschalten.

3. Sieger nach Punkten

Thorsten Becker führt in seinem Roman *Sieger nach Punkten* auf 922 Seiten dem Leser die Türkei, ihre Geschichte, die Türken und ihre Religion und Kultur vor. Am Anfang der Narration steht der Boxkampf um den Titel der Europameisterschaft im Superfedergewicht zwischen dem Protagonisten namens Nasrettin Öztürk und dem französischen Boxer Marcel Sandol. Das Geschehen wird mit der Beschreibung dieses Schlagabtausches im Boxing, die das äußere Handlungsgerüst konstituiert, in 12 Runden eingeteilt. Es gibt immer wieder Rückblicke in das Migrantenleben des Romanhelden sowie in das Leben seiner Vorfahren in der Heimat und in die Landesgeschichte der Türkei. Es gibt ergo drei Handlungsstränge im Roman: Die erste Erzählebene präsentiert die lebendige Schilderung des Boxkampfes. Die zweite Ebene ist aus interkultureller Sicht besonders interessant, denn sie erzählt in der Art einer Gastarbeitersaga und eines Schelmenromans zugleich vom Leben einer türkischen Gastarbeiterfamilie in Deutschland und liefert lebendige Einblicke in ihren Migrantenalltag. Werden anfänglich viele Bilder aus der Heimat des Protagonisten in Anatolien geboten, die von Anekdoten über Sippenstreits, Brautraub und Blutrache begleitet sind, fokussiert sich die Geschichte allmählich auf

Nasrettins Leben in Deutschland als Kind einer typischen Gastarbeiterfamilie. Der in der Türkei einst sehr erfolgreiche Schüler Nasrettin erlebt im deutschen Schulalltag einige Schwierigkeiten. Aus dieser Frustration und Demotivation heraus gerät der Romanheld schließlich auf die kriminelle Bahn und gründet seine eigene ‚Gang‘. Seine Erfolge im Boxen verbessern später seinen gesellschaftlichen Status. Nachdem die Beziehung mit einer Deutschen scheitert, führt er eine Liebesbeziehung mit einem türkischen Mädchen namens Jasemin. Sie ist Alevitin und er ist Sunnit, was zu familiären Problemen führt. Am Ende jedoch schaffen sie es doch, den Segen ihrer Familien zu gewinnen und heiraten. Nasrettin hat sich derweil auch von den kriminellen Machenschaften abgewendet. Der dritte Erzählstrang besteht aus der historischen Darstellung der Geschichte der Türkei. Die Inszenierung der Geschichte fängt mit der Narration über die Turkvölker in Anatolien an, geht im Anschluss darauf ein, wie die Türken dem Islam beigetreten sind, begibt sich dann auf die ausführliche Wiedergabe der Geschichte der Osmanischen Dynastie und beschreibt zum Schluss die Gründung der Türkischen Republik durch Mustafa Kemal Atatürk.

Insgesamt wird ersichtlich, dass im Roman Beckers die Türkei und die Türken als das kulturell Fremde bzw. als die kulturell Fremden über die verschiedensten Aspekte vorgeführt werden, die sich auf die Lebenskultur der türkischen Minderheit in Deutschland, die historische Vergangenheit des Landes, die anatolische Dorfkultur und die Glaubenswelt der Türken beziehen.

3.1. Interkulturalität in *Sieger nach Punkten* nach den Kriterien von Blioumi

In ihrer Analyse zu Sten Nadolnys Roman *Selim oder die Gabe der Rede* unter dem Aspekt der Interkulturalität stellt Blioumi drei Komponenten fest, die die interkulturellen Aspekte eines Werks ausmachen bzw. seine Interkulturalität und damit sein interkulturelles Potential konstituieren:

3.1.1. Der dynamische Kulturbegriff

Als Erstes fragt Blioumi nach dem Kulturverständnis, auf das der Text basiert, und formuliert dazu einige Leitfragen, die das Werk in Bezug auf ein dynamisches Kulturverständnis überprüfen: Werden Gegensätze zwischen den Kulturen vorgeführt, die ein kulturelles Gefüge als unveränderlich und vollendet hervortreten lassen? Oder wird die Wandelbarkeit von Kulturen unterstrichen? Wie gestaltet sich der Umgang mit

stereotypen Sichtweisen? In diesem Zusammenhang wird danach gefragt, ob diese als Verkörperung wesentlicher Wahrnehmungsweisen fungieren oder dergestalt zum Einsatz kommen, um mit ihnen zu spielen, so dass sie entkräftet werden können (vgl. Blioumi, 2002, S. 33). Das heißt, wenn Kulturen nicht als einheitlich und unveränderlich präsentiert oder wenn zwischen den Kulturen keine scharfen Grenzen gezogen werden und kulturelle Differenzen als das Resultat von interkulturellem Austausch behandelt werden, kann ein dynamisches Kulturverständnis, das von der Offenheit der Kulturen ausgeht, bejaht werden. Blioumis Leitfragen lassen sich auch auf Beckers Roman projizieren, woraus einige Textstellen hervortreten, die auf ein dynamisches Kulturverständnis deuten. Einen Beleg bietet bspw. das Gespräch zwischen Nasrettin und Serdar über die in Deutschland geltende Schulpflicht, in der Serdar kritisch verkündet, dass die Türken von den anderen immer nur als „die Türken“ angesehen würden, obgleich wie viel Mühe sie erbrachten, wie folgende seine Worte veranschaulichen:

Aber was nützt es dir hier, wenn du dich anstrengst, dich hinter ihre Bücher klemmst und ihren Kram auswendig lernst? Für die bleibst du doch immer der Türke. Du darfst ihre Klos putzen, und wenn du Glück hast, darfst du ihnen die Autos zusammenschrauben in ihren Fabriken. Und wenn einer von ihnen zur Abwechslung statt einer stinkenden Wurst mal einen Lahmacun isst, dann fühlt er sich schon als Kosmopolit und Humanist. (SnP, S. 503)²

Der Dialogauszug macht auf einige Probleme innerhalb der deutsch-türkischen Gesellschaft in Deutschland aufmerksam. Indem durch die Figur des Serdars verbalisiert wird, dass den Türken nur „minderwertige Arbeiten“ auferlegt würden, wird auf die diskriminierende Haltung gegenüber den türkischen Mitmenschen hingewiesen. Gleichzeitig kritisieren Serdars Worte in einem ironisch-satirischen Ton den Mangel an Humanität und Toleranz seitens der deutschen Bevölkerung. Neben der zu Tage tretenden Kritik an der deutschen Majorität ist am Roman abzulesen, dass sich die Gesellschaft Deutschlands nicht aus statischen Kulturen zusammensetzt, die getrennt voneinander koexistieren, sondern aus verschiedenen Kulturen, die in Aktion miteinander treten, woraus auch Konflikte rühren können. Die deutsche und die türkische Kultur sind keine statischen Elemente, die getrennt voneinander bestehen, was sich auch in der Selbstkritik aus deutscher Perspektive äußert, die der Roman artikuliert, und die aus dem deutsch-

2 Alle direkten und indirekten Zitate aus dem Romanwerk *Sieger nach Punkten* werden in dieser Arbeit mit dem Sigel „SnP“ und der jeweiligen Seitenzahl angeführt.

türkischen Kulturkontakt hervorgeht. Ein anderes Exempel für Selbstkritik bietet der Dialog zwischen den zwei türkischen Gastarbeitern namens Niyazi und Metin: Metin spricht darin über die Aversion, die die Deutschen gegenüber den Türken aufbringen (SnP, S. 869), und über ihre schlechten und ungerechten Arbeitsbedingungen. Sie hätten nur die Hälfte des Gehaltes ihrer deutschen Kollegen erhalten, obwohl sie im Vergleich doppelt so viel „geschuftet“ hätten (SnP, S. 870). Die gesamte Lektüre des Romans führt in ähnlicher Weise verschiedene stereotype Wahrnehmungsweisen der Deutschen und Türken voneinander auf und stellt diese und auch Klischeevorstellungen wie bspw. die des „Türkenkoffers“ (SnP, S. 604) zur Kritik frei. Daraus kann mit Rückgriff auf die von Blioumi gestellten Leitfragen erschlossen werden, dass die eingewobenen Stereotype mittels eines satirisch-ironischen Erzähltons in ein kritisches Licht gerückt werden und zur Reflexion anregen, die auf ihre Entkräftigung abzielt. Auf diese Weise setzt die Narration an der Variabilität von Kultur an und bietet gleichwohl eine Plattform für den Kontakt verschiedener Kulturen im Rahmen von Migrationsgeschehen. Mit der dem Text zugrundeliegenden Kulturauffassung ist eine der Bedingungen für das interkulturelle Potential eines Werks gegeben.

3.1.2. Hybridität

Als zweite Bedingung für die Interkulturalität eines Werkes zählt Blioumi die literarische Hybridität auf, die ebenso mit dem Kulturverständnis zusammenhängt. Für Blioumi kennzeichnet Hybridität sowohl einzelne als auch kollektive Identitäten. Sie führe zur Entstehung von „Mischformen des individuellen Seins“ und trüge zur Akzeptanz unterschiedlicher Lebensgruppen in einer Gemeinschaft bei. Sie sei „das Gegenteil des monokulturellen Selbstverständnisses, da sie innerhalb eines nationalen Gebildes die Koexistenz und Interaktion mehrerer Kulturen“ anerkenne (Blioumi, 2002, S. 31).

In *Sieger nach Punkten* kann Hybridität am deutlichsten in der Figurenzeichnung des Romanhelden Nasrettin und der Migrantengruppe lokalisiert werden. Das Migrationserlebnis Nasrettins setzt ihm eine hybride Identität auf: Zwar hat er seinen Platz in der deutschen Gesellschaft eingenommen, ist gleichzeitig aber auch nicht vollkommen von der türkischen Gesellschaft isoliert. Sowohl die deutsche als auch die türkische Kultur haben auf ihn eingewirkt und zu seinem „Doppelprofil“ beigetragen. Das folgende Romanzitat mag dies veranschaulichen:

Er hat sich den Weg in die deutsche Gesellschaft geöffnet, ohne hinter sich die Brücken nach der Türkei einzureißen, ohne sich abzusetzen von der Mehrheit der

türkischen Gemeinde, die nach wie vor unter ihrer Abgeschlossenheit leidet. Ich rede von Nasrettins Karriere als Boxer, aber gleichzeitig auch von dem Geschäft, das er sich aufgebaut hat, von dem Friseursalon in Neukölln [...] Er gibt dort jungen Menschen Arbeit, die gleich ihm durch das türkische und das deutsche Doppelprofil gekennzeichnet sind [...]. (SnP, S. 873)

Hybridität liegt nicht nur in der Identität des Protagonisten; die gesamte Migrantenjugend in der Gastarbeitersaga kennzeichnet sich über dieses Doppelprofil, wie der Roman laut bekundet, der den Leser zugleich auf die Seite Nasrettins und seiner Kameraden zieht. Insgesamt fördert die Literarisierung von Hybridität, wie sie an dieser Stelle aufgezeigt wurde, die Anerkennung mehrerer Kulturen innerhalb einer Kollektivgemeinschaft, was zur Interkulturalität des Werkes beiträgt.

3.1.3. Die doppelte Optik

Als drittes Kriterium für die Ortung vom interkulturellen Potential eines Werkes und damit von literarischer Interkulturalität zieht Blioumi zuletzt den Aspekt der sog. ‚doppelten Optik‘ heran. Ihrem Ansatz zufolge wird in dieser Hinsicht danach gefragt, inwiefern das Eigene und das Fremde aus verschiedenen Blickwinkeln beachtet werden. Es eröffnet sich in diesem Zusammenhang die Frage, ob die Sicht des Eigenen im Vordergrund steht oder ob ein Bestreben danach zu erkennen ist, auch aus der Perspektive des Anderen zu beschreiben. Objektivistischen Wahrnehmungsweisen und Beurteilungen könne damit entgegengewirkt werden (vgl. Blioumi, 2002, S. 31). Dieses Kriterium setzt einen Perspektivenwechsel voraus, mittels welchem die fremde Kulturwelt aus der Nähe betrachtet werden kann. Die Empathie ist ein besonders geeignetes Instrument, mit welchem es gelingen kann, sich in die andere Kultur und ihre Lebenswelt hineinzusetzen (vgl. Blioumi, 2002, S. 35-37). Aus der Lektüre der Gastarbeiter- und Familiengeschichte im Werk Beckers wird unmissverständlich offenbar, dass der Roman mit seinen profunden Einblicken in den Migrantenalltag Deutschlands und in die Lebensbedingungen der Gastarbeiterfamilien eine Basis dafür schafft, sich in die fremde Lebenswelt der türkischen Mitmenschen einzufühlen und ihnen gegenüber mehr Empathie und Anerkennung aufzubringen. Die Narration über die verschiedenen Hürden, die die türkischen Migranten überspringen müssen, die Opfer, die sie aufbringen müssen, um ihren Lebensalltag zu bewältigen, ihre ärmlichen Wohnverhältnisse und über ihre fehlende gesellschaftliche Akzeptanz sensibilisiert den Leser für eine ganz neue Wahrnehmung der Türken. In dieser Empathie lenkung verbirgt

sich das Element der doppelten Optik, das dazu beiträgt, die Wahrnehmungsperspektive der deutschen Mehrheitsgesellschaft um die Sicht der türkischen Migrantengesellschaft zu erweitern. Ferner können direkte Wechsel der Perspektiven im Text lokalisiert werden, wenn bspw. über die Hauptfigur artikuliert wird, dass „Plastiktüten“ von den Deutschen als ‚Türkenkoffer‘ (SnP, S. 604) benannt werden, worin die Sicht der Deutschen gegenüber den Türken zu Tage tritt. Anderorts wird zudem die Wahrnehmungsperspektive der türkischen Gemeinde offengelegt, wenn z.B. die Auffassung der türkischen Mitmenschen verbalisiert wird, nach welcher die Deutschen ‚Schweinen‘ gleichen (SnP, S. 352,368). Auf diese Weise bewirkt die doppelte Optik als interkulturelle Komponente im Roman, dass verschiedene Sichtweisen aus dem deutsch-türkischen Kulturkontakt präsentiert werden können.

Summa Summarum ergibt sich aus der gegenwärtigen Untersuchung von Beckers Roman nach seinen interkulturellen Elementen, dass der Text eindeutig über ein interkulturelles Potential verfügt, das sich aus dem dynamischen Kulturverständnis und der integrierten Selbstkritik, aus der Inszenierung von Hybridität sowie aus der gebotenen doppelten Optik aufbaut. Damit ist die Frage nach der Interkulturalität in *Sieger nach Punkten* affirmativ zu beantworten, die ihre Wirkung darin entfaltet, dass die neuen tiefen Einblicke in die fremde Lebenswelt der türkischen Mitmenschen Empathie aufkeimen lassen und zu einem neuen Verständnis gegenüber den Fremden anregen. Darüber hinaus hat die Übertragung der von Blioumi entwickelten Kriterien zur Bemessung von literarischer Interkulturalität auf Beckers Roman gezeigt, wie in methodischer Herangehensweise die zu Beginn gegebenen Erläuterungen zur Interkulturalität aus der interkulturellen Literaturwissenschaft an einem Textexemplar konkretisiert werden können.

3.2. *Sieger nach Punkten*: Ein interkultureller Roman?

Die vorhergehende Analyse der interkulturellen Elemente im Roman nach dem Modell Blioumis hat vorgeführt, nach welchen Aspekten die Interkulturalität eines Werkes bestimmt werden kann. Obgleich die Begriffe der interkulturellen Literatur und der literarischen Interkulturalität in einem nahen Verhältnis zueinander stehen, bedarf es für die gattungsspezifische Kategorisierung als interkulturellen Roman anderer Kriterien, wie sie von Chiellino aufgestellt wurden und im Folgenden zur Anwendung kommen sollen.

3.2.1. Das interkulturelle Gedächtnis

Als Erstes führt Chiellino die Komponente eines interkulturellen Gedächtnisses an, welches belegt, dass die Migration „keine Flucht ins Paradies sondern ein Lebensprojekt ist“ (2000, S. 395). Demnach definiert Chiellino den interkulturellen Roman als „ein Werk, in dem die Hauptfigur oder der Ich-Erzähler bestrebt ist, das eigene interkulturelle Gedächtnis aufzuspüren, oder es weiterzugeben, oder es vor der Auflösung zu bewahren“ (2002, S.41) und betont als Basis eines interkulturellen Romans den Willen und das Bedürfnis, die Erfahrungen aus verschiedenen Lebenszeiten, die in unterschiedlichen Kulturkreisen gesammelt wurden, zu verschmelzen (vgl. ebd.). Eine genaue Definition dessen, was unter dem interkulturellen Gedächtnis zu verstehen, findet sich bei Chiellino nicht. Aus diesem Grunde sei ein kleiner Exkurs zum literarischen Gedächtnisbegriff lohnend: Schmelting vertritt die Grundannahme, dass das Gedächtnis eines Schriftstellers von sich aus interkulturell ist, denn Schriftsteller schrieben über kulturelle Grenzen hinweg. Vor diesem Hintergrund unterstreicht das interkulturelle Gedächtnis die Grenzenlosigkeit von Literatur, die ihre Interkulturalität hervorbringt. Für Schmelting sind Kultur und Gedächtnis diskursive Gefüge (vgl. Schmelting, 2010, S. 15-30, zitiert nach Paul, 2016, S. 143,144). Und nach Pauls Deutung von Schmelings Gedanken entstünden die Texte aus der Kultur, genauer gesagt aus ihrer Nachahmung. In diesem Sinne speichere der Text das (inter-) kulturelle Gedächtnis, erneuere es und gebe es weiter (vgl. Paul, 2016, S. 144). Daraus lässt sich ableiten, dass Literatur und interkulturelles Gedächtnis in einem engen Verhältnis zueinander stehen, wobei, so Schmelting, der Begriff des interkulturellen Gedächtnisses u.a. den Entwurf des kulturellen Gedächtnisses einschließe, welcher von Halbwachs³ und von Jan und Aleida Assmann vorgetragen wurde (vgl. Schmelting, 2010, S. 15-30, zitiert nach Paul, 2016, S. 143). Das kulturelle Gedächtnis wird von Assmann wie folgt definiert:

Unter dem Begriff kulturelles Gedächtnis fassen wir den jeder Gesellschaft und jeder Epoche eigentümlichen Bestand an Wiedergebrauchs-Texten, -Bildern und -Riten zusammen, in deren ‚Pflege‘ sie ihr Selbstbild stabilisiert und vermittelt, ein kollektiv geteiltes Wissen vorzugsweise (aber nicht ausschließlich) über die Vergangenheit, auf das eine Gruppe ihr Bewusstsein von Einheit und Eigenart stützt. (Assmann, 1988, S. 15, zitiert nach Erll, 2011, S. 31)

3 Nähere Informationen zu Halbwachs' Ansätzen zum individuellen und kollektiven Gedächtnis und zur Erinnerungskultur siehe Assmann (2002, S. 34-48).

Folglich setzt sich das kulturelle Gedächtnis aus dem gespeicherten Wissen einer Gemeinschaft über Vergangenes zusammen. In dieser Hinsicht lässt sich eine Verbindung zur Literatur herstellen. So drückt Erll aus, dass die Literatur als auch das Gedächtnis die Wirklichkeit und die Vergangenheit rekonstruieren, und sieht Literatur als ein Mittel zur Gedächtnisentwicklung an, das „vielfältige erinnerungskulturelle Funktionen, wie die Herausbildung von Vorstellungen über vergangene Lebenswelten, die Vermittlung von Geschichtsbildern, die Aushandlung von Erinnerungskonkurrenzen und die Reflexion über Prozesse und Probleme des kollektiven Gedächtnisses“ (2011, S. 173) hat. Diese Ausführungen haben die enge Verbindung zwischen Literatur und kulturellem Gedächtnis evident gemacht und können dergestalt auf Chiellinos Ansätze übertragen werden, dass der nahe Bezug zwischen interkulturellem Gedächtnis und interkultureller Literatur, von dem Chiellino ausgeht, nachvollziehbar scheint. So wie Literatur auf der Basis von der Theorie Assmanns zum Gedächtnis als Mittel zur Schaffung eines kulturellen Gedächtnisses erachtet werden kann, kann über den von Chiellino geprägten Begriff vom interkulturellen Gedächtnis angenommen werden, dass er im Kontext von interkultureller Literatur vermittelt, dass die im Gedächtnis gespeicherten Erinnerungen unterschiedlichen Kulturwelten entspringen. In diesem Sinne unterstreicht der Zusatz des Interkulturellen bei Chiellino die Bedeutung des kulturellen Kontaktes. Das heißt, der interkulturelle Roman profiliert sich als Mittel, ein interkulturelles Gedächtnis über Vergangenes, das sich in unterschiedlichen Kulturkreisen zugetragen hat, zu rekonstruieren. Entscheidend ist, dass die Erinnerungen aus der Begegnung mit verschiedenen Kulturen herrühren. Überträgt man nun diese Denkansätze auf den gegenwärtigen Untersuchungsgegenstand, so ergibt sich folgende Schlussfolgerung: Die Gastarbeiter- und Familiensaga des Romans spiegelt viele Erfahrungen aus der Begegnung Nasrettins mit der türkischen Migrantenkultur in Deutschland, die sich offensichtlich von der türkischen Kultur in seiner Heimat unterscheidet, und der Begegnung mit der deutschen Kultur seines Einwanderungslandes wieder. Auch über die anderen Migrantenfiguren werden zahlreiche Erfahrungen aus der Begegnung der beiden Kulturen vorgetragen.

Insgesamt wird das Phänomen der Migration als ein großes „Lebensprojekt“ inszeniert, welches sich aus den gesammelten Erfahrungen aus den unterschiedlichsten Kulturkontakten abzeichnet. Demzufolge kann festgehalten werden, dass sich der Roman *Sieger nach Punkten* als interkulturelles Gedächtnis hervorbringt.

3.2.2. Die Sprachlatenz

Das zweite Charakteristikum interkultureller Literatur bezieht sich auf die dialogische Zusammensetzung der Sprache und wird als ‚Sprachlatenz‘ bezeichnet. Der Begriff deutet auf die Zwei- oder Mehrsprachigkeit eines Textes hin. Die angewandte Sprache ist die Sprache, in der der Text geschrieben ist. Die latente Sprache ist der Sprachgebrauch aus dem Kulturkreis des Romanhelden oder die Sprache der gewählten Zeit oder des Raumes. So fließt z.B. in die Sprache von Biondi auch das Italienische und in die Sprache von Fontane auch das Französische ein (vgl. Chiellino, 2000, S. 395; Chiellino, 2002, S. 43). Mit anderen Worten:

Mehr als die Erscheinung von kulturell konnotierten Fremdwörtern, stellen metaphorische Beschreibungen, Wortspiele oder symbolische Nuancierungen der Romanhandlung wesentliche Möglichkeiten der Inszenierung von Sprachlatenzformen dar. Eine poetische Definition der Sprachlatenz lässt sie als Fenster oder als Öffnung zu einer anderen Wirklichkeit erscheinen, die eine Perspektive oder einen Überblick über den Kulturraum ermöglicht, der als Erinnerungsraum im Bewusstsein des Autors oder des Protagonisten angesiedelt ist. (Dimian-Hergheligi, 2020, S. 171)

Im Hinblick auf Beckers Roman sticht als Erstes hervor, dass die angewandte Sprache gleichzeitig die Muttersprache des deutsch-deutschen Autors ist. Über solche Texte, in denen die angewandte Sprache und die des Autors identisch sind, wie es z.B. in Reiseerzählungen der Fall ist, bemerkt Chiellino, dass die ‚mitgebrachte Sprache‘ der Erkennung und Gestaltung dient. Oftmals sind in solchen Texten Wörter oder Zitate aus der Herkunftssprache der Romanfiguren zu finden. In diesem Zusammenhang wird mittels Sprachlatenz eine Betonung der kulturellen Merkmale erreicht und das interkulturelle Gedächtnis geformt (vgl. Chiellino, 2002, S. 43 f.) Auch in *Sieger nach Punkten* werden die sprachlichen Grenzen zwischen der deutschen und türkischen Sprache überschritten. Als deutsch-deutscher Schriftsteller ohne jeglichen Migrationsintergrund hat sich Becker nach seiner Heirat mit einer Türkin mit der türkischen Sprache befasst und einige Jahre, in denen er seinen Roman schrieb, in der Türkei gelebt. Dies mag ihn dazu verleitet haben, das Türkische in seinen Roman einfließen zu lassen. Sichtbar wird dies daran, dass es im Text viele Lexeme aus der türkischen Sprache gibt, wie sie im Original geschrieben werden. Das Glossar am Ende des Werkes führt dem Leser die entsprechenden Erklärungen der Wörter auf. Als Exempel aus dem Text können die türkischen Wörter „Cehennem“ (SnP, S. 24) „Mürşit“ (SnP, S.

165), „İnşallah“ (SnP, S. 241), „Aşıklar“ (SnP, S. 268), „Sünnet“ (SnP, S. 294), „Şeytan“ (SnP, S. 337) aufgelistet werden. Besonders deutlich wird die Sprachvermischung, wenn z.B. türkische Lexeme deutsche Artikel erhalten, wie es z.B. im Wortlaut „die Akıncı“ (SnP, S. 441) zu erkennen ist. Sprachliche Grenzüberschreitung ist auch dort zu sehen, wo türkischen Substantiven Pluralendungen aus dem Deutschen angehängt werden, was z.B. an der Formulierung „Vezirlern“ (SnP, S. 479) abzulesen ist. Die aufgeführten Beispiele stammen aus dem Geschichtsepos im Roman und scheinen dazu beizutragen, die historischen Details glaubwürdiger erscheinen zu lassen. Darüber hinaus kann festgestellt werden, dass der Text auch die Anredeformen aus dem Türkischen übernimmt, wenn z.B. die Formulierung „mein Abi“ (SnP, S. 28) gewählt wird. Auf diese Weise dient die Sprachwahl als Medium der Kulturvermittlung, denn die Anrede „Abi“ wird in der türkischen Kultur gegenüber älteren Brüdern, männlichen Verwandten oder Bekannten verwendet und kann zugleich als Zeichen der patriarchalisch geprägten Gesellschaftskultur gedeutet werden. Umgekehrt unterlaufen auch deutsche Begriffe einer türkischen Umwandlung, wie die Formulierungen „Yavolçef“ und „Çuldigung“ belegen, die in folgendem Romanlaut zu vernehmen sind:

Immerhin gewährte ihm die Beherrschung der beiden Basisvokabeln zum Eintritt in die deutsche Sprache, deutschen Geist und deutsches Wesen, nämlich „Yavolçef“ und „Çuldigung“ [...] eine spürbar gnädigere Behandlung durch die erlauchten Doktoren. (SnP, S. 248)

In diesem Falle unterstreicht der Einsatz von Sprachlatenz den ironischen und kritischen Erzählton und verweist erneut darauf, dass nicht nur die Kulturen miteinander agieren, sondern auch die Sprachen, deren Grenzen im Kontakt verschwimmen. Nicht nur die Handlungsträger im Roman erscheinen als sprachliche Grenzüberschreiter; das Werk als Ganzes scheint eine Aufhebung der Grenzen zwischen der türkischen Kultur, in der die Handlung spielt, und zwischen der deutschen Kultur, die nicht nur im Romangeschehen inszeniert wird, sondern auch die Kultur der deutschen Leserschaft ausmacht. Insgesamt trägt das von Becker eingesetzte Mittel der Sprachlatenz dazu bei, die Eigenschaften der türkischen Kultur im Migrantenumfeld Deutschlands und der traditionellen Kultur in der Türkei nahe zu bringen.

3.2.3. Der interkulturelle Gesprächspartner

Das dritte Wesensmerkmal von interkultureller Literatur steht im Zusammenhang mit der Rezeption eines Werkes und wirft die Frage nach der Anwesenheit eines

interkulturellen Gesprächspartners als Leser auf, der neben dem Leser aus der Eigenkultur auftritt (vgl. Chiellino, 2000, S. 395). Der implizite Leser und der Gesprächspartner gehören in diesem Falle unterschiedlichen Kulturkreisen an. Der Schriftsteller aus der anderen Herkunftskultur wendet sich bewusst an den deutschen Rezipienten aus der Mehrheit, der die Rolle des interkulturellen Gesprächspartners einnimmt. Dann werden literarische Texte geschaffen, die nicht unter einer einzigen Literatur subsumiert werden können. Diese Literatur erhält einen eigenen Status im deutschen Sprachraum und in der Literaturtradition der Herkunftskultur, wodurch sie sich durch eine spezifische interkulturelle Glaubhaftigkeit auszeichnet (vgl. ebd., S. 59, 395).

Bei der Anwendung des Konzeptes vom interkulturellen Gesprächspartner auf den gegenwärtig untersuchten Text fällt wieder auf, dass die Ausgangssituation im Falle von *Sieger nach Punkten* eine andere ist: Als Autor, dessen Muttersprache Deutsch ist und der selber keine fremde Wurzeln hat, unterscheidet sich Thorsten Becker von den anderen ‚interkulturellen Autoren‘, die gezielt das Deutsche als Sprache für ihr Werk wählen, damit sie den Leser aus der deutschen Mehrheit ansprechen und einen Kontakt zwischen der Minderheitenkultur und der Mehrheitskultur herstellen können. Doch hat die Entschlüsselung der anderen interkulturellen Wesenszüge im Werk demonstriert, wie die im Roman eingewobenen Elemente des interkulturellen Gedächtnisses, der Empathie lenkung und der Sprachlatenz bewirken, dass Thorsten Becker wie die Autoren fremder Herkunft die Position der türkischen Migrationsgesellschaft einnimmt und eine Verständigungsbrücke zwischen der fremden Minderheit und den deutschen Rezipienten errichtet. Vor diesem Hintergrund kann angenommen werden, dass der deutsche Leser im Sinne Chiellinos als interkultureller Gesprächspartner fungiert. Schließlich kann nach dem Modell Chiellinos die Frage danach, ob Beckers *Sieger nach Punkten* als interkultureller Roman kategorisiert werden kann, affirmativ beantwortet werden.

4. Schlussfolgerung

Im Großen und Ganzen hat die Erörterung der Begriffe der Interkulturalität und des interkulturellen Romans am Beispiel von Thorsten Beckers Roman *Sieger nach Punkten* gezeigt, dass das Thema der Interkulturalität verschiedene Annäherungsmöglichkeiten an einen Text bietet: Nach dem Ansatz von Blioumi richtet die Frage nach der Interkulturalität eines Werkes das Augenmerk auf sein interkulturelles Potential, das sich aus den interkulturellen Elementen des dynamischen Kulturbegriffes, der doppelten Optik, der Selbstkritik, der Empathie sowie der Hybridität konstituiert. Die Anwendung

von Blioumis Kriterien in der gegenwärtigen Analyse hat ergeben, dass Beckers Werk, indem es für eine neue einführende Wahrnehmung der türkischen Mitmenschen plädiert, eindeutig über ein interkulturelles Potential verfügt. Außerdem hat die Erprobung von Blioumis Ansatz, den sie am Roman Nadolnys entwickelt hat, demonstriert, dass Blioumi für die Erörterung der Interkulturalität eines Werks ein geeignetes Analysemodell für die interkulturelle Literaturwissenschaft bereitstellt.

Chiellino präsentiert eine gattungstheoretische Annäherung an das Thema der Interkulturalität und stellt für die Einordnung eines Werkes als interkulturelle Literatur verschiedene Kriterien auf, die sich auf den Entwurf eines interkulturellen Gedächtnisses, auf die Leserkultur und sprachliche Textmerkmale beziehen. Die praktische Umsetzung der Ansätze beider Literaturwissenschaftler am Beispiel von *Sieger nach Punkten* hat vor Augen geführt, dass die Termini ‚literarische Interkulturalität‘ und ‚interkulturelle Literatur‘ getrennt zu gebrauchen und zu erörtern sind. Es wurde klar, dass die interkulturellen Elemente in einem Text die Interkulturalität bzw. das interkulturelle Potential eines Werkes ausmacht, es aber für die Einordnung in die Tradition interkultureller Literatur einer Prüfung gattungsspezifischer Komponenten bedarf. Es fiel auf, dass in beiden Modellen das Thema der Hybridität eine Rolle spielt. Während Blioumi ihr Augenmerk dabei auf die Figurengestaltung richtet, betrachtet Chiellino unter diesem Aspekt die sprachliche Zusammensetzung des Textes. Aus dem hier vorgelegten Analysebeispiel könnte angenommen werden, dass sobald in einem Werk interkulturelle Elemente geortet werden, die ihm ein interkulturelles Potential auflegen, es womöglich soeben die Voraussetzungen eines interkulturellen Textes erfüllt. Um dies genau zu bestätigen müssten beide Modelle an weiteren Roman erprobt werden. Insbesondere machte sich bemerkbar, dass die Erörterung einiger Elemente bei Werken von Autoren ohne fremde Wurzeln Schwierigkeiten mit sich bringen kann. Vor allem die Überprüfung von Sprachlatenz und der Präsenz eines interkulturellen Gesprächspartners ist nicht direkt auf Autoren übertragbar, die Muttersprachler und nicht fremder Herkunft sind. Dennoch hat die Umsetzung der Ansätze aus der interkulturellen Literaturwissenschaft am deutsch-deutschen Gegenwartsroman Beckers demonstriert, dass der Begriff „interkulturelle Literatur“ weit gefasst ist und auch die Werke von Autoren umschließt, die aus dem deutschen Sprach- und Kulturraum kommen und selber keine Migrationserfahrung gemacht haben. Das heißt, interkulturelles Potential verbirgt sich nicht nur in der sog. Migrantenliteratur oder deutsch-türkischen Literatur, sondern es existiert daneben ‚eine andere interkulturelle Literatur‘ aus der Feder deutsch-deutscher Schriftsteller. Vor diesem Hintergrund kann die Ansicht vertreten werden, dass bei der Besprechung von

Interkulturalität und interkultureller Literatur nicht die Frage nach der Herkunft des Autors im Vordergrund stehen sollte, sondern die Korrelation verschiedener zusammengehöriger Komponenten, wie es in der vorangehenden Untersuchung zu exemplifizieren versucht wurde. Schließlich profiliert sich *Sieger nach Punkten* am Ende der Analyse als ein bedeutendes Exemplar der ästhetischen Inszenierung von der türkischen Migrationsbewegung und des türkischen Gastarbeiterlebens in Deutschland, welches einen Kontaktraum der verschiedenen Kulturen ausbreitet, deren Interaktion zur Herausbildung eines interkulturellen Gedächtnisses führt. Damit trägt der Roman ein interkulturelles Potential in sich, das den interkulturellen Dialog zwischen der deutschen und türkischen Bevölkerung vorantreibt. Dieser gesellschaftliche Beitrag, der in den heute polykulturell geprägten Gesellschaften besonders zu begrüßen ist, räumt dem Werk Beckers einen speziellen Platz in der deutschen Gegenwartsliteratur ein, und macht zugleich evident, dass Literatur als Plädoyer für interkulturelle Vielfalt fungieren kann. Indem erkenntlich wurde, wie Literatur, verschiedene Kulturen zum gegenseitigen Interagieren bewegen kann, wurde zugleich der gesellschaftliche Bezug der interkulturellen Literaturwissenschaft sichtbar, was diesem Forschungsbereich nicht nur eine hohe Aktualität zuschreibt, sondern auch der Frage nach der Interkulturalität einen hohen Wert im heutigen Multikulturalitätskontext beimisst. Vor diesem Hintergrund scheint ein Appell an die interkulturelle Literaturwissenschaft, die sich bisher überwiegend an der deutsch-türkischen Literatur ausgerichtet hat, auch die Werke muttersprachlicher Autoren wie Becker, deren thematische Ausrichtung auf eine mögliche Interkulturalität deutet, in den literaturwissenschaftlichen Interkulturalitätsdiskurs zu integrieren.

Begutachtung: Extern begutachtet.

Interessenkonflikt: Es besteht kein Interessenkonflikt.

Finanzielle Förderung: Dieser Beitrag wurde von keiner Institution finanziell unterstützt.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Literaturverzeichnis

Aktürk, A. (2009). *Interkulturelles Lernen am Beispiel von türkischer Migrantenliteratur im Deutschunterricht*, Hamburg: Diplomica.

Assmann, J. (1988). Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. In J. Assmann & T. Hölscher (Hrsgs.), *Kultur und Gedächtnis* (S. 9-19). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Assmann, J. (2002). *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in früheren Hochkulturen*. 4. Aufl., München: C.H. Beck.
- Bachmann-Medick, D. (1996). Einleitung Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht. In D. Bachmann-Medick (Hrsgs.), *Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft* (S. 7-13). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.
- Becker, T. (2004). *Sieger nach Punkten*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Blioumi, A. (2002). Interkulturalität und Literatur. Interkulturelle Elemente in Sten Nadolnys Roman „Selim oder die Gabe der Rede“. In A. Blioumi (Hrsgs.), *Migration und Interkulturalität in neueren literarischen Texten* (S. 28-41). München: ludicum.
- Chiellino, C. (Hrsgs.). (2000). *Interkulturelle Literatur in Deutschland*, Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Chiellino, C. (2002). Der interkulturelle Roman. In A. Blioumi (Hrsgs.), *Migration und Interkulturalität in neueren literarischen Texten* (S. 41-55). München: ludicum.
- Dimian-Hergheligi, R. (2020). Sprachlatenz in der Erinnerungsliteratur der Chamisso-Preisträger:
- Dante Andrea Franzetti, Marica Bodrožić. In: R. Cornejo & G. L. Schiewer & M. Weinberg (Hg.): *Konzepte der Interkulturalität in der Germanistik weltweit* (S. 169-182). Bielefeld: transcript Verlag.
- Durzak, M. (2013). Deutschsprachige interkulturelle Literatur – einmal anders betrachtet. In M. Durzak: *Literatur im interkulturellen Kontext* (S. 175-186). Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Erl, A. (2011). *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen*. 2. Aufl., Weimar: Metzler.
- Esselborn, K. (2015). Neue Beispiele transkultureller Literatur in Deutschland. Literatur mit Migrationsthemen für den DaF/DaZ-Unterricht. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 20 (2), 116-130.
- Gutjahr, O. (2002). Alterität und Interkulturalität. Neuere deutsche Literatur. In C. Benthien & H. R. Velten (Hrsgs.), *Germanistik als Kulturwissenschaft. Eine Einführung in neue Theoriekonzepte* (S. 345-369). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Hess-Lüttich, E. W. B. u.a. (Hrsgs.). (2009). *Kommunikation und Konflikt. Kulturkonzepte in der interkulturellen Germanistik*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Hofmann, M. (2006). *Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung*. Paderborn: W. Fink.
- Kul, A. N. (2020). *Interkulturelle Aspekte in der deutschen Gegenwartsliteratur am Beispiel der Orient- und Türkenbilder in den Romanen Sieger nach Punkten von Thorsten Becker, Selim oder die Gabe der Rede von Sten Nadolny und Das Verschwinden des Schattens in der Sonne von Barbara Frischmuth*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Leskovec, A. (2009). *Fremdheit und Literatur: Alternativer hermeneutischer Ansatz für eine interkulturell ausgerichtete Literaturwissenschaft*. Münster: LIT.
- Mecklenburg, N. (1990). Über kulturelle und poetische Alterität. Kultur- und literaturtheoretische Grundprobleme einer interkulturellen Germanistik. In D. Krusche & A. Wierlacher (Hrsgs.), *Hermeneutik der Fremde* (S. 80-102). München: ludicum.
- Mecklenburg, N. (2009). *Das Mädchen aus der Fremde*. München: ludicum.

- Paul, C. (2016). Die Grenzenlosigkeit des Phänomens ‚Literatur‘: Die interkulturelle und intermediale Erinnerung an Carmen in Mérimées Novelle und Saura und Gadès’ Film. In H.-J. Backe & C. Schmitt & C. Sollte-Gresser (Hrsgs.). *Vergleichen an der Grenze. Beiträge zu Manfred Schmelings komparatistischen Forschungen* (S. 143-166). Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Schmeling, M. (2010). La Nation de l’influence et la mémoire (inter)culturelle. In *Dossier literatura comparada* (S. 15-30). Braga: universidade do Minho, Centro de Estudos Humanistics.
- Stratthaus, B. (2005). *Was heißt „interkulturelle Literatur“?* (Dissertation, Universität Duisburg, Essen. Abgerufen unter: https://duepublico.uni-duisburg-essen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-15379/DISS_Was_heisst_interkulturelle_Literatur.pdf. Letzter Zugriff: 19.09.2017.
- Wierlacher, A. & Bogner, A. (Hrsgs.). (2003). *Handbuch interkulturelle Germanistik*, Stuttgart: Metzler.

Akademik Çeviri Eğitimi ve Çeviri Bilgisi Alt Edinci

Academic Translation Education and Knowledge of Translation Sub-Competence

Nilgin TANIŞ POLAT¹

¹Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İzmir, Türkiye

ORCID: N.T.P. 0000-0002-6490-7395

Corresponding author:

Nilgin TANIŞ POLAT,
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Ege
Üniversitesi, İzmir, Türkiye
E-mail: nilgintanis@yahoo.com

Submitted: 08.07.2021

Revision Requested: 03.09.2021

Last Revision Received: 06.09.2021

Accepted: 06.09.2021

Citation: Tanis Polat, N. (2021). Akademik çeviri eğitimi ve çeviri bilgisi alt edinci. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 46, 143-168. <https://doi.org/10.26650/sdsl2021-965635>

öz

DeepL ve Google gibi çeviri hizmetleri, cep telefonlarında kullanılan mobil çeviri uygulamaları, çeviri yapabilen akıllı klavyeler, bilgisayarlarda kullanılan yazılımlar globalleşen dünyada bir ihtiyaca karşılık olarak üretilmiş, ancak bu yapay zekâ ürünleri henüz duygusal ve yaratıcı zekâsı olan insan çevirmenlerin yerini dolduramamış, aksine gelişmelerle birlikte birey olarak çevirmene atfedilen önem artmış ve akademik çeviri eğitimi içeriklerinin de gelişmelerle uyumlu olabilmesi bir gereksinim haline gelmiştir. Çalışmamız, bilimsel bilgilere dayalı bir çeviri anlayışının çeviri ürününü doğrudan etkilediği varsayımını temel alır. Çeviri edincini değerlendirecek parametreler karmaşık ve iç içedir ve çeviri bilgisi alt edinci, çeviri edincinin çok önemli bir bileşeni olmasına rağmen henüz yeterince incelenmemiştir (Eser, 2015). Bu nedenle araştırma kapsamında çeviri bilgisi alt edincini, özellikle çeviri anlayışını analiz etmek ve Almanca-Türkçe dil çiftine yönelik akademik çeviri eğitiminde uygulanabilecek bir ölçek oluşturulması amaçlanmıştır. Araştırmanın kavramları, çeviri edinci edinimi süreci üzerinde derinlikli araştırmalar yürüten PACTE Grubu'nun *Researching Translation Competence* (2017) isimli eserine dayanmakla birlikte, çalışma kapsamında ayrıca çeviri anlayışı kavramı belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Bununla birlikte Ege Üniversitesi Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde ve Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde eğitim alan öğrencilerin çeviri anlayışları gözlemlenmiş, gözlemlerden hareketle çeviri bilgisi alt edincine odaklanan ve katılımcıların çeviri edincini devingen-duruk kavramları (Albir, 2017; Albir et al. 2020) üzerinden değerlendiren bir anket hazırlanmış, anket verileri IBM SPSS Statistics 25 programıyla analiz edilerek çeviri eğitimine yönelik çıkarımlar irdelenmiştir. Eylem araştırması desenine dayalı araştırma yaklaşımıyla yürütülen çalışma kapsamında akademik çeviri eğitime ilişkin önemli bir sorunsal belirlenmiş ve uygulamada kullanılabilecek bir ölçek geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri bilgisi alt edinci, çeviri edinci, çeviri anlayışı, PACTE, akademik çeviri eğitimi

ABSTRACT (ENGLISH)

Translation apps available in the market, such as DeepL and Google, smart keyboards capable of translating and related software have been produced to meet the current needs in the world. Yet the artificial intelligence has not replaced the human translator with emotional and creative intelligence. On the contrary, the

importance of translators as individuals has grown and the content of the academic translator training is to be altered accordingly. This study is based on the assumption that the translation approach dependent on the scientific knowledge directly shapes the translation as a product. The parameters to evaluate translation are complex and interwoven. Although the translation sub-competence is an elementary part of the translation competence, it is still underresearched. (Eser, 2015). Thus, this article aims to analyze translation sub-competence with a specific focus on translation approach and to construct a scale to be applied in the German-Turkish language pair. The conceptual framework is based on *Researching Translation Competence* (2017) by the PACTE team which conducts advanced research on the acquisition of translation competence. The translation approach of undergraduates of the Translation and Interpreting Studies B.A. Program and the German Language and Literature B.A. Program at Ege University have been observed, a survey focusing on the sub-competence of translation which evaluates the translation competence of the participants pursuant to the concepts of dynamic – static (Albir, 2017; Albir et al. 2020) accordingly, the data acquired has been analyzed with IBM SPSS Statistics 25 and the deductions have been examined. A pivotal problem in translator training has been detected and a scale to be applied has been developed within the scope of the study which is based on an activity research pattern.

Keywords: Knowledge of translation sub-competence, translation competence, translation concept, PACTE, academic translation education

EXTENDED ABSTRACT

Translation apps available in the market, such as DeepL and Google, smart keyboards capable of translating and related software have been produced to meet the current needs in the world. Yet the artificial intelligence has not replaced the human translator with emotional and creative intelligence. On the contrary, the importance of translators as individuals has grown and the content of the academic translator training is to be altered accordingly. This study is based on the assumption that the translation approach dependent on the scientific knowledge directly shapes the translation as a product. The parameters to evaluate translation are complex and interwoven. Although the translation sub-competence is an elementary part of the translation competence, it is still underresearched (Eser 2015). Thus, this article aims to analyze translation sub-competence with a specific focus on the translation approach and to construct a scale to be applied in the German-Turkish language pair. The conceptual framework is based on *Researching Translation Competence* by the PACTE Group (2017) which conducts advanced research on the acquisition of translation competence. The translation approach of undergraduates of the Translation and Interpreting Studies B.A. Program and the German Language and Literature B.A. Program at Ege University have been observed, a survey focusing on the sub-competence of translation which evaluates the translation competence of the participants pursuant to the concepts of dynamic – static (Albir 2017, Albir vd. 2020) accordingly, the data acquired has been analyzed with IBM SPSS Statistics 25 and the deductions have been examined. A pivotal problem in translator training has been detected and a scale to be applied has been developed within the scope of the study which is based on activity research pattern.

Test types that are based on the translation of source texts into the target language on grammar and vocabulary basis that students are familiar with during their preparation process for the university entrance exam are found to be effective in their understanding of translation, and the effects thereof on their translation practice have been examined. It was observed that students assumed a presumption that the static approach is the sole and ideal approach in translation, and thus made a habit of doing static translation in translation practice as well.

This study revealed that the static approach that induces the candidate translators' fear of digressing from the source text and supports their propensity for using a dictionary precluded them from producing texts in the target language in accordance with the text norms and caused them to use smaller translation units as a basis, compared to experienced translators. The tendency of the students to focus on syntactic forms and word units, which is frequently observed in the semi-professional translators, also prevents them from focusing on content integrity.

This article concluded that the translation approach of undergraduates in German Translation and Interpreting Studies is more dynamic than that of undergraduates in German Language and Literature; German Language and Literature undergraduates have a higher coherence coefficient of knowledge of translation. Although the translation knowledge competence of undergraduates in the German Translation and Interpreting Studies department is higher than that of the undergraduates in the German Language and Literature department, it is interesting to note that undergraduates who intend to be translators in the future have a lower level of translation knowledge. The difference between the undergraduates is thought to stem from the courses they took in the first year. The fact that undergraduates of German Language and Literature desire to work as translators after graduation more than undergraduates of German Translation and Interpreting Studies and that they are of the opinion that the education they received is qualified for being a translator stands out as a striking indicator.

This scale can be used by the instructors who provide translation training for the German-Turkish language pair in the departments of German Translation-Interpretation / Translation Studies, German Language and Literature and German Language Education. In this way, students can question their presumption. How the translation is created, what the translation units are, the methods that can be used, the types of problems to be encountered and the professional requirements can be examined in the lessons through

the scale. The learning process can also be effectively supported with this scale. Using the scale at the beginning of the academic translation education will increase the awareness of the student and enable him/her to think multi-dimensionally. Thus, it will be easier to find effective solutions. In academic translation education, doing translation exercises from grammatically easy texts to difficult texts will not improve students' translation competence much. Presenting this scale in lessons in order to improve students' translation knowledge skills will be an important step for the student's development. Along with the scale, basic information about acquiring translation skills can be given; the differences between static and dynamic translation approaches can be examined in a more comprehensive way through rich points and a discussion environment can be created on the scale. In this way, the subject can be discussed in detail and a stimulus can be created for students to question their own approaches in this way.

1. Giriş

Türkiye’de çevirmen adaylarına yönelik eğitim veren Mütercim-Tercümanlık ve Çeviribilim gibi bölümlerin yanı sıra Yabancı Dil Öğretmenliği ve Filoloji bölümlerinde de çeviri dersleri sunulmaktadır.¹ Ancak yalnızca Mütercim-Tercümanlık ve Çeviribilim bölümlerinde “piyasanın uzman çevirmen gereksinimini karşılamak” öncelikli hedef olduğundan özellikle bu bölümlerde kapsamlı bir akademik çeviri eğitimi verilir (Tapan/ Kuruyazıcı, 2020, s. 229). Akademik çeviri eğitiminde² yabancı dil edincinin önemi yadsınamaz, ancak iki dili çok iyi bilen bir bireyin çok iyi çeviri yapacağı veya dil edincinin geliştirilmesinin çeviri edincini de geliştireceği yanlıgısı yaygındır. Bu durum çeviri alanında eğitim görmeyi hedefleyen, hatta akademik çeviri eğitimi alan öğrenciler için de geçerlidir. Çoğu öğrenci dil edinci ile çeviri edinci arasındaki ayrımın farkında değildir. Bu eksiklik öğrencilerin kendilerini geliştirmelerine ve çevirmen olarak amaçlanan noktalara gelmelerine engel olmaktadır. Çeviri eğitimi veren öğretim elemanları da akademik eğitime yeni başlayan öğrencilerin belirli değer ve davranış kalıplarına sıkıştığının farkındadır. Öğrenciler yerleşik ön kabulleri sorgulamaya yönelik kuramsal yaklaşımlardan yeterli derecede faydalanamaz ve uygulamada yöntem sorunu ile karşı karşıya kalırlar. Öğrencilerin çeviri ve yabancı dil edincini birbirinden bağımsız olarak ölçebilen bir ortam ve yöntem bulunmadığından öğretim elemanları da öğrencilerin davranış kalıplarını kırmakta ve yeni bir çeviri anlayışı oluşturmakta zorlanır ve çeviri edincini, ilgili yetileri ölçmeye yönelik özellikler taşımayan metinler üzerinden değerlendirmeye devam ederler. Hâlbuki seçilen metinlerin niteliğinden dolayı yapılan çeviri üzerinden, kaynak metnin gerçekten anlaşılıp anlaşılmadığı, aktarımın yeterli olup olmadığı, eksikliğin ne olduğu, yanlışın nereden kaynaklandığı çoğunlukla fark edilmez ve çeviri edinci tam anlamıyla ölçülemez. Çeviri edincinin bu nedenle tüm yönleriyle ele alınması ve eleştirel bir bakış açısı için gerekli etmenlerin ortaya konulması bir gerekliliktir.

1.1. Araştırma Konusu ve Amacı

Çeviri sürecini aksatan etmenler arasında dil edinci yetersizliği yanında, çeviri edinci yetersizliği de önemli bir sorun oluşturur, oysa bu ikinci etmen öğrenciler tarafından çoğu kez göz ardı edilir. Akademik çeviri eğitimi veren öğretim elemanlarının öğrencilerin hazır

1 Çeviri dersi sunan bölümlerin çevirmen yetiştirip yetiştirmediği konusundaki tartışmalara ilişkin bkz. Kurultay (1998, s. 307).

2 Durukan (2018, s. 32) “çeviri eğitimi” ve “çeviri öğretimi” ifadeleri arasındaki ayrıma dikkat çekmekte ve “akademik düzlemde hedef belirleme ve çeviri edincinin akademik düzlemde nasıl ölçülebileceğine ilişkin soruların yanıtlarının bilimsel verilerle temellendirilmeye çalışıldığı bir çalışmada çeviri öğretimi kavramının kullanılması gerektiği çıkarımı”nı yapmaktadır. Ancak çalışmamızda alan yazında hâkim olan geleneksel kullanıma bağılı kalınarak “çeviri eğitimi” ifadesi öncülenmiştir.

bulunuşluğuna yönelik bir seviye tespit sınavı yapması halinde, öğrenciler kendi eksiklerine bilinçli bir şekilde yaklaşacak ve ilgili açığı gidermeye yönelik daha etkin bir öğrenme süreci yaşayacaklardır. Öğretim elemanlarına da farkındalığı artan öğrencilerle daha verimli çalışmalar yapmaya elverişli bir zemin sağlanmış olacaktır. Çalışmanın genel amacı bu konuya dikkat çekmektir. Araştırmanın temel hedefi ise akademik çeviri eğitiminde çeviri edincini etkileyen etmenlere ışık tutmak, özellikle çeviri bilgisi alt edincini analiz etmek ve bu çerçevede öğrencilerin seviyesini saptamaya yönelik bir ölçek geliştirmektir.

Çalışma şu varsayımlara dayanmaktadır:

- Akademik çeviri eğitimi almayan, ancak yabancı dil bilen bireylerde çeviri edincini belirleyen ön kabuller (çeviriyle ilgili benimsenen tutum ve davranışlar) vardır.
- Bu ön kabuller çeviri edincinin bir alt edinci olan çeviri bilgisi alt edincini etkilemektedir.
- Üniversite sınavına dil puan türünden hazırlanan bireylerin ön kabulleri ÖSYM tarafından yapılan sınavlarla pekiştirilmektedir.
- Kapsamlı bir akademik çeviri eğitimi almayan bireylerde bulunan ön kabuller çeviri edincini geciktirmektedir.

Çalışmada belirtilen varsayımlar doğrultusunda akademik çeviri eğitiminin verimli ve etkili olabilmesi düşüncesinden hareketle şu sorular araştırılacaktır:

- Çeviri edincinin bir alt edinci olan *çeviri bilgisi alt edinci* nedir?
- Çeviri edincini olumlu/ olumsuz etkileyen etmenler nelerdir?
- Kapsamlı bir akademik çeviri eğitimi almamış olan öğrencilerde çeviri edincini etkileyen ön kabuller nelerdir?
- Çeviri edincini olumsuz etkileyen ön kabuller varsa bu etki nasıl önlenbilir?
- Çeviri edincini olumsuz etkileyen ön kabuller Mütercim-Tercümanlık/ Çeviribilim ve Filoloji bölümleri öğrencileri arasında farklılık göstermekte midir?
- Akademik çeviri eğitimi destekleyecek geniş çaplı bir ölçek oluşturulabilir mi?
- Çeviri edincini etkileyen etmenlere yönelik bir ölçeğin hazırlanması mümkünse, bu ölçek nasıl olmalıdır?

Akademik çeviri eğitimi geliştirmeye yönelik bir çalışma yapmak adına yukarıda belirtilen varsayımlardan hareketle çalışma kapsamında geliştirilen ölçek, araştırmanın en somut çıktısıdır. Bu çalışma ile ayrıca Almanca-Türkçe dil çiftine yönelik çeviri eğitimi

veren öğretim elemanlarına, öğrenme sürecini etkileyen değişkenler çerçevesinde örnek bir uygulama önerilecek, Almanca Mütercim-Tercümanlık/ Çeviribilim, Alman Dili ve Edebiyatı ve Alman Dili Eğitimi bölümlerinin çeviri derslerinde uygulanabilecek ortak bir model oluşturulacaktır.

1.2. Araştırmanın Çerçevesi ve Yöntem

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çeviri eğitimini geliştirmeye yönelik çalışmalar zaman içinde artsa da çeviri edincine yönelik deneysel olarak geçerliliği araştırılmış çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda Alves/ Gonçaves (2007), Göpferich (2009) ve PACTE (2000/2003/2017)'nin çalışmaları dikkate değerdir. Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmalar içinde de özellikle Birkan-Baydan'ın (2013) çeviri ve çevirmenlik edinci kavramlarını açıkladığı ve bir farkındalık uygulaması önerdiği çalışması kayda değerdir.³ Almanca-Türkçe dil çiftine yönelik çeviri edincine odaklanan eserler içerisinde ise özellikle Öncü (2016) ve Akdağ (2019)'ın çalışmaları dikkat çekicidir.

Bu çalışma, anılanlardan farklı olarak bir alt edinç türü olan çeviri bilgisi alt edincine odaklanmakta ve bu alt edince ilişkin akademik çeviri eğitimini geliştirmeye yönelik somut bir araştırma olmasıyla önceliklerden ayrılmaktadır. Bununla birlikte yazılı çeviri için gerekli çeviri edincinden yola çıkılmaktadır, çünkü yazılı çeviri tarihsel gelişimi içerisinde olduğu gibi günümüzde de en yaygın yapılan çeviri türüdür (Yazıcı, 2007, s. 8-9). Çeviri edincini değerlendirecek parametreler karmaşıktır ve iç içe geçmiştir, aralarındaki etkileşimi belirlemek zordur. Ayrıca çevirmen adaylarının bakış açılarını anlamaya yönelik verinin, derinliği içinde betimlenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacına ulaşabilmesi adına nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış ve eylem araştırması desenine (Yıldırım/ Şimşek, 2016, s. 55) dayalı bir araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çerçevede Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yabancı Dil Testi (YDS) sonuçlarına göre üniversiteye giriş hakkı kazanan, Ege Üniversitesi Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde ve Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde eğitim alan öğrencilerin çeviri edinçleri gözlemlenmiş, gözlemlerden hareketle çeviri bilgisi alt edincine odaklanan bir anket⁴ hazırlanmış, anket verileri analiz edilerek gerçekleşen çalışma ile çeviri eğitimine yönelik çıkarımları irdelenmiştir.

3 Çevirmen edinci ve çeviri edinci konularına ilişkin yapılan diğer önemli çalışmalar için bkz. Eser (2015). Konuya farklı yaklaşımlar içeren güncel araştırmalar için bkz. Akalın (2016), Durukan/ Çelikay (2018), Haldan (2021), Korkmaz (2019) ve Şevik/ Gündoğdu (2018).

4 Ek bölümünde yer alan anket için Ege Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun onayı alınmıştır.

Üç bölümden oluşan anketin ilk bölümü katılımcıların kişisel bilgilerine odaklanmaktadır. Anketin ikinci bölümünde yer alan çeviri bilgisi alt edincini ölçen kısım, *Researching Translation Competence by PACTE Group* (2017) başlıklı eserde yayınlanan “Knowledge of Translation Questionnaire”ın Türkçeye çevrilmiş halidir.⁵ Katılımcıların çeviri edinci bu sorulara verilen yanıtlar üzerinden “devingen-duruk” kavramları (Albir, 2017; Albir et al., 2020) kapsamında değerlendirilmiştir. Katılımcıların devingen ve duruk skorları hesaplandıktan sonra, devingen ya da duruk ölçütlerinin tutarlılığı da her katılımcı için hesaplanmıştır. Anketin üçüncü bölümünde ise katılımcıların çeviri bilgisi alt edinçlerini nasıl kullandıklarına ilişkin araştırma yapabilmek adına bir uygulamaya da yer verilmiştir. Oluşturulan metin, “rich points” (Nord, 2006/2014)⁶ çerçevesinde çeviri seçenekleri sunacak şekilde tasarlanmış ve katılımcının çeviri yönteminin bu “noktalarda” devingen veya duruk olup olmadığı sınanmıştır. Kabul edilebilirlik skalası (Albir, 2017) üzerinden yapılan ölçüm ile anket bu biçimde hem katılımcıların çeviri anlayışını hem de uygulamada benimsenen yaklaşımı değerlendirilebilmiştir. Bu çerçevede anketin özelliği, öğrencinin çeviri bilgisi alt edincini ölçmeye yarayan, hangi güdümleri başarıyla kullanabildiğini ve hangilerinde başarısız kaldığını gösteren bir yapıda tasarlanmış olmasıdır. Öğretim üyelerinin öğrencilerde bir farkındalık aracı olarak da kullanabileceği bu anket ile aynı zamanda öğrencilerde bir tür öz eleştirel bakışın yerleşmesini sağlayan bir ölçek de oluşturulabilmiştir.

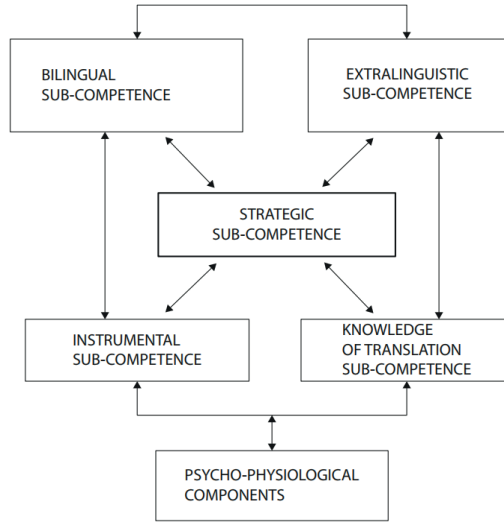
2. Çeviri Edinci

Çeviri edinci, duruma göre etkin ve yerinde kararlar alarak bütüncül bir yaklaşımla çeviri yapabilmek amacıyla edinilen bilgi ve becerilerin tümüdür.

Çeviri edincinin bileşenlerinin sayıca fazla, karmaşık ve iç içe geçen bir yapıda olması nedeniyle içinde yer alan bileşenlerin bütüne etkisini ve birbirleriyle olan etkileşimlerini anlamak çeviri edincine ilişkin yapılacak her türlü analiz için çok önemlidir. Çeviri edinci “bir edinçler bütünü” (Esen-Eruz 2008, s. 219) olduğu için, farklı alt edinçlere odaklanan çok sayıda bilim insanı vardır. Barselona Otonom Üniversitesi’nde bir araştırma grubu olan PACTE’nin öncelikli amacı, akademik çeviri eğitimini geliştirmek adına güvenilir ölçekler oluşturarak çeviri sürecine ve çeviri edincine bilişsel açıdan ışık tutmaktır. 20 yıllık araştırmalarının güncel özetini sundukları *Researching Translation Competence by PACTE Group* (2017, s. 37) isimli eserde çeviri edinci şu şema ile açıklanır:

5 Bu ölçeğin geçerlilik analizleri bu çalışma dâhilinde yapılmıştır.

6 “Zengin noktalar” (Yıldız, 2016, s. 140) yerine “tuzaklar içeren metin(ler)” karşılığı önerilmektedir.

Şekil 1: Çeviri Edinci Modeli

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi çeviri edinci iki dillilik bileşeni, dil dışı bileşen, stratejik bileşen, araçsal bileşen, çeviri bilgisi bileşenlerinin karşılıklı etkileşimine dayalıdır ve bu etkileşimler psiko-fizyolojik bileşenlerle olan ilişkiye etki eder.

2.1. Çeviri Bilgisi Alt Edinci

“Çeviri bilgisi alt edinci” (Albir 2017, s. 39-40) çeviri ve çevirmenlik konusunda örtük veya açık bildirimsel bilgiye sahip olmayı gerektirir. Uzman bir çevirmen, çevirinin nasıl oluşturulduğunu, çeviri birimlerinin ne olduğunu, yararlanabileceği yöntemleri ve problem türlerini tanır. Mesleki gereklilikler konusunda bilgilidir. Özellikle çevirinin ne olduğu ve nasıl yapıldığı hakkında derinlikli bilgi sahibi olması beklenir. Bu nedenle de akademik çeviri eğitimi kapsamında öğrencilerde çeviri bilgisi alt edincinin oluşması için çevirinin ilkeleri konusunda öğrencilerde bir farkındalığın geliştirilmesi hedeflenir. Bu farkındalık sayesinde çeviri sürecinde izlenecek yola ilişkin alınması gereken kararlar bilinçli bir şekilde belirlenebilir. Bu kapsamda çeviri anlayışı, çevirinin ne olduğu, amacının ne olduğu, nasıl yapılabileceği, hangi zorlukları barındırdığı konuları çerçevesinde çeviri bilgisi alt edincinin bir unsuru olarak diğer alt edinçlerle birlikte bir etkileşim oluşturur. Çeviri anlayışı aynı zamanda çeviri yapabilmek için izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve için gerekli bilgi birikimidir. Öğrencilerde çeviri yaklaşımının geliştirilmesi, öğrencinin çeviri edincinin gelişimi açısından da son derece önemlidir ve bu nedenle özellikle akademik çeviri eğitiminin ilk evrelerinde dikkate alınması gereken bir unsurdur.

2.2. Çeviri Anlayışını Etkileyen Etmenler

Etkin ve yerinde kararlar alarak bütüncül bir yaklaşımla çeviri yapması beklenen çevirmen adaylarının çeviri anlayışları kuşkusuz üniversitede aldıkları eğitim süresince müfredatlarda yer alan çeşitli derslerle desteklenir. Ancak Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerinde ve dil puan türünden öğrenci alan diğer bölümlere gelen öğrencilerde çeviri edincini etkileyen olumlu ve olumsuz etmenler vardır. Söz gelimi dil puan türünden sınava hazırlanan öğrencilerde yabancı dil bilgisini geliştirmek adına çeşitli çalışmalar yaparken dil bilinci, dil duyarlılığı ve dilbilgisi de gelişmektedir. Öğrenciler dilin kuralları ve inceliklerini öğrenir. Farkındalığı artan bir öğrencinin çözümlene yeteneği ve bunlara bağlı olarak çeviri edinimi kolaylaşır. Öte yandan çeviri edincini olumsuz etkileyen etmenler de vardır. Bu olumsuz etmenler arasında özellikle çeviri anlayışını etkileyen ve çeviri bilgisi alt edincini ilgilendiren bilgilere ilişkin öğrencinin benimsediği ön kabuller çeviri edinci açısından önemlidir.

Konuyla ilgili araştırmalarda yükseköğretim kurumlarında görev alan akademisyenlerin çeviri derslerine yeni başlayan öğrencilere ilişkin gözlemleri dikkat çekicidir. Örneğin akademik çeviri eğitimi kapsamında bir uygulama örneği sunan Araboğlu (2018, s. 307) araştırmasında öğretim elemanlarının karşılaştığı ortak bir sorundan ve öğrencilerin “çeviriye karşı çekinceli bir yaklaşımını” olduğundan söz etmektedir. Parlak (2003, s. 57) ise bir çekinceden ziyade yerleşmiş bir tavrı eleştirmektedir: “[ö]ğrencilerin ilk yıllarda hazır reçeteler istemeleri”nden, “yakıcı ‘kural’ gereksinimleri”nden ve “bir metnin doğru tek bir çevirisi olabileceğine duydukları ‘sarsılmaz’ inanç”tan bahsetmektedir. Araştırmacının dikkat çektiği bu davranış biçimi, öğrencilerin üzerinde düşünmeden çeviri ile ilgili benimsedikleri ön kabuller açısından önemli bir göstergedir. Benzer şekilde İnce (1998) “Çeviri Eğitimine Nereden Başlıyoruz?” isimli çalışmasında ön koşullanmışlıkların çeviri alışkanlıklarına etki ettiğine ilişkin çarpıcı tespitlerde bulunmakta ve “[y]anlıştır koşullanmalarla geliştirilmiş anlayışlar” olarak tanımladığı ve çeviri yaklaşımını doğrudan ilgilendiren tutumun, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin (ÖSYM) kullandığı yabancı dil seviyesini ölçme yönteminden kaynaklandığına işaret etmektedir. Bilindiği gibi, ÖSYM’nin hazırladığı üniversite sınavı, aday sayısının çok yüksek olması nedeniyle, değerlendirmelerin nesnel ve hızlı olması adına çoktan seçmeli sınav tipindedir ve öğrenciler çeldirici seçenekler arasında doğru cevabı bulmayı amaçlarlar.⁷ Öğrenciye

7 Türkiye’de eğitim sisteminde kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemleri için bkz. Baykul/ Turgut (2014), Çakan (2014) ve özellikle Tekin (2019). Çoktan seçmeli sınav tipinin öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyen ve “test etkisi” veya “sınav etkisi” olarak tanımlanan olguya yönelik yapılan diğer güncel araştırmalar için bkz. Polat (2020, s. 153-154).

uygulanan çoktan seçmeli testte “cevapları kesinlikle doğru, kesinlikle yanlış diye ayırmak mümkündür” (Tekin, 2019, s. 148). Bu nedenle öğrenci, tek bir seçeneğin doğru, diğerlerinin yanlış olduğu varsayımından hareket eder. Çeviri alanında hazırlanan sorular için de aynı durum geçerlidir: Çeldirici seçenekler arasından doğru cevabı bulmaya odaklanan ve sadece üniversiteye hazırlanma sürecinde değil, tüm eğitim yaşamı boyunca “tek doğru”nun izini süren öğrenciler çeviri sorularıyla da belirli bir davranış alışkanlığı edinirler.

Hazırlanan sorular, dilbilgisi ve kelime bilgisini ölçme üzerine kuruludur ve öğrencilerin önceki bölümde tanımlandığı biçimiyle çeviri edincini ölçmezler. Çeviri edinci yorumlamaya dayalı bir beceridir. Çeviri süreci buna bağlı karmaşık ve karar almayı gerektiren bir süreçtir. Ancak merkezi sınav sisteminde çeviri uygulaması yapılması istenen sorularda çeviri yöntemine ilişkin öğrencilerin sorgulama yapması gereksizdir, öğrencilerin bir karar alması, yorum yapması beklenmez, kaynak metinlerin dilbilgisel ve kelime bilgisi düzeyinde erek dile aktarımı istenir ve seçenekler içerisinde bu doğrultuda şıklar sunulur.

PACTE araştırma grubu çeviri yaklaşımını “devingen” (dynamic) ve “duruk” (static) olmak üzere ayırır. Buna göre Nida (1964)’nin eşdeğerlik yaklaşımından yola çıkarak tanımladıkları devingen çeviride “metinsel, yorumsal, iletişimsel ve işlevsel” özellikler öne çıkarken, duruk çeviride dilbilimsel ve aslına uygun (düz anlam/ yalın/ kelimesi kelimesine) (literal) bir yaklaşım benimsenir (Albir 2017, s. 4 ve s. 74). Yukarıdaki tanımlardan yola çıkılacak olursa, ÖSYM tarafından öğrencilerin dil seviyesini belirleme amaçlı hazırlanan çeviri sorularının “duruk” bir yaklaşımla çevrilmesi gerektiği ve öğrencilerin de bu nedenle duruk çeviri yapmayı alışkanlık haline getirdiği açıktır. Öğrenciler çeviri soruları üzerinden duruk çevirinin, tek ve olması gereken “doğru” yaklaşım olduğunu ve çeviride izlenmesi gereken asıl yöntemin bu olduğunu çözdükleri her çeviri sorusuyla daha benimseyeceklerdir. Oysa müdahalelerde bulunmak metne sadık kalınmadığı anlamına gelmez aksine metnin özelliklerine göre, taşıdığı işleve göre bir çeviri oluşturmak metne ve yazarına duyulan saygının bir sonucudur (Neydim, 2006, s. 76).

Her ne kadar erek okur odaklı bir çeviri yaklaşımı benimseyen çevirmenlerin kaynak metne “ihamet” etmeyi göze alması tarih boyunca sıklıkla konu edilmiş olsa da⁸ literatürde “devingen” ve “duruk” kavramları dışında benzer ayrımları birçok bilim insanının çalışmasında da görmekteyiz, örneğin Nida (1964) biçimsel eşdeğerlik/devingen eşdeğerlik kavramlarını önerirken, Levý (1969) anti-illüzyonist/illüzyonist, Newmark (1988) anlamsal/iletişimsel, Nord (1989) belgesel/araçsal, Venuti (1995) yerileştirme/

8 Çeviri tarihinde bu ayrımın gelişimini irdeleyen Yücel (2016) çalışmasıyla konuya ilişkin bir üst bakış sunmaktadır.

yabancılaştırma, House (2010) açık/kapalı çeviriden söz etmektedir. Kavramların karşılıkları anlamlar birebir örtüşmese de çeviri yönteminde iki farklı yolun mümkün olduğu gerçekliğini tarih boyunca birçok düşünür, çevirmen ve bilim insanı kanıtlamıştır.⁹

Ancak bu temel bilgi, üniversiteye hazırlanma sürecindeki öğrenci için önemli değildir çünkü kendisine yöneltilen soruların tümünde duruk bir yaklaşım beklentisi vardır, dolayısıyla yöntem ve uygulanabilecek işlemler konusunda farklı seçeneklerin bulunduğunu bilmez ve/veya önemsemez. Lörscher (2004, s. 299-300) uzman çevirmenlerle uzman olmayan çevirmenleri ayıran en önemli özelliğin uzman olmayanların biçimci bir yaklaşım sergilemeleri sonucu erek dilde metin normlarına uygun metin üretememelerini ve çeviri birimlerini belirlerken daha küçük birimleri temel almalarını saymaktadır. Daha küçük çeviri birimlerine yoğunlaşan aday çevirmenin bu nedenle bilişsel olarak metnin anlam bütünlüğüne odaklanamayacağını savunmaktadır. Öğrenci, sözcük birimlerine ve dizimsel biçimlere odaklanmaktadır. Farklı yaklaşımların mümkün olduğuna ve çevirmenin duruma göre bir yaklaşım benimsediğine ilişkin bir kanı bu biçimde oluşmaz, oluşamaz. Aksine, “doğru çevirinin” duruk bir çeviri yaklaşımı ile gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde bir kanaat ve bir ön kabul gelişir.

2.3. Ön Kabullerin Etkisinde Öğrenme

Uzman çevirmenlerin çeviriye yaklaşımlarının çeviri sürecine yansımalarını inceleyen Rodrigues (2001, s. 7) araştırmasında çevirmenlerin doğrudan veya dolaylı olarak deneyimler üzerinden çeviri ile ilgili bazı ilkelere, beklentilere ve görüşlere vardıklarını yazmaktadır. Bu çıkarımlar öznel duyguların etkisinde biçimlenen ve inanılan olgulardır. Araştırmacı bu bağlamda şu örneği verir: eğer bir çevirmen bir metnin daima sözcüğü sözcüğüne çevrilmesi gerektiğine inanıyorsa, bu düşüncenin altında çeviriyle ilgili öznel çıkarımları yatmaktadır (2001, s. 7). Aday çevirmenlerin çeviriye ilişkin “çok naif” bir yaklaşım içinde oldukları yadsınamaz (Rodrigues, 2001, s. 13). Çeviri sürecine ve dolayısıyla çeviri ürüne doğrudan etki eden bu ön kabuller deneyimlerle örtüşmediği sürece sorgulanmaz ve alınan kararlar ve tutumların oluşumunda belirleyici bir rol oynar. Bunun yanında öncül bilgi ve deneyimlerle ilişkili olmayan bilgiler ancak bireyin kendisi için önemiyse öğrenilir. Çeviri bilgisi edinci, çeviri edinci ediniminde çok önemlidir, çeviri sürecine doğrudan etki eden çeviri bilgisi edincine yönelik yapılacak çalışmalarda bu önemin bilinci ile öğrencilerin konuya yaklaşımlarını sağlamak, ön kabullerini sorgulamalarına yardımcı olacaktır. Özellikle

9 Sadece çeviri yöntemleri için bu ikilik geçerli değildir. Dile bakış açısından da biçimci ve işlevci paradigma ayrımı yapılabilir (bkz. Aksan, 1993).

aday çevirmenlerin akademik çeviri eğitimine başladığı ilk zamanlarda konuya dikkat çekmek, öğrencinin bu şekilde farkındalığını arttırmak, alışık olmadığı bağları kurmasına yardımcı olacak çarpıcı örnekler vermek, ileriki süreçte çok boyutlu düşünmesini ve erek metni oluştururken etkin çözümler bulmasını kolaylaştıracaktır.

3. Anket Çalışması

3.1. Katılımcılar

Tüm analizlerin¹⁰ IBM SPSS Statistics 25 programı kullanılarak yürütüldüğü anket çalışmasına, yaşları 19-42 aralığında (M=21.16, SS=2.88) toplam 63 kadın ve 29 erkek, toplam 92 kişi katılmıştır¹¹. ÖSYM sınav tipini henüz unutmamış olan, henüz çeviriye dair ön kabulleri taze olan bu denek grubundaki katılımcıların 47'si (%53) Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde, 42'si (%47) Ege Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümünde okumaktadır. Sadece 5 öğrenci (%5) Türkçe'yi anadili olarak görmemektedir.

Katılımcıların dağılımı şu şekildedir: Alman Dili ve Edebiyatı Hazırlık Sınıfı Öğrencileri (ADE_H Grubu) 19 kişi, Alman Dili ve Edebiyatı Birinci Sınıf Öğrencileri (ADE_1 Grubu) 31 kişi, Almanca Mütercim-Tercümanlık Hazırlık Sınıfı Öğrencileri (AMT_H Grubu) 15 kişi ve Almanca Mütercim-Tercümanlık Birinci Sınıf Öğrencileri (AMT_1 Grubu) 27 kişi.

Anket sonuçlarına göre katılımcılardan 75 (%82) kişi ileride çevirmen olarak çalışabileceğini dile getirmiştir. Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencileri, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine göre, alacakları eğitimin çevirmen olmak için daha yeterli olacağına inanmaktadırlar. Ancak Alman Dili ve Edebiyatı öğrencileri ileride çevirmen olmayı Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencilerine göre daha çok düşünmektedirler. Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde eğitim gören katılımcılardan 37'si (%74) alacakları eğitimin çevirmen olarak çalışmak için yeterli olduğunu belirtmektedir. Bunun gerekçeleri incelendiğinde, öğrencilerin Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde uygulanan müfredatın bu edinci geliştirdiğini ve sunulan çeviri derslerinin de mesleki beceri ve deneyime katkısı olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

10 "Çeviri Anlayışının Çeviri Edincine Etkisi" başlıklı BAP projesinin sonuç raporundan yapılan değerlendirmelere ulaşılabilir.

11 Katılımcı sayısının yapılacak analizler için uygunluğu G Power programı ile test edilmiştir (Faul et al. 2007).

Üniversite sınavından önce, çeviri alanından gelecek sorular için özel olarak hazırlandığını belirten 45 kişi (%49) bulunmaktadır. Üniversite sınavına nasıl hazırlandığını yazan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu 27 kişi (%29) "test çözerek" çalıştığını ve katılımcılardan sadece 7 kişi (%8) üniversite sınavında çeviri alanından gelen soruların zor olduğunu belirtmiştir. "ÖSYM'nin hazırladığı çeviri soru türünden sorular hangi becerinizi ve/veya edinci ölçmektedir?" sorusuna öğrencilerin verdiği yanıtlar çok çeşitlidir: "dikkati ölçmektedir", "kelime ve gramer bilgisini ölçmektedir", "okuduğunu anlamayı ölçmektedir" diyen öğrencilerin yanı sıra "çeviri edincini ölçtüğünü" yazan öğrenciler de mevcuttur.

3.2. Deney Tümceleri

Anketin ikinci bölümünde öğrencilerin çeviri yaklaşımlarını belirlemek adına, çeviri birimi, çeviri sorunları, çeviri süreçleri (anlama, yeniden ifade etme, gözden geçirme), çeviri yöntemleri, kullanılan strateji ve teknikler, çeviri yönergelerinin ve hedef okurun işlevi ve çeviri edinci anlayışı konularına ilişkin toplam 27 soru sorulmuştur. Soruların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: Deney Tümcelerinin Sınıflandırılması

Devingen	Duruk
(1) Çeviri Birimi	
-	Soru: 15, 25
(2) Çeviri Sorunları	
Soru: 14, 17	Soru: 9, 12, 26
(3) Çeviri Süreçleri (Anlama, Yeniden İfade Etme, Gözden Geçirme)	
Soru: 1, 19	Soru: 7, 13, 18
(4) Çeviri Yöntemleri	
Soru: 10, 23	Soru: 4, 11
(5) Kullanılan Strateji ve Teknikler	
Soru: 8, 27	Soru: 5, 16, 22
(6) Çeviri Yönergelerinin ve Hedef Okurun İşlevi	
Soru: 3, 6, 21	Soru: 24
(7) Çeviri ve Çeviri Edinci Anlayışı	
Soru: 20	Soru: 2
12 Soru	15 Soru
Toplam: 27 Soru	

Bu soruların arasında nitelik durumları birbirine büsbütün aykırı olan zıt ikililer belirlenmiştir. Karşıt anlam taşıyan tümceler şu şekildedir:

Tablo 2: Zıt İkili Oluşturan Deney Tümceleri

Devingen	Duruk
Çeviri yönergelerinin ve hedef okurun işlevi	
Soru: 3	Soru: 24
Çeviri Yöntemleri	
Soru: 10	Soru: 4
Çeviri Yöntemleri	
Soru: 23	Soru: 11
Çeviri Yönergelerinin ve Hedef Okurun İşlevi	
Soru: 14	Soru: 5
Çeviri Yönergelerinin ve Hedef Okurun İşlevi	
Soru: 27	Soru: 16

Yapılan inceleme sonucunda Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerinin çeviri yaklaşımının devingen, Alman Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin duruk olduğu gözlemlenmiştir. Alman Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin devingen ve duruk çeviri tutarlılıkları¹² daha yüksektir.

3.3. Çeviri Uygulaması

Anketin üçüncü kısmında öğrencilerin bir çeviri uygulaması yapmaları istenmiştir. Öğrencilerin kuramsal olarak sahip oldukları bilginin yöntemlerine yansıyor yansımadığını görmek adına yapılan bu çalışmada öğrencilere seçenek sunulmamış, serbest cevap (Tekin, 2019, s. 111) vermeleri istenmiştir.

Hazırlık sınıfı öğrencilerinin dil edinçlerinin A2.2 düzeyinde, birinci sınıf öğrencilerinin de Avrupa Ortak Dil Çerçevesi Seviye Sınıflandırmasına göre B1 düzeyinde olması beklenen katılımcılardan ADE_H, AMT_H ve ADE_1 öğrencileri eğitimleri kapsamında çeviriye yönelik özel bir ders almamıştır. AMT_1 öğrencileri ise bahar ve güz yarıyılında olmak üzere iki dönem "Translatorische Basiskompetenz", güz döneminde "Text und Übersetzung" ve bahar döneminde "Übersetzungsorientierte Textanalyse" dersleri olmak

¹² Çeviri tutarlılığı ile kast edilen, çeviri sürecinde çevirmenin benimsediği yaklaşıma ilişkin gösterdiği tutarlılıktır.

üzere çeviri edinçlerini geliştirmeye yönelik dört ayrı derse devam etmişlerdir. Sunulan metin, öğrencilerin dil düzeylerine uygun bir şekilde oluşturulmuş ve çeviri edinçlerini ölçmeye yönelik seçenekler sunacak şekilde tasarlanmıştır. Nord'un "rich points" olarak tanımladığı tuzaklar içeren üç cümle üzerinden katılımcıların çeviri edinçleri ölçülmüş ve öğrencinin çeviri yönteminin duruk veya devingen olup olmadığı sınanabilmiştir. Kabul edilebilirlik skalası üzerinden yapılan bu ölçümle katılımcıların çeviri anlayışı ve uygulamada benimsenen yaklaşımı değerlendirilebilmiştir. Anketin üçüncü bölümünde bu çerçevede, öğrencinin çeviri bilgisi alt edinci ölçülmüş ve hangi güdümlerin başarıyla kullanıldığı ve hangilerinde başarısız kaldığı gösterilmiştir.

3.4. Verilerin Çözülmesi

Demografik değişkenler ile çeviri bilgisi edinci ve tutarlılığı arasındaki ilişki korelasyonel analiz ile incelenmiştir. Katılımcının uygulama sırasındaki becerileri ile çeviri edinci arasındaki ilişki de yine korelasyonel analiz ile incelenerek ve demografikler kontrol edilerek hiyerarşik regresyon ile son aşama tamamlanmıştır.

Katılımcıların kişisel bilgilerini öğrenmeye yönelik anketin birinci bölümünde sorulan sorulara istinaden şu verilere ulaşılmıştır:

Çeviri bilgisi edinci ile demografik değişkenler incelendiğinde, erkek katılımcıların çeviri bilgisi edincinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Almanca Mütercim- Tercümanlık Bölümü öğrencilerinin çeviri bilgisi edinci, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine göre daha yüksektir. İleride çevirmen olmayı düşünen öğrencilerin ise çeviri bilgisi edinci daha düşüktür. Çeviri bilgisi edinci ve çeviri tutarlılığı arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Çeviri uygulamasına yönelik yapılan araştırmada çevrilmesi istenen ilk cümlelerin - "(1) Es war einmal eine Hanna oder Emma oder eine Mia – niemand weiß mehr ihren genauen Namen" - 74 katılımcı tarafından çevrildiği ve sadece 8 katılımcının devingen bir çeviri yaklaşımı benimsediği görülmüştür. 66 katılımcı (%89) Hanna, Emma ve Mia isimlerini değiştirmeden erek metinlerini oluşturmuşlardır.

Çevrilmesi istenen ikinci cümlede ise - "(2) Komm, Rotkäppchen, ich habe dir eine Flasche Wein und ein Stück Kuchen in den Korb gepackt" - 74 katılımcıdan 53 katılımcı (%72), yiyecek ve içecek olarak şarap ve keki tercih ederek duruk bir yaklaşımla çeviri yapmıştır.

Uygulamada çevrilmesi istenen üçüncü cümle - “(3) Und, Rotkäppchen, denk daran, sieh die Großmutter an, wenn du sie begrüßt und guck nicht erst in alle Ecken herum” - 68 öğrenci tarafından Türkçeye aktarılmıştır. 55 katılımcı (%74) duruk bir yaklaşım benimsemiştir. Öğrencilerin büyük bir kısmı “büyükanneyi selamlarken ona bak” anlamına gelecek cümleler kurmuşlardır.

Çeviri tutarlılığına bakıldığında, ana dili Türkçe olmayan öğrencilerin çeviri bilgisi tutarlılığı daha yüksektir. Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin çeviri tutarlılığı, Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksektir. İleride çevirmen olarak çalışmayı düşünen öğrencilerin tutarlılık skorlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, çeviri tutarlılığı ile katılımcıların uygulama sırasındaki becerileri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda çeviri bilgisi edinci yerine çeviri tutarlılığı daha yüksek olan öğrencilerin bu tutarlılıkla benzer bir çeviri pratiği sergilediği görülmektedir.

Hiyerarşik regresyon analizi için ilk adımda demografik değişkenler, ikinci adımda çeviri tutarlılığı, üçüncü adımda ise çeviri pratiği eklenmiş ve çeviri bilgisi edincini yordayan değişkenler analiz edilmiştir. Modellerin üçü de anlamlı bulunmuştur. İlk modelde de ikinci modelde de yaş ve bölüm anlamlıdır. Çeviri tutarlılığının anlamlı bir katkısı olmadığı görülmüştür. Son modelde ise yine yaş ve bölüm belirleyici olurken çeviri tutarlılığı ve çeviri pratikleri anlamlı değildir.

4. Tartışma ve Sonuç

Günümüzde çeviri yapan yapay zekâ ürünlerine ilgi her ne kadar artsa da duygusal ve yaratıcı zekâsı olan insan çevirmenlere olan gereksinim azalmamış, aksine gelişmelerle birlikte çevirmene ve çeviriye verilen değer artmış, çeviribilimsel araştırmalar hız kazanmıştır. Akademik çeviri eğitiminin günümüzdeki bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle uyumlu hale gelmesi adına yapılan bilimsel çalışmaların da önem kazandığını görmekteyiz.

Çeviriye yönelik yazılımların ve bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi, çevirmen yetkinliğini doğrudan ilgilendiren düzenlemelerin yapılabilmesi ve akademik çeviri eğitimin geliştirilmesi için ilgili parametreler doğru tanımlanmalıdır. Çeviri sürecini ve çeviri ürününü etkileyen etmenlerin ayrıntılı bir şekilde ortaya konması alanla ilgili bir gelişim sağlanabilmesi için önem taşır.

Gerçekleştirdiğimiz çalışma çeviriyi doğrudan etkileyen belirli yöntemlere dayalı karar alma prosedürlerine ışık tutmuş ve yazılı çeviri için gerekli çeviri edincine odaklanmıştır. Belirli yöntemlere dayalı karar alabilme ve alınan kararları uygulamaya koyabilme yetisi çeviri edincine bağlıdır; duruma göre etkin ve yerinde kararlar alarak bütüncül bir yaklaşımla çeviri yapabilmek ancak çeviri edinci sayesinde mümkündür. Yapılan çalışma ile özellikle çeviri edincinin bir alt edinci olan çeviri bilgisi alt edinci ediniminin akademik çeviri eğitiminde dikkate alınması gerektiği ve çeviri bilgisi alt edincini ilgilendiren bilgi ve becerileri geliştirmeye yönelik çalışmalara bir gereksinim olduğu ortaya konabilmektedir.

Çeviri bilgisi konusunda farkındalık geliştiren öğrenci çeviri sürecinde izlenebilecek yola ilişkin bilinçli kararlar alabilir. Özellikle çevirinin amacı, yöntem ve zorlukları ilgilendiren çeviri anlayışı, çeviri sürecini ve işlemleri doğrudan etkilemektedir. Bilhassa akademik çeviri eğitiminin ilk evrelerinde aday çevirmenlerin çeviri yaklaşımının geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması önemli bir öneridir.

Eylem araştırması yöntemini kullandığımız araştırma kapsamında, akademik çeviri eğitiminde öğrencilerin seviyesini belirlemede yukarıda sıralanan gereksinimler doğrultusunda öğretim materyali olarak destekleyici amaçla kullanılacak bir ölçek geliştirilmiş ve bu ölçeğin geçerliliğini belirlemek adına Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Ege Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencileri üzerinde bir analiz yapılmıştır. Ölçeğin çevirmen adaylarının bilişsel süreçlerini etkileyen ön kabullerini sorgulama olanağı vermesi nedeniyle öğrencilerde ön kabullere dayalı bir çeviri anlayışı olup olmadığı araştırılmıştır. Üniversiteye hazırlanma sürecinde öğrencilerin aşına olduğu ve kaynak metinlerin dilbilgisel ve kelime bilgisi düzeyinde erek dile aktarımına dayalı olan test tiplerinin çeviri anlayışlarını etkilediği tespit edilmiş ve çeviri uygulamaları üzerindeki etkileri incelemeye alınmıştır. Öğrencilerin çeviride “duruk” yaklaşımın tek ve olması gereken yaklaşım olduğu yönünde bir ön kabul benimsedikleri ve bu nedenle uygulamada da duruk çeviri yapmayı alışkanlık haline getirdikleri görülmüştür.

Çalışma kapsamında ayrıca aday çevirmenlerin kaynak metinden uzaklaşma korkusunu tetikleyen ve sözlük kullanma eğilimini besleyen biçimci bir yaklaşım olan bu duruk yaklaşım nedeniyle erek dilde metin normlarına uygun metin üretmedikleri, uzman çevirmenlere göre daha küçük çeviri birimlerini temel aldıkları görülmüştür. Öğrencileri dizimsel biçimlere ve sözcük birimlerine odaklanmaya yönelten ve aday çevirmenlerde sıklıkla görülen bu tutum, metnin anlam bütünlüğüne de odaklanmaya engel olmaktadır.

Çalışmada Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerinin çeviri yaklaşımının Alman Dili ve Edebiyatı öğrencilerine göre daha devingen olduğu ve Alman Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin devingen ve duruk çeviri tutarlılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerinin çeviri bilgisi edinci, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olsa da ileride çevirmen olmayı düşünen öğrencilerin çeviri bilgisi edincinin daha düşük olması ilginç bir veri oluşturmaktadır. Öğrenciler arasındaki farkın birinci sınıfta aldıkları derslerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Alman Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin mezun olduktan sonra çevirmen olarak çalışmayı Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencilerine göre daha çok istemeleri ve aldıkları eğitimin çevirmen olmak için yeterli olduğunu düşünmeleri çarpıcı bir bulgu olarak göze çarpmaktadır.

Almanca Mütercim-Tercümanlık/Çeviribilim, Alman Dili ve Edebiyatı ve Alman Dili Eğitimi bölümlerinde Almanca-Türkçe dil çiftine yönelik çeviri eğitimi veren öğretim elemanlarının derslerde kullanabileceği ve öğrencilerin ön kabullerini sorgulamaya da yarayan bu ölçek, çevirinin nasıl oluşturulduğu, çeviri birimlerinin ne olduğu, yararlanabilecek yöntemler, karşılaşılabilecek problem türleri ve mesleki gereklilikler konularını irdelemeye yardımcı, öğrenme sürecini etkin bir şekilde destekleyen bir öğrenme ve öğretme materyalidir. Özellikle akademik çeviri eğitiminin başında ölçeğin kullanılması, ankete ilişkin konuların öğrencilerle birlikte değerlendirilmesi ve tartışılması, daha önce zihninde oluşmuş modelleri sorgulama olanağı sağlayacağından öğrencinin farkındalığının artmasını, çok boyutlu düşünmesini ve erek metni oluştururken etkin çözümler bulmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle dilbilgisel açıdan kolay metinlerden zor metinlere doğru çeviri alıştırmaları yapmak yerine çeviri bilgisi alt edincine yönelik temel bilgilerin verilmesi, tuzak içeren metinler üzerinden duruk ve devingen çeviri yaklaşımları arasındaki farkların irdelenmesi ve çalışma kapsamında oluşturulan anketin öğrencilere sunulmasının yararlı olacağına inanmaktayız. Ölçek üzerinden bir tartışma ortamının yaratılması konunun ayrıntılı bir şekilde ele alınabilmesine ve öğrencilerde bir içtepinin oluşturulmasına fırsat vererek öğrencilerin kendi yaklaşımlarını da sorgulamalarına fırsat tanıyacaktır.

İleride yapılacak çalışmalarda farklı örneklemeler kullanılarak öğrencilerin gelişim seyirinin de izlenilebilmesini mümkün kılan ölçek konuya ilişkin anlamlı sonuçların elde edilmesini de sağlayacaktır.

Teşekkür: Araştırmanın gerçekleşmesinde değerli görüş ve önerileriyle beni destekleyen Saniye Uysal Ünalın'a, Nihan Demiryay'a ve Simge Yılmaz'a teşekkür ederim, ayrıca anketin oluşturulma ve sonuçlarının değerlendirilme aşamasında emeği geçen İlkur Çoban'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu araştırma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Acknowledgements: I would like to thank Saniye Uysal Ünalın, Nihan Demiryay and Simge Yılmaz, who supported me with their valuable opinions and suggestions in the realization of the research, and I would also like to thank İlkur Çoban, who contributed to the creation and evaluation of the results of the survey.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This research was supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit.

Kaynakça

- Akalın, R. (2016). Akademik Çeviri Eğitimi Açısından Çeviri Edinci Kavramı ve İçerimleri. *Diyalog*, 2, 56-65.
- Akdağ, A. I. (2019). Translation knowledge and translation decisions of translator trainees. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 480-493.
- Aksan, M. (1993). Dilbilimde İşlevci – Biçimci Yaklaşım. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 189-200.
- Albir, H. A. (2017). Translation and translation competence. A. H. Albir (Yay. Haz.), *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins, 3-33.
- Albir, H. A., Galán-Mañas, A., Kuznik, A., Olalla-Soler, C., Rodríguez-Inés, P., & Romero, L. (2020). Translation competence acquisition. Design and results of the PACTE group's experimental research. *The Interpreter and Translator Trainer*, 14(2), 95-233.
- Alves, F., & Gonçalves, J. L. V. R. (2007). Modelling translator's competence. Y. Gambier, M. Shlesinger & R. Stolze (Yay. Haz.), *Doubts and Directions in Translations Studies: Selected contributions from the EST Congress*. Amsterdam: John Benjamins, 41-55.
- Angelone, E. (2012). The place of screen recording in process-oriented translator training. *Rivista Internazionale di Tecnica della Traduzione*, 14, 41-55.
- Araboğlu, A. (2018). Çeviri Sürecinde Kendi Kararlarını Verebilen Çeviri Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, 4, 307-315.
- Birkan Baydan, E. (2013). Çeviri Eğitiminde Çeviri/ Çevirmenlik Edinci: Problem Çözme ve Karar Verme Konusunda bir Farkındalık Uygulaması. *Çeviribilim Dergisi*, 7, 103-125.
- Çakan, M. (2014). Eğitim Sistemimizde Yaygın Olarak Kullanılan Test Türleri. S. Tekindal (Yay. Haz.), *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem, 92-126.
- Durukan, E. (2018). *Çeviri Öğretimi. Hedef ve Ölçme*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Durukan, E. ve Çelikay, K. (2018). Çeviri Edinci Kavramına Yönelik Kapsayıcı Bir Tanım Önerisi. *Turkish Studies*, 13(12), 161-176.

- Esen-Eruz, S. (2008). *Akademik Çeviri Eğitimi*. İstanbul: Multilingual.
- Eser, O. (2015). *Çeviribilimde Edinç Araştırmaları*. Ankara: Anı.
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39(2), 175-191.
- Göpferich, S. (2009). Towards a model of translation competence and its acquisition: The longitudinal study TransComp. S. Göpferich, A. L. Jakobsen & I. M. Mees (Yay. Haz.), *Behind the mind: Methods, models and results in translation process research*. Kopenhagen: Samfundslitteratur, s. 11-37.
- Haldan, A. (2021). *Çeviri Eğitiminde Çeviri Edinci Geliştirme Alışkanlıkları*. Çanakkale: Rating Academy.
- House, J. (2010). Overt and covert translation. Y. Gambier & L. van Doorslaer (Yay. Haz.), *Handbook of translation studies 1*. Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins, s. 245-246.
- İnce, Ü. (1998). Çeviri Eğitimine Nereden Başlıyoruz? T. Kurultay ve İ. Birkandan (Yay. Haz.), *Forum: Türkiye'de Çeviri Eğitimi. Nereden Nereye? 1*. İstanbul: Sel, s. 83-87.
- Korkmaz, İ. (2019). Teknik Çeviri Eğitiminde Terminoloji – Çeviri Edinci İlişkisi: Örnek Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 328-341.
- Kurultay, T. (1998). Çeviri Eğitimi Neden Farklı Bir Eğitimdir? Çeviri Bölümlerinin Programlarında Yöntem Derslerinin Gerekliliği ve Uygulama Koşulları. 6. *Germanistik Sempozyumu*. Yaz. Haz. A. Kesin. Mersin: Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 309-323.
- Levý, J. (1969). *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main/ Bonn: Athenäum.
- Lörscher, W. (2004). Der Übersetzungsprozeß: Probleme der Beschreibung und Erklärung. H. Kittel et al. (Yay. Haz.), *Übersetzung-Translation-Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 294-301.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook for Translation*. New York/ London: Prentice Hall.
- Neydim, N. (2006). Çeviri Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Çevirisi Üzerine *Varlık Dergisi* Temmuz 1186, 74-76.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord, C. ([1988] 2003). *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: J. Groos Verlag.
- Nord, C. (2006). Loyalty and fidelity in specialized translation. *Revista de Tradução Científica e Técnica*, 4, 29-41.
- Nord, C. (2014). *Hürden-Sprünge. Ein Plädoyer für mehr Mut beim Übersetzen*. Berlin: BDÜ Fachverlag.
- Öncü, M. T. (2016). *Übersetzungskompetenz (Deutsch-Türkisch)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- PACTE (2000). Acquiring Translation Competence. Hypotheses and Methodological Problems of a Research Project. A. Beeby, D. Ensinger & M. Presas (Yay. Haz.), *Investigating Translation*. Amsterdam: John Benjamins, s. 99-106.
- PACTE (2003). Building a translation competence model. F. Alves (Yay. Haz.), *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins, s. 43-66.
- PACTE (2017). *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins.
- Parlak, B. (2003). Türkiye'de Çeviri Eğitimi, Sorunlar ve Beklentiler. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/13564> (erişim tarihi: 10.05.2021).

- Polat, M. (2020). Investigating the backwash effect of higher education exam (YGS) on university students' attitudes. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(3), 152-163.
- Rodrigues, C. (2001). *Überzeugungen im Übersetzungsprozess. Eine empirische Untersuchung mit Berufsübersetzern*. Erişim adresi: <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/dissts/Bochum/Rodrigues2001.pdf> (erişim tarihi: 20.05.2021).
- Şevik, N./ Gündoğdu, M. (2018). Çeviri Eğitiminde Çevirmen Adayı Öğrencilerin Edinmesi Gereken Temel Becerilere Bir Üst Bakış. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-89.
- Tapan, N./ Kuruyazıcı, N. (2020). İstanbul Üniversitesi Almanca Bölümlerinin Kuruluşundan Günümüze Gelişim Süreci. *Diyalog*. Özel Sayı: 2020, 223-231. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1318085> (erişim tarihi: 10.05.2021).
- Tekin, H. (2019). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Yargı.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London/ New York: Routledge.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10.bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2016). *Mütercim Tercümanlık Öğrencilerinin Özel Alan Çevirisi Kapsamında Yazılı Çeviri Edinçlerinin Ölçülmesi*. Basılmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yücel, F. (2016). *Çevirinin Tarihi*. İstanbul: Çeviribilim.
- Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yabancı Dil Testi (YDT) Almanca. 28 Haziran 2020 Pazar. Erişim adresi: https://www.osym.gov.tr/ykspdf/ydt_Almanca_yks_2020.pdf (erişim tarihi: 19.05.2021).

EK

Çeviri Bilgisi Edinci Anketi

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Doç. Dr. Nilgin TANIŞ POLAT tarafından yürütülen "Çeviri Anlayışının Çeviri Edincine Etkisi" başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahibsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruların yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Öğrencilerin hazır bulunuşluklarını|ve gelişimlerini takip etmek üzere çeviriye ilişkin bilgi, beceri ve tutumlarını ölçmeyi amaçlayan bu çalışma ile akademik çeviri eğitimine katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Araştırmanın yapılabilmesi için ankete katılmanız önemlidir. Lütfen bütün maddeleri boş bırakmadan doldurunuz.

Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Doç. Dr. Nilgin TANIŞ POLAT

1. Bölüm

Adınızın ve soyadınızın ilk iki harflerinden ve cep telefonu numaranızın son iki hanesinden oluşan bir rumuz oluşturun ve aşağıya o rumuzu yazın. Örneğin; NİTAPO90. Bu rumuz kişisel bilgilerinizi saklı tutmamıza yardımcı olacaktır. Daha sonraki çalışmalarımıza katılmak isterseniz yine bu rumuz sayesinde kişisel bilgileriniz gizli tutularak eşleştirme yapılabilecektir.

1. Rumuzunuz: _____
2. Cinsiyetiniz:
 - Kadın
 - Erkek
3. Doğum tarihiniz (Yıl Olarak): _____
4. Ana diliniz:
 - Türkçe
 - Diğer (Lütfen yazınız): _____
5. Öğrendiğiniz ilk yabancı dil: _____
6. Bildiğiniz diğer diller: _____
7. Eğitim aldığınız üniversite: _____
8. Eğitim aldığınız bölüm: _____
9. Kaçıncı sınıftasınız:
 - Hazırlık
 - 1
 - 2

3

4

10. Eğitim aldığınız bölüm, kaçınıcı tercihinizdi? _____

11. Hangi bölümde öğrenim görmek isterdiniz? _____

12. Üniversite sınavında çeviri alanından gelen sorular sizce zor muydu?

Evet

Hayır

13. Üniversite sınavından önce, çeviri alanından gelecek sorular için özel olarak hazırlandınız mı?

Evet

Hayır

14. Yanıtınız evet ise, nasıl hazırlandığınızı tek bir cümle ile açıklayınız.

15. Sizce ÖSYM'nin hazırladığı çeviri soru türünden sorular hangi becerinizi ve/veya edinci ölçmektedir?

16. İleride çevirmen olarak çalışmayı düşünür müsünüz?

Evet

Hayır

17. Alacağınız eğitimin çevirmen olmanız için yeterli olacağını düşünüyor musunuz?

Evet

Hayır

18. Nedenini tek bir cümle ile açıklayınız.

2. Bölüm

Aşağıdaki ifadelerle ilgili görüşlerinizi sizin için en uygun olanı işaretleyerek belirtiniz.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Kaynak metni (orijinal metni) okurken metnin nasıl çevrilmesi gerektiği hakkında da fikir yürütmek gerekir.	1	2	3	4
2. Sözcükler kaynak ve hedef dilde genelde birebir örtüşmediğinden çeviride daima bir kayıp oluşur.	1	2	3	4
3. Müşteri, çevirmenin metni nasıl çevirmesi gerektiğini belirler.	1	2	3	4
4. Her çevirinin amacı, biçim olarak kaynak metne en yakın olanı üretmektir.	1	2	3	4
5. Kapsamlı bir sözlük yardımıyla, çeviri sorunlarının büyük bir kısmının üstesinden gelinebilir.	1	2	3	4
6. Bir metni çevirirken en önemli şey, hedef okurun beklentisini karşılamaktır.	1	2	3	4
7. Kaynak metni anlamak için en önemli şey, sözcüklerle ilgili sorunların üstesinden gelmektir.	1	2	3	4
8. Kaynak metnin özellikleri, hedef dilde aynı türdeki metnin özelliklerinden çok farklı ise (örn. ticari yazışma, kullanma talimatı vb.) hedef metinde uyarılama yapılır.	1	2	3	4
9. Bir dilde her sözcüğü bilmeniz beklenemez, bu nedenle kapsamlı iki dilli bir sözlüğe sahip olmak iyi bir çeviriyi güvence altına alır.	1	2	3	4
10. Bir metin, hedef okurun kim olduğuna bağlı olarak farklı şekillerde çevrilmelidir.	1	2	3	4
11. Çevrilen tüm metinlerde kaynak metindeki paragraflar korunmalı ve cümleler de hedef metne aynı sıralama ile aktarılmalıdır.	1	2	3	4
12. Çeviride en büyük sorunu, kalıplaşmış sözcük grupları (deyimler, atasözleri vb.) oluşturur.	1	2	3	4
13. Çeviri yapmanın en iyi yolu, kaynak metindeki sözcüklere ve cümlelere odaklanmak ve onları hedef dilde yeniden üretmektir.	1	2	3	4
14. Teknik bir metni çevirirken, en zor olan, kavramları çevirmek değildir.	1	2	3	4
15. Atasözleri, deyimler ve metaforlar hariç, bir metni çevirmenin en iyi yolu daima sözcüğü sözcüğüne çevirmektir.	1	2	3	4
16. Bir sözcüğün veya bir ifadenin anlamını bilmediğinde ilk yapman gereken, iki dilli bir sözlükte anlamına bakmaktır.	1	2	3	4

3. Bölüm

Aşağıda yer alan „Kırmızı Başlıklı Kız“ masalına ilişkin metnin, Türkiye’de faaliyet gösteren bir yayınevi tarafından *Uykudan Önce Çocuklara Okunabilecek Masallar* serisinde yayımlanabilmesi için, çevirmen olarak görevlendirilseydiniz, 1-3 ile numaralandırılan cümleleri nasıl çevirirdiniz?

Rotkäppchen

(1) Es war einmal eine Hanna oder Emma oder eine Mia – niemand weiß mehr ihren genauen Namen. Denn von allen wurde sie nur Rotkäppchen genannt. Jeder, der das Mädchen nur ansah, hatte es lieb, am allerliebsten aber hatte es seine Großmutter. Einmal schenkte sie dem Kind ein wunderschönes Käppchen aus rotem Samt. Das stand ihm so gut, dass es nichts Anderes mehr tragen wollte. Daher nannte man es von nun an nur noch Rotkäppchen.

Eines Tages sagte die Mutter: (2) „Komm, Rotkäppchen, ich habe dir eine Flasche Wein und ein Stück Kuchen in den Korb gepackt. Bringe dieses Körbchen bitte zur Großmutter hinaus. Sie ist krank und schwach und soll sich daran stärken. Mach dich auf, bevor es heiß wird. Und vor allem, weiche nicht vom Weg ab, sonst fällst du, die Flasche zerbricht, und die Großmutter hat nichts. (3) Und, Rotkäppchen, denk daran, sieh die Großmutter an, wenn du sie begrüßt und guck nicht erst in alle Ecken herum.“ Rotkäppchen versprach: „Ich will schon alles gut machen.“ Dann machte es sich auf den Weg.

1) _____

2) _____

3) _____

Kolokyum Raporu: “Aktuelle Perspektiven der Deutsch-Türkischen und Interkulturellen Germanistik” 25.06.2021-02.07.2021

Colloquium Report: “Contemporary Perspectives on Turkish-German and International German Studies” 25.06.2021-02.07.2021

Serra YILMAZ¹

¹Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: S.Y. 0000-0001-5791-2842

Corresponding author:

Serra YILMAZ,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balbanaga Mah. Ordu Cad. No:6,
Laleli, Fatih, İstanbul, Türkiye
E-mail: serra.yilmaz@istanbul.edu.tr

Submitted: 07.09.2021

Accepted: 20.07.2021

Citation: Yılmaz, S. (2021, Haziran-Temmuz). Kolokyum raporu: “Aktuelle perspektiven der Deutsch-Türkischen und interkulturellen Germanistik”
“Türk-Alman ve uluslararası Germanistik çalışmalarında güncel perspektifler”. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und
Literatur*, 46, 169-179. <https://doi.org/10.26650/sdsl2021-992235>

Alman Akademik Değişim Servisi'nin (DAAD) destekleyicisi olduğu İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Paderborn Üniversitesi'nin katılımlarıyla yürütülen Alman Dili ve Edebiyatı Bölümleri Arasında İşbirliği Projesi (GIP) kapsamında "Interkulturelle Perspektiven der deutschsprachigen Gegenwartskultur" başlığı altında düzenlenen "Aktuelle Perspektiven der Deutsch-Türkischen und Interkulturellen Germanistik im Rahmen der Germanistischen Institutspartnerschaft Pader-Ege-Bosporus" adlı kolokyum, projeye katkı sağlayan üniversitelerden öğretim üyelerinin, lisansüstü öğrencilerin ve bu alanda çalışmalar yapan davetlilerin katılımlarıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirildi. İki gün süren programın "Interkulturelle Perspektiven des Deutsch-Türkischen Films" adını taşıyan ilk bölümü 25.06.2021 tarihinde, "Aktuelle Beiträge zur Forschung" adlı ikinci bölümü ise 02.07.2021 tarihinde yapıldı. Kolokyumun amacı kültürlerarası bir bakış açısı ile Türk-Alman sineması, 'Fluchtliteratur'¹, göç ve göçmen edebiyatı alanlarında çalışmalar yapan akademisyenleri, lisansüstü öğrencileri ve disiplinlerarası alanlarda önemli projeler yürüten araştırmacıları bir araya getirerek etkileşimde bulunmalarını ve fikir alışverişini sağlamaktır. Kolokyumda dokuz farklı üniversiteden çok sayıda araştırmacı dilbilim, edebiyatbilim ve kültürbilim alanlarında bildirimlerini, incelemelerini ve projelerini sundular.

İlk gün Paderborn Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Michael Hofmann'ın açılış konuşması ile başladı. Hofmann'ın açılış konuşmasından sonra gerçekleştirdiği "Migrationskino als Weltkino Genre-Perspektiven auf Filme Fatih Akın" başlıklı sunumu Fatih Akın'ın en çok bilinen dört yapıtı olan *Im Juli* (2000), *Gegen die Wand* (2004), *Auf der anderen Seite* (2007) ve *Soul Kitchen* (2009) filmlerinin incelemesi üzerineydi. Bu filmleri biçim, biçem ve tür bakımından ele alan Hofmann, göç ve göç sonrası olguların bu eserlerde nasıl ortaya çıktığı ve bu olguların filmlerin türleriyle nasıl ilişkilendirildiği konularına odaklandı. Hofmann konuşmasına "Gattung" ve "Genre" terimlerinin film çalışmaları ve edebiyatbilim alanlarındaki tanımlarından bahsederek başladı. Daha sonra Fatih Akın'ın yukarıda belirtilen filmlerinin "Roadmovie", "Melodram", "Episodenfilm", "Culture-Clash-Komödie", "Western" ve "Gerichtsfilm" türleri bağlamında incelenebileceğinin üzerinde durdu.

Sunumun ilerleyen bölümlerinde Hofmann "Weltliteratur" (Dünya Edebiyatı) ve "Weltkino" (Dünya Sineması) kavramlarını ele aldı. Öncelikle "Weltliteratur"u betimleyen

1 Türkçeye birebir çevrildiğinde "kaçış edebiyatı" olarak karşılık bulan bu kavram Alman edebiyatında ülkelerinden savaş, terör, doğal afetler veya yaşamlarını tehdit eden başka bir durum sebebiyle kaçmak zorunda kalan yazarların, kaçışın nedenlerini, sürecini ve etkilerini konu alan eserlerini içeren bir edebiyat türüne verilen addır.

Hofmann, söz konusu terimin edebiyat dünyasına Goethe tarafından kazandırıldığını vurguladı. “Weltkino” gibi bir kavramın ise edebiyatla yakın bir ilişki içinde olan sinema sanatı için söz konusu olamayacağını, çünkü sinema olgusunun konsept itibarıyla zaten uluslararası nitelikte olduğunu belirtti. Bu bağlamda Fatih Akın’ın filmleri için sadece “Türk-Alman filmi” tanımlaması yapılmasının indirgeyici bir yaklaşım olacağına dikkat çekti. Dolayısıyla “Genre” yani tür bağlamında yapılan analizlerin Türk-Alman sinemasının uluslararası olma özelliğini ön plana çıkaracağına işaret etti. Hofmann sonrasında Fatih Akın’ın *Im Juli* adlı filmi türü bakımından inceleyerek filmin “Roadmovie” kategorisinde yer aldığı ve bu açıdan içinde kültürlerarası bileşenler barındırdığını dile getirdi. Sunumda incelenen bir sonraki film olan *Gegen die Wand* ise Hofmann tarafından tür olarak “Melodram” şeklinde sınıflandırıldı. Fatih Akın’ın diğer bir yapıtı olan *Auf der anderen Seite* sunumun devamında kısaca ele alındı. Araştırmacının “Episodenfilm” kategorisine dahil ettiği bu eserin Meksikalı yönetmen Alejandro G. Iñárritu’nun *Babel* (2006) adlı filmiyle tür bağlamında benzer olduğuna değinildi. Hofmann incelediği bir diğer eser olan 2009 yapımı *Soul Kitchen* filminin “Culture-Clash-Komödie” ve “Gangsterfilm” türlerinden unsurlar barındırdığına dikkat çekti. Film bu bağlamda *My Big Fat Greek Wedding* (2002) gibi yapımlarla aynı sınıfta konumlandırıldı. Ayrıca “Gangsterfilm” türünün göç olgusu bağlamında kullanılmasının göçmenlerin düştükleri zor durumları daha iyi göstermeye imkân sağladığı belirtildi. Sonuç olarak Hofmann, film türü özelindeki bakış açılarının Fatih Akın’ın eserlerinin kültürlerarası bağlantılarını öne çıkardığını ayrıca bu bakış açılarının Türk-Alman filmlerinin “yerelleştirilme”sinin önüne geçtiğini ifade etti.

Hofmann’ın bildirisinden sonra “Thematische Annäherung” başlıklı oturuma geçildi. Bu bölümündeki ilk konuşmacı Magdeburg Üniversitesi’nden Martina Kofer, “Noch immer kein Raum zum Atmen? Türkische Frauenfiguren im gegenwärtigen deutsch-türkischen Film” adlı çalışmasını tanıttı. Kofer sunumunda Türk kadınının Türk-Alman sinemasında kurban rolünde betimlenmesi ve Edward Said’in şarkiyatçılık tezi bağlamında modern Batı’nın bir karşıtı olarak sahneye konulması konularını ele aldı. Batı söyleminde Türk-Müslüman kadının öznelendirilmesi sürecini üç gruba ayıran Kofer, öncelikle 19. yüzyıldaki “Şarkiyatçılık ve Toplumsal Cinsiyet” söylemlerine değindi bu dönemde öne çıkan imgelere örnek olarak harem, kölelik ve egzotikleştirme gibi kavramları dile getirdi. Sonrasında 1970-80li yıllarda oluşan “Üçüncü Dünya” ve “İşçi Göçü” konuları üzerinde durdu ve buradaki temel olgular olarak ataerkil baskı, haksızlık, kurbanlaştırmaya değindi. Konuşmasına 2000li yıllarda ortaya çıkan İslam-Uyum Söylemi ile devam eden Kofer, güncel baskın imajlar olan uyum sorunu, dini baskı, kadın köle, eğitimsizlik gibi konuların altını çizdi. Sunumun devamında Neo-Orientalismus (Yeni-Şarkiyatçılık) söylemine

odaklanarak bu söylemin 2000 yılından günümüze gelişimini irdeledi. Bu bağlamda "Doğu" algısının "Batı" nezdinde özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra "Tehditkâr Doğu" şeklinde evrildiğini ve bunun "Öncü Kültür" ve "Farklı Kültür" şeklinde bir ikiliğe yol açtığını ifade etti. Sunumda "Öncü Kültür" e ait kadınların bağımsız olması ve bunun da "Batı Kültürü" için bir nitelik ve statü göstergesi olduğunun vurgulanması ilgi çekici bir ayrıntı olarak karşımıza çıktı. Daha sonra katılımcılara klasik Türk aile yapısına, Türk kadınına ve genel olarak Türk kültürüne ait olumsuz birçok klişe içeren Feo Aladağ'ın *Die Fremde* (2010) ve Buket Alakuş'un *Einmal Hans mit scharfer Soße* (2013) filmlerinin tanıtımlarından birer bölüm izletildi. Kofer, adı geçen yapıtlardaki Müslüman-Türk kültürü betimlemeleri üzerinde durdu ve bu sinema eserleri ile 2000'li yıllardaki namus cinayeti, zorla evlendirme gibi konuları işleyen edebiyat eserleri arasında koşutluklar bulunduğuna işaret etti. Araştırmacı buna ek olarak, Ömer Alkın'ın Türk-Alman sinema eserlerinde kadın figürlerinin betimlemesi konusunda bir dönüm noktasında bulunmadığımız, aksine bitmek bilmeyen bir kısır döngüde sıkışıp kaldığımız şeklindeki görüşlere katıldığını da dile getirdi. Kofer sunumunun sonunda bu tarz Türk-Alman komedi filmlerinde her zaman kuşak çatışması teması üzerinde durulduğunun ve kadın figürlerin eş, kız evlat ve anne rolünden öteye geçemediğinin altını çizdi.

Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Doç. Dr. Saniye Uysal-Ünalın bu oturumun ikinci konuşmacısıydı. Uysal-Ünalın, "Kulturelle Differenz und Stereotypen in der türkisch-deutschen Filmkomödie" adlı sunumuna iki temel araştırma sorusuyla başladı: "Türk kültürü hakkındaki stereotipler ve kültür farkı Türk-Alman komedi filmlerinde nasıl sahneye konulur ve nasıl temsil edilir?" ve "Bu kültürel farklılıklar ve klişelerin göç sonrası uyum süreci konusundaki toplumsal söylemler ve dinamikler ile nasıl bir ilgisi vardır?". Sunumun devamında Türk-Alman komedi filmlerinin önemli unsurlarına değinilerek, bu tür filmlerin genellikle "Culture-Clash-Komödie" türünde yapıtlar olduğundan ve farklı kültürlerle karşılaşma sonucu oluşan aile içi çatışmaların konu olarak sık sık karşımıza çıktığından bahsedildi. Bu tür yapıtlarda sahnelenen kültürlerarası basmakalıp varsayımlara dayanan klişeler ve gerçekte olanlar arasındaki farkın sakıncalı bir durum yarattığına işaret eden Uysal-Ünalın, bu muğlak durumun daha ayrıntılı incelenmesi gerektiğini düşündüğünü dile getirdi. Ardından Wellgraf'dan bir alıntı yaparak medyanın göçmenler hakkındaki gerçeklik algısı inşası ile insanların kafasında oluşan imajlara değindi. Bu tür filmlerde toplumsal cinsiyet olgularının ve kadın figürlerinin ortaya çıkış şekillerinin önemine dikkat çeken Uysal-Ünalın, konuşmasının sonunda katılımcılara Christoph Schnee'nin *Kückückskind* (2013) adlı filminden bir bölüm izletti. Katılımcılar bu bölümü izledikten sonra Uysal-Ünalın *Kückückskind* adlı sinema

eseri hakkında bilgi verdi. Böylece filmde sunumun başında bahsedilen kültürel farklılıkların ve medyanın ürettiği gerçeklik algılarından doğan klişelerin (örneğin kadın figürünün kurbanlaştırılması ve sessizliği, göçmenlerin ataerkil aile yapısı gibi) nasıl oluşturulduğu ve farklı yapıtlar üzerinden doğrulandığı görüldü.

Kolokyumun üçüncü oturumu Farah Bouamar ve Nabila Bushra'nın "LOST und I CAN HEAL YOU Genre und Kritik- über den Anspruch gendersensibel und rassismuskritisch Horror(kurz)filme zu produzieren" adlı sunumları ile başladı. Bu bölümde Farah Bouamar ve Nabila Bushra kendi projeleri olan ilk kısa filmlerini tanıtıp korku filmlerindeki yabancılaştırma temasını ele aldılar. Kısa filmlerinin gösteriminden sonra katılımcılar film ile ilgili izlenimlerini dile getirdiler. Kısa filmin odak noktasında yer alan şeytani kadın imgesi, kadın figürünün yabancılaştırılması temasını vurgulaması açısından dikkat çekiciydi.

Boumar ve Bushra'nın ilgi çekici kısa filmlerinden sonra, Paderborn Üniversitesi'nden Prof. Dr. Rita Morrien "Film und Gender - *Nur eine Frau & Aus dem Nichts* (Weibliche Opfer- und Täterschaft)" adlı bildirisini sundu. Bildirisinde cinayete kurban giden Türk kökenli bir kadının kendi hikayesini anlattığı *Nur eine Frau* (2019) adlı sinema eserini ele alan Morrien, öncelikle filmin konusunun namus cinayeti değil kadın cinayeti olduğunun altını çizdi. Ayrıca üzerinde çokça tartışıldığı üzere "namus cinayeti" kavramının oldukça uygunsuz olduğunu bu yüzden kullanılmaması gerektiğini belirtti. Morrien konuşmasına artık geleneksel diyebileceğimiz "mağdur kadın", "fail erkek" olgularının gerçek hayatta yansımalarının sadece İslam kültüründe değil Batı kültüründe de görüldüğünü vurgulayarak devam etti. Ayrıca filmdeki erkeklerin oldukça baskın karakterler olarak betimlendiğini dile getiren Morrien, erkek figürlerin "hegemonik erillik" kavramının temsilcileri olarak sunulduğuna dikkat çekti. Morrien, öldürülen bir kadının sesi olan bu filmin sadece toplumsal cinsiyet kuramı değil aynı zamanda feminizm bağlamında da önemli mesajlar taşıdığına işaret etti.

Daha sonra Dortmund Teknik Üniversitesi'nden Sarah Reininghaus'un "Fatih Akın *Aus dem Nichts* (2017) als Vertreter des türkisch-deutschen Films der 2010er Jahre mit einem vergleichenden Exkurs zu Hormanns *Nur eine Frau* (2019)" başlığını taşıyan sunumuna geçildi. Reininghaus çalışmasında, Fatih Akın'ın "Nationalsozialistischer Untergrund" adlı Almanya'da faaliyet gösteren aşırı sağcı ve ırkçı silahlı grubun bir Türk'ü ve oğlunu öldürmesini konu alan *Aus dem Nichts* (2017) isimli filmi ile yine Almanya'da öldürülen Türk-Alman bir kadının hikayesini anlatan Sherry Hormann'ın *Nur eine Frau* (2019) adlı

sinema eserini karşılaştırmalı olarak inceledi. Bu incelemede *Aus dem Nichts* filmine ağırlık veren Reininghaus, filmde *Nur eine Frau* yapımına benzer bir şekilde Türk-Alman karakterin kurban rolünde olduğundan bahsetti. Ancak *Aus dem Nichts* eserinde -*Nur eine Frau* filminden farklı olarak- klişeleşmiş tipik Türk-Alman tasvirlerinin kullanılmamış olması bu noktada dikkat çekiciydi. Daha sonra *Aus dem Nichts* filmine dair eleştirileri değerlendiren Reininghaus, eleştirilerin yoğun olarak Türk göçmenlerin öldürülmesini konu edinen filmde baş karakterin bir Alman olarak seçilmesine yönelik olduğunu dile getirdi. Araştırmacı bu konu ile ilgili olarak Hannah Pilarczyk adlı eleştirmenin *Der Spiegel*'de yayınlanan bir metninden alıntı yaptı. Alıntıda Pilarczyk, nasyonal sosyalist yeraltı örgütünün bir kurbanının hikayesini sarışın bir Alman üzerinden anlatmanın siyahı insanların hikayesini beyaz bir ana figür üzerinden anlatan Hollywood filmlerindeki stratejiye benzer olduğunu belirttiği görüldü. Özet olarak Reininghaus, filme gelen tepkilerde kimlik, aitlik ve yabancılık üzerine sorular barındıran söylemlerin kendini gösterdiğini ifade etti.

Reininghaus'un sunumundan sonra sözü devralan Dortmund Üniversitesi'nden Dr. Hilal Keskin, "Vom anatolischen Heimatfilm zur modernen Familiengeschichte. Die Darstellung der deutsch-türkischen Kultur in *Almanya - Willkommen in Deutschland*" adlı bildirisine geçildi. Keskin ilk olarak "GastarbeiterInnen-Generation" (misafir işçi jenerasyonu) konusunu işleyen filmlerde göçmenlerin genellikle toplum tarafından dışlanmış mağdur kişiler olarak gösterildiğini ve Türklerin de sessiz figürler olarak betimlendiğine değindi. Buna karşın *Almanya - Willkommen in Deutschland* (2011) filminde Türk karakterlerin alışılmış Türk ve göçmen stereotiplerinin dışında betimlendiğini belirten Keskin, bu durumun Türk-Alman sinemasında açıkça bir gelişim olarak gözlemlenebileceğini ekledi. Araştırmacı konuşmasının devamında Türk-Alman sinemasında ve edebiyatında önem teşkil eden "Interkulturalität" (kültürlerarasılık) kavramını "kültürlerarası etkileşim" şeklinde tanımladı ve kültürlerin kendine has özelliklerinin ancak başka kültürlerle etkileşime girildiğinde ortaya çıktığı vurguladı. Keskin bu noktada "kültürlerarasılık" bağlamında öne çıkan "Hybridität" (melezlik) kavramına da değindi. Kültürlerarası etkileşimin gerçekleştiği noktada ortaya çıkan "kültürel melezlik" unsurunu sadece kültürel unsurların harmanlanması olarak tanımlamanın yetersiz kalacağını dile getiren Keskin, bu kavramı iki kültürden de izler ve farklılıklar taşıyan yeni ve farklı bir olgu şeklinde adlandırdı. Keskin *Almanya: Willkommen in Deutschland* filminde yabancı olmanın zorluklarının inkâr edilmediğinin, ancak alışılan aksine ön planda bir asimilasyonun değil, Yılmaz ailesinin kurduğu kültürel köprülerin görüldüğünü söyledi. Bu kültürel köprülere örnek olarak ise Yılmaz ailesinin

Türk deyimlerini kelimesi kelimesine Almancaya çevirerek kullanmasını gösterdi. Sunumunun sonunda Keskin, söz konusu sinema eserinin ölüm, kültür, aile, kendini bulma gibi evrensel konulara temas ettiğini belirterek bu açıdan bu tür yapıtların göçmen filmleri olarak değil, bağımsız sanat yapıtları olarak nitelendirilmesinin kültürel algımıza katkıda bulunacağını altını çizdi.

İlk günün kapanışında Alman yazar ve gazeteci Angelika Overath bir okuma etkinliği gerçekleştirdi. *Ein Winter in Istanbul* (2018) adlı kitabından bölümler okuyan yazar, sonrasında katılımcıların sorularını yanıtladı.

Kolokyumun ikinci günü Prof. Dr. Michael Hofmann'ın açılış konuşmasıyla başladı. GIP (Germanistische Institutspartnerschaft) bünyesinde Paderborn Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi akademik kadro ve öğrencilerinin ortak çalışması ile oluşturulması planlanan *Handbuch zum Deutsch-Türkischen Film (Türk-Alman Sineması Antolojisi)* hakkında bilgi veren ve konferansın bir önceki oturumunun kısa bir özetini yapan Hofmann, ikinci günün sunumlarını kısaca tanıttıktan sonra sözü ilk konuşmacıya devretti.

“Aktuelle Projekte” başlıklı ilk oturumda araştırmacılar ekipleriyle yürüttükleri bilimsel projeleri tanıttılar. İlk olarak Paderborn Üniversitesi'nde yürütülen “Informationssystem Graffiti in Deutschland (INGRID)” adlı projede araştırma görevlisi olarak çalışan Sven Niemann oldukça ilgi çekici olan projeleri hakkında bilgi verdi. Niemann projeyi hayata geçirmek için bir veri tabanına ihtiyaç duyduklarını, bu yüzden bilişim alanından yardım aldıklarını ve bu bağlamda projenin disiplinlerarası bir proje olarak nitelendirildiğini vurgulayarak söze başladı. Niemann tanıttığı projenin veri tabanında her türlü araştırma için çok sayıda değişik konu başlığı altında toplanmış 73 bin grafiti fotoğrafı bulunduğunu, bunların tamamının imgelem, betimleme biçimi, dili, yazım biçimi ve bağlam gibi temel yönlerinin göz önüne alınarak kaydedildiğini, elde edilen verilerin nitel ve nicel araştırmalar için kullanıma hazır olduklarını belirtti. Sunumun devamında Niemann “urban art” olarak da adlandırılan şehir sanatı grafitinin nasıl okunduğu ve nasıl anlamlandırıldığı hakkında bilgi verdi. Bir dilbilimci olarak bu metin türündeki dilsel yapılar ile ilgilendiğini vurgulayan Niemann, grafitilerin de doğal diller gibi kendilerine ait karakteristik özellikler barındırdığını ve belirli kurallar çerçevesindeki bu özellikleri gözlemleyerek nerede yazıldığının, ne anlattığının ve kime ya da neye ithaf edildiğinin çözümlenebilir olduğunu ifade etti. Proje katılımcılar tarafından büyük ilgi gördü. Sunum sonrasında konu hakkında fikirlerini belirten bazı katılımcılar, grafitilerin arkasındaki

anlamın toplumun sosyal yapısı hakkında fikirler verebileceğini ve bunun ayrı bir araştırma konusu olabileceğini, böyle bir araştırma söz konusu olursa INGRID veri tabanından yardım alınabileceğini dile getirdiler.

İlk oturumun ikinci konuşmacısı olan Paderborn Üniversitesi'nden Dr. Friedrich Markewitz Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) tarafından desteklenen "Soldaten! So darf es nicht weitergehen: Heterogene Widerstandskulturen - Sprachliche Praktiken des Sich-Widersetzens von 1933 und 1945" adlı projesini tanıttı. Markewitz bu projede isyan ve direniş temasını işleyen metinlerde hangi dil kullanım şekilleri bulunduğunun ve bunların metnin genel amacına ne ölçüde katkı sağladığının araştırıldığını belirtti. Nasyonal-Sosyalist rejime karşı direncin dilbilimsel yansımalarının önem teşkil ettiği proje kapsamında oluşturulan koleksiyonda 1933-1945 arasında oluşmuş belgeler, edebi metinler, günlük, muhtıra gibi özel ya da resmi metinlerin yanı sıra Almanya'da 1940-43 yılları arasında etkili olmuş "Weiße Rose" adlı direniş grubunun el ilanları ile hiç bilinmeyen yazılar, mektuplar ve o dönemi yaşamış görgü tanıklarına ait kişisel günlüklerin de yer aldığı ve bu metinlerin proje kapsamındaki dilbilimsel araştırmaların temelini oluşturduğu ifade edildi. Markewitz ayrıca proje kapsamında 2018 yılında bir antoloji kitabı basıldığını da kaydetti

"Aus der Forschung" adlı ikinci oturumda konuşmacılar güncel araştırmalarını katılımcılarla paylaştılar. İlk olarak Paderborn Üniversitesi'nden Dr. Ines Böker ve Felix Behler ortak çalışmaları olan "Nationale Identität, Repräsentationen und Transformationen von Held*innen in der Literatur" isimli araştırmalarıyla, edebiyatta milli kimlik ve kahramanlık olgusunun temsilleri ile değişimi konusunu ele aldılar. Sunumlarına başlarken araştırmalarında karşılaştırma odaklı bir bakış açısı kullandıklarını belirten Böker ve Behler, bu incelemede kahramanlık olgusunun çağdaş dramda sosyo-politik söylemlerin tasvir şekli ve bunun kültürel çalışmalarla ilgisi üzerinde durduklarını vurguladılar. Araştırma konusunun açıklığa kavuşturulmasından sonra kültürel çalışmalar bağlamında İngiltere'de kahramanlık olgusuna değinen Behler, bu açıdan İngiltere'de kahramanlık temalı bazı anıtların temsil ettikleri değerler ve bunların kamuoyu üzerindeki etkilerinden bahsetti. Devamında bu gibi anıt betimlemelerinin onları üreten topluluklardaki asker imajının inşasındaki değişikliklerle bağlantılı olarak değişimler gösterdiğine işaret edildi. Bu değişimlerin İngiltere ve Almanya örneklerinde sosyo-kültürel söylemlerde ve edebi örneklerde bir yapısal değişim süreci olarak kendini gösterdiği belirtilerek, konunun bu bağlamda karşılaştırmalı bir perspektif ile incelenmesi için Almanya ve İngiltere'deki temel koşulları sınıflandırmanın önemi üzerinde duruldu. Bu temel koşullara örnek olarak; II. Dünya Savaşı'nda yapılan

soykırımdan dolayı insanlığa karşı suçlu kabul edilen Alman askerinin kötü imajı sebebiyle asker mezarlarının anıtlaştırılmasının sadece çok eski zamanlardaki savaşlarda şehit olmuş askerler için söz konusu olması (en azından 2008 yılına kadar) Böker tarafından dile getirildi. Bu konunun edebiyattaki yansımalarına örnek olarak ise *Kriegsbraut* (2011) adlı romandan bir alıntıya yer verildi. Sonrasında sözü devralan Behler, Almanya'daki benzer temel koşulların İngiltere bağlamında da geçerli olduğunu söyledi. Behler, İngiltere'deki asker imajı için 1980 yılına ait İngiltere'nin emperyalist düşünce tarzını yansıtan bir tiyatro oyunu olan *The Romans in Britain* adlı eseri örnek verdi. Dramaların yeni kahramanlık yapısında askerlerin temsilinin araştırılmasına yönelik yansımalar olarak değerlendirildiği sunumda, bu bağlamda Alman ve İngiliz dramlarından "savaş meydanında ölüm", "toplum için kendini feda etme" ve "kahramanlık" temalarını işleyen örnekler konuşuldu ve bu kavramların tasvir şekillerine odaklanıldı. Sunum büyük ilgi gördü ve katılımcılardan araştırma hakkında öneri ve yorumlar geldi.

Bu oturumdaki ikinci sunumda FH Bielefeld Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yüksel Ekinci, "Deutsch lernen anhand von Kinderliteratur. Ein mediengestütztes Projekt in internationalen Klassen" başlığını taşıyan dijital medya aracılığı ile sözcük ve dilbilgisi becerilerinin aktarımının başarı derecesinin tespit ve analizini amaçlayan projesi hakkında bilgi verdi. Çocukların gerçek çalışma örneklerine de yer verilen sunumda, çocuk kitaplarında görülen sözcüklerle yeni tümceler oluşturmanın sistematik sözcük bilgisi çalışmalarına imkân sağlaması açısından dil öğrenimine büyük katkı sunduğu üzerinde duruldu. Örnek olarak *Briefe von Felix* kitabından esinlenen çocukların kendi "Felix kitaplarını" oluşturmaları verildi. Son olarak bu çalışmaların çocukların psikolojilerini de olumlu yönde etkilediğine değinen Ekinci, dijital medyanın çocukların dil gelişimi üzerindeki etkisinin ana inceleme konusunu oluşturduğu araştırmada, dijital medya araçlarının dil öğrenme amacı ile kullanılmasının çocukları motive ettiği, derslere katılımı arttırdığı, çok dilliliğin önünü açtığı ve genel olarak olumlu bir etki yarattığı sonucuna varıldığını vurguladı.

Kolokyumun bir sonraki bölümünde "Junges Forum" başlığı altında doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin çalışmalarına yer verildi. Bu bölümde ayrı bir açılış konuşması yapan Prof. Michael Hofmann genç araştırmacıların çalışmalarının çok değerli olduğunu, bu açıdan organizasyonun bu bölümü için ayrıca heyecan duyduğunu dile getirdi.

Bu oturumdaki ilk konuşmacı Paderborn Üniversitesi'nde doktora öğrencisi olan Moska Sediqi, Heinrich Böll Vakfı'ndan burs kazanan "Literarisches Lernen mit

Fluchtliteratur" adlı doktora çalışmasını tanıttı. Doktora tezinin temel araştırma sorusunu "Fluchtliteratur kültürlerarası öğrenmeye ne ölçüde katkı sunuyor?" şeklinde ortaya koyan Sediqi, çalışmasında seçtiği edebi metinlerle edebi ve kültürlerarası öğrenmeyi desteklemek için ırkçılık ve kültür çeşitliliğine duyarlı bir Almanca dersi zemininde bir model geliştirmeyi ve geliştirilen bu modelin verimliliğini ölçmeyi hedeflediğini söyledi. Sunumun devamında sürgün edebiyatı ve 'Fluchtliteratur' arasındaki farklara değinen Sediqi, bu iki kavram arasındaki farkın netleştirilmesinin önemini vurguladı. Göçmen edebiyatının bir çeşidi olarak görülen "güncel 'Fluchtliteratur' kavramı" ile genellikle 2015 yılından itibaren anavatanını terk ederek Avrupa'ya göç eden insanların en güncel deneyimleri kastedilmektedir. Bu edebi türün kapsamına giren eserlerin genellikle ülkelerinden kaçış sürecini betimlemeleri, anavatana karşı karmaşık hisler, kaçış sonrası travma, uyum sorunu gibi yönler içerdiğini belirten Sediqi, Abbas Khinder, Sherko Fatah, Uticha Marmon gibi isimlerin eserlerinin bu bağlamda örnek olarak verilebileceğini söyledi. Son olarak doktora çalışması çerçevesinde geliştirdiği modeli seminerlerde deneme fırsatı bulduğunu belirten Sediqi, bu proje kapsamında göçmen öğrencilerin Alman Dili ve Edebiyatı öğrencileriyle etkileşime girmelerinin önemine dikkat çekti.

Organizasyonun son sunumunda Paderborn Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimlerine devam eden Melissa Haufschild ve Marco Wolfgramm, Abbas Khider'in 'Fluchtliteratur' kategorisine ait olan *Der falsche Inder* (2008) adlı romanını incelediler. Sunumlarına Abbas Khinder'in kısa bir biyografisi ile başlayan Haufschild ve Wolfgramm, sonrasında analizlerini "kaçış" teması üzerinde yoğunlaştırarak inceledikleri romanda anavatandan kaçış ile yer ve zaman kavramlarının önemini yitirmesini dikkat çekici bulduklarını dile getirdiler. Romanda sürekli gün yüzüne çıkan hareket ve yer değiştirme durumlarının okuyucuyu hem fiziksel hem de ruhsal olarak etkilediğini belirten genç araştırmacılar, kitapta hiç bitmeyen bir kaçış deneyiminin paradokslarla ve metaforlarla etkili bir şekilde betimlendiğinin altını çizdiler.

Oldukça merak uyandırıcı ve bilgilendirici bu iki sunumun sonunda verilen bir saatlik aranın ardından Marmara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Leyla Coşan, Duisburg-Essen Üniversitesi'nde görev yapan psikolog ve göç araştırmacısı Prof. Dr. Hacı-Halil Uslucan ile bir röportaj gerçekleştirdi. Röportajda ağırlıklı olarak göçmenlere ayrımcılık, ırkçılık, medyanın göçmenlerin imajı üzerindeki etkisi içerikli sorular soruldu. Tüm sorulara engin bilgi ve tecrübesi ile samimi cevaplar veren Uslucan, bu konularla ilgili kendi deneyimlerini de paylaştı. Röportajın sonunda Coşan, Uslucan'a konferansın teması ile ilişkili olarak Türk-Alman sinemasının Almanya'da artık klişe olarak

benimsenmiş Türk imajına etkisi hakkındaki düşüncelerini sordu. Öncelikle bu konu hakkında bir uzman olmadığını sadece bir gözlemci olarak cevap verebileceğini belirten Uslucan, Fatih Akın'ın filmlerinden bahsetti ve Akın'ın filmlerinde kasten klişe Türk karakterlere yer vererek bilinçli bir şekilde bu konuya odaklandığını ve bu durumun konu hakkında olumlu anlamda dikkat çeken tartışmalara yol açtığını düşündüğünü söyledi. Buna ek olarak Uslucan, olumsuz Türk imajının artık eskisi kadar yaygın olmadığını, gidilecek daha çok yol olduğunu ancak bu bağlamda büyük bir iyileşme söz konusu olduğunu belirtti. Röportajın ardından katılımcılardan gelen birkaç soruya da yanıt veren Uslucan, davet için teşekkür etti.

Kolokyumun kapanış konuşması Prof. Dr. Michael Hofmann tarafından yapıldı. Konuşmasında konferansın ana temasını oluşturan stereotiplerin ancak kültürel karşılaşmalar ve etkileşimler yoluyla ortadan kaldırılabileceğine dikkat çeken Hofmann, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümleri Arasında İşbirliği Projesi'nin böyle etkileşimleri ve karşılaşmaları hedef aldığını ifade etti. Hofmann oldukça olumlu ve birleştirici bu mesajından sonra katılan herkese teşekkür etti ve böylece kolokyumun son oturumu da sonlandırıldı.

“Aktuelle Perspektiven der Deutsch-Türkischen und Interkulturellen Germanistik im Rahmen der Germanistischen Institutspartnerschaft Pader-Ege-Bosporus” başlıklı kolokyum, sadece Türk-Alman sineması değil, edebiyat, dilbilim, kültürel çalışmalar, bilişim ve psikoloji alanlarında da sürdürülen çalışma ve projeleri içermesi bakımından oldukça zengin içerikli bir bilimsel toplantıydı. Ayrıca genç araştırmacılar için cesaret verici, öğretici ve ilham verici bir misyona sahip olan kolokyum, yeni bilimsel çalışmalara zemin hazırlaması açısından da verimli bir etkinlikti.

TANIM

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı tarafından 1954 yılından beri yayınlanan, uluslararası, hakemli, açık erişimli yılda iki kere Haziran ve Aralık aylarında çıkarılan bilimsel bir dergidir.

AMAÇ KAPSAM

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur dergisinde, Alman dili ve edebiyatına odaklanılarak yapılan edebiyat bilimi, dilbilim, kültürbilimi, medyabilimi, çeviribilim ve dil öğretimi alanlarındaki disiplinler ve/veya disiplinlerarası, kuramsal ve/veya uygulamalı çalışmalar yer almaktadır. Dergi bu alanlarda bilimsel bilginin paylaşıldığı global bir platform oluşturmayı amaçlar.

Dergide, araştırma makalelerinin yanı sıra, yukarıda sıralanan alanlarda yazılmış bilimsel kitapların tanıtıldığı inceleme yazılarına ve yine aynı alanlarda düzenlenen ulusal veya uluslararası kongrelerin tanıtım yazılarına da yer verilmektedir. Derginin yayın dilleri Almanca, İngilizce ve Türkçe'dir. Derginin hedef kitlesini akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, lisansüstü öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşlar oluşturur.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/ kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranın %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Açık Erişim İlkesi

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles

of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını [Telif Hakkı Anlaşması Formunda](#) imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir. Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe, Almanca ve İngilizce makaleler yayınlanır. Her makalede, makale dilinde öz ve İngilizce öz olmalıdır. Tüm makalelerde ayrıca İngilizce geniş özet yer almalıdır.

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <http://sdsl.istanbul.edu.tr> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı [Telif Hakkı Anlaşması Formu](#) eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 10 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu kullanılmalıdır.

2. Metnin başlığı küçük harf, koyu renk, Times New Roman yazı tipi olarak sayfanın ortasında yer almalıdır.
3. Giriş bölümünden önce 200-250 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde ve İngilizce öz ile 600-650 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve makale dilinde özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, makale dilinde 5 adet, İngilizce 5 adet anahtar kelime yer almalıdır.
4. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
5. Nicel ve nitel çalışmalar, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma bölümlerini içermelidir. Yöntem kısmında, eğer özgün bir model kullanılmışsa, model alt bölümü ile mutlaka Örneklem/Çalışma Grubu, Veri Toplama Araçları ve İşlem alt bölümleri bulunmalıdır.
6. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler çalışmanın takip edilebilmesi açısından numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte metin içinde verilmelidir.
7. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, telefon numarası, e-posta adresleri ve ORCID'leri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
8. Tablolar, Şekiller ve Resimler
Tablo, şekiller ve resimler bold olarak yazılmalıdır. Her tablo, şekil ve resim ayrı ayrı numaralandırılmalı ve tamamının içeriğini özetleyen bir başlığı olmalıdır. Tablo, şekil veya resimle ilgili belirtilmesi gereken daha detaylı bilgiler varsa dipnotta verilmelidir. Başlık ile tablo/şekil/resim arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır.
Örnek: Tablo 1: Öğrencilerin Dil Kullanımı / Resim 1: René Magritte İmgelerinin Laneti
9. Metinde derginin yayın dilleri olan Türkçe, Almanca ve İngilizce haricindeki tüm sözcükler/tümceler italik yazılmalıdır.
Örnekler: 1968 führte Jacques Derrida den Begriff la différance in die Philosophie ein.
Lexikalisch zentral sind die Wörter pelle, rughe, viso und luce.
10. Metin içi alıntılar orijinal metinde nasılsa (italik/bold/düz) makalede de öyle verilmelidir. Uzunluğu en fazla 3 satıra kadar olan alıntılar şu noktalama işaretleri ile verilmelidir: "...“ (TR/İNG) „.....“ (ALM) ile, eğer daha uzunsu blok alıntı olarak ayrı verilmelidir. Daha uzun alıntılar blok alıntı biçiminde verilmeli ve kesinlikle tırnak işareti veya başka bir işaret kullanılmamalıdır. Her alıntının kaynağı (tarih ve sayfa numarası) belirtilmelidir.
Örnek: Almanca yazılmış bir makalede kısa alıntı > Die Szene eröffnet mit dem Ausspruch „Pietro Aretino war ein Spötter, / Und trotzdem hat ihn Tizian gemalt.“ (Wedekind, 2009, Band VII, 1, S. 275).
Almanca yazılmış bir makalede uzun alıntı > Gegen Ende der Szene stürmt der Polizeipräsident die Bühne und versucht, das Publikum vor der Nacktheit zu schützen:
Besteht das Publikum da unten vielleicht aus Paradieskindern? Nein! Besteht das Publikum aus lauter Geistesgrößen? Nein! Der normale Staatsbürger kann nun einmal die Wahrheit nicht hören und die Nacktheit nicht sehen, ohne außer Rand und Band zu geraten, ohne gemeingefährlich zu werden. (Wedekind, 2009, Band VII, 1, S. 281)

İngilizce yazılmış bir makalede kısa alıntı > Lennard J. Davis writes “To understand the disabled body, one must return to the concept of the norm, the normal body” (Davis, 1995, p. 23).

İngilizce yazılmış bir makalede uzun alıntı > The Author Lennard J. Davis continues, So much of writing about disability has focused on the disabled person as the object of study, just as the study of race has focused on the person of color. But as recent scholarship on race, which has turned its attention to whiteness, I would like to focus not so much on the construction of disability as on the construction of normalcy. I do this because the problem is not the person with disabilities; the problem is the way that normalcy is constructed to create the ‘problem’ of the disabled person. (Davis, 1995, pp. 23–24)

Türkçe yazılmış bir makalede kısa alıntı > Akşit Göktürk ütopya adasını “örnek yasalarla kurulmuş mutlu bir toplum düzeni” olarak tanımlar (Göktürk, 2012, s. 60-61).

Türkçe yazılmış bir makalede uzun alıntı > Batı’nın zamanı ideal tarihin inşasının kurucu ögesi olarak görmesi, Engelhardt’ı zamanın ve tarihin dışında bir şimdi yaratmaya sevk eder: Zira Engelhardt’ın, komodin olarak kullandığı bir kütüğün üzerine yerleştirdiği ve bir anahtar vasıtasıyla düzenli bir şekilde kurduğu saati tek bir kum tanesi yüzünden geri kalmaktaydı, kum tanesi kendisine saatin içinde yay ile vızıldayan küçük bir dişli arasında rahat bir yer bulmuştu ve sert, öğütülmüş mercan iskeletinden meydana geldiği için Kabakon zamanının minimal ölçüde yaşamasında neden oluyordu (Kracht, 2012, s. 74)

11. Kaynakça başlığı Almanca “Literaturverzeichnis”, İngilizcede “References”, Türkçede “Kaynakça” olarak yazılmalıdır.
12. Özlerin başlığı Almanca ve İngilizcede “Abstract”, Türkçede “Öz” olarak belirtilmelidir.
13. Kitap adları vb. kısaltmalar kullanılacaksa mutlaka ilk kısaltıldığı yerde dipnot ile belirtilmelidir ve metnin devamında kısaltma olarak kullanılmalıdır.
Örnek: Kitap adı > Verwirrung der Gefühle (Zweig, 1926) > VG olarak kısaltıldıysa metnin tamamında VG olarak kullanılmalıdır.
Belli bir dönemin adı > World War I > WWI olarak kısaltıldıysa metnin tamamında WWI olarak kullanılmalıdır.
14. Metinde vurgulamak istenen sözcükler/sözcük öbekleri makale dili Almanca ise „.....“ İngilizce veya Türkçe ise ‘.....’ işaretleri içinde verilmelidir.
Örnek: Almanca yazılmış bir makalede > Haushofer perspektiviert die Natura us einem ‚femininien Stanpunkt‘.
İngilizce yazılmış bir makalede > As a matter of fact, this speaks about ‘hopelessness’ and ‘the way to uncertainty’.
Türkçe yazılmış bir makalede > Romandaki adada dış dünyada akıp giden zamanın aksine bir tür ‘zamansızlık’ hüküm sürer.
15. Bütün eser adları (Roman, Film, Şarkı, Dergi vs.) italik yazılır.
Örnek: Schachnovelle, Die Wand, Cosmopolitan, Frankfurter Allgemeine, Kaltes Klares Wasser
16. Özel isimler/kişi adları italik ya da bold olmamalıdır.
17. Başlık ve ara başlık kullanımı:
Makalede ara başlık kullanımı yazarın tercihinə bırakılmıştır. Eğer ara başlık kullanılacaksa metinde bütünlüğün sağlanması için tüm ara başlıklar numaralandırılmalıdır ve metnin tamamında

aynı sistem tercih edilmelidir. Sadece numaralardan oluşan ara başlıklar kullanılmamalıdır. Numaralandırmada yalnızca Arap rakamları (1, 2, 2.1, 2.2...) kullanılabilir. Romen rakamları, harfler veya farklı işaretler kullanılmamalıdır. Ara başlıklar makalenin tamamında bold yazılmalıdır. Başlıklarda eser adları kullanılacaksa mutlaka italik yazılmalıdır.

Örnek:

1 Einleitung

2 Erstes Kapitel

2.1 Erstes Unterkapitel des ersten Kapitels

2.2 Zweites Unterkapitel des ersten Kapitels

3 Zweites Kapitel

3.1 Erstes Unterkapitel des zweiten Kapitels

3.2 Zweites Unterkapitel des zweiten Kapitels

3.3 Drittes Unterkapitel des zweiten Kapitels

4 Drittes Kapitel

5 Schluss

Literaturverzeichnis

Anhang

18. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.
19. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
20. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.

Kaynaklar

Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Early View olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar "advance online publication" şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça "kişisel iletişime" atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambune ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale**a) Türkçe Makale**

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri**a) Türkçe Tezler**

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web'de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International'da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B. & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

h) Düzenli Olarak Online Yayınlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayınlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoğlu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134–140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Diğer Kaynaklar**a) Gazete Yazısı**

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Wikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - ✓ Metin içi atıfların ve kaynakların APA 6 ile uyumlu olarak gösterildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Makale Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Özetler 200-250 kelime makale dilinde ve 200-250 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - ✓ İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 600-650 kelime
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Son notlar (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM İÇİN:

Editörler : İrem Atasoy

irem.atasoy@istanbul.edu.tr

Barış Konukman

konukman@istanbul.edu.tr

Tel : + 90 212 455 57 00 / 15909

Faks : + 90 212 512 21 40

Web site:<http://sdsl.istanbul.edu.tr>

Email : sdsl@istanbul.edu.tr

Adres : İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Ordu Cad. No: 6 34134, Laleli

İstanbul-Türkiye

DESCRIPTION

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur which has been an official publication of Istanbul University, Faculty of Letters, Department of German Language since 1954 is an international, open access, peer-reviewed and scholarly journal published two times a year in June and December.

AIM AND SCOPE

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur publishes disciplinary and/or interdisciplinary, theoretical and/or applied research articles that focus on German language and literature in the following fields: literary studies, linguistics, cultural studies, media studies, translation studies, and language teaching. The journal aims to provide a platform for sharing scientific knowledge in these fields.

Authors publishing with Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical

behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Open Access Statement

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) which permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in “conceptualization and design of the study”, “collecting the data”, “analyzing the data”, “writing the manuscript”, “reviewing the manuscript with a critical perspective” and “planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the [Copyright Agreement Form](#). The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief provides a fair double-blind peer review of the submitted manuscripts for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author’s side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish, German and English are published. Submitted manuscript must include an abstract both in the article language and in English. All manuscripts must include an extended abstract in English as well.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://sdsl.istanbul.edu.tr/en/> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, [Copyright Agreement Form](#) that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 10 font size, line spacing of 1.5 and “justify align” format. For indented paragraph, tab key should be used.
2. The title of the text should be centered on the page, in lower-case letter, bold, Times New Roman font.
3. Before the introduction part, there should be an abstract of 200-250 words both in the language of the article and in English and an extended abstract in English between 600-650 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used following the abstracts. The English title of the manuscript should be above the English abstract. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title in the language of the article, abstract and keywords; title in English, abstract and keywords in English, extended abstract in English, body text sections, footnotes and references.
5. Quantitative and qualitative studies should include Introduction, Methods, Findings, Discussion sections. If an original model is used, the Methods section should include the Sample / Study Group, Data Collection Tools and Process subdivisions.
6. Tables, graphs and figures should be given with a number and a defining title to enable following the idea of the article.

7. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone number of the author(s) (see The Submission Checklist).
8. Tables, Graphics and Pictures
All tables, graphics and pictures should be numbered in the order of Arabic numerals and written in bold. Every table, graphic or picture should have a title. More informations about the tables, pictures or graphics should be given as footnote.
Examples: Tablo 1: Öğrencilerin Dil Kullanımı / Resim 1: René Magritte İmgelerinin Laneti
9. All words except publication languages (German, English and Turkish) should be written in italic font.
Examples: 1968 führte Jacques Derrida den Begriff la différence in die Philosophie ein. Lexikalisch zentral sind die Wörter pelle, rughe, viso und luce.
10. Citations should be given in original form. Every citation should have a reference information such as date, author and page numbers.
Citations shorter than 3 lines should be given as shown below:
Articles written in English or Turkish: "..."
Example: Lennard J. Davis writes "To understand the disabled body, one must return to the concept of the norm, the normal body" (Davis, 1995, p. 23).
Example: Akşit Göktürk ütopya adasını "örnek yasalarla kurulmuş mutlu bir toplum düzeni" olarak tanımlar (Göktürk, 2012, s. 60-61).
Articles written in German: ",,....."
Example: Die Szene eröffnet mit dem Ausspruch „Pietro Aretino war ein Spötter, / Und trotzdem hat ihn Tizian gemalt.“ (Wedekind, 2009, Band VII,1, S. 275).
Citations longer than 3 lines should be given as shown below:
Articles written in German:
Gegen Ende der Szene stürmt der Polizeipräsident die Bühne und versucht, das Publikum vor der Nacktheit zu schützen:
Besteht das Publikum da unten vielleicht aus Paradieskindern? Nein! Besteht das Publikum aus lauter Geistesgrößen? Nein! Der normale Staatsbürger kann nun einmal die Wahrheit nicht hören und die Nacktheit nicht sehen, ohne außer Rand und Band zu geraten, ohne gemeingefährlich zu werden. (Wedekind, 2009, Band VII,1, S. 281)
Articles written in English or Turkish:
Example: The Author Lennard J. Davis continues,
So much of writing about disability has focused on the disabled person as the object of study, just as the study of race has focused on the person of color. But as recent scholarship on race, which has turned its attention to whiteness, I would like to focus not so much on the construction of disability as on the construction of normalcy. I do this because the problem is not the person with disabilities; the problem is the way that normalcy is constructed to create the 'problem' of the disabled person. (Davis, 1995, pp. 23–24)
Batı'nın zamanı ideal tarihin inşasının kurucu ögesi olarak görmesi, Engelhardt'ı zamanın ve tarihin dışında bir şimdi yaratmaya sevk eder:

Zira Engelharhdt'ın, komodin olarak kullandığı bir kütüğün üzerine yerleştirdiği ve bir anahtar vasıtasıyla düzenli bir şekilde kurduğu saati tek bir kum tanesi yüzünden geri kalmaktaydı, kum tanesi kendisine saatin içinde yay ile vızıldayan küçük bir dişli arasında rahat bir yer bulmuştu ve sert, öğütülmüş mercan iskeletinden meydana geldiği için Kabakon zamanının minimal ölçüde yavaşlamasında neden oluyordu (Kracht, 2012, s. 74)

11. The references part should be named as Literaturverzeichnis, References or Kaynakça.
12. Title of the abstracts should be Abstract for articles written in German or English and Öz for articles written in Turkish.
13. All shortened book names or names of special historical events should be remarked as footnote to provide information about the book's original name.
Example: World War I > WWI
Verwirrung der Gefühle (Zweig, 1926) > VG
14. All emphasized words or phrases should be given as shown below:
Articles written in German:
Haushofer perspektiviert die Natura us einem ‚femininien Stanpunkt‘.
Articles written in English or Turkish:
As a matter of fact, this speaks about 'hopelessness' and 'the way to uncertainty'.
Romadaki adada dış dünyada akıp giden zamanın aksine bir tür 'zamansızlık' hüküm sürer.
15. Names of books, films, journals, songs etc. Should be written in italic font.
16. Custom names or names of the fictional characters should not be written in bold or italic font.
17. Headlines and subheadlines are not necessary, however if they will be used, all of them should be numbered in the order of Arabic numerals and formatted as shown below:
Example:
1 Einleitung
2 Erstes Kapitel
2.1 Erstes Unterkapitel des ersten Kapitels
2.2 Zweites Unterkapitel des ersten Kapitels
3 Zweites Kapitel
3.1 Erstes Unterkapitel des zweiten Kapitels
3.2 Zweites Unterkapitel des zweiten Kapitels
3.3 Drittes Unterkapitel des zweiten Kapitels
4 Drittes Kapitel
5 Schluss
Literaturverzeichnis
Anhang
18. The liability of the manuscripts submitted to our journal for publication, belongs to the author(s).
19. The author(s) can be asked to make some changes in their manuscripts due to peer reviews.
20. The studies that were sent to the journal will not be returned whether they are published or not.

References

Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained.

Reference Style and Format

Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Accuracy of citation is the author's responsibility. All references should be cited in text. Reference list must be in alphabetical order. Type references in the style shown below.

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciabrune, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text: (Ailen et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S.J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, *45*.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>
 Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *inFact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
 - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previously published copyrighted material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of article and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of article and in English
 - ✓ Abstracts (200-250 words) both in the language of article and in English
 - ✓ Key words: 5 words both in the language of article and in English
 - ✓ Extended Abstract (600-800 words) in English for the articles which are not in English
 - ✓ Main article sections
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

CONTACT INFO

Editors : İrem Atasoy
irem.atasoy@istanbul.edu.tr
Barış Konukman
konukman@istanbul.edu.tr
Phone : + 90 212 455 57 00 / 15909

Web site: <http://sdsl.istanbul.edu.tr>
Email : sdsl@istanbul.edu.tr
Address : Istanbul University,
Faculty of Letters
Department of German Language and Literature
Ordu Cad. No: 6
34134, Laleli
Istanbul-Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Studien zur deutschen Sprache und Literatur
Dergi Adı: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)</i>	
--	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya asli olarak katılmış olduklarını ve bu çalışmaya için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfı bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; <i>Sorumlu Yazar;</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

